

PB

26

PB

26

P. 13

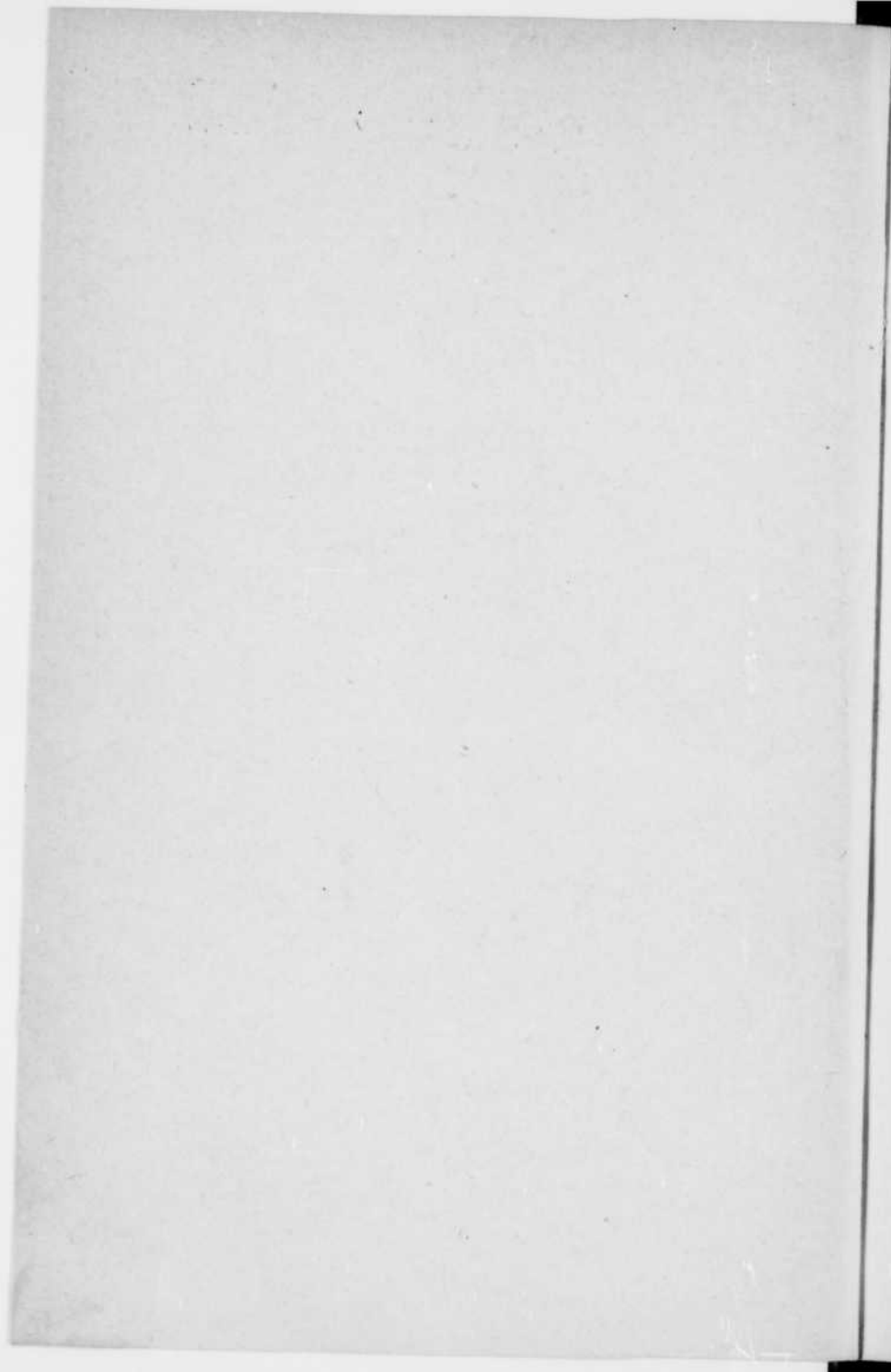
2726

Bibliotheek Universiteit van Amsterdam

01 2671 8683

N. B
Adams

Present exemplaar
NEDERLANDSCHE

SPRAAKKUNST

VOOR

GYMNASIËN, HOOGERE BURGERSCHOLEN EN OPLEIDINGSSCHOLEN
VOOR ONDERWIJZERS EN ONDERWIJZERESSEN,

DOOR

J. L. PH. DUIJSER,
LEERAAR BIJ HET MIDDELBAAR ONDERWIJS TE AMSTERDAM.

TE GRONINGEN BIJ J. B. WOLTERS, 1901.

STOOMDRUKKERIJ VAN J. B. WOLTERS.

Boekhandel van het C. O. G.

VOORBERICHT.

Deze Spraakkunst is niets anders dan een uitbreiding van mijn in 1899 uitgegeven Grammatica-cursus, waarvan vóór een half jaar een tweede druk verscheen. De gunstige ontvangst van dit boekje bracht er den uitgever, den heer TER HORST, waarschijnlijk toe, mij tot de samenstelling eener grootere Spraakkunst uit te noodigen, waaraan ik te gereedelijker voldeed, daar ik een en ander, dat in het kleine boekje slechts aangestipt kon worden, wat vollediger wenschte te behandelen.

Met andere Spraakkunsten verschilt deze o. a. hierin, dat alles weggelaten is, wat van geen practisch belang is of wat tot nutteloos memoriseeren zou verleiden, als: de regels voor het onzijdig geslacht, de gevallen van meervoudsvorming der zelfstandige naamwoorden met en en s, de gevallen, waarin de aanvoegende, de voorwaardelijke en de onbepaalde wijs gebruikt worden, de beteekenissen der voorzetsels enz. Daarentegen is uitvoeriger behandeld, dan gewoonlijk geschiedt, wat den jeugdigen taalbeoefenaar nog al moeite veroorzaakt (bestandeelen van den enkelvoudigen zin, soorten van bijzinnen, onderscheidingen bij zelfstandige naamwoorden en werkwoorden), terwijl door een andere verdeeling van de stof zooveel mogelijk vermeden

is, dat in het ééne gedeelte reeds als bekend moest verondersteld worden, wat in een volgend eerst ter sprake kon komen.

Waar deze *Spraakkunst* op min of meer belangrijke wijze van andere verschilt (b.v. op bladz. 15, 23, 35, 44, 69, 72, 88, enz.), zijn, voor zoover noodig ter vergelijking, de mededeelingen van andere *Spraakkunsten* aangegeven.

Ten slotte verzoek ik beleefd allen, die deze *Spraakkunst* de eer aandoen, haar in een courant of tijdschrift te bespreken, mij hiervan op de eene of andere wijze in kennis te stellen; billijke op- en aanmerkingen zullen door mij zeer op prijs gesteld worden.

Moge aan deze *Spraakkunst* dezelfde welwillende ontvangst ten deel vallen als aan mijn *Grammatica-cursus*.

AMSTERDAM, Februari 1901.

J. L. PH. DUIJSER.

INHOUD.

INLEIDING.

Bladz

§ 1—§ 3.	Taal. Het Nederlandsch	1
§ 4—§ 5.	Voorloopige beschouwing der rededeelen	3

DE ENKELVOUDIGE ZIN.

§ 6—§ 8.	De zin, zijne bestanddeelen, soorten van zinnen	8
§ 9—§ 12.	Het gezegde	11
§ 13—§ 16.	Het onderwerp.	16
§ 17—§ 23.	Voorwerpen.	19
§ 24—§ 33.	Bepalingen	28
§ 34—§ 35.	Woordschikking. Onvolledige zinnen	39

DE REDEDEELEN EN HUNNE VERBUIGING.

§ 36—§ 37.	Het zelfstandig naamwoord. Indeeling	42
§ 38—§ 43.	Geslacht der zelfstandige naamwoorden	45
§ 44—§ 48.	Getal der zelfstandige naamwoorden	51
§ 49—§ 51:	De naamvallen der zelfstandige naamwoorden en voornaamwoorden	55
§ 52—§ 53.	Het bijvoeglijk naamwoord. Onderscheidingen	58
§ 54—§ 58.	Verbuiging der bijvoeglijke naamwoorden	61
§ 59—§ 60.	Het lidwoord	66
§ 61.	Het voornaamwoord. Het persoonlijk voornaamwoord	69
§ 62.	Het bezittelijk voornaamwoord	72
§ 63.	Het aanwijzend voornaamwoord	74
§ 64.	Het bepalingaanduidend voornaamwoord.	75
§ 65.	Het vragend voornaamwoord	76

§ 66.	Het onbepaald voornaamwoord	77
§ 67.	Het betrekkelijk voornaamwoord	78
§ 68—§ 69.	Het telwoord. Verdeeling	79
§ 70—§ 73.	Het werkwoord. Soorten van werkwoorden	82
§ 74—§ 76.	De hulpwerkwoorden	86
§ 77—§ 78.	Wijze, tijd, persoon en getal	90
§ 79—§ 80.	Sterke en zwakke vervoeging	93
§ 81.	Vervoeging.	97
§ 82.	De vervoeging der samengestelde werkwoorden	100
§ 83—§ 85.	Onregelmatige werkwoorden.	102
§ 86—§ 88.	Het bijwoord. Soorten van bijwoorden. Bijwoordelijke uitdrukkingen	105
§ 89.	Het voorzetsel	108
§ 90.	Het voegwoord	110
§ 91.	Het tusschenwerpsel	110
DE SAMENGESTELDE ZIN.		
§ 92—§ 93.	Neven- en onderschikking	112
§ 94—§ 96.	De nevenschikkende verbinding	115
§ 97.	Samentrekking	118
§ 98.	Het oorzakelijk nevenschikkend zinsverband	121
§ 99—§ 100.	De onderschikkende verbinding. Indeeeling der bijzinnen	122
§ 101—§ 106.	Onderwerps-, gezegde- en voorwerpszinnen	125
§ 107—§ 110.	De bijvoeglijke bijzin	133
§ 111—§ 112.	De bijwoordelijke bijzinnen	139
§ 113—§ 114.	Bijzinnen van plaats en tijd.	144
§ 115.	Redengevende bijzinnen	147
§ 116—§ 117.	Bijzinnen van doel en gevolg	148
§ 118—§ 120.	Voorwaardelijke en toegevende bijzinnen	151
§ 121.	Vergelijkende bijzinnen	155
§ 122—§ 124.	Bijzinnen van beperking, verhouding en omstandigheid	156

§ 125.	Bijwoordelijke bijzinnen met <i>of</i>	158
§ 126.	Beknopte bijwoordelijke zinnen	160
§ 127.	Onvolledige bijzinnen	163
§ 128—§ 129.	De aanvoegende en de voorwaardelijke wijs in samengestelde zinnen	165
§ 130—§ 131.	De ontleding van den samengestelden zin	167
§ 132.	Punctuatie	170

WOORDVORMING.

§ 133.	Afleiding en samenstelling	174
§ 134—§ 135.	Verwantschap van werkwoorden met zelfstan- dige naamwoorden en bijvoeglijke naamwoor- den. Rechtstreeksche afleiding	176
§ 136.	Werkwoorden van andere werkwoorden gevormd	180
§ 137.	Afgeleide werkwoorden door middel van voor- voegsels	181
§ 138.	Samengestelde werkwoorden.	184
§ 139—§ 141.	Afleiding van zelfstandige naamwoorden door achtervoegsels	187
§ 142.	Afleiding van zelfstandige naamwoorden door voorvoegsels	192
§ 143—§ 144.	Samengestelde zelfstandige naamwoorden	193
§ 145—§ 147.	Afleiding van bijvoeglijke naamwoorden door achtervoegsels	196
§ 148.	Afleiding van bijvoeglijke naamwoorden door voorvoegsels	201
§ 149.	Samengestelde bijvoeglijke naamwoorden	203
§ 150.	Vorming van voornaamwoorden en telwoorden	204
§ 151—§ 152.	Vorming van bijwoorden	205
§ 153.	Vorming van voorzetsels en voegwoorden	209

KLANKLEER EN SPELLING.

§ 154.	Klinkers en medeklinkers	211
§ 155.	Vocaalwisseling	213

	Bladz.
§ 156—§ 158. Spelling der klinkers	214
§ 159—§ 161. Spelling der medeklinkers	220
§ 162. Spelling der vreemde woorden	224
§ 163—§ 164. Verbindingsletters	225
§ 165—§ 166. Bijvoeging en weglating, verspringing en gelijk- making van letters. Consonantverwisseling .	227
§ 167. Het verdeelen in lettergrepen	230
§ 168. Het gebruik der hoofdletters.	232
§ 169—§ 170. Het gebruik van het koppel-, het samentrek- kings-, het klemtoon- en het deelteeken .	233

OPGEMERKTE DRUKFOUTEN.

Op bladz. 45	regel 12	staat: <i>bestaat</i> ,	lees: <i>bestaan</i> .
" "	63	" 22	" <i>comperatief</i> , " <i>comparatief</i> .
" "	73	" 2	" <i>overal</i> , " <i>overeen</i> .
" "	80	" 13	moet wegvallen: § 62.
" "	81	" 4	staat: § 70, lees: § 69.
" "	82	" 2	moet wegvallen: <i>uit</i> .
" "	82	" 16	" " <i>dus</i> .
" "	94	" 25	staat: <i>ÿ—cc—c</i> , lees: <i>ÿ—c—c</i> .
" "	125	" 27	" <i>Concienc</i> , " <i>Conscience</i> .
" "	136	" 12	" <i>terredend</i> , " <i>terreden</i> .

INLEIDING.

TAAL. HET NEDERLANDSCH.

§ 1. De verzameling woorden, waarvan een volk zich bedient om zijn gedachten mondeling en schriftelijk uit te drukken, is zijn taal.

Niet elk volk *in staatkundigen zin* heeft echter zijn eigen taal; staatkundige grenzen en taalgrenzen verschillen dikwijls aanmerkelijk. Er is echter niet het minste bezwaar om alle personen, die zich in het dagelijksch leven van dezelfde taal bedienen, in taalkundigen zin als één volk te beschouwen.

De Nederlandsche taal is de spreek- en schrijftaal van de bevolking van het koninkrijk Nederland (ongeveer 5 millioen) en van meer dan de helft der bevolking van België (ruim 3½ millioen). Ook in een deel van Zuid-Afrika is zij de hoofdtal¹⁾.

In België wordt het Nederlandsch gewoonlijk *Vlaamsch* genoemd.

De grenslijn tusschen het Vlaamsch en het Fransch loopt van Grevelingen (in Frankrijk bezuiden Duinkerken) over St. Omer, Aire, Warneton, Meenen, Rouse, bezuiden Geraertsbergen en Hal, benoorden Wavre en Jodoigne en eindelijk ten zuiden van Tongeren, Visé en Welkenraedt.

In vroegere eeuwen strekte zich het Nederlandsch taalgebied belangrijk verder uit. Zoo werd in de 17e eeuw in Calais, Rijsel, Doornik, Douay, Valenciennes, Kamerijk nog hoofdzakelijk Vlaamsch gesproken.

¹⁾ In het tijdschrift *Germania* (1900) wordt het aantal personen, die in Zuid-Afrika de Nederlandsche taal spreken, op ruim 1 millioen geschat. In het geheel wordt volgens dat tijdschrift onze taal door 11 millioen menschen gesproken (½ millioen nog in Frankrijk; bijna ½ millioen in Azië en Amerika).

§ 2. Wat men de beschaafde spreek- en schrijftaal van een volk noemt, is slechts een der dialecten, onder gunstige omstandigheden boven de andere verheven.

De dialecten, in ons land en noord-westelijk België gesproken, kunnen tot drie hoofddialecten gebracht worden in verband met de drie stammen, die deze streken bevolkten, namelijk het Friesch, het Saksisch en het Nederfrankisch. De Nederlandsche taal is hoofdzakelijk het Hollandsch dialect, dat van Nederfrankische afkomst is.

Het Nederlandsch vormt met het Hoogduitsch, het Engelsch en de Scandinavische talen de *Germaansche taalgroep*. Al deze talen zijn met elkaar nauw verwant, waardoor vaak vormen en verschijnselen in de eene taal met behulp der andere kunnen verklaard worden.

De Germaansche taalgroep is een der leden van de Indo-Europeesche taalfamilie, waartoe ook nog behooren eenige Aziatische talen, voorts het *Grieksch*, het *Latijn*, de verschillende *Romaansche* talen (het *Italiaansch*, *Fransch*, *Spaansch*, *Portugeesch*), de *Letto-Slavische* talen (o. a. het *Russisch*, *Poolsch*, *Boheensch*, *Servisch*) en de overblijfselen der vroegere *Keltische* talen (in Wales, Bretagne, Ierland enz.).

§ 3. De taal bestaat uit *woorden*. Een woord is een enkelvoudig of samengesteld spraakgeluid met bepaalde beteekenis of beteekenissen. Ook de zichtbare voorstelling van het spraakgeluid heet woord. Een woord bestaat uit *letters*. Met letters bedoelt men zoowel de *letterteekens* als de *letterklanken*. De gezamenlijke letters van een woord vormen één of meer *lettergrepen*.

Elke taal (ook het Nederlandsch) heeft haar spreek- en haar schrijftaal, die nogal uiteenloopen. De spreektaal is de taal in haar eenvoudigsten vorm, als het ware voor algemeen gebruik. Zij heeft minder woorden dan de schrijftaal. Deze is sierlijker, gewoonlijk nauwkeuriger en vereischt dus een ruimere woordenkeus. Bij iedereen verschillen spreek- en schrijftaal in meerdere of mindere mate. Iets in de schrijftaal af te keuren, omdat het in de spreektaal niet voorkomt, heeft eigenlijk geen zin. Niettemin zal men er onwillekeurig naar streven de schrijftaal, voor zoover dit mogelijk is, met de spreektaal in overeenstemming te brengen.

VOORLOOPIGE BESCHOUWING DER REDEDEELEN.

§ 4. Hoofdzakelijk in overeenstemming met de functie, die zij in den zin verrichten, zijn de woorden in tien soorten (rededeelen) ingedeeld. Ofschoon elke soort uitvoeriger behandeld wordt in het tweede gedeelte (*Leer der rededeelen*), is een korte beschouwing der woordsoorten, met het oog op de hierop volgende behandeling van den enkelvoudigen zin, reeds noodig.

In den enkelvoudigen zin komen voor:

1. zelfstandige naamwoorden = *namen van zelfstandigheden* (dat zijn: personen, dieren, voorwerpen en verzamelingen daarvan, voorts stoffen in bepaalde of onbepaalde hoeveelheid) en van *wat men als zelfstandigheden beschouwt* (namelijk: eigenschappen, toestanden, werkingen, als op zich zelf staande dingen voorgesteld).

Zelfstandige naamwoorden zijn alzoo: *man, bakker, Jan, wolf, tafel, maan, kudde, menigte, Franschen, goud, muziek, poëzie*, (een) *ongelukkige, liefde, duisternis, rijkdom, jaar, lengte, studie*, (het) *studeeren*.

2. bijvoeglijke naamwoorden = *benamingen van eigenschappen, toestanden en betrekkingen*, echter niet op zich zelf staande, maar als aanwezig in (of behoorende bij) de zelfstandigheden voorgesteld. Voorbeelden: *grootte, nuttige, gebonden* boeken; *stalen, veeren* pennen; *Duitsche* woorden, steden, grenzen; *verleden* jaar; *taalkundige* beschouwing; *grootere* gaven; het *mooiste* huis; hij is *arm, mager, gelukkig, vroolijk*; ik vond hem *bewusteloos, beter, stervende*.

3. lidwoorden = de woordjes *de* (onzijdig *het*) en *een*, waarvan het eerste dient om uit te drukken, dat de vermelde zelfstandigheid of zelfstandigheden bepaald (bekend) zijn (*lidwoord van bepaaldheid* of *bepaald lidwoord*); het tweede aangeeft, dat van een enkele zelfstandigheid eener soort (onverschillig welke, dus zonder bepaalde onderscheiding) sprake is (*lidwoord van onbepaaldheid* of *onbepaald lidwoord*).

Voorbeelden: Hij kocht *een* huis. *Het* huis, dat hij kocht,

staat leeg. *De* burgemeester (nam. onzer gemeente) is ziek. Hij heeft *een* burgemeester en *een* kolonel onder zijn bloedverwanten.

4. Voornaamwoorden = woorden, die òf *zelfstandigheden aanduiden* (door vervanging van den naam) òf *betrekkingen* (van bezit, van plaats of volgorde enz.) tusschen de zelfstandigheden *uitdrukken*. In het eerste geval zijn zij zelfstandig, in het tweede bijvoeglijk. De in den enkelvoudigen zin voorkomende voornaamwoorden worden in zes soorten onderscheiden.

a. *persoonlijke*, door den spreker aangewend om 1. zich zelf (alleen of met anderen), 2. één of meer toegesprokenen, 3. een of meer afwezige (of als afwezig gedachte) personen of een of meer zaken aan te duiden. Men noemt deze drie gevallen: 1^{en}, 2^{en} en 3^{en} persoon. Voorbeelden: *Ik* spreek; gaan *jullie* met *mij* mee; *hij* ziet *ons*; zij mag *het* (b.v. een boek) houden.

b. *bezittelijke*, die een betrekking van bezit uitdrukken tusschen een zelfstandigheid en den eersten, tweeden of derden persoon. Voorbeelden: *mijn* hoed, *jouw* vriend, *ons* vaderland, *zijn* huis en het *onze*.

c. *aanwijzende*, die dienen om, met behulp van een gebaar of door een andere aanwijzing, een of meer zelfstandigheden van andere te onderscheiden. Voorbeelden: *die* man, *deze* jongen, aan *genen* kant: Gij spreekt van Hendrik, maar *dien* jongen bedoel ik niet.

d. *bepaling aanduidende*, die naar een genoemde of nog te noemen bijzonderheid eener zelfstandigheid verwijzen.

Degene, die u dit gezegd heeft, is een leugenaar. Naar *zulk* een persoon moet gij liever niet luisteren.

e. *vragende*, die naar namen of kenmerken (bijzonderheden) van zelfstandigheden vragen. Voorbeelden: *Wie* komt daar? *Wat* wenscht gij? *Welke* boeken bedoelt u?

f. *onbepaalde*, die personen of zaken onbepaald, d. i. zonder eenig kenmerk, aanduiden. Voorbeelden: *Men* beweert, dat enz. Er is *iemand* hier geweest. Er is *iets* gebeurd.

OPMERKING. In den samengestelden zin komt nog een 7e soort van voornaamwoorden, namelijk g. de *betrekkelijke* voornaamwoorden, voor, die niet alleen op de manier der aanwijzende v.n.w. zelfstandigheden aanduiden, maar tevens dienen, om zekere zinnen (bijzinnen) aan een anderen (hoofdzin) te verbinden.

5. telwoorden = woorden, die de hoeveelheid of de rangorde der zelfstandigheden uitdrukken. Voorbeelden: *drie* boeken, *veel* boeken, de *derde* straat, een *vierde*, *eenige* personen, *beide* jongens, u *allen*.

6. werkwoorden = woorden, die een *werking* of wel het *komen* of *verkeeren in een toestand* uitdrukken.

Een werking geven te kennen: *spreken*, *lezen*, *schilderen*, *afbreken*, *regenen*, *ontvangen*, *aanhooren*, enz.

een verandering van toestand of het komen in een toestand wordt uitgedrukt door: *komen*, *sterven*, *vertrekken*, *veranderen*, enz.

een verkeeren in een toestand door: *slapen*, *zitten*, *wonen*, *rusten*, *blijven*, enz.

Vele werkwoorden hebben meer dan ééne beteekenis en kunnen soms zoowel een werking als het zijn of komen in een toestand uitdrukken, bijvoorbeeld: verhuizen (*van woning veranderen* en *meubelen naar een ander huis overbrengen*), smelten (in *vloeibaren toestand brengen* en *in vloeibaren toestand komen*), drogen (*droog maken* en *droog worden*) enz.

Wordt de werking (toestand) als een zaak voorgesteld, dan kan zulk een vorm (*onbepaalde wijs*, *infinities*) ook als zelfstandig naamwoord beschouwd worden; b.v. *Wandelen* is gezond. Wordt zij als een eigenschap voorgesteld, dan heeten de vormen *deelwoorden* en kunnen ze ook als bijvoeglijke naamwoorden voorkomen; b.v. een *hollend* paard, *kokende* olie, een *gewreven* tafel, *gekookte* aardappelen.

7. bijwoorden = woorden, die meerendeels *een bijzonderheid van een werking* of *hoedanigheid uitdrukken* (de werking of hoedanigheid echter niet als zelfstandigheid voorgesteld). Sommige bijwoorden kunnen soms den dienst van bijvoeglijke naamwoorden verrichten of als voegwoorden dienst doen, zonder nochtans hun bijwoordelijk karakter te verliezen.

Voorbeelden: hij werkt *hard*, komt *morgen*, helpt *gaarne*, is *zeer* tevreden, wordt *misschien* benoemd, zal *daarom* verhuizen, is *niet* te vertrouwen, blijft *hier*.

8. voorzetsels = woorden, die de *betrekking* uitdrukken,

die er bestaat *tusschen zelfstandigheden of werkingen onderling* of *tusschen een werking en eenige zelfstandigheid*. Voorbeelden: de deur *van* de kerk, het haantje *op* den toren, de tuin *achter* het huis, de dag *na* Paschen, het wandelen *door* de stad, wij blijven *bij* u, ik verlang *te* vertrekken.

9. voegwoorden = woorden, die *zinnen* of *zinsdeelen* verbinden met aanwijzing hunner verhouding tot elkander.

OPMERKING. Slechts enkele voegwoorden komen in den enkelvoudigen zin voor (*en, noch, of, maar*); de meeste kunnen alleen in samengestelde zinnen voorkomen.

10. tusschenwerpsels = *gevoelsuitingen* of *klanknabootsingen*. Ze kunnen slechts onder zeker voorbehoud als woorden beschouwd worden.

Voorbeelden: *ach! o! hé! hoera! wee mij! marsch!*

§ 5. De zes eerstvermelde woordsoorten zijn *verbuigbaar*, d. w. z. zij kunnen verschillende vormveranderingen ondergaan, deels om de betrekking, waarin zij tot elkaar staan, aan te geven, deels om de beteekenis der woorden zelve min of meer te wijzigen.

De vormverandering der zelfstandige en der daarbij behorende bijvoeglijke woorden (verbuiging) hangt af van:

1. het geslacht der zelfstandige woorden (*mannelijk, vrouwelijk en onzijdig*);
2. het getal (*enkelvoud en meervoud*);
3. den naamval (vorm tot aanduiding der functie, die het zelfstandige woord in den zin bekleedt).

Bovendien hebben de meeste bijvoeglijke naamwoorden en eenige bijwoorden nog vormen om den *graad* eener hoedanigheid vergelijkerwijze uit te drukken (trappen van vergelijking).

Bij de werkwoorden heet de vormverandering *vervoeging*.

De wijzigingen in den vorm van het werkwoord dienen om uit te drukken:

- a. of de werking (toestand) moet beschouwd worden als iets *werkelijks*, als iets *waarschijnelijks* of *mogelijks*, als iets *dat*

bevolen is, of als iets, *dat met de werkelijkheid in strijd is*, (wijze);

b. of de werking *tegenwoordig*, *verleden* of *toekomstig* en op een zeker tijdstip als *voltooid* of *onvoltooid* moet gedacht worden, (tijd);

c. of de werking of toestand van *één* of van *meer personen* (of zaken) vermeld wordt, (getal);

d. of deze persoon of personen de *sprekers* of *toegesprokene*n zijn, dan wel of de handeling (toestand) vermeld wordt van *één* of meer personen of zaken, *die noch als spreker, noch als toegesprokene* optreden, (persoon);

e. of men de werking, waarvan sprake is, zich moet voorstellen als door een of meer personen *verricht* of *ondergaan*, (bedrijvende en lijdende vorm).

De bijwoorden (behoudens bovenvermelde uitzondering), de voorzetsels, de voegwoorden en de tussenwerpsels zijn *onveranderlijk*.

DE ENKELVOUDIGE ZIN.

DE ZIN; ZIJNE BESTANDEELEN; SOORTEN VAN ZINNEN.

§ 6. Wanneer men eene gedachte *op regelmatige wijze* in woorden uitdrukt, ontstaat een zin (*enkelvoudige zin*). Twee of meer zinnen kunnen, tot een geheel vereenigd, een *samengestelden zin* vormen.

Het regelmatige, dat bij de vorming van den zin in acht genomen moet worden, bestaat in het aanbrengen van een voldoend verband tusschen de deelen er van, in de eerste plaats tusschen de beide hoofddeelen: *onderwerp* en *gezegde*.

Het onderwerp is in het algemeen de naam of aanduiding van datgene, *waarvan een handeling of toestand vermeld wordt*;

het gezegde is het deel van den zin, *dat de handeling of den toestand van het onderwerp uitdrukt*.

Het verband tusschen onderwerp en gezegde wordt in de eerste plaats aangebracht door *den bijzonderen vorm van het werkwoord*.

Het onderwerp kan namelijk zijn:

1. de aanduiding van den spreker, hetzij alleen, hetzij in vereeniging met anderen: *ik, wij*;

2. de aanduiding van een of meer toegesprokenen: *je, jij, gij, u, jelui*;

3. de naam of aanduiding van één of meer zelfstandigheden, die noch spreker, noch toegesprokene zijn: *hij, zij, de man, het kind, mijn boek, deze voorwerpen*, enz.

In verband met deze drie gevallen neemt het werkwoord, dat het gezegde vormt of daarin voorkomt, bepaalde vormen aan, die *persoonsvormen* genoemd worden.

Een werkwoord in vervoegden vorm (persoonsvorm) komt in

elk gezegde voor en maakt dus een hoofdkenmerk van den zin uit. Bestaat een zin alzoo uit slechts één woord, dan moet dit een persoonsvorm zijn en wel in *de gebiedende wijze*, omdat daarin slechts de aanwijzing van het onderwerp voldoende ligt opgesloten.

Behalve onderwerp en gezegde kunnen in den zin nog de volgende bestanddeelen voorkomen:

voorwerpen = noodzakelijke toevoegingen (bij sommige gezegden), de personen of zaken noemende, die buiten het onderwerp in de handeling of den toestand betrokken zijn, ja zonder welke de vermelde handeling of toestand (in de meeste gevallen) niet bestaanbaar is;

bepalingen = woorden of uitdrukkingen, die bijzonderheden vermelden van hetgeen door het onderwerp, het gezegde of eenig ander bestanddeel wordt uitgedrukt.

§ 7. Naar hunnen rang, d.i. hunne meerdere of mindere onmisbaarheid bij de vorming van den zin, volgen de bestanddeelen aldus op elkander:

1. het *gezegde*, het volstrekt onmisbare bestanddeel. Zonder het gezegde is een zin niet bestaanbaar.

2. het *onderwerp*, dat somtijds niet afzonderlijk wordt uitgedrukt. In dit geval wordt door den vorm van het gezegde op voldoende wijze in die leemte voorzien.

b.v. Ga heen = Ga *gij* heen. Er wordt geklopt = *Men* klopt of *iemand* klopt. Mij dorst = *Het* dorst mij of *ik* (heb) dorst. Zegge *f* 100 = *Ik* zegge *f* 100.

3. de *voorwerpen*, alleen noodzakelijk bij sommige gezegden. (Zij kunnen in die gevallen slechts weggelaten worden, wanneer de vermelding eenigszins overtollig zou zijn).

b.v. a. Hebt *gij mijn brief* ontvangen? De soldaat schiet

zijn geweer af. De tuinman snoeit *de boomen*. Wij bouwen *een groot huis*. (De cursief gedrukte bestanddeelen heeten *lijdend voorwerp*.)

b. De misdadiger ontvlucht *de gevangenis*. Het kind gehoorzaamt *zijn ouders*. Wij zullen *hem* dit buitenkansje niet misgunnen. (De cursief gedrukte bestanddeelen heeten *meewerkend voorwerp*.)

c. Nederland grenst *aan de Noordzee*. Erger u *daaraan* niet. De bedelaar smeekte *om een aalmoes*. Die man wordt *van diefstal* beschuldigd. (De cursief gedrukte bestanddeelen heeten *oorzakelijk voorwerp*.)

Deze voorwerpen kunnen weggelaten worden, wanneer ze als voldoende bekend verondersteld worden. Bijv. a. Hij verkoopt (zijne winkelwaren) 's Zondags niet. Rembrandt schilderde (zijne stukken) zeer fraai. b. Deze tooneelstukken bevallen (het publiek) niet. c. Zij trouwt morgen (met haar bruidegom). In de meeste andere gevallen krijgt door weglating van het voorwerp de zin een andere beteekenis, b.v. *De man drinkt een glas bier* en *De man drinkt*; *Dat is mij bekend* en *Dat is bekend*; *Hij is over uw werk tevreden* en *Hij is tevreden*; enz. Alleen het meewerkend voorwerp kan, zooals we zien zullen, vrij dikwijls onvermeld blijven.

4. de *bepalingen*, min of meer willekeurig aangebrachte toevoegingen, ten einde de bedoeling des sprekers te preciseeren. Slechts in sommige gevallen is de vermelding van een bepaling zoo noodzakelijk, dat weglating er van den zin onbestaanbaar zou maken of de beteekenis er van geheel wijzigen. Bijv.: Dit boek kost *twee gulden* (bepaling van waarde). Het huis is *vier meter* hoog. Het kind is *drie jaren* oud (bepalingen van maat en hoeveelheid). enz.

§ 8. De inhoud van een zin is:

a. een mededeeling: Hij gaat heen. Ik verlang dat niet meer te hooren. De leerlingen moeten op tijd komen.

b. een vraag: Gaat hij heen? Waar gaat hij heen? Wilt gij mij dat geven? Ge vergunt me even mijn brief af te maken?

c. een gebod: Ga heen! Weest tevreden! Geef dat hier! Wil je dat eens dadelijk teruggeven!

d. een wensch: Hij ga heen! Men zij tevreden! De Koning

leve! Moge hij nu gezond blijven! Mocht hij nu gezond blijven!

Niet altijd is de vorm in *overeenstemming* met den inhoud of de blijkbare bedoeling des sprekers. Bijv. *Leef gelukkig!* is naar den vorm een gebod, naar den inhoud een wensch. *Wil je dat eens dadelijk teruggeven!* is naar den vorm een vraag en volgens de bedoeling des sprekers een gebod. *Ge vergunt me een mijn brief of te maken?* heeft den vorm van een mededeeling, maar de toon maakt het tot een vraag. De 2e en de 3e zin onder a vermeld zijn mededeelingen, respectievelijk van een wensch, dien men koestert, en van een voorschrift of bevel.

OPMERKING. Waar vorm en inhoud van een zin met elkaar in strijd zijn, late men, niet alleen in dit maar ook in alle andere gevallen, bij de bestissing den inhoud steeds het zwaarst wegen.

HET GEZEGDE.

§ 9. Het gezegde *vermeldt iets* van het onderwerp en *drukt* tegelijkertijd door zijn vorm uit, dat die mededeeling bij het onderwerp behoort, m. a. w. het brengt verband tusschen die mededeeling en het onderwerp.

Wil ik b.v. de voorstellingen: *het kind* en *gehoorzaam* met elkaar in verbinding brengen, dan kan dat op de volgende twee manieren geschieden: *Het kind gehoorzaamt* en *Het kind is gehoorzaam*.

In het eerste geval worden de beide functiën van het gezegde door hetzelfde woord verricht. Het gezegde is dan een werkwoord in verbogen vorm. Men noemt zulk een gezegde een *werkwoordelijk gezegde*.

In het tweede geval worden de beide functiën van het gezegde gescheiden. De hoofdmededeeling is vervat in het bijvoeglijk naamwoord *gehoorzaam*, terwijl het verband aangebracht wordt door het woord *is*, dat, op deze wijze gebruikt, *koppelwoord* genoemd wordt. Het gezegde heet dan *naamwoordelijk*.

Een naamwoordelijk gezegde bevat dus twee bestanddeelen: een *zelfstandig* of *bijvoeglijk naamwoord* (of *wat daarvoor in de plaats treedt*), dat de hoofdinhoud van het gezegde uitdrukt, en een *koppelwerkwoord*, dat (hoofdzakelijk) het ver-

band aanbrengt. Dit verband bestaat in het doen overeenkomen van den werkwoordelijken vorm met den taalkundigen persoon en het getal van het onderwerp.

Een naamwoordelijk gezegde drukt steeds *het komen of verkeeren in een toestand* van het onderwerp uit; een werkwoordelijk gezegde kan zoowel de meedeeling zijn van een *toestand* als van een *werking*. Soms kan men volkomen hetzelfde door beide soorten van gezegde uitdrukken.

Men vergelijke :

De boomen groenen	} Werkwoordelijk gezegde.	De boomen worden groen	} Naamwoordelijk gezegde.
De toestand verergerde		De toestand werd erger	
Moeder slaapt		Moeder is in slaap	
De zieke zal wel beteren		De zieke zal wel beter worden	
Het daagde		Het werd dag	

Dit is echter alleen mogelijk, wanneer het werkwoordelijk gezegde een *verkeeren* of *komen* in *een toestand* uitdrukt. De beide op bladz. 11 genoemde zinnen, waarin het begrip *gehoorzaam* met het begrip *kind* verbonden wordt, drukken niet hetzelfde uit, evenmin als dit het geval is met: *de jongen dartelt* en *de jongen is dartel; hij speelt* en *hij is een speler; enz.*

§ 10. Uit het bovenstaande kunnen de volgende bijzonderheden gemakkelijk verklaard worden:

a. Het naamwoordelijk deel van een (naamwoordelijk) gezegde is in de meeste gevallen onveranderlijk. Het verband toch wordt voldoende door het koppelwoord aangebracht. Alleen als het naamw. deel een zelfst. naamw., een zelfst. voornaamw. of telwoord is, ondergaat het soms verandering om geslachts- en getalsovereenkomst met het onderwerp uit te drukken:

b. Het koppelwoord kan de eigenlijke mededeeling van het gezegde niet bevatten; het drukt alleen *de aanwezigheid* uit (vaak met eenige toevoeging) *van den toestand, in het naamwoordelijk deel vermeld.*

Eigenlijk wordt door het koppelwoord toch nog *iets* uitgedrukt. De persoonsvorm immers staat in een *wijze* en een *tijd* van het werkwoord en deze beide bijzonderheden worden dus door het koppelwoord in het gezegde aangebracht.

c. Het voornaamste koppelwoord is *zijn*. De overige koppel-

woorden, maar die een bijzonderheid aan het begrip der aanwezigheid toevoegen, zijn: worden (*beginnen te zijn of in de toekomst zijn*), lijken en schijnen (*in schijn zijn*), heeten (*in naam zijn*), blijven (*bij voortdoring zijn*), blijken (*volgens ervaring zijn*), dunken en voorkomen (*volgens persoonlijke meening zijn*).

Nog andere werkwoorden kunnen in enkele uitdrukkingen als koppelwoorden beschouwd worden; b.v. Het breiwerk *zit* in de war (= is in de war). Dit *valt* mij moeilijk (is voor mij moeilijk). De schouwburg *raakte* zoetjes aan vol (werd vol). Hij *staat* bekend (is bekend) als een leugenaar. De veters *zitten* in den knoop¹).

d. Wanneer zijn alleen dient om de *aanwezigheid van het onderwerp* te vermelden, is het geen koppelwoord, maar werkwoordelijk gezegde; b.v.: *God is. Daar zij licht. Wij zijn hier.*

Dit is ook het geval met worden, als het *ontstaan* en *blijven*, als het *vertoeven* (van krijgslieden en schepen figuurlijk *sneuvelen* en *vergaan*) beteekent; b.v.: Wat niet is, kan worden. Wij *blijven* eenigen tijd in Haarlem. Duizenden Mooren *bleven* in den slag bij Poitiers. Het schip *bleef* op den Banjaard.

Blijken als werkwoordelijk gezegde beteekent *aan het licht komen* (dus *volgens ervaring bestaan*): Thans *blijkt*, dat hij gelijk had. Lijken wil dan zeggen *gelijken* of *bevallen*: Dat portret *lijkt* niet. Die man *leek* ons niet.

§ 11. Het werkwoordelijk gezegde bestaat, zooals we zagen, alleen uit een werkwoordelijken vorm, die echter vaak meer dan één woord bevat. De toekomstige en voltooide tijden van een werkwoord worden met behulp van een ander werkwoord gevormd. Het is echter duidelijk, dat dergelijke samengestelde persoonsvormen als één geheel moeten beschouwd worden; b.v.: *Ik heb geslapen; wij zullen vertrekken.*

¹) Men zij intusschen voorzichtig met de verklaring, dat *zitten, staan, vallen* enz. hunne beteekenis verloren hebben en als koppelwoord dienen aangemerkt te worden. In: *Die hoed staat netjes; die japon valt goed; die kraag zit gemakkelijk* zijn de werkwoorden *staan* (= op het onderylak rusten), *vallen* (= naar beneden gaan, afhangen), *zitten* (op iets rusten) zonder eenigen twijfel werkwoordelijke gezegden.

Voorts moeten als onafscheidelijke deelen van het werkwoordelijk gezegde beschouwd worden: het hulpwerkwoord voor den lijdenden vorm *worden*; b.v.: *Hij wordt weggezonden* en de hulpwerkwoorden van de wijze: *kunnen*, *moeten*, *mogen* en *willen*, welke laatste dienen om de werking of den toestand, die door het werkwoordelijk gezegde wordt uitgedrukt op bijzondere wijze voor te stellen: *Wij kunnen weggaan*; *hij mag komen*; *dat moet gedaan worden*; *wanneer wilt ge verhuizen?*

Al deze hulpwerkwoorden kunnen, met uitzondering van *worden*, ook samengestelde vormen van het koppelwoord doen ontstaan en worden dan als deelen van het koppelwoord beschouwd; b.v. *Hij is ziek geweest*; *Gregorius VII heeft eerst Hildebrand geheeten*; *Moge hij gelukkig zijn*; enz.

Eindelijk moeten nog als deelen van het werkwoordelijk gezegde aangemerkt worden, die woorden, welke met het werkwoord één begrip uitmaken. Zoo zijn onscheidbaar bij de ontleding: geloof slaan, gewag maken, betaald zetten, diets maken, gaan zitten, wezen informeeren, loopen spelen, komen zien, staan kijken, zich ontfermen, zich bevinden, enz.

Het werkwoord *zijn* kan dus, behalve als volledig gezegde, als koppelwoord in een naamwoordelijk gezegde en als hulpwerkwoord in een werkwoordelijk gezegde voorkomen en het vereischt soms eenige oplettendheid, deze twee gevallen goed van elkander te onderscheiden. In: *Hij is dood* komt *zijn* als koppelwoord, in *Hij is gedood* als hulpwerkwoord voor. De laatste zin luidt volledig *Hij is gedood geworden*, en *zijn* is daarin het hulpwerkwoord tot vorming van den voltooid tegenwoordigen tijd van *gedood worden* (lijdenden vorm van *dooden*).

Soms is niet met zekerheid uit te maken, in welke qualiteit *zijn* aangewend wordt. Zoo kan de zin: *De aardappelen zijn gekookt* beteekenen: *Het koken der aardappelen is afgeloopen* en *De aardappelen verkeeren in den toestand van gekookt* (niet rauw) of m. a. w. *het zijn gekookte aardappelen*. In het eerste geval is het gezegde werkwoordelijk en moet *geworden* er bij gedacht worden; in het tweede geval heeft men een naamwoordelijk gezegde en is *gekookt* een bijvoeglijk naamwoord.

Het werkv. *worden* kan behalve als volledig gezegde, als koppelwoord en als hulpwerkwoord van den lijdenden vorm voorkomen. Men noemt *den lijdenden vorm* van een werkwoord de voorstelling eener werking op zoodanige wijze, dat die door het onderwerp ondergaan wordt: *geslacht worden*, *gelezen worden*, enz.

§ 12. Het naamwoordelijk deel van een (naamwoordelijk) gezegde kan zijn:

1. een zelfstandig naamwoord (of infinitief) met of zonder bepalingen: Jan is *timmerman*. Hij is *mijn vriend*. Hij blijft *een onbetrouwbare leerling*. Dat heet *werken*.

2. een bijvoeglijk naamwoord: Wie is *ontevreden*? De arme man schijnt *ziek*. Dit papier is *gelineerd*. De ziekte heette *geweken*.

3. een voornaamwoord: Ik ben *het*. Wie is hij? *Wat* is dat? Dat is *niets*.

4. een zelfstandig naamwoord (of infinitief) + een voorzetsel: Dit huis is *te koop*. Waar is het *te bevragen*? Dat is niet *te gelooven*. Het horloge is *van goud*. Men is (den dader) *op het spoor*. Die man was *aan den drank*. De kinderen waren *in angst*. Het is *om te lachen*. Dit meisje bleek *bij de hand*. Wij raken *van den tand*.

Men denke bij deze of soortgelijke zinnen niet aan onvolledige zinnen, die door inlassching van een woord eerst volledig worden, als: Het horloge is (gemaakt) *van goud*; hij is (verslaafd) *aan den drank*; zij is (afkomstig) *van Rotterdam*; de zaak is (een zaak) *van gewicht*; hij is (een man) *van adel*, enz. Het tusschen haakjes voorkomende is volstrekt onnoodig. De cursieve uitdrukkingen doen dienst als zelfstand. of bijvoegl. naamwoorden en kunnen desnoods vervangen worden door *gouden*, *drankzuchtig*, *een Rotterdamsche*, *gewichtig*, *een adellijke* enz.

5. een bijwoord: Het schot is *mis*. Het verhaal is *uit*. Zoo werd de toestand. Mijn mes is *weg*. De klok is *gelijk*. Het licht is *op*. Het raam is *toe*. Het stormen is *over*; de buiën zijn *heen* (Staring).

Het is niet juist, zinnen als: *Het verhaal is uit*, *het licht is op*, *de brief is weg*, zoogenaamd volledig te maken door toevoeging van *verteld*, *gestoken*, *geraakt* enz. De bijwoorden uit, op, weg enz. drukken een duidelijk, door ieder juist opgevat begrip uit. Behalve dat men allerlei variatiën in die aanvullingen zou moeten aanbrengeu, is in vele gevallen dat aanvullen een onmogelijkheid, b.v.:

Hoe lang is de zieke al op? 's Zondags zijn wij gewoonlijk uit. De klok is in den regel gelijk. De schuit is nooit op tijd aan. Het schot was mis, enz.

HET ONDERWERP.

§ 13. Het onderwerp van een zin is:

een zelfstandig naamwoord (ook in den vorm van een *infinities*): *De boer ploegt. Het varken* wordt geslacht. *Het zaaïen* geschiedt in het voorjaar. *Rookten* is verboden.

een zelfstandig voornaamwoord (of *telwoord*): *Hij* luistert niet. *Wie* weet het? *Men* antwoordt. *Alles* moet weg. *Verscheidenen* vroegen het woord. *Het* (b. v. zeker kind) speelt op straat.

Voor zoover andere woorden als onderwerp voorkomen, beschouwt men ze als zelfst. naamwoorden of kan men ze althans, bij de verklaring van den zin, door zelfst. naamwoorden vervangen. Bijv.: *Deze* is een verouderd voornaamwoord. „O ja” ligt in zijn mond gestorven. *Eerlijk* duurt het langst. *Te roet* is goed; *te paard* is beter. *Goedkoop* is duurkoop.

In zinnen als: *Het regent. Het onweert. Het schemert. Het grauwet alree. Het kan spoken op de Hollandsche kust. Het wordt dag. Het is Zondag. 't Is feest in Nederland.* enz. dient **het** om de plaats van het onderwerp in te nemen, daar de persoonsvorm van het werkwoord (in onze taal) zooveel mogelijk een uitgedrukt onderwerp vereischt. *Het heeft echter in 't geheel geen beteekenis.* Men noemt het dan gewoonlijk *taalkundig onderwerp*. Het gezegde is in dat geval een *onpersoonlijk werkwoord* of een *onpersoonlijke uitdrukking*.

Men merke op, dat in dergelijke zinnen niets anders dan *het plaats hebben van een werking, of het bestaan van een toestand* vermeld wordt, in de natuur of in het maatschappelijke leven voorkomende, en dat dus *van een onderwerp* daarbij *geen sprake* kan zijn. Men hoede zich er voor, bij de ontleding van zinnen als: *Het regent, Het grauwet alree,* enz. deze om te zetten in: *Regen bestaat, Grauweheid bestaat alree* enz. Met die laatste zinnen drukt men immers heel wat anders uit. Bovendien raakt men verlegen, als de zin luidt: *Het regent hard; Het is laat; Het is op slag van vijven,* enz.

§ 14. Zinnen met een werkelijk onderwerp kunnen soms tot zinnen met een taalkundig onderwerp vervormd worden: *Moed ontbreekt hem; Het ontbreekt hem aan moed.*

Vroeger waren die gevallen veel talrijker:

Ach! *mij schrikt! Mij deert* des mans, wien enz.

Adieu, verheven tronen,

Verheven zoo, dat *mij* van uwe steilheid *ijst*. (Hooft.)

Daarentegen kunnen onpersoonlijke werkwoorden een enkele maal persoonlijk gebruikt worden: *Er waait een halve storm. Zijn oogen bliksemen. De God der eere dondert.*

OPMERKING. Men verwarre het *taalkundig onderwerp* niet met het *plaatsvervangend onderwerp*, als in: Nauwlijks mag het een meisjestem heeten, *dat snerpnd geluid* (Potgieter). Geuzen, 't redt u, *dat vertragen* (Bogaers). *Het* is goed, *dat gij gekomen zijt. Het* zijn allen geen koks, *die lange messen dragen*. enz. Hier neemt *het* de plaats in van het eigenlijk onderwerp, dat eerst later genoemd wordt.

In enkele gevallen wordt *de plaats* van het taalkundig onderwerp door een ander woord ingenomen en het taalkundig onderwerp, dat toch geen beteekenis heeft, weggelaten, b.v. *Mij dorst* voor: *Het dorst mij* en in de lijdende zinnen: *Er is haast niet gegeten; Er wordt hier te veel gerookt; Er wordt gelachen, gedanst, gespeeld; enz.*

Ten opzichte van *Er wordt hier veel gerookt* kan vermeld worden, dat deze zin de lijdende vorm is van: *Men rookt hier veel*, in welken zin het lijdend voorwerp als min of meer overbodig niet vermeld is (zie § 9). Daardoor mist natuurlijk de lijdende zin ook het onderwerp. In navolging van dergelijke lijdende zinnen werden zinnen gevormd als: *Er wordt gelachen* enz., die geen onderwerp kunnen hebben, omdat zij niet de omzetting zijn van een zin met een lijdend voorwerp. Men noemt zinnen als de laatstvermelde onecht lijdende zinnen.

Zinnen als: *Mij dorst. Er wordt gepraat. Het ontbreekt hem aan moed*, zijn voor ontleding niet geschikt. Men vervange ze dus door de regelmatige vormen: *Ik (heb) dorst. Men praat. Moed ontbreekt hem.* Van zinnen als: *Het regent. Het is Paschen*, kan de ontleding geen bezwaar opleveren. De eenige functie van het taalkundig onderwerp is hier, dat het *door zijn plaats* uitdrukt, of de zin een mededeeling dan wel een vraag is.

§ 15. In § 5 is vermeld, dat het werkwoordelijk gezegde of het koppelwoord (soms ook het naamwoordelijk deel van het gezegde) door zijn vorm zeker verband moet uitdrukken met het onderwerp. Dit geschiedt voor de *werkwoordelijke* bestanddeelen van het gezegde door overeenstemming in getal en persoon, terwijl het *naamwoordelijk* deel (ofschoon gewoonlijk onveranderlijk) overeenkomt in geslacht, getal en naamval (1^{en} naamval).

Is het onderwerp *veelvoudig* (d. w. z. zijn er twee of meer onderwerpen), dan bezigt men het werkwoordelijk gezegde of koppelwoord in het meervoud, behalve:

a. Wanneer de verschillende onderwerpen in de gedachte tot één begrip vereenigd zijn; b.v.

Gij spreekt: de echo der bergen, de schoot der wateren, het dichte loover *antwoordt* u. (Beets).

Kort, krachtig *zij* uw toost, uw lied, uw preek! (De Genestet).

b. Wanneer zij tegenover elkander staan, in welk geval het werkwoord zich naar het laatstgenoemd onderwerp richt: òf mijn vader òf mijn oom *moet* het u gezegd hebben. Een of meer leerlingen *kunnen* kosteloos geplaatst worden.

Zijn de onderwerpen door *noch* verbonden, dan behoort het werkwoord in het *meervoud* geplaatst te worden:

Uw broeder noch zijn compagnon *kunnen* zich die zaak herinneren.

Niettemin treft men het werkwoord in zulk een geval vaak in het enkelvoud aan, in persoon overeenstemmende met het laatste onderwerp: Hij noch ik *ben* het met u eens. „Hier *is*”, zei hij, „noch mijn vader, noch de tuinman, die het *ziet*.” (Van Alphen).

OPMERKING. Verschillen de leden van een veelvoudig onderwerp in persoon, dan gaat bij het werkwoord de 1e persoon boven den 2en, de 2e boven den 3en; b.v. Gij en hij *komt* morgen. Gij en ik *komen* morgen.

§ 16. Is het onderwerp de naam van een verzameling, gevolgd door een meervoudig z.n.w., dan richt zich het onder-

werp òf naar het eerste, òf naar het tweede woord, naarmate het eerste of tweede begrip meer op den voorgrond treedt: Een detachement huzaren *opende* de stoet. Een tweetal honden *hield* bij de deur de wacht. Een paar vrienden *kwamen* mij gelukwenschen. Een hoop brieven *moesten* nog beantwoord worden.

Wanneer het onderwerp of het naamwoordelijk deel van het gezegde de voornaamwoorden *het*, *dit* of *dat* zijn, vervalt soms de overeenstemming in geslacht en getal, b.v.: *Zij* zijn *het*. *Het* is *mijn broeder*. *Dit* zijn *bruidegom en bruid*.

Voorts lette men op zinnen als: *Ik was me zelf niet*. *Als ik hem was*; enz., waar het naamw. deel van het gezegde den vorm van den vierden naamval heeft.

In zinnen als: *Doc open*; *ik ben het*. *Hij is verkouden* of *ziek*; *ik ben het ook*; is *het* steeds naamwoordelijk deel van het gezegde. (In het Fransch vertaald, luiden die zinnen echter verschillend: *C'est moi* en *Je le suis aussi*.) Sommige spraakkunsten leeren dan ook, dat in den eersten zin het *onderwerp* is en ben ik (voor: *is ik*) *gezegde*. Het koppelwoord zou dan niet met het onderwerp, maar met het naamw. deel van het gezegde in persoon overeenkomen. Deze onderscheiding is evenwel moeielijk te verdedigen. In beide zinnen beschouwe men *het* als naamw. deel van het gezegde, respectievelijk in de plaats komende voor *die buitenstaat* (of *die klopt*) en *verkouden* of *ziek*.

VOORWERPEN.

§ 17. De voorwerpen zijn van drieërlei aard, namelijk:

1. Het lijdend voorwerp, dat de zelfstandigheid noemt of aanduidt, *die de handeling* (in bedrijvenden vorm voorgesteld) *ondergaat* of *die door de werking ontstaat*; b.v. Hij leest *een brief*. Hij schrijft *een brief*. Zij bewonen *het huis*. Zij bouwen *een huis*.

2. Het meewerkend voorwerp (ook *belanghebbend* genoemd), dat de zelfstandigheid noemt, die op de eene of andere wijze *meewerkend* in de handeling of den toestand, door het gezegde uitgedrukt, betrokken is. Die meewerking kan bestaan in:

- a. het verrichten eener veronderstelde handeling,
- b. het belang hebben bij den vermelden toestand of de vermelde handeling,
- c. het als bezitter voorgesteld worden van eenige zelfstandigheid, in den zin genoemd.

Voorbeelden:

a. Hij ontvlucht *het gevaar*. (Het gevaar dreigt). Ik lees *mijn vriend* den brief voor. (Mijn vriend hoort aan.)

b. Dat is *ons* goed, te duur, ruim genoeg. Hij was *u* te gauw af. Wij liepen *hun* te langzaam. Dat was *me* daar een mooie boel. (Wij, gij, zij, ik hebben belang bij den toestand of de werking.)

c. Hij tikte *hem* op de vingers, keek *hem* flink in de oogen. De tranen liepen *den knaap* langs de wangen. Koppestok roeit *der vloote* aan boord. (Hij, de knaap, de vloot zijn bezitters van de vingers, de oogen, de wangen, het boord.)

3. Het oorzakelijk voorwerp, dat de zelfstandigheid noemt of aanduidt, die als aanleiding of oorzaak van de werking of den toestand, in het gezegde vervat, *noodwendig* daarbij moet vermeld worden, b.v.:

Hij schaamt zich *mijner* of *over mij*. Nederland grenst *aan de Noordzee*. Ik dank u *voor dat geschenk*. Het jaar vangt aan *met den 1^{en} Januari*. Wees *mijner woorden* of *mijne woorden* indachtig. Het arme beest bezweek *onder den last*. De zorgelooze bekommert zich niet *om de toekomst*.

§ 18. Het lijdend voorwerp staat steeds in den 4^{en} naamval (zonder voorzetsel). Een kenmerk er van is, dat het (enkele gevallen uitgezonderd) tot onderwerp gemaakt kan worden van een lijdenden zin.

OPMERKING. De werkwoorden *hebben*, *bekelzen*, *bevatten*, *inhouden* en *bezitten* kunnen *niet* in den lijdenden vorm overgebracht worden; evenmin de wederkeerende werkwoorden (zie § 19).

Drie werkwoorden, die geen lijdend voorwerp bij zich krijgen, kunnen daarentegen wel den lijdenden vorm aannemen, nam. *gehoorzamen*, *baten* en *schaden*. Het *meewerkend* voorwerp wordt bij deze werkwoorden *onderwerp* van den lijdenden zin.

Het meewerkend voorwerp staat in den 3^{en} naamval of in den omschreven vorm er van (4^{en} naamval met *aan* of *voor*): Koop *mij* dit boek. Koop dit boek *voor mij*. Geef dit *uw broer*. Geef dit *aan uw broer*. Het weglaten van het meewerkend voorwerp wijzigt wel de beteekenis van den zin, maar maakt den zin gewoonlijk niet onbestaanbaar, wat bij weglating van lijdend en oorzakelijk voorwerp daarentegen wel het geval is.

Het oorzakelijk voorwerp staat soms in den 2^{en} naamval, soms in den 4^{en} naamval zonder voorzetsel, maar in den regel in den 4^{en} naamval met een voorzetsel. Een kenmerk van het oorzakelijk voorwerp is, dat het bijna nimmer weggelaten kan worden, of de zin is blijkbaar niet af.

Als voorwerpen kunnen voorkomen: *zelfstandige naamwoorden*, *zelfstand. voornaamw.* en *telwoorden*, en voor zoover de 1^e en 3^e soort betreft ook *infinitieven* (met en zonder *te*).

Werkwoorden, die een voorwerp bij zich hebben of behooren te hebben, heeten objectieve werkwoorden; zij, die een lijdend voorwerp bij zich krijgen, transitieve of overgankelijke werkwoorden. Werkwoorden, die een handeling of toestand uitdrukken, waarbij alleen het onderwerp betrokken is, heeten subjectieve werkwoorden. Zij behooren, evenals die objectieve werkw., welke *niet* een *lijdend voorwerp* bij zich hebben, tot de intransitieve of onovergankelijke werkw.

§ 19. Het lijdend voorwerp kan soms door het voornaamwoord *het* (zonder beteekenis) uitgedrukt worden, b.v.: Hij brengt *het* ver, heeft *het* warm, zette *het* op een loopen, gilde *het* uit van pijn, enz. Men noemt dit *het* (vergelijk § 13) *taalkundig voorwerp*.

Somtijds geven onderwerp en lijdend voorwerp *dezelfde zelfstandigheid* te kennen. Het lijdend voorwerp is dan een persoonlijk voornaamwoord en heeft voor den 3^{en} persoon (enkel- en meervoud) en in de onbepaalde wijs den vorm *zich*:

Hij wast zich. Wij kleeden ons aan. Mag ik mij aan u voorstellen? De soldaten verdedigen zich, wapenden zich.

Men noemt zulke werkwoorden wederkeerende werkwoorden. Vaak echter drukt zulk een wederkeerende vorm slechts *één enkel begrip* uit: *zich bevinden* (= zijn), *zich voorbehouden* (= handhaven), *zich begeven* (= gaan). Of wel: werkwoord en voornaamwoord *zijn*, wat de beteekenis aangaat, *niet te scheiden*: *zich ontfermen* (= medelijden hebben), *zich vergissen* (= in de war zijn), *zich* (van iets veel) *voorstellen* (= verwachting hebben). In dergelijke gevallen kan *zich* geen lijdend voorwerp zijn en dient men het als *onafscheidbaar deel van het werkwoordelijk gezegde* te beschouwen.

Ter onderscheiding dezer twee soorten van wederkeerende werkwoorden gebruikt men de termen toevallig en noodzakelijk wederkeerende werkwoorden. Alleen bij de eerste soort is het wederkeerend voornaamwoord dus een afzonderlijk zinsdeel, gewoonlijk het *lijdend* voorwerp, soms echter ook het *mee-werkend* voorwerp, b.v.: Hij veroorlooft *zich* allerlei vrijheden. De gierigaard onthoudt *zich* alles, wat het leven veraange-naamt, enz.

OPMERKING. Niet zelden kan het werkwoord *met* en *zonder* *zich* gebruikt worden, maar met eenig verschil in beteekenis; b.v. (iemand) verheugen, verblijden, bedroeven = vreugde, droefheid *aanbrengen*; *zich* verheugen, verblijden, bedroeven = vreugde, droefheid *hebben*; (iemand) hoeden = *beschermen*; *zich* hoeden = *op zijn hoede zijn*; (iets) uitbreiden = *grooter maken*; *zich* uitbreiden = *grooter worden*, enz. De wederkeerende vorm behoort natuurlijk ook in deze gevallen in zijn geheel als gezegde beschouwd te worden.

§ 20. Soms gebeurt het, dat *onovergankelijke*, zelfs *onpersoonlijke* werkwoorden een woord of uitdrukking *in den vorm van een lijdend voorwerp* bij *zich* krijgen: Hij lacht *zich een ongeluk*, loopt *het gras plat*, stierf *den heldendood*. Het regent *pijlen*, sneeuwt *ideeën*, enz. Men hoede *zich* er voor, deze cursieve woorden als werkelijk lijdend voorwerp te beschouwen. Bij de ontleding vervange men ze door een juisteren vorm, die de eigenlijke beteekenis (*bepaling van graad, wijze, tijd*, enz.) duidelijker doet uitkomen. Voorbeelden:

Hij stierf *den dood op het scharot* = *door beulshanden*: bepaling van wijze.

Zij hilde *tranen met tuiten* = *hevig, met veel misbaar*: bepaling van graad of wijze.

Hij slaapt *een gat in den dag* = *zeer lang*: bepaling van tijd.

De nieuwe bediende liep *zich het vuur uit de sloffen, den wind dood* = *met veel vertoon van ijver*: bepaling van wijze.

Floris V stierf *een gewelddadigen dood* = *op gewelddadige wijze*: bepaling van wijze.

De jongen loopt *zijn kousen stuk* = *tot (of dat) zijn kousen stuk gaan*: bepaling van graad of wijze.

Hij loopt *zijn schoenen scheef* = *zoo, dat zijn schoenen scheef worden*: bepaling van wijze.

Het regende *grootte druppels, scheldwoorden* = *met of in grootte druppels, in den vorm van scheldwoorden*: bepaling van wijze.

Hij loopt *het gras plat* = *zoo of op zulke plaatsen, dat het gras plat wordt*: bepaling van plaats of wijze.

Wij zullen *de bloemen van de ruiten stoken* = *hard of dat de bloemen van de ruiten gaan*: bepaling van graad.

OPMERKING. Minder aan te bevelen is het, in deze gevallen aan het werkw. *een andere betèekenis* te geven, of bij de onpersoonlijke werkw. *van het voortbrengsel* of *resultaat der werking* te spreken. De betèekenis van het werkwoord toch ondergaat volstrekt geen verandering, tenzij een wijziging in figuurlijken zin. Ook merke men op, dat niet het zoogenaamd lijdend voorwerp, maar de daaraan toegevoegde *qualitatieve bijzonderheid* de hoofdzaak is der bepaling. Men zegt niet: Hij stierf den dood; slaapt den slaap; zij huilt tranen; het regent druppels; maar: hij stierf den dood *van een held, van een misdadiger*; slaapt den slaap *des rechtvaardigen, den eeuwigen slaap*; zij hilde *heete tranen, tranen met tuiten, krokodillentranen*, enz.

Wil men deze bepalingen toch als lijdende voorwerpen beschouwen, dan moet men op zeer willekeurige wijze de betèekenis der werkwoorden gaan wijzigen. Zoo wordt soms: *hij stierf den dood op het schavot* voorgesteld als: *hij onderging* enz., wat met het oog op het hier aanwezig begrip *straf* mogelijk is. Zonderling klinkt het echter, dan ook te gaan spreken van: *hij ondergaat den heldendood*. Even vreemd is het in: *het regende scheldwoorden, het hagelde keisteenen*, „scheldwoorden” en „keisteenen” als *voortbrengselen* van een figuurlijk regenen of hagelen voor te stellen¹⁾.

¹⁾ Zoo vindt men in de spraakkunst van Terwey (Mieras): „*Een gat in den dag slapen*; het werkw. wordt inderdaad overgankelijk en krijgt dan ook

Ook bij overgankelijke werkw. kunnen zulke schijnbaar lijdende voorwerpen voorkomen. Het kind at *zijn buik vol* (= genoeg). De jongen schreeuwde *moord en brand* (= verschrikkelijk). Men merke bij dezen laatsten zin het verschil op met: Hij schreeuwde „moord” en „brand”!

§ 21. In zinnen als: *Wij laten het boek vallen, hooren een lied zingen, doen het kind zijn les opzeggen*, vormen persoonsvorm en onbepaalde wijs het gezegde, evenals in: wij gaan vertrekken, bleven praten, komen helpen, enz. Het lijdend voorwerp behoort in den eersten zin bij *laten*, in den tweeden bij *zingen*, terwijl in den derden zin *elk* der beide deelen van het werkwoordelijk gezegde *zijn eigen voorwerp* heeft. De verhouding van de onbepaalde wijs tot de overige bestanddeelen van die zinnen is van zoo verschillenden aard en dan ook dikwijls zoo moeielijk te definiëeren, dat men het verstandigst doet, de werkwoorden te zamen als het gezegde te beschouwen.

Men lette er op, dat zulke zinnen soms aanleiding kunnen

een andere beteekenis. Het beteekent dan door middel der werking een zelfstandigheid voortbrengen. *Een diepen slaap slapen*; het werkw. wordt alleen wat de wijze van voorstelling betreft overgankelijk. De werking zelve wordt voorgesteld als eene zelfstandigheid door de werking voortgebracht. *Het sneeuwt groote vlokken*; hier wordt *vlokken* voorgesteld als het voortbrengsel der handeling.”

In die van Den Hertog: „Ofschoon uit een grammatikaal oogpunt de hier behandelde zinsdeelen voorwerpen zijn, moet niet uit het oog verloren worden, dat zij in vele gevallen logisch het karakter van bijw. bepal. krijgen: Hij sliep een gat in den dag (= lang). Maar dit komt evenzeer bij gewone transitieve werkwoorden voor: Hij schreeuwde moord en brand (= verschrikkelijk).”

In die van Cosijn (Te Winkel): „Bij intransitieve werkw. staat soms een substantief in den accusatief, dat in stam of beteekenis met het werkw. verwant is en alleen dient om het begrip der werking te versterken. Soms staat bij zulk een substantief een adjectief als attriboot, dat bij gemis van het substantief als bijw. bij het werkw. zou voorkomen: *Een ellendigen dood sterven* = *ellendig sterven*. Het werkw. kan ook transitief zijn, b.v. *een gevaarlijk spel spelen*, doch dan is het substantief eer als bijwoord. accusatiefbepaling, dan als lijdend voorwerp op te vatten. Bij onpers. werkw. staat soms een substantief in den accusatief om in overdrachtelijken zin den vorm te kennen te geven, waarin de werking plaats heeft: *Het regent vonken*.”

geven tot tweeërlei opvatting, b.v.: *De koopman liet zijn compagnon een dreigenden brief schrijven*. Door bijvoeging van *aan* of *door* is echter de dubbelzinnigheid opgeheven.

§ 22. Ten opzichte van het meewerkend voorwerp is nog het volgende op te merken:

Wanneer het meewerkend voorwerp den bezitter van eenige zelfstandigheid, in den zin genoemd, aanwijst geeft men het ook wel den naam van bezittelijke 3^{en} naamval. Het is dan te vervangen òf door een bezittelijk voornaamwoord òf door een zelfst. naamw. in den 2^{en} naamval, b.v.: *De barbier schoor hem de baard af* (schoor *zijn baard af*). *Trek den kinderen de schoenen uit* (trek *de schoenen der kinderen uit*).

Een enkele maal krijgt zulk een bezittelijke 3^e naamval zoo zeer het karakter van een lijdend voorwerp, dat het als onderwerp van den lijdenden vorm kan voorkomen. Bijv.: *Het kind werd op de vingers getikt*; *Ik word telkens in de rede gevallen*; *Wij werden leelijk in den nek gezien*. Dit kan ook met andere 3^e nv. gebeuren, b.v.: *Ge wordt niet te kort gedaan*; *De jubilaris werd geluk gewenscht*; enz. Hoe dat komt, is gemakkelijk te begrijpen, wanneer men let op overeenkomstige uitdrukkingen, als: Hij greep *mij* bij den arm, sloeg *mij* in het gezicht, trof *hem* in het hart, enz., waar het voornaamwoord inderdaad het lijdend voorwerp is en het daarachter gevoegde een plaatsbepaling.

Bij sommige werkw., die zoowel een meewerkend als een lijdend voorwerp bij zich krijgen, wordt het meewerkend voorwerp *lijdend* als het eigenlijk lijdend voorwerp niet vermeld wordt of een andere functie vervult: Hij betaalde *mij* (3^e nv.) *de rekening* (4^e nv.). Hij betaalt *mij* (4^e nv.). Ik benijd *hem* (3^e nv.) *zijn positie* (4^e nv.). Ik benijd *hem* (4^e nv.) of Ik benijd *hem* (4^e nv.) om zijn positie. Het werkwoord wijzigt dan eenigszins zijn beteekenis. Zoo is het ook te verklaren, dat sommige werkwoorden als: *helpen*, *ontmoeten*, *volgen*, enz. die vroeger een meewerkend voorwerp hadden, thans een lijdend voorwerp bij zich krijgen en dat de werkwoorden *gehoorzamen*, *scha-*

den en baten, ofschoon nog als onovergankelijk beschouwd, toch reeds den lijdenden vorm kunnen aannemen (zie § 18).

§ 23. Daar het oorzakelijk voorwerp gewoonlijk met een bijwoordelijke bepaling in vorm overeenkomt, is het van de drie voorwerpen het moeilijkst te herkennen. Hier volgen dus eenige kenmerken:

a. De verhouding van het gezegde tot het oorzakelijk voorwerp is in den regel weer te geven door: *ten opzichte van* of *naar aanleiding van*; b.v.:

twijfelen aan (*ten opzichte van*) iets; spotten met (*ten opzichte van*) iets; benieuwd zijn naar (*ten opzichte van*) iets; zich bekommeren over (*ten opzichte van*) iets; waarschuwen tegen (*ten opzichte van*) iets; deugen tot (*ten opzichte van*) iets; zich schamen voor (*ten opzichte van*) iets of iemand; blij zijn over (*naar aanleiding van*) iets; zich ergeren aan (*naar aanleiding van*) iets; lijden onder (*naar aanleiding van*) iets; lachen om (*naar aanleiding van*) iets; zich beroemen op (*naar aanleiding van*) iets; zich schamen over (*naar aanleiding van*) iets.

b. Het oorzakelijk voorwerp kan vaak in den vorm van een bijzin voorkomen, in welk geval het in den hoofdzin aangekondigd kan worden door een voornaamwoordelijk bijwoord, b.v.:

Ik reken op zijne hulp. Ik reken *er op*, dat hij mij helpt. Hij waakt *er voor*, dat . . . ; Hij verbaast zich *er over*, dat . . . ; Hij streeft *er naar*, om . . . ; Hij vroeg *er naar*, of . . . ; Hij zag *er geen kwaad in*, dat . . . ; Hij is *er aansprakelijk voor*, dat . . . ; Hij is *er aan* gewoon, dat . . . ; enz.

c. Daar de oorzakelijke voorwerpen gewoonlijk door een bepaald voorzetsel met werkw. of naamw. gezegden verbonden zijn, kan men bij het plaatsnemen dezer werkwoorden (of werkwoordelijke uitdrukkingen) in de onbepaalde wijs reeds vaststellen, of ze een oorzakelijk voorwerp bij zich krijgen, evenals men bij het memoriseeren van werkwoorden in een vreemde taal er vaak het voorzetsel bijvoegt, waardoor zij gewoonlijk gevolgd worden.

Voorbeelden:

vertrouwen <i>op</i> :	se fier <i>à</i> ,
zich vergenoegen <i>met</i> :	se contenter <i>de</i> ,
boos zijn <i>op</i> :	être faché <i>contre</i> ,
weenen <i>van</i> :	weinen <i>vor</i> ,
voorzien <i>van</i> :	versehen <i>mit</i> ,
blozen <i>van</i> :	to blush <i>with</i> ,
lachen <i>om</i> :	to laugh <i>at</i> ,
vragen <i>om</i> :	to beg <i>for</i> ,
pochen <i>op</i> :	to boast <i>of</i> ,
afhangen <i>van</i> :	to depend <i>upon</i> .

Zoo zegt men (om nog eenige voorbeelden aan te halen) steeds: iemand *aan* iets herinneren, gewennen, onttrekken; dwepen, spotten, trouwen *met* iemand of iets; loeren, hopen, rekenen *op* iemand of iets; luisteren, smachten, informeeren, zich richten *naar* iemand of iets; bedroefd, gebelgd, verheugd, verwonderd zijn *over* iets; enz.

Enkele werkwoorden kunnen door meer dan één voorzetsel gevolgd worden, bijv.:

vergelijken met ¹⁾ (overeenkomst en verschil aanwijzen)	vergelijken bij ²⁾ (in één of meer opzichten gelijk stellen)
zich schamen voor (schaamte hebben tegenover iemand)	zich schamen over (schaamte hebben ten gevolge van iets)
bezwijken onder (neervallen door uitputting)	bezwijken voor ³⁾ (geen weerstand kunnen bieden)
zich schikken in (tevreden zijn met)	zich schikken naar (handelen overeenkomstig)
blij zijn met (zich verheugen over het bezit van iets)	blij zijn over (zich verheugen naar aanleiding van iets).

Komen nu zulke werkwoorden zonder oorzakelijk voorwerp of met een ander voorwerp voor, dan ondergaat de gansche zin een wijziging in de beteekenis, b.v.:

1) Men hoede zich er voor, het voorzetsel te beschouwen als een deel van het werkwoord of van de werkwoordelijke uitdrukking, waartoe het memori-seeren van werkwoorden eener vreemde taal licht aanleiding geeft.

2) Vergelijk in het Fransch: *comparer avec* en *comparer à*.

3) Vergelijk: *succomber sous* en *succomber à*.

naar iets verlangen	(verlangen wordt opgewekt),
iets verlangen	(eischen, begeeren),
voor iets vreezen	(vrees wordt opgewekt),
iets vreezen	(vrees bestaat),
zich van iets onthouden	(niets doen ten opzichte van iets),
zich iets onthouden	(zich iets niet geven),
(aan) iemand over iets schrijven	(schrijven naar aanleiding van iets),
ven	(iemand iets berichten),
(aan) iemand iets schrijven	(jaloezie wordt door iets of iemand opgewekt),
jaloersch zijn op iets of iemand	(jaloezie is een eigenschap van iemand).
jaloersch zijn	

BEPALINGEN.

§ 24. Bepalingen zijn min of meer willekeurige toevoegingen bij de bestanddeelen van een zin, ten einde zich zoo nauwkeurig mogelijk uit te drukken. Met *willekeurig* wordt niet zoozeer bedoeld, dat zij naar verkiezing kunnen aangebracht of weggelaten worden, maar dat zij in den regel niet noodzakelijk zijn, bij de vorming van den zin.

De bepalingen drukken alzoo bijzonderheden uit van het gezegde, het onderwerp en de voorwerpen. Ook kunnen bepalingen weer andere bepalingen bij zich krijgen.

OPMERKING. Soms is een bepaling een even noodzakelijk bestanddeel van den zin als het voorwerp. Zoo kan bij *zich bevinden*, *zich begeven* en gewoonlijk ook bij *zijn* (aanwezig zijn) een bepaling van plaats niet achterwege blijven. Evenmin kan in zinnen als: *Het boek kost een gulden*; *Dat is niet veel waard*, de bepaling weggelaten worden, terwijl in *Dat is een half pond zwaar*, *Hij is tien jaar oud*, enz. het wegvallen der bepaling aan den zin een geheel andere beteekenis zou geven.

Men onderscheidt drie hoofdsorten van bepalingen:

a. bijvoeglijke bepalingen, die ter bepaling dienen van zelfstandigheden;

b. bijwoordelijke bepalingen, die ter bepaling dienen van wat niet als zelfstandigheid wordt voorgesteld;

c. bepalingen van gesteldheid, die den dienst doen van bijvoeglijke bepalingen, maar in den zin plaats nemen als bijwoordelijke.

§ 25. Om het verband tusschen bepaling en bepaald woord uit te drukken, heeft men de volgende middelen:

1. het plaatsen van de bepaling in den 2^{en} naamval: De psalmen *Davids* , *Bilderdijs* gedichten, de belegering *der stad* , eenige *onzer vrienden* ;

2. het gebruik maken van een voorzetsel: Wij wandelen *in den tuin* ; Hij is *onder een gelukkig gesternte* geboren; de bureu *naast ons* ; hij gaat *ondanks het verbod* uit;

3. het aanwijzen van overeenkomst in naamval door verbuiging (congruentie): Wij zagen *uw jongsten* broeder; Wij spraken van Frederik Hendrik, *den Stedendwinger* ; *Als voornaamsten getuige* ondervroeg men hem het eerst.

Overigens moet het blijken uit de woordschikking (= op-eenvolging der bestanddeelen in den zin).

OPMERKING. Sommige woorden, als bepalingen dienst doende, drukken geen bijzonderheden uit, maar:

¹⁰ vragen er naar: Waar is uw vriend? Hoe laat is het?

²⁰ duiden ze slechts aan (door verwijzing naar elders): Zoo heeft hij gehandeld. Dergelijke woorden moet ge niet gebruiken.

³⁰ geven juist gemis van bijzonderheden te kennen: Ik heb hem ergens gezien. In zeker rijk woonde eens zeker vorst.

§ 26. Als bijvoeglijke bepalingen komen voor:

a. bijvoeglijke naamw., bijv. voornaamwoorden en telwoorden, deelwoorden (als bijv. naamw. dienst doende) en lidwoorden, die alle door congruentie het verband met het bepaalde woord uitdrukken:

fraaie huizen, *mijn* boek, *deze* straat, *eenige* personen, *twaalf* jaar, *krakende* ijsschotsen, *verdorde* bladeren, *de* appel, *een* citroen, enz.

b. zelfstandige naamwoorden, zelfst. voornaamwoorden, benevens infinitieven (hetzij in den 2^{en} naamval, hetzij door een voorzetsel met het bepaalde woord verbonden):

Wilhelmina's regeering, het hoofd *des gezins* , *wiens* voor-

stel, eenigen *onzer*, een novelle *van Cremer*, het huis *op den hoek*, de jongen *achter u*, de neiging *tot stelen*, het verzoek *om te blijven*.

c. zelfstandige naamwoorden vóór of achter het bepaalde woord geplaatst:

de maatschappij *Nederland*, een bord *soep*, de motie-*Keuchenius*, *Java-koffie*, de zaak-*Dreyfus*; *Willem de Zwijger*, *de vader des vaderlands*;

d. bijwoorden, een enkele maal door een voorzetsel voorafgegaan:

de steeg *hierachter*, uw gedrag *van gisteren*, de burens *boven*, het kind *van hiernaast*.

In sommige uitdrukkingen is de bepaling het hoofdedeelte, het bepaalde het bijkomstige, bijv.: een boom van een kerel, een aap van een jongen, een juweeltje van een verhaal.

De beteekenis dezer uitdrukkingen is natuurlijk: een kerel als een boom, een jongen als een aap, een verhaal gelijk een juweel. Eerst na deze omzetting zijn bepaling en bepaald woord pas aan te wijzen.

Sommige bijvoeglijke bepalingen dienen slechts om aan zekere vaste eigenschappen of kenmerken van zelfstandigheden te herinneren en heeten *epitheta ornantia*, b.v.: de *schitterende* zon, de *trage* slak, het *stille* graf, het *knorrend* zwijn.

Wanneer zulk een *epitheton ornans* hinderlijk overtollig is, vormt het met het bepaalde woord een pleonasme: de *nagelaten* weduwe (Hooft), een *oude* best (Staring), een *overwonnen* basterd (Bredero).

Enkele bijvoeglijke bepalingen vormen met het bepaalde woord een *tegenstelling*. Een van beide, meestal het bepaalde woord, heeft dan zijn beteekenis gewijzigd: *oud nieuws*, een *publick geheim*, een *droge bui*, een *gouden ijzer*, het *manlijk kinderspel* (Da Costa), *kluisenaars onzer volgepropte straten* (Busken-Huet).

Zijn adem stikt in 't nauw van *liefelijke liegers*,

Van *treffelijk geboeft* en *heerlijke bedriegers* (Huygens, *Een koning*).

Men noemt zulk een uitdrukking een *contradictio in terminis* of *in adjecto*.

§ 27. De zelfstandige naamwoorden in den 2^{en} naamval of *genitief*, als bijvoeglijke bepalingen voorkomende, dragen naar hunne beteekenis verschillende namen:

genitief van *afkomst* en van *oorsprong*: *Tollens'* gedichten; de arke *Noachs*; de brief *mijner tante*; hoe is het *Gods* ter wereld (voor: ter wereld *Gods*) mogelijk;

genitief van *bezit*: *Griekenlands* koloniën; de president *der vergadering*; de deur *der tuinkamer*; het land *onzer vaders*; *verdeelings* 2^e nv. of *partitieve genitief*: een som *gelds*, niets *bijzonders*, eenige jaren *levens*, velen *hunner*; ook eenige van uitheemsche afkomst: *ijdelheid der ijdelheden*, de gave *aller gaven* (Kehrer), eiland *der eilanden* (Potgieter), *aller treurspelen* treurspel (Vondel).

Onderwerps en *voorwerps* 2^e nv.: het geklots *der golven*, het gezang *der kinderen*, zonder aanzien *des persoons*, de verdeling *der leerstof*.

In de overige gevallen drukt de bijvoeglijke bepaling in den genitief een of ander *kenmerk uit*, hetzij van plaats, of van tijd, of wel eene *omstandigheid*, verbonden aan zekere plaats of tijd:

de wolken *des hemels*, de helden *der oudheid*, de plaats *des onheils*, de dag *der wrake*, het jaar *der bevrijding*, het land *der middernachtszon*.

Het is duidelijk, dat deze genitieven door omschrijving van den 2^{en} naamval *voorzetselbepalingen* worden. Enkele verdeelings 2^e naamvallen worden echter door het wegvallen van den tweeden-naamvalsuitgang *bijstellingen* b.v.: een stuk *brood*, een glas *wijn*.

§ 28. De bijstellingen (zie § 26 c) hebben den naamval van het bepaalde woord en worden een enkele maal door een kopelteen (-) daarmede verbonden.

Sommige bijstellingen zijn eigennamen, komende achter een soortnaam: de stad *Delft*, professor *Boerhave*, het code-*Napoleon*, keizer *Karel*, het boek *Genesis*; andere zijn stofnamen of collatieven achter een hoeveelheidsnaam (veelal vroegere verdeelings 2^e naamv.): een glas *wijn*, een mud *appelen*, een afdeling *ruiterij*; wederom andere zijn omschrijvende meedeelingen of bijzondere benamingen: Willem, *de zoon van mijn buurman*. Floris V, *der keerlen God*. Amsterdam, *het Venetië van het Noorden*. enz.

Somtijds echter is de soortnaam de bepaling van den eigenaam: de *stad* Utrecht (ter onderscheiding van de provincie); de *dichter* Huygens (ter onderscheiding van den natuurkundige van dien naam); niet *stadhouder* Willem II, maar *koning* Willem II; enz.

Waar men moeielijk kan uitmaken, wat het *bepalende*, wat het *bepaalde* woord is, beschouwe men het geheel als één begrip, b.v.: Johan de Witt. De secretaris-penningmeester. De burgemeester-strandvonder. enz.

§ 29. De bijwoordelijke bepalingen dienen meerendeels om bijzonderheden te vermelden *van het gezegde* (doch in verband met onderwerp en verdere zinsdeelen); ook kunnen zij *bij andere bepalingen* voorkomen.

Als bijwoordelijke bepalingen komen voor:

a. bijwoorden (soms met voorzetsel): Hij schrijft ons *spoedig, stellig, netjes, dagelijks*. Waar zijt ge? Hij is *nergens* te vinden. Uw vriend is *zeer* vlijtig. Hij kwam *van hierover*, *ging naar beneden*.

b. zelfstandige naamwoorden in den 2^{en} of 4^{en} naamval: Men verkoopt hier *'s Zondags* niet. Hij kwam *oudergewoonte* te laat. Zij liep *de trap* af. Kunt gij *dien dag* niet komen?

OPMERKING. In zinnen als: *Hij loopt de trap af, zwent de rivier over, stapt zijn bed uit*, wordt het werkwoord vaak als overgankelijk beschouwd en de *plaatsbepaling* tot *onderwerp* van den lijdenden zin gemaakt: De trap werd vlug door hem afgeloopen; de rivier werd overgezwommen; enz.

c. zelfstandige naamwoorden of voornaamwoorden met een voorzetsel: De kinderen spelen *in den tuin*. Wij vertrekken *na het ontbijt*. Hij staat *achter hem*. Schrijf dit *met oplettendheid* over. Dit nieuws is u *door iemand* medegedeeld. *Bij dezen* meld ik u, enz.

d. infinitieven met een voorzetsel: *Bij leven en welzijn* komen we u bezoeken. *Zonder te antwoorden* keerde hij zich om. *Door ijverig te studeeren* heeft hij het verzuimde ingehaald. Ik neem dezen weg *om hem te ontmoeten*.

§ 30. Men onderscheidt de bijwoordelijke bepalingen in:

1. bepalingen van plaats: Hij is *hier*. Zij wonen *daar*. *Waarheen* gaat ge? De kinderen spelen *in den tuin*. De trein reed *de brug over*. *Van hier af* kunnen wij samen gaan.

2. bepalingen van tijd: Komt uw vriend *morgen*? 's *Morgens* ben ik niet thuis. Zij vertrokken *met de noorderzon*, *vóór dag en dauw*. *Wanneer* schrijft gij mij? Hij verhuist *den 1^{en} Mei*. *Na het ontbijt* gaan we wandelen. *Alvorens te oordeelen* moet men nauwkeurig onderzoeken.

3. bepalingen van wijze (hoedanigheid): *Hoe* is dat geschreven? Werk *met ijver*, *nauwkeurig*, *langzaam*. Hij betaalde *in klinkende munt*. Zij lachen *in hun vuistje*. Handel steeds *met overleg*. *Schoorvoetend* kwam hij nader.

4. bepalingen van oorzaak en reden (of grond): Hij verbleekte *van schrik*. *Wegens onvoldoenden ijver* werd de leerling gestraft. *Op hoog bevel* bleven de schouwburgen gesloten. De zaak wordt *door de weduwe* voortgezet. *Door zijn onvoorzichtigheid* kreeg hij een ongeluk. *Met zulke bondgenooten* moeten we overwinnen.

5. bepalingen van middel, doel en gevolg: Hij stak dit *met een speld* vast. Hij is *met geen stok* te regeeren. Deze boeken zijn *ter inzage* gezonden. Zij raden u *tot uw eigen bestwil*. *Tot onzen schrik* was de deur gesloten. Hij schrijft *om den broode*. Ik doe dat niet *voor mijn plezier*.

6. bepalingen van voorwaarde en toegeving: *Bij leven en welzijn* komen we u weldra opzoeken. De goederen worden *desverkiezende* op zicht gezonden. *In geval van nood* kunt ge op mijn hulp rekenen. *Bij staking van stemmen* beslist het lot. *Ondanks onze waarschuwing* ging hij op het ijs.

7. bepalingen van hoeveelheid, graad en beperking: De kamer is *vijf meter* breed. Dat is *een kilogram* zwaar. Zij zijn *twintig jaren* oud. Het waait *vreeselijk*. Ik ben *erg* verkouden. Dat kost *een kleinigheid*. *In dat opzicht* heeft hij gelijk. *Naar mijne meening* verdient dit plan gesteund te worden. Ik kan u *dienaangaande* geen inlichtingen geven.

8. Bepalingen van omstandigheid: Hij hielp mij *gaarne*. Zijt gij *nog* ziek? Hij kwam binnen *zonder te kloppen*. Slaapt

gij *zonder licht?* *Onder luid geschreeuw* kwam de vijand aanrennen. *Met een blij gezicht* gaf Keesje mij de hand.

9. Bepalingen van modaliteit: Hij komt *stellig, ongetwijfeld*. Hij komt *niet, geenszins*. Hij kan *onmogelijk* komen. Ik moet *noodzakelijk* weg. Dat is *beslist* niet waar. Zijt gij *misschien, wellicht, soms* ziek? Hij is *vermoedelijk, waarschijnlijk, denkkelijk* uit de stad.

§ 31. Omtrent bovenstaande bijwoordelijke bepalingen volgen nog eenige mededeelingen.

Wanneer deze bepalingen bijwoorden zijn, dragen zij meestal denzelfden naam als de bepaling, die zij uitdrukken.

Bij het lijdend maken van een bedrijvenden zin wordt diens onderwerp een *bepaling van oorzaak* met door. Deze bepaling kan dan vaak wegvallen.

Men verwarre bepalingen van *oorzaak, reden, doel, gevolg* en *wijze* niet met *oorzakelijke voorwerpen*. Deze laatste zijn noodzakelijke bestanddeelen, vermeldende zelfstandigheden, die de aanleiding zijn eener werking (of van een toestand) en daarmede in nauwe betrekking verkeeren; de bepalingen worden slechts volledigheidshalve medegedeeld, kunnen gewoonlijk zonder bezwaar voor het bestaan van den zin achterwege blijven en drukken alleen bijzonderheden uit, die verder op handeling of toestand geen invloed hebben.

Voorbeelden:

Zij trouwt *met een officier* (oorzakelijk voorwerp).

Zij trouwt *met den handschoen* (bepaling van wijze).

Zij trouwt *met toestemming harer ouders* (bepaling van omstandigheid).

Hij sprak *tot de aanwezigen* (oorzakelijk voorwerp).

Hij sprak *tot ons aller verbazing* (bepaling van gevolg).

Hij sprak *tot vervelens toe* (bepaling van wijze of tijd).

Men ging over *tot versiering der stad* (oorzakelijk voorwerp).

Men gaf veel geld uit *tot versiering der stad* (bepaling van doel).

De bepalingen van *modaliteit* zijn, strikt genomen, geen bepalingen. Zij dienen om uit te drukken, of men zich de handeling of den toestand (door het gezegde vermeld) in verband met onderwerp en bepalingen, heeft voor te stellen als een *feit* (dus iets zekers) of als *iets waarschijnlijk, twijfelachtigs, noodzakelijks*, of *wel als iets in strijd met de werkelijkheid*. In

het laatste geval gebruikt men de ontkenning, die met de aanwijzing van onderwerp, voorwerp, bepaling nauw verbonden kan zijn: *niemand* (ontkenning + iemand), *niets*, *nergens*, *nooit*, enz. Niet elke zin, die een ontkenning bevat, is een ontkenkende zin. Ook is de plaats, die de ontkenning in den zin inneemt, afhankelijk van de bijzondere bedoelingen van den spreker. Dit is echter ook het geval ten opzichte van sommige bepalingen van omstandigheid, b.v.:

Ik heb hem *niet toevallig* ontmoet;

Ik heb hem *toevallig niet* ontmoet.

Hij is *nog niet stellig* van plan te gaan verhuizen;

Hij is *stellig nog niet* van plan te gaan verhuizen.

Alleen mijn vriend is gekomen;

Mijn vriend *is alleen* gekomen.

Zelfs de kinderen worden ongeduldig;

De kinderen worden *zelfs ongeduldig*, enz.

OPMERKING. De bewering, dat een zin alleen dan ontkenkend is, wanneer het ontkenningswoord bij het gezegde behoort, is niet geheel juist. Volgens die meening zouden zinnen als: *Niet ik* heb den brief geschreven. *Niet in de scholen* heb ik het gevonden. Hij komt *niet iedren dag* te laat; tot de bevestigende gerekend moeten worden, omdat alleen ten opzichte van het onderwerp, van de plaatsbepaling en der tijdsbepaling de mededeeling ontkend wordt. Deze zinnen zouden dus zooveel beteekenen als: *Een ander* heeft den brief geschreven. *Elders* heb ik het gevonden. Hij komt *somtjds* te laat. Het is duidelijk dat men, zoo voortredeneerende, ook als bevestigende zinnen zou kunnen beschouwen: Hij is niet gelukkig (= hij is ongelukkig); Hij slaapt niet (= hij is wakker) enz.

In werkelijkheid zijn alle bovengenoemde zinnen wel degelijk ontkenkend. Door het plaatsen van een ontkenning bij eenig deel van den zin toch wordt de gausche uitdrukking der gedachte, met inbegrip van het bewuste deel, als in strijd met de werkelijkheid voorgesteld.

Niet ik heb den brief geschreven verschilt alleen daarin van *ik heb den brief niet geschreven*, dat in den eersten zin aangegeven wordt, *door welke onjuistheid* de mededeeling in strijd is met de werkelijkheid. Het is dan gemakkelijk, een tweeden zin met vervanging van het onware daarbij te denken.

In de spreektaal komt intusschen een aanwending der ontkenning als in de drie eerste zinnen niet voor. Maar door een bijzonderen klemtoon doet men uitkomen, in welk deel van den zin het in-strijd-zijn-met-de-werkelijkheid hoofdzakelijk gezocht moet worden. Dat door vervanging van dat deel de zin met de werkelijkheid overeen zou komen, ligt daarin echter nog lang niet opgesloten. Alleen als *niet* met een z.n.w. verbonden is (b.v. *niet-leden*), of waar een *bijvoeglijke bepaling* van die ontkenning voorzien is, oefent deze geen invloed uit op de modaliteit van het gezegde; b.v. Hij heeft eenige *niet onaardige* boeken gekocht. Men merke intusschen op, dat in deze constructie feitelijk een dubbele ontkenning (= bevestiging) wordt aangebracht.

§ 32. Het juist onderscheiden der verschillende bijwoordelijke bepalingen vereischt een goed inzicht in de beteekenis der woorden en uitdrukkingen. Niet zelden loopt men gevaar de ééne bepaling met de andere te verwarren.

Men make dus wel onderscheid tusschen:

een bepaling van oorzaak, wanneer een feit het rechtstreeksch gevolg is:

De voorzitter was afwezig *wegens ongesteldheid*.

een bepaling van hoedanigheid, een kenmerk van de handeling of den toestand uitdrukkende:

Hij doet dit *netjes*. Hij slaapt *met open mond*.

een bepaling van gevolg, vermeldende, wat door de handeling ontstaat:

Tot onze groote vreugde werd er vacantie gegeven.

en van reden, wanneer een besluit of bewering het gevolg is:

Men stelde *wegens ongesteldheid van den voorzitter* de vergadering uit.

en van omstandigheid, een bijzonderheid vermeldende, die (min of meer toevallig) de handeling of den toestand vergezelt:

Hij doet dit *gaarne*. Hij slaapt *met open ramen*.

en van doel, vermeldende, wat men door een handeling wil doen ontstaan:

Tot bijwoning der volksspeelen werd er vacantie gegeven.

Ook lette men bij de volgende naast elkaar geplaatste zinnen op de verschillende bepalingen:

Bep. van middel: Dit is <i>met een potlood</i> geschreven.	wijze: Dit is <i>met verdraaide hand</i> geschreven.	omstandigheid: Dit is <i>met uw medeweten</i> geschreven.
Bep. van tijd: Hij deelde mij dit <i>onder den maaltijd</i> mede.	voorwaarde: Hij deelde mij dit <i>onder geheimhouding</i> mede.	omstandigheid: Hij deelde mij dit <i>onder vier oogen</i> mede.
Bep. van tijd: <i>Op een later te vermelden dag</i> wordt de voorstelling herhaald.	voorwaarde: <i>Op verlangen</i> wordt de voorstelling herhaald.	oorzaak: <i>Op hoog bevel</i> wordt de voorstelling herhaald.
Bep. van tijd: Zij zijn <i>met de noorderzon</i> vertrokken.	wijze: Zij zijn <i>met stille trom</i> vertrokken.	omstandigheid: Zij zijn <i>met achterlating van schuld</i> vertrokken.
Bep. van doel: <i>Gemakshalve</i> zond de directeur ook een felicitatie.	oorzaak: <i>Ambtshalve</i> zond de directeur ook een felicitatie.	gevolg: <i>Welstaanshalve</i> zond de directeur ook een felicitatie.

§ 33. De bepalingen van gesteldheid drukken de gesteldheid uit eener in den zin vermelde zelfstandigheid, doch ze maken tevens bestanddeelen van het gezegde uit.

Als zelfstand. naamwoorden komen zij in geslacht, getal en naamval met het bepaalde z.n.w. overeen; als bijv. naamw. zijn zij, evenals het naamwoordelijk deel van een gezegde, onver-

anderlijk. Niet zelden wordt de bepaling van gesteldheid met het werkwoordelijk gezegde vereenigd tot één woord of tot een werkwoordelijke uitdrukking. (Bijv. Hij *sloeg* de rat *dood*.) Ook is het somtijds moeielijk de bepaling van gesteldheid van een bijwoordelijke bepaling te onderscheiden: *Trotsch* sloeg hij de hand aan zijn zwaard.

Men onderscheidt bij de bepalingen van gesteldheid de volgende drie gevallen:

1. Zij drukken de gesteldheid uit eener zelfstandigheid *tijdens de werking of den toestand*, door het gezegde vermeld:

Hij kwam *als overwinnaar* weer. Je zit *te droomen*. *Als voor-naamsten getuige* ondervroeg men hem het eerst. *Treurig* liet ik hem achter. *Lachend* hoorde hij ons aan. Ik zag uw vader aan de deur *staan*. *Verheugd* deelde hij ons deze tijding mede.

'k Werd, *kind*, bij Spanjaards groot gebracht (Bilderdijk).

Trotsch verheffen eik bij eiken eeuwen lang den groenen top,
En uit vlier- en lindebloesem stijgt de geur *verkwikkend* op.

(v. Lennep.)

2. Zij drukken de gesteldheid uit eener zelfstandigheid, *tengevolge eener werking*:

Hij loopt het gras *plat*. Hij doet ons *lachen*. De vergadering verkoos hem *tot voorzitter*. Schaaf het hout *glad*. De vogels vrozen *dood*. Ik dronk mijn glas *leeg*. Hij doet zijn woord *gestand*. Maak mij nu niet *tot een leugenaar*. Zij laat de aardappelen *tot moes* koken.

3. Zij drukken de gesteldheid uit eener zelfstandigheid, *naar de voorstelling, in het gezegde vevat*:

Ik begroet hem *als overwinnaar*. Zij houden u *voor den schuldige*. Vat dit niet *als een belediging* op. Vindt ge dit *goed*?

O eens, eens had men haar geprezen
De schoonste uit Juda's dochtrental.

(Beeloo.)

Men verwarre de bepaling van gesteldheid niet met andere bepalingen; b.v.:

Als vriend heeft hij mij met raad en daad bijgestaan.

(het cursieve is bepaling van gesteldheid).

Ik vond haar *aan het ontbijt* (= *ontbijtende*).

(het cursieve is bepaling van gesteldheid).

Als een vriend heeft hij mij met raad en daad bijgestaan.

(het cursieve is bepaling van wijze, verkorte bijw. bijzin).

Wij zien elkaar weer *aan het ontbijt*.

(het cursieve is bepaling van tijd of plaats).

WOORDSCHIKKING. ONVOLLEDIGE ZINNEN.

§ 34. De woordschikking, d.i. de opéénvolging der bestanddeelen van een zin, is verschillend, naar gelang deze *meedeelend*, *vragend*, *gebiedend* of *wenschend* is, maar wordt bovendien willekeurig gewijzigd, hetzij om een zinsdeel te doen uitkomen, hetzij om eentonigheid tegen te gaan. Deze willekeurige wijziging van de woordorde heet *inversie*.

OPMERKING. Inversie komt zelfs in den meest eenvoudigen stijl voor. Zonder inversie zou van stijl in het geheel geen sprake kunnen zijn. Sommige schrijvers echter rangschikken de deelen van een zin op zoo ongewone wijze, dat het lezen een zeer inspannende arbeid wordt. Als voorbeeld hiervan citeeren wij den volgende zin uit Couperus' *De stille Kracht*:

En als een weldadigheid, na de verpletterende warmte toch, breidde zich als een reuzeveide uit het Koningsplein.

De regelmatige woordschikking is:

a. bij den meedeelenden zin: *onderw. persoonsvorm, bepalingen* (waaronder de voorwerpen). Het meewerkend voorwerp komt gewoonlijk vóór het lijdend voorwerp. Komt een bijwoordel. bepal. of bepaling van gesteldheid voorop te staan, dan plaatst zich het onderw. achter den persoonsvorm. Dit is ook het geval als het naamwoordelijk deel v. h. gezegde vóór het koppelwoord staat.

OPMERKING. Wanneer men in den meedeelenden zin het werkwoordelijk gezegde voorop wil plaatsen, moet op de eigenlijke plaats van het gezegde een vorm van het werkwoord *doen* gebruikt worden. Anders zou de zin vragend worden. Bijv. Hij leest niet veel = *Lezen doet hij niet veel*. Wij gingen vroeger nooit uit de stad = *Uit de stad gaan deden wij vroeger nooit*.

Vroeger werd ook zonder de inversie *doen* als hulpwerkwoord aangewend, terwijl het eigenlijke werkwoord den infinitiefvorm behield. Het hulpwerkw. drukte dan den tijd uit. (Vergelijk in 't Eng. *to do*.)

Voorbeelden :

Daarnaar zoo *doet verlangen* (= verlangt) mijn vorstelijk gemoed.

Die hem te sere *haesten doet* (= haast), (Wilhelmuslied.)
Dat hi dicke quetst sinen voet. (Limborch.)

Heer coninc *doet horen* (= hoort) mine sprake. (Lancelot.)

Here ist u lief, so *doet lesen* (= lees) desen brief. (Reinaert.)

b. bij den vragenden zin: *persoonsvorm*, *onderwerp*, *bepalingen*, of zoo de vragende zin met een vraagwoord (vragend voornaamw. of bijwoord) begint: *vraagwoord*, *persoonsvorm*, *onderwerp* (als dit niet door het vraagwoord wordt uitgedrukt), *bepalingen*.

De eerste soort van vragen, die men *subjectieve* zou kunnen noemen, bevatten de volledige uitdrukking der gedachte. De spreker wenscht dan slechts ingelicht te worden omtrent de verhouding van handeling of toestand tot de werkelijkheid: *Gaat gij mede? Is er een ongeluk gebeurd? Kan ik u daar gezien hebben?* Het antwoord is een bijwoord van modaliteit.

De tweede soort van vragen verlangen de toevoeging van eenig zinsdeel, dat voorloopig door een vraagwoord vervangen is. Men duidt ze soms aan met den naam *objectieve* vragen. *Wie gaat daar? Waar is het ongeluk gebeurd? Wanneer kan ik u gezien hebben? Hoeveel kost dat boek?*

c. bij den gebiedenden zin: *persoonsvorm*, *bepalingen*. Wordt het onderwerp uitgedrukt, dan komt het achter den persoonsvorm: *Haal mij dat boek. Kom jij eens hier!*

d. bij den wenschenden zin: *onderwerp, persoonsvorm, bepalingen* of wel *persoonsvorm, onderwerp, bepalingen*, of ook *bepalingen, persoonsvorm, onderwerp*: *Het ga u goed! Leve de koning! Lang mogen ze leven!*

§ 35. Zinnen, waarin een of ander noodzakelijk bestanddeel is weggelaten, noemt men onvolledige zinnen. Die zinnen, waarvan het onderw. niet is uitgedrukt, omdat het in den vorm van het werkw. voldoende is aangewezen, behooren daar niet toe; b.v.: *Blijf hier. Er wordt geklopt. Zegge f 100.* Verschillende oorzaken doen dergelijke onvolledige zinnen ontstaan: ongeoeffendheid in het spreken, eigenaardige gemoedstoestanden, het streven naar beknoptheid in den vorm bij bevelen, in telegrammen, in spreekwoorden, in opschriften, enz. Niet altijd is men in staat met volkomen zekerheid te bepalen, hoe uit den onvolledigen vorm de volledige is samen te stellen.

Voorbeelden van onvolledige zinnen (met de aanvulling tusschen haakjes):

Goedkoop, (*is eigenlijk*) duurkoop!

(*Ik wensch u*) Goeden nacht!

Briefkaarten en postzegels (*zijn hier*) te koop!

Oranje (*zij steeds*) boven!

Vrijheid, (*is? geeft?*) blijheid! enz.

Nacht (*was*) rustig. (*De*) Toestand (*is*) vooruitgaande.

DE REDEDEELEN EN HUNNE VERBUIGING.

HET ZELFSTANDIG NAAMWOORD. INDEELING.

§ 36. De zelfstandige naamwoorden worden in den regel onderscheiden in concrete en abstracte. De eerste zijn dan de namen van *werkelijke zelfstandigheden*; de tweede namen van *wat niet op zich zelf kan bestaan*, maar slechts *als zelfstandig wordt voorgesteld*.

De grenslijn tusschen beide soorten is echter moeielijk te trekken.

Het meest rationeel zou zijn, aan te nemen, dat *concrete* zelfstandige naamwoorden de namen zijn van zelfstandigheden, die uit stof bestaan of verondersteld worden dat te doen, dus: menschen, dieren, planten, voorwerpen, verzamelingen van voorwerpen, stoffen, God, engel, hemel, enz., en dat alle overige tot de *abstracte* behooren.

Dit doet men echter gewoonlijk niet. Zoo worden *storm, donder, dichtstuk, opera, muziek, wet, jaar, vierhoek, meter, schaduw, verstand, vonnis, bloemengeur* en vele andere namen van onstoffelijke zaken als concrete zelfstandige naamwoorden beschouwd, al erkent men, dat zij niets anders zijn, dan namen van werkingen, toestanden of eigenschappen.

In vele gevallen is dus de beslissing omtrent concreet of abstract een zaak van *willekeur, traditie of overeenkomst*.

Tot de concrete zelfstandige naamwoorden brengt men:

1. de namen van levende wezens (en wat men veronderstelt levende wezens te zijn), voorwerpen, verzamelingen van levende of levenlooze voorwerpen, stoffen in bepaalde of onbepaalde hoeveelheid: *mensch, engel, huis, leger, stapel, papier, olie*, enz.

2. de namen van tijden, ruimten en hoeveelheden: *jaar*, *uur*, *kwadraat*, *kilogram*, enz.

3. de namen van datgene, wat (schoon abstract) door de zinnen als zelfstandig wordt waargenomen of waarvan het zelfstandig bestaan door de traditie is aangenomen: *muziek*, *brandlucht*, *donderslag*, koninklijk *besluit*, *geheugen*, *geweten*, enz.

Tot de abstracte zelfstandige naamwoorden worden gerekend: de namen van a. eigenschappen, b. toestanden en c. werkingen, die slechts *aan of in de zelfstandigheden* kunnen worden waargenomen, als: a. *vlugheid*, *dikte*, *vlijt*, *moed*; b. *rust*, *vreugde*, *dronkenschap*, *verbittering*; c. *vlucht*, *diefstal*, *hulp*, *overwinning*.

OPMERKING. De quaestie, of een zelfstandig naamwoord concreet of abstract is, kan men overigens, vooral wat de lastige gevallen betreft, als van ondergeschikt belang beschouwen.

Bij de concrete zelfst. naamwoorden, voor zoover die onder 1. genoemd zijn, onderscheidt men voorwerpsnamen, stofnamen en verzamelnamen of collectieven.

Stofnamen (en zelfst. naamw., *die als zoodanig beschouwd worden*.) zijn namen van zelfstandigheden zonder bepaalde grenzen gedacht; b.v.: *graan*, *melk*, *meelkost*, *bloemengeur*, *muziek*, *vleesch*. Wordt de stof begrensd voorgesteld, dan is een bijkomend woord noodig: een *handvol* graan, een *lepel* meelkost, een *weinigje* bloemengeur, een *stukje* muziek, een *pond* vleesch.

Stofnamen in het meervoud beteekenen *soorten* van zekere stof: *bieren*, *wijnen*, *vleezen*, enz.

Verzamelnamen dienen om een aantal *gelijksoortige* of *bijeenbehoorende* voorwerpen als *één geheel* voor te stellen: *leger*, *vergadering*, *familie*, *gebergte*, *bibliotheek*, *inventaris*, *huisraad*, *speelgoed*, *afbraak*.

OPMERKING. Vele zelfstandige naamwoorden, die meer dan één beteekenis hebben, kunnen tot meer dan één rubriek gebracht worden. Zoo zijn b.v. *regeering*, *gezelschap*, *rangst*, *rijkdom*, *priesterschap* zoowel verzamelnamen als abstracte z.n.w.; *ijzer*, *hout*, *turf*, *visch*, *traan* zoowel voorwerpsnamen als stofnamen; *val*, *trap*, *slag*, *schop*, *diepte* zoowel voorwerpsnamen als abstracte zelfst. naamw., enz.

§ 37. Bij de voorwerps- en eenige verzamelnamen heeft men nog de onderscheiding in soort- en eigennamen.

De *soortnaam* is de gemeenschappelijke benaming van alle voorwerpen (verzamelingen) derzelfde soort.

De *eigenaam* is de afzonderlinge benaming aan een zelfstandigheid (verzameling) gegeven, om haar te onderscheiden van andere derzelfde soort.

Dit geschiedt echter slechts bij een beperkt aantal zelfstandigheden. Als eigennamen treft men hoofdzakelijk aan: namen van personen, van familiën, van volken, van enkele staatkundige partijen, van eenige huisdieren, geographische benamingen, namen van sterren en sterrenbeelden, van godsdiensten, van talen, van gebouwen, van vaartuigen, van boeken en tijdschriften, van sommige kunstvoorbrengheden, van de dagen der week en de maanden van het jaar, van feestdagen, enz.

Eigennamen van verzamelingen (volken, familiën, eilandengroepen, gebergten, sterrenbeelden, partijen) komen in den regel *in het meervoud* voor, als: de Franschen, de Stuarts, de Antillen, de Pyreneeën, de Schieringers en Vetkoopers, de Pleiaden, enz.

Het kan natuurlijk gebeuren, dat eenige personen of zaken *denzelfden eigenaam* dragen. De eigenaam komt dan ook soms in het meervoud voor, zonder daarom een soortnaam te worden: de beide *Frankforten*, de beide *Amerika's*, de twee *Katwijken*, de *Marissen*, de *Evertsens*, de oorlog der drie *Hendriken*.

Maar ik roep al de *Jannen*, *Pieten*, *Willems* en *Heinen* tot getuigen, of er ooit iemand is geweest, enz. (Beets, *Cam. Obsc.*)

OPMERKING. Het is een minder juiste meening, dat eigennamen, in het meervoud gebruikt, per se soortnamen worden. De in het meervoud gebruikte eigenaam toch is niets anders dan de onderscheidende benaming eener groep. De *Bonapartes*, de *Van Harens*, de *Jannen*, de *Hendriken* beteekenen de groep personen, die Bonaparte, Van Haren, Jan, Hendrik heet. Immers personen of zaken, die denzelfden eigenaam dragen, vormen daardoor nog niet een *soort* van zelfstandigheden (met dezelfde kenmerken). Consequent redeneerende, zou men dan eigenlijk elken eigenaam, die van een bepaling voorzien is, tot de soortnamen moeten brengen, als: *Karel* de Dikke, *Willem* de Tweede, *Frankfort* aan den Main, *Jan* van hiernaast, daar het aanwenden der bepaling nog eenige andere zelfstandigheden met denzelfden eigenaam onderstelt.

Alleen, waar de eigenaam overdrachtelijk gebruikt wordt als de gemeen-

schappelijke naam van een zich door bepaalde kenmerken onderscheidende soort van zelfstandigheden, moet hij als soortnaam beschouwd worden. (Zie hieronder.)

Somtjids wordt een eigennaam overdraachtelijk als soortnaam aangewend. Men onderscheidt hierbij drie gevallen:

1. tengevolge eener vergelijking, b.v. een *Cicero* (een man als Cicero, dus een groot redenaar), een *Thomas* (een ongelovige), een *Xantippe* (een boosaardige vrouw); de *Trompen* en de *De Ruyters* (helden als Tromp en De Ruyter); een nieuwsgierig *Aagje* (meisje); het *Venetië* van het Noorden.

Men vergelijkte den volgenden zin met dien uit de Camera Obscura, op de vorige bladz. geciteerd:

De Dii maiorum gentium bestaat uit heterogene bestanddeelen, o. a. uit hen, die den naam hebben eerste *Jannen*, *Pieten*, *Brammen* (de benaming variëert) te zijn (Van Lennep).

2. naar aanleiding van de afkomst, b.v.: een *Jan Steen* (schilderij van Jan Steen), een *Elzevier* (boek gedrukt bij Elzevier), een complete *Vondel* (uitgave van Vondels gedichten), enz.

3. enkel ter herinnering aan eenig persoon: een *voltaire*, een *colbert*, een *garibaldi*, een *victoria*, een *almaviva*, een paar *molières*, *wellingtons* (zeker gebak), enz.

Alleen in het laatste geval vervangt men gewoonlijk de hoofdletter door een kleine letter.

Hoe eigennamen op hun beurt uit soortnamen ontstaan kunnen, zien we b.v. bij: het *Kanaal* (tusschen Frankrijk en Engeland), de *Graafschap* (streek bij Zutten), de *Boeren* (bewoners van Transvaal), enz. Een groot aantal eigennamen ontstonden eigenlijk op dezelfde wijze, schoon dat niet altijd gemakkelijk meer is aan te toonen.

GESLACHT DER ZELFSTANDIGE NAAMWOORDEN.

§ 38. Bij de zelfstandige naamwoorden onderscheidt men drie (taalkundige) geslachten: mannelijk, vrouwelijk en onzijdig. Dit *taalkundig* geslacht komt bij de namen van personen en van sommige dieren overeen met het natuurlijk geslacht der zelfstandigheden, welke met deze namen worden aangewezen, b.v. *vader*, *man*, *hengst*, *vijand* (mannelijk); *dochter*,

naaister, onderwijzeres, geit (vrouwelijk). De gansche diersoort en ook het jong worden dan, zonder onderscheiding van natuurlijk geslacht, met een onzijdig woord aangeduid: *paard, veulen, rund, lam, kind, jong*.

Bij verreweg het meerendeel der zelfstandige naamwoorden berust thans de vaststelling van het taalkundig geslacht op de traditie of op zekere willekeur. Oorspronkelijk was dit anders. De namen van mannelijke wezens ondergingen geheel andere vormveranderingen (*verbuiging*) bij hun verschillend gebruik in den zin, dan de vrouwelijke. Stelde men zich nu een voorwerp als een mannelijk of vrouwelijk wezen voor, dan gaf men aan den naam er van ook de mannelijke of vrouwelijke *verbuiging*, terwijl bij andere woorden weer de overeenkomst in vorm met namen van mannelijke of vrouwelijke wezens omtrent de *verbuiging* besliste. Op dezelfde wijze ging men te werk ten opzichte der namen van die zaken, die men noch tot de mannelijke, noch tot de vrouwelijke zelfstandigheden wist te brengen en dus tot de rubriek der geslachtlooze (onzijdige) rekende.

Zoo is het te verklaren, dat nu nog tal van zelfstandige naamwoorden, die òf door hunne beteekenis òf door hun vorm tot bepaalde rubrieken kunnen gebracht worden, hetzelfde taalkundige geslacht hebben.

In den loop der tijden verdwenen die verschillende vormveranderingen bij de zelfstandige naamwoorden op een enkele na, die echter in de spreektaal niet eens gebruikt wordt. De middelen, om het mannelijk of vrouwelijk geslacht van een aantal zelfstandige naamwoorden te herkennen, begonnen dus te ontbreken, terwijl men toch bij elk zelfst. naamw. een zeker geslacht moest aannemen, daar de vormen der bepalende woorden en de vervanging der zelfst. naamwoorden door voornaamwoorden zich daarnaar regelen. Verscheidene taalkundigen hebben sedert in de 18^e en 19^e eeuw op min of meer wetenschappelijke gronden of op gezag van schrijvers en dichters de zelfstandige naamwoorden in mannelijke, vrouwelijke en onzijdige ingedeeld, waarbij natuurlijk zekere willekeur niet uitgesloten was, daar men toch in de spreektaal alleen voor het *onzijdig* geslacht voldoende aanwijzingen vond.

OPMERKING. In de spreektaal wordt, althans in een groot deel van ons land,

verschil tusschen mannelijke en vrouwelijke woorden nagenoeg niet in acht genomen, tenzij bij persoons- en sommige diernamen. Men beschouwt de niet-onzijdige z.n.w. meerendeels als mannelijk en gebruikt b.v. van *de kachel*, *de tafel* enz. sprekende het voornaamwoord *hij*. Dit vormt dan ook nog steeds een der belangrijkste punten van verschil met de schrijftaal.

Uit het bovenstaande blijkt, dat eenige hulpmiddelen, om tot voldoende kennis van het geslacht der meest voorkomende zelfst. naamwoorden te komen, niet ondienstig zijn. Hiertoe behooren in de eerste plaats de geslachtsregels. Deze behoeven evenwel niet verder te gaan, dan de practijk vereischt.

Zoo zijn zij niet noodig voor het onzijdig geslacht, daar de onzijdige z.n.w. door vóórplaatsing van het gemakkelijk te herkennen zijn. Om dezelfde reden zijn ook onzijdige uitzonderingen op de volgende geslachtsregels achterwege gelaten.

§ 39. Mannelijk zijn:

1. de namen van mannelijke personen en mannelijke dieren: *jongen*, *smid*, *stier*, *leeuw*.

2. de namen van boomen: *eik*, *hazelaar*, *spar*. (Uitgezonderd: *linde*, *tamarinde*).

3. de eigennamen van bergen¹⁾: *Eiger*, *Rigi*, *Vesuvius*.

4. de namen van munten: *gulden*, *cent*. (Uitgezonderd: *mark*, *pistool* en *guinje*).

5. de namen van steenen als voorwerpsnamen: *agaat*, *diamant*.

6. de namen van maanden en jaargetijden: *winter*, *Mei*. (Uitgez. *lente*).

7. de woorden op dom, erd, aard, em en sem: *ouderdom*, *wingerd*, *standaard*, *bezem*, *bliksem*.

8. de woorden op lm en rm: *galm*, *storm*. (Uitgezonderd: *palm* in de beteekenissen van handvlak, maat, kruid; *helm* als plantnaam en *uniform*).

9. de namen van schepen op er: *boeier*, *kotter*.

¹⁾ *Jungfrau* en dergelijke namen zal men natuurlijk niet mannelijk nemen. Sommige schrijvers geven aan de samenstellingen met *horn*, b.v. *Wetterhorn*, *Matterhorn*, *Schreckhorn* enz., die in het Duitsch onzijdig zijn, ook in het Nederlandsch het onzijdig geslacht, wat niet aan te bevelen is.

Vrouwelijk zijn:

1. de namen van vrouwelijke personen en vrouwelijke dieren: *naaister, koe, leeuwin*.
2. de namen van vaartuigen, behalve op er: *bark, boot, sloep*.
3. de eigennamen van schepen: de *Tromp*, de *Willem III*, de *Friesland*, de *Amsterdam*.
4. de namen van letters, cijfers, noten en intervallen: *a, zes, sol, terts*.
5. de namen van muziekinstrumenten: *viool, trommel*. (Uitgez. *horen, doedelzak, triangel*).
6. de namen van vruchten: *perzik, abrikoos*. (Uitgez. *eikel, aker, appel* en alle vruchtnamen op *oen*).
7. de woorden op te en de: *duurte, woede*. (Uitgezonderd: *vrede*).
8. de woorden op heid, teit, nis, schap en age: *goedheid, flauwiteit, begrafenis, gramschap, plantage*.
9. de woorden op ing en st, *mits van werkwoorden afgeleid*: *onderneming, winst*. (Uitgezonderd: *dienst, last*).
10. de woorden op ij, ie, iek, uw en cht: *kleedij, poëzie, fabriek, schaduw, gracht*. (Uitgez. *plicht, tocht, burcht, nacht* en *zucht* in de beteekenis van diepe ademhaling).

§ 40. Sommige substantieven hebben meer dan één geslacht, doordat zij meer dan één beteekenis hebben (meer-slachtige *zelfst. naamwoorden*).

Hun aantal is niet gering; zij zijn meerendeels tot de volgende rubrieken te brengen:

1. de z.n.w. *borst, deken, legaat, loods, maat, patroon, portier, vorst* en *wacht*, die mannelijk zijn, als persoonsnamen (anders vrouwelijk of onzijdig);
2. de z.n.w. *beet, grauw, greep, hek, rol, schop, slag* en *val*, die mannelijk zijn, als ze een werking beteekenen (als voorwerpsnamen vrouwelijk of onzijdig);

OPMERKING. *Gang* is altijd mannelijk (ook in samenstellingen, b.v. *ingang, telgang* enz.), behalve in den zin van *corridor*, vr. (*zijgang, bovangang* zijn dus ook vrouw.); *trap* is altijd mannelijk behalve in de beteekenis van *escalier*; *loop* en *vloed* zijn altijd mannelijk. *Streek* is altijd vrouwelijk, behalve in de

beteekenis van listige of boosaardige handeling, b.v. *jongensstreek*, *bandietenstreck*.

3. de z.n.w. *els*, *kant*, *palm*, *pink*, *pistool* en *traan*, waarvan het geslacht in één beteekenis met behulp van bovenstaande regels is vast te stellen (b.v. *els* als boomnaam mann., anders vrouw.; enz.).

Omtrent de overige meerslachtige z.n.w. volgen hier nog eenige mededeelingen.

Mannelijk zijn in de daarachterstaande beteekenis: *dam* (waterkeering), *das* (dier), *hof* (tuin), *hoop* (stapel), *keel* (lichaamsdeel), *kiel* (kledingstuk), *muil* (bek), *rijm* (rijp), *sabel* (dier), *teen* (aan den voet).

Vrouwelijk zijn in de daarachterstaande beteekenis: *buis* (pijp of schip), *post* (posterij), *vlek* (smet), *want* (handschoen), *stof* (waarvan iets gemaakt wordt), *punt* (leesteeken) en *palet* (kaatsplank).

OPMERKING verdient nog, dat *gaard* (b.v. wijngaard), *groet*, *schred*, *tred*, *stond*, *ketting* en *spaander* mannelijk en daarentegen *gaarde* (b.v. diergaarde), *groete*, *schrede*, *trede*, *stonde*, *keten* en *spaan* vrouwelijk zijn.

§ 41. Gemeenslachtig noemt men die zelfst. naamw. (vooral persoonsnamen), welke voor beide geslachten dienen en waarvan het taalkundig geslacht zich regelt naar de *sex*e van het bedoelde individu, bijv. *bloedverwant*, *erfgenaam*, *getuige*, *gast*, *lidmaat*, *peet*, *wees*, *ongelukkige*, *stervende*, enz., benevens de woorden op ling (*leerling*, *dorpeling*, enz.¹) en op genoot (*echtgenoot*, *reisgenoot*, *lotgenoot*, enz.).

Vaak plaatst men achter deze woorden een *e*, ter aanduiding van het vrouwelijk geslacht (*bloedverwante*, *erfgename*, *kweekelinge*, *huisgenoot*).

De diernamen *hokkeling*, *pink* en *tortel* worden ook gewoonlijk tot de gemeenslachtige gerekend.

¹) De woorden *jongeling* en *ouderling* zijn nu mannelijk, vroeger gemeenslachtig. In Zuid-Nederland is *ouderling* nog gemeenslachtig en heeft de beteekenis van *bejaard persoon*.

Voorts kan men als zoodanig beschouwen: *doctor, advokaat, apotheker*, enz., die voorheen uitsluitend mannelijke, thans ook vrouwelijke personen kunnen beteekenen. *Bode* en zijne samenstellingen *postbode, renbode, gemeentebode* zijn gewoonlijk *mannelijk*; *dienstbode* is in den regel *vrouwelijk*. De woorden *bodin* en *bodes* worden niet meer gebruikt.

§ 42. De meeste diernamen hebben *een vast taalkundig geslacht*, onverschillig of van het mannetje, dan wel van het wijfje sprake is (zelfslachtig z.n.w.). Betrouwbare aanwijzingen zijn dienaangaande niet te geven. Regels als: „de namen van groote en sterke dieren zijn meerendeels mannelijk, die van kleinere, zwakkere vrouwelijk”, *hebben geen waarde*, èn door het groot aantal uitzonderingen èn door de moeilijkheid van het trekken der grenslijn.

Samengestelde zelfstandige naamwoorden hebben het geslacht van *het laatste lid* der samenstelling. De uitzonderingen hierop, alle onzijdig, kunnen achterwege blijven. Men lette echter op samenstellingen, die overdrachtelijk gebruikt worden, om personen aan te duiden, als: *brekespel, durfniet, woelwater, lachebek, roodhuid, bemoeial*, die naar omstandigheden mannelijk of vrouwelijk (dus gemeenslachtig) zijn.

§ 43. Bij sommige zelfst. naamw. kan nog van een hulpmiddel gebruik gemaakt worden, om het geslacht te bepalen. Vaak komen zelfst. naamw. of hunne bepalende woorden in enkele uitdrukkingen in zoodanigen vorm voor, dat het geslacht daaraan te herkennen is. Dit is o. a. het geval bij de cursief gedrukte woorden in de volgende uitdrukkingen :

op heeter *daad*, onverrichter *zake*, goedsmoeds, van *zins* zijn, met luider *stem*, stormender*hand*, ter *hulp*, ter *eer*, blootsvoets, hier ter *stede (stad)*, zijns *weegs (weg)*, ten *strijde*, in der *minne*, ten *dienste* van, ter *tafel* brengen, ter *wereld* komen, des *daags (dag)*, 's *nachts*, ten *doop* houden, een kind des *doods*, ter *plaatse*, met voorbedachten *rade*, te goeder

trouw, ter *ziele*, om des lieven *vredes* wille, in 's *hemels* naam, *desnoods*, *destijds*.

OPMERKING. Men lette intusschen op de volgende uitdrukkingen, die zeer geschikt zijn, om iemand op een dwaalspoor te helpen: *ter dood* veroordeelen (*dood* is mann.); in *der tijd*, *ter wille* van, *ternauwernood*, *te goeder naam* en faam (*tijd*, *wil*, *nood* en *naam* zijn mann.); *ten tweeden male*, 's *werelds* loon (*maal* en *wereld* zijn vrouw.); *middernacht*, *halvervege* (*nacht* en *weg* zijn mann.). Bovenstaande woorden hadden eertijds een ander geslacht, waarvan in de aangegeven uitdrukkingen nog een spoor is overgebleven. 's *Weeks*, 's *maands* en *ten prooi* aan zijn ook onjuiste vormen; *week*, *maand* en *prooi* zijn vrouwelijk.

GETAL DER ZELFSTANDIGE NAAMWOORDEN.

§ 44. De zelfstandige naamwoorden en zelfstand. voornaamwoorden kunnen in het enkel- en in het meervoud voorkomen, m. a. w. ze kunnen door hun vorm uitdrukken, of er één of meer zelfstandigheden worden bedoeld, b.v. *huis*, *huizen*; *tralie*, *traliën*; (en bij de voornaamwoorden: *ik*, *wij*; *hij*, *zij*; *zij*, *jelui*; *degene*, *degenen*).

Dit geldt natuurlijk alleen van zulke z.n.w., die een begrip van enkelvoud en meervoud toelaten.

Zoo komen niet in het meervoud voor:

a. *stofnamen*, tenzij ze soorten van stoffen te kennen geven of als voorwerpsnamen gebruikt worden, b.v.: *bieren*, *vleezen*, *papieren*, *ijzers*.

b. *namen* van *eigenschappen*, *werkingen* en *toestanden*, tenzij ze nuances van een eigenschap, werking of toestand kunnen uitdrukken: *ergernissen*, *deugden*, *ziekten*, *wisselvaligheden*.

c. *namen* van *zaken*, die *eenig* zijn, waaronder ook vele *verzamelnamen*: het *heelal*, de *aarde*, het *uitspanzel*, het *menschdom*, het *gevogelte*, het *vee*.

Eigennamen komen meer in het enkelvoud dan in het meervoud voor. Toch is de meervoudige vorm geen zeldzaamheid (zie § 37).

Sommige zelfst. naamw. komen *alleen in het meervoud* voor:

1. eenige geographische benamingen, als eiginamen van groepen: de *Cycladen*, de *Antillen*, de *Alpen*, de *Vogezen*.

2. benamingen van personen, voorwerpen en andere zelfstandigheden, die steeds vereenigd gedacht worden: *ouders*, *gezusters*, *gelieven*, *onkosten*, *onlusten*, *mazelen*, *hersenen*, *manufacturen*, *notulen*, *zeden*, *financiën*, *verzenen*, *mores*, *annalen*, *hondsdagen*, *penaten*, *bescheiden*, *inkomsten*, *Staten-Generaal*, enz.

§ 45. Het meervoud wordt gevormd door aanhechting van **en**, **n**, **s** of **eren** (*ers*) achter den enkelvoudigen vorm. Kleine afwijkingen bij de meervoudsvorming, zooals wijziging van den klinker, verdubbeling of verzachting van den slotmedeklinker van het enkelvoudige woord, behoeven hier geen afzonderlijke behandeling. De beschaafde uitspraak laat in den regel hieromtrent geen twijfel over.

Zoo is, om enkele gevallen te noemen, het meervoud van: *kaars*, *kaarsen* en van *laars*, *laarzen*; van *schip*, *schepen* en van *slip*, *slippen*; van *korporaal*, *korporaals* en van *kardinaal*, *kardinalen*; van *schildpad*, *schildpadden* en van *voetpad*, *voetpaden*; van *lid*, *leden* en van *gelid* *gelederen*; van *vloot* en *koel*, *vlooiën* en *koeien*; van *kleinood* en *sieraad*, *kleinoodiën* en *sieraadiën* (naast *sieraden*); van *timmerman*, *timmerlieden*; van *Oranjesman* en *Muzelman*, *Oranjesmannen* en *Muzelmannen*, enz.

Men lette echter op de volgende bijzonderheden:

a. Zelfst. naamw. van vreemde afkomst en eindigende op een luidenden klinker (behalve op *ie*), krijgen **'s** in het meerv.: *collega's*, *canapé's*, *alibi's*, *menu's*. Daarentegen: *bougies*.

Nederlandsche woorden op *a* schrijven in het meervoud *aa*: *vlaas*, *raas*, *eegeas*.

b. Zelfst. naamw. op *ie* krijgen **en** als meervoudsuitgang, wanneer de *ie*-klank den *klemtoon* heeft; b.v. *symphonieën*, *profetieën*, *sacristieën*; daarentegen slechts een **n** met deelteeken op de slot-**e** van het enkelvoud, *als de klemtoon niet op de ie valt*, b.v. *evangeliën*, *oliën*, *parochiën*, enz. Vele woorden op *ie* kunnen ook hun meervoud met den uitgang **s** vormen: *parochies*, *traliës*, enz.

e. Achter toonlooze klinkers wordt de slotmedeklinker van het enkelvoudige woord bij de meervoudsvorming *niet verdubbeld*, tenzij het woord eindigt op *is* of *aris*; dus: *monniken*, *kieviten*, *lemmeten*, *dreumesen*; maar *kennissen*, *vonnissen*, *notarissen*, *dromedarissen*.

§ 46. Sommige zelfstandige naamwoorden, die een begrip van meervoud toelaten, kunnen den meervoudsvorm niet aannemen. Men bezigt in dat geval het meervoud van een verwant (liefst ook in vorm eenigszins overeenkomend) woord. Hier volgen de meest voorkomende: bedrog, *bedriegerijen*; aanbod, *aanbiedingen*; beleg, *belegeringen*; gedrag, *gedragingen*; oordeel, *oordeelvellingen*; eer, *eerbewijzen*; doel, *doeleinden*; raad, *raadgevingen*; leer, *leerstellingen*; twijfel, *twijfelingen*; kunde, *kundigheden*; verdriet, *verdrietelijkheden*; spot, *spotternijen*; wanorde, *wanordelijkheden*; genot, *genietingen*; inleg, *inlagen*; zegen, *zegeningen*.

§ 47. Eenige zelfst. naamw., *met meer dan één beteekenis*, vormen in verband daarmede hun meervoud op meer dan één wijze. In vele gevallen heeft de meer verheven beteekenis dan den meervoudsvorm op *en*: *vaderen* (b.v. tot zijn *vaderen* verzameld worden) naast *vaders*; *bedienaren* (des geloofs) naast *bedienaars* (van begrafenis); *tafelen* (der wet) naast *tafels*; *dochteren* (Sions) naast *dochters*, *teekenen* (der tijden) naast *teekens*, enz.

Verder onderscheidt men:

<i>heidenen</i> (polytheïsten)	<i>heidens</i> (Zigeuners)
<i>hemelen</i> (uitspannel)	<i>hemels</i> (van ledikanten)
<i>knechten</i> (voet- en krijgsknechten)	<i>knechts</i> (bedienden, b.v. timmermansknechts)
<i>historiën</i> (geschiedenis)	<i>histories</i> (gebeurtenissen)
<i>letteren</i> (letterkunde, brief, faculteit a.d. hoogeschool)	<i>letters</i> (letterteekens en -klanken)
<i>portieren</i> (rijtuigdeuren)	<i>portiers</i> (deurwachters in hôtels, aan bankinstellingen enz.)

<i>patronen</i> (modellen, ladingen)	<i>patroons</i> (meesters)
<i>wortelen</i> (groente)	<i>wortels</i> (in de wiskunde, taal- kunde enz.)
<i>dekenen</i> (hoofdmannen)	<i>dekens</i> (bedekking)
<i>redenen</i> (motieven)	<i>redens</i> (in de wiskunde)
<i>maten</i> (hoeveelheidsaanwij- zingen)	<i>maats</i> (kameraads)
<i>studiën</i> (het studeeren)	<i>studies</i> (kunstschetsen)
<i>centen</i> (afzonderlijke voorwerpen)	<i>cents</i> (de waarde)
<i>vizieren</i> (van geweren)	<i>viziers</i> (staatsdienaars)
<i>middelen</i> (om een doel te be- reiken)	<i>middels</i> (middellijven)
<i>stukken</i> (deelen, ook geschut)	<i>stuks</i> (exemplaren).
Ook lette men op:	
<i>beenderen</i> (menschelijk ge- raamte)	<i>beenen</i> (onderste ledematen en dierknoken)
<i>bladeren</i> (van boomen)	<i>bladen</i> (in alle beteekenissen)
<i>kleederen</i> (kleedingsstukken)	<i>kleeden</i> (tapijten)
<i>ledematen</i> (armen en beenen)	<i>lidmaten</i> (leden van een kerk- genootschap).

§ 48. Samenstellingen, bestaande uit twee door een koppel-
teeken verbonden woorden, nemen òf bij een der beide deelen
òf bij beide het teeken van het meervoud aan (*de beteekenis
of het gebruik beslist*), b.v. *procureurs-generaal*; *candidaat-
notarissen*; *processen-verbaal*; *substituut-griffiers*; *rekenin-
gen-courant*; *prinsen-gemaal*; *assistent-residenten*; *burge-
meesters-secretarissen*; *rectoren-magnifici*.

Uitdrukkingen, als z.n.w. gebruikt, nemen het meervouds-
teeken aan het eind van het woord: *schout-bij-nachts*; *auto-
da-fé's*, *vergeet-mij-nieten*, *spring-in-'t-velds*.

Woorden van vreemde afkomst behouden vaak hunnen vreem-
den meervoudsvorm naast den Nederlandschen, b.v.: *centra*,
examina, *themata*, *gymnasia* naast *centrums*, *examens*,
thema's, *gymnasiën*; *critici*, *catalogi*, naast *criticussen*,
catálogussen; *doses*, *crises*, *oases*, naast *dosissen*. *crisissen*,
oasissen of *oasen*.

OPMERKING. In de uitdrukkingen: *slaag* krijgen, over veertien *daag*, onder de *voet*, op de *been*, heeft men overblijfselen van vroegere meervoudsvormen; de drie eerste z.n.w. staan respectievelijk voor *slage*, *dage*, *voete*. De meervoudsvorm van *been* was gelijk aan dien van het enkelvoud.

Metten en *completen* zijn geen meervoudige, maar enkelvoudige woorden. Daarentegen zijn *Paschen*, *Pinksteren* en de onderscheidingsnamen in het kaartspel: *harten*, *schoppen* enz., eigenlijk meervoudsvormen, schoon ze nu als enkelvoud gebruikt worden: *Paschen valt dit jaar in Maart. Schoppen is troef.*

DE NAAMVALLEN DER ZELFST. NAAMWOORDEN EN VOORNAAMWOODEN.

§ 49. Naar de functies, die een zelfst. naamw. of ander zelfstandig gebruikt woord in den zin bekleedt, zegt men dat het staat in den 1^{en}, 2^{en}, 3^{en} of 4^{en} naamval (*nominatief*, *genitief*, *datief*, *accusatief*). Vroeger werd dit naamvalsverschil volledig door veranderingen in den vorm uitgedrukt, thans is daarvan bij de zelfst. naamw. nog slechts één vormverandering overgebleven, die van den 2^{en} naamval in het *mannelijk* en het *onzijdig enkelvoud*.

De persoonlijke voornaamwoorden (zie § 61) hebben althans nog *drie* en in een enkel geval zelfs vier vormen om het naamvalsverschil aan te geven: zij (1e), hunner (2e), hun (3e), hen (4e).

Overigens wordt door de vormveranderingen der *congrueerende woorden* (bijvoeglijke woorden, die met het bepaalde zelfstand. naamw. in geslacht, getal en naamval overeenstemmen) op min of meer voldoende wijze de naamval van het zelfst. naamw. aangegeven.

Het zelfstandig naamw. heeft dus voor de vier naamvallen in het meervoud slechts één vorm en in het vrouwelijk enkelvoud eveneens; in het mannelijk en onzijdig enkelvoud heeft het twee vormen, waarvan de ééne dienst doet voor den 1^{en}, 3^{en} en 4^{en} naamval en de andere voor den 2^{en} naamval.

Deze 2e naamval wordt gevormd door de uitgangen **s** en **en** (n); in het eerste geval heet de verbuiging *sterk*, in het tweede *zwak*. De eerste manier is de meest voorkomende.

Tot de zwakke verbuiging behooren:

1. De mannelijke persoonsnamen op *e*, als: *blinde*, *getuige*, *geleerde*, *bediende*, enz.

2. De mannelijke zelfst. naamw. *graaf, hertog, profeet, heer, mensch, paus, prins* en *vorst* en het onzijdige *hart*. De drie eerstgenoemde kunnen ook sterk verbogen worden.

Voorbeelden: uit den grond mijns *harten*, het gevolg des *prinsen*, de woorden des *profets* of des *profeten*, de Zoon des *menschen*, de macht des *pausen*, 's-*Hertogenbosch*, 's-*Gravenhage*, 's-*Heerenberg*, de stem des *roependen* in de woestijn, enz.

Het aantal zwak verbogen zelfst. naamw. was vroeger grooter. Hier volgen eenige daarvan:

Een mosroos, die heur fijne bladeren
Aan 's *eiken* voet ontplooiën kwam. (Hofdijk.)

Een hout geweer, een blikken zwaard
Verrukken 's *knapen* borst. (Beets.)

Een lauwer kroont *des helden* schedel.
(Hofdijk.)

'k Hoor uit den zang *des nachtegalen* gillen,
Al wat hij om 't ontroofde gaaiken leed. (Cosman.)

§ 50. Voorts moet ten opzichte der sterke verbuiging nog opgemerkt worden:

dat eigennamen, op een klinker eindigende, in den tweeden naamval gewoonlijk 's aannemen: *Jansje's verjaardag, Verdi's opera's, keizer Otto's regeering*.

dat eigennamen, op *s, x* of *z* uitgaande, als genitiefs kenmerk alleen een weglatingsteeken (') krijgen:

Bogaers' gedichten, Maurits' heldendegen, Marnix' psalmberijming, Bartholomeus Diaz' ontdekking.

Wanneer vrouwelijke z.n.w. soms een genitiefsvorm aannemen, is het steeds de sterke:

moeders schoot, tante's vertellingen, Mina's breiwerk; Dit won zijn brave *Bruides* hart (Staring).

De 2e naamval komt in de spreektaal nagenoeg niet meer voor. Ook in de schrijftaal wordt hij vaak *omschreven*, d.i. vervangen door een 4^{en} naamval met het voorzetsel *van*.

De sterk verbogen mannelijke en onzijdige zelfst. naamw. hadden vroeger in den 3^{en} naamval enkelvoud de uitgang *e*. Deze sterke datief is nog in

vele uitdrukkingen bewaard gebleven, als: *vandaag* (voor *dage*), *heden ten dage*, *uit dien hoofde*, *met voorbedachten rade*, *in den blinde*, *scheep gaan* (te *schepe* gaan), *ten platten lande*, *prins van den bloede*, *met dien verstande*, *van goeden huize*, *in den beginne*, *om den broode*, *Bloemendaal* (voor *dale*), enz.

In uitdrukkingen met vrouwelijke zelfstand. naamw., als: *ter inzage*, *ter zake* behoort de *e* tot den voor alle naamvallen gemeenschappelijken vorm van het woord.

§ 51. Daar er meer functiën dan naamvallen zijn, is het duidelijk dat de meeste naamvallen voor meer dan één functie moeten dienen. Men heeft alzoo de volgende gevallen:

Een zelfst. naamwoord of ander zelfstandig woord staat in den 1^{en} **naamval** of **nominatief**:

- a. Wanneer het als onderwerp voorkomt (zie § 13).
- b. Wanneer het 't naamwoordelijk deel van het gezegde is (zie § 16).
 - a. Het kind huilt. Wij gaan heen. b. Uw buurman is advocaat. Hij is, wordt, schijnt ziek. Ik ben het. Dat is de dader.

Ook bijvoeg. naamw., als naamwoordelijk deel van het gezegde voorkomende (schoon niet verbogen), staan in den 1^{en} naamval. Wordt het naamw. deel van het gezegde gevormd door een bijwoord, dan is van naamval natuurlijk geen sprake en is het een gansche uitdrukking, dan hangt de naamval der daarin voorkomende zelfst. naamw. van andere omstandigheden af.

Een woord staat in den 2^{en} **naamval** of **genitief**:

- a. Wanneer het als oorzakelijk voorwerp dienst doet (zie § 18).
- b. Wanneer het als bijvoegl. bepaling voorkomt (zie § 26, 27).
- c. In sommige bijwoordelijke bepalingen (zie § 29).
 - a. Erbarm u onzer. Wees mijner woorden indachtig. b. De belegering der stad. Aan den oever der zee. De arke Noachs. 's Lands welvaren. Eenigen uwer. c. 's Zondags wordt hier niet verkocht. Zij vierden ouder gewoonte den Oudejaarsavond bij hunne ouders.

Het oorzakelijk voorwerp staat in slechts weinige gevallen in den 2^{en} naamval. Ontbreekt het kenmerk van den 2^{en} naamval of wordt het zelfst. n.w. of zelfst. voornw. door een voorzetsel voorafgegaan, dan staat het in den 4^{den} nv.

Een woord staat in den 3^{en} **naamval** of **datief**:

- a. Wanneer het de functie bekleedt van meewerkend voorwerp (zie § 18).

Hij ontliep het gevaar. Dat boek is mij te duur. Dat stuit mij tegen de borst.

Wordt het meewerkend voorwerp door een der voorzetsels aan of voor voorafgegaan, dan verandert de 3e naamval in een 4en.

Een woord staat in den 4^{en} naamval of accusatief:

- a. Wanneer het als lijdend voorwerp voorkomt (zie § 17, 18).
 - b. Wanneer het als oorzakelijk voorwerp een tweeden naamvalsform vervangt (zie § 17, 18).
 - c. Achter een voorzetsel, hetzij als meewerkend of oorzakelijk voorwerp, hetzij als bepaling (zie § 17, 18, 25).
 - d. Wanneer het als bijwoordelijke bepaling dienst doet of in een zoodanige bepaling voorkomt (zie § 30).
- a. Hij leest een boek. Wien roept gij? b. Wees mijne woorden indachtig. Gedenk ons. c. Geef dat maar aan mij. Ik verlang naar wat afwisseling. De bureu naast ons. Hij wandelt in den tuin. Oordeel met voorzichtigheid. d. Het huis is zes meter breed. Hij is vijftien jaar oud.

Een woord heeft denzelfden naamval als het zelfst. naamwoord of voornaamwoord, dat het bepaalt:

- a. Wanneer het als bijstelling kan beschouwd worden (zie § 28).
 - b. Wanneer het als bepaling van gesteldheid optreedt (zie § 33).
- a. Wij bezochten den Rijn, den grootvorst van Europa's stroomen. b. Als voornaamsten getuige ondervroeg men hem het eerst.

De bijstelling van een 2en naamval staat steeds in den 4en naamval, b.v. De psalmen Davids, den koning der Israelieten. Uitzondering maakt de uitdrukking: De liefde Gods, des Vaders.

HET BIJVOEGLIJK NAAMWOORD. ONDERSCHIEDINGEN.

§ 52. De meeste bijvoeglijke naamwoorden drukken eigenschappen of toestanden uit (*grootte, groene, gezonde, uitstekende, betaalde*). Eenige geven de stof aan, waarvan de din-

gen gemaakt zijn (*ijzeren, wassen, lakensche, neteldoeksche*); andere verbinden een idee van plaats of tijd aan de zelfstandigheid (*vorste, linksche, achterwaartsche, dagelijksche, driedaagsche, tegenwoordige*), terwijl enkele een zelfstandig naamw. in den 2^{en} naamval of met een voorzetsel vervangen: *vaderlandsche* (van het vaderland), *Algerijsche* (van Algerie), *Luthersche* (van Luther), *koninklijke* (des konings), *vaderlijk* (des vaders), enz.

OPMERKING. Sommige bijv. naamw. wijzigen op eigenaardige wijze hunne beteekenis. Zoo is een *vaderlijke* raadgeving niet altijd een raadgeving *des vaders*, maar ook *als van een vader*; een *Smyrnaasch tapijt* niet steeds een *tapijt uit Smyrna*, maar *als die uit Smyrna*. Ook in de volgende uitdrukkingen heeft het bijv. naamw. een afwijkende beteekenis en drukt het soms niets uit van de zelfstandigheid, die het bepaalt; bijv.: *vallende ziekte* (ziekte, waarin de *lijder* neervalt), *onderhebbende manschappen* (manschappen, die *ieemand* onder zich heeft), een *razende* hoofdpijn (die *razend maakt*), *duizelende* vaart (die *doet* duizelen), *roerende* goederen, *ijlende* koortsen (waarin *men* ijlt), *brekende* waar, *verplicht* zangnummer (waartoe *men* verplicht is), met *slaande* trom (die *geslagen wordt*), een *ongelegen* uur, een *staande* receptie, in de *gezonde* apotheek (apotheek *voor* gezonden), een *taalkundige* verhandeling (verhand. *over* taalkunde), *in-komende* en *uitgaande* rechten, *beeldende* kunsten, *rijdende* artillerie, *stilzwijgende* voorwaarden, enz.

§ 53. De bnw. kunnen attributief en predicatief gebruikt worden. In het eerste geval treden zij op als *bijvoeglijke bepaling*, in het tweede geval als *naamwoordelijk deel van 't gezegde* of als *bepaling van gesteldheid*.

Attributief gebruikt, staat het bijv. naamw. gewoonlijk vóór het znw. en wordt het verbogen. Deze verbuiging hangt hoofdzakelijk af van het geslacht van het znw., waarbij het bijv. nw. behoort. Deels hangt zij ook hiervan af, of het woord, dat het bijv. naamw. voorafgaat, een bepaald of onbepaald lidwoord of een voornaamwoord is. (Zwakke en sterke verbuiging van het bijv. naamw.).

Predicatief gebruikt, blijft het bijv. nw. onverbogen, al kent men het niettemin het geslacht, het getal en den naamval toe van het woord, dat het bepaalt.

Somtijds plaatst het attributieve bijv. nw. zich *achter* het zelfst. nw.:

1. bij *vorstennamen*: Karel de *Groote*, Lodewijk de *Heilige* (het bijv. nw. wordt dan verbogen, als stond het vóór het zelfst. nw.);
2. in eenige op zich zelf staande gevallen: God *almachtig*, Staten-*Generaal*, proces-*verbaal*, vriend*lief*.

Vroeger geschiedde dit zeer vaak: Godes woord *geprezen*, o edel Neerland *zoet*, des konings landen *goed* (Wilhelmuslied).

Bedauwde bloemkens *versch* en gij blozende rozen;

Die uwen mantel *groen* nu effen open doet,

Welkom en dank, dat gij verkwikt mijn amelloozen

En afgepijnden geest met uwen asem *zoet*. (Hooft, *Granida*.)

Het bijv. naamw. bleef in deze gevallen *onverbogen*.

Eenige bijv. nw. kunnen alleen attributief gebruikt worden:

1. de *stoffelijke* bijv. naamwoorden.
2. die, welke een idee van *plaats* of *tijd* uitdrukken.
3. die, welke een *2^{en} naamval* of *zww. met voorzetsel* vervangen.

Andere bijv. naamw. kunnen alleen *predicatief* voorkomen, zooals:

afhandig, bedacht, beducht, begaan, behept, bereid, bestoten, bestand, bewust, bijster, braak, diets, gereed, gestand, getroost, gewoon, handgemeen, indachtig, kwijt, leed, machtig, meester, moede, onbetuigd, pal, prat, tuk, wars, enz.

Worden deze bijvoegl. naamw. *attributief* gebruikt, dan verandert gewoonlijk de beteekenis. De meeste dezer uitsluitend predicatief gebruikte bijv. naamw. krijgen een oorzakelijk voorwerp bij zich.

Voorbeelden: Zijt gij het Fransch voldoende *machtig*? Een *machtig* vorst. Zij liet zich niet *onbetuigd*. Zijt gij *gereed* voor het examen? *Gereed* geld. Het deed ons *leed* te moeten bedanken. Met *leede* oogen aanzien. Wij zijn zulk een behandeling *gewoon*. Een *gewoon* geval. Ik ben die praatjes *moede*. Het *moede* hoofd neerleggen. Hij is met ons lot *begaan*. De *begane* grond. Zijt ge u daarvan *bewust*? De *bewuste* persoon. Zij waren spoedig *handgemeen*. Hij is *wars* van alle ceretitels, *prat* op zijn afkomst, *tuk* op roof, *behept* met allerlei ondeugden. Het land lag *braak*. Iemand iets *diets* maken. Wees onze woorden *indachtig*.

Predicatief gebruikte bijv. nw., die een oorzakelijk voorwerp bij zich krijgen, kunnen *met dit voorwerp* soms voor een zelfst. nw. geplaatst worden en dus attributief voorkomen:

Een *met ondeugden behept* persoon, de *bij deze zaak betrokken* ambtenaar, een *voor goede indrukken vatbaar* kind, een *van allen grond ontbloot* vermoeden, enz.

VERBUIGING DER BIJVOEGLIJKE NAAMWOORDEN.

§ 54. Als bijvoeg. bepalingen voorkomende, kunnen de bijvoegl. naamwoorden, *benevens de andere bijvoeglijke woorden* (lidw., bijvoegl. voornaamw. en telwoorden), het verband met het bepaalde woord uitdrukken door verschillende vormen (*congruentie-vormen*) aan te nemen, welke afhangen van het geslacht, het getal en den naamval van het bepaalde woord. De gezamenlijke congruentievormen dragen den naam *verbuiging*.

De verbuiging van de bijvoeglijke woorden is van tweeërlei aard: *zwakke* en *sterke* verbuiging. Vroeger werden de bijv. naamw. op beide wijzen verbogen, naarmate ze al of niet *door bepaalde woorden* werden voorafgegaan. Thans hebben ze, enkele gevallen uitgezonderd, de *zwakke* verbuiging. De bijvoeglijke voornaamwoorden, de lidwoorden en de telwoorden hebben daarentegen in den regel de *sterke* verbuiging. De bezittel. voornaamwoorden worden naar gelang van het gebruik sterk en zwak verbogen (zie § 62).

Kenmerken van de *sterke* verbuiging zijn de uitgang **s** voor mann. en onz. enkelvoud (2^e nv.) en de uitgang **er** voor vrouw. enkelv. (2^e en 3^e nv.) en in den 2^{en} nv. van het meervoud der drie geslachten. De *zwakke* verbuiging is hieraan te herkennen, dat zij slechts vormen heeft op *e* of *en*.

Hier volgt de *zwakke* verbuiging van het bijvoegl. nw., voorafgegaan door het bepaald lidwoord en gevolgd door het zelfst. nw.

Mannelijk Enkelvoud.

1 ^e Nv. of nominatief	de goede vader.
2 ^e Nv. of genitief	des goeden vaders.
3 ^e Nv. of datief	den goeden vader.
4 ^e Nv. of accusatief	den goeden vader.

Vrouwelijk Enkelvoud.

nom.	de goede moeder.
gen.	der goede moeder.
dat.	de goede moeder.
acc.	de goede moeder.

Onzijdig Enkelvoud.

het goede kind.
des goeden kinds.
het goede kind.
het goede kind.

Mann. Vrouw. en Onzijd. Meervoud.

nom.	de goede vaders, moeders, kinderen.
gen.	der goede vaders, moeders, kinderen.
dat.	den goeden vaders, moeders, kinderen.
acc.	de goede vaders, moeders, kinderen.

OPMERKING. De datief van het vrouwelijk meervoud wordt nagenoeg altijd door den accusatief, desnoods met het voorzetsel aan, vervangen. Ook de 2e naamvalsvorm onzijdig enkelvoud komt weinig voor.

De vormen der **sterke** verbuiging van het bijvoeglijk naamwoord zijn hoofdzakelijk nog slechts in een klein getal uitdrukkingen in gebruik. Uitzondering maken de vormen van den 1^{en} en 4^{en} naamval van het mannelijk en onzijdig enkelvoud, die nog in bepaalde gevallen aangewend worden.

Sterke verbuiging van het bijvoeglijk naamwoord.

	Enkelvoud			Meervoud
	Mannelijk.	Vrouwelijk.	Onzijdig.	der drie geslachten.
1 ^e nv.	goed	goede	goed.	goede.
2 ^e nv.	goeds	goeder	goeds.	goeder.
3 ^e nv.	goeden	goeder	goeden.	goeden.
4 ^e nv.	goed	goede	goed.	goede.

De sterke verbuiging wordt in het onzijdig enkelv. 1^{en} en 4^{en} nv. gebruikt: 1. zonder voorafgaand woord: versch brood, 2. achter het lidwoord *een*, vaak ook achter een bezitt. of aanw. v. en 3. achter eenige andere woorden (*geen*, *eenig*, *menig*, *elk*, *zeker*, *enz.*), terwijl overigens de sterke verbuiging mannelijk en onzijdig enkelv. 1^e en 4^e nv. gebezigd wordt naast de zwakke verbuiging, om verschil in beteekenis uit te drukken. Voor zoover de mannelijke z.n.w. betreft, geschiedt dit slechts bij die, welke een waardigheid, beroep of betrekking aanduiden.

Zoo maakt men verschil tusschen:

het knorrend zwijn (epitheton ornans)	en het knorrende zwijn (bepaling ter onderscheiding).
een goed vorst	en een goede (= goedaardige) vorst.
een oud krijgsman	en een oude (= bejaarde) krijgsman.
mijn oud huis	en mijn oude (= vroegere) huis.
ons best paard (absolute superlatief).	en ons beste paard (relatieve superlatief).

Voorbeelden van sterke verbuiging van het bijv. naamw. vindt men o. a. in de *bijwoorden* en *bijwoordelijke uitdrukkingen*: *goedsmoeds*, *veelszins*, *langzamerhand*, *eenigermate*, *op heeter daad*, *van ganscher harte*, *blootshoofds*, *in koelen bloede*, *ten platten lande*, *in lichterlaaie*, *middelcerwijl*, *zaliger gedachtenis*, *ouder gewoonte*, enz.

§ 55. Vele bijv. naamw. en eenige bijwoorden hebben nog een verbuiging, nam. om den graad der hoedanigheid van een zelfstandigheid, vergeleken met andere, uit te drukken (*trappen van vergelijking*). De vorm met **er** (*vergrootende trap* of *comparatief*) geeft een hooger trap der hoedanigheid aan; de vorm met **st** (*overtreffende trap* of *superlatief*) drukt uit, dat een zelfstandigheid, vergeleken met andere, zekere hoedanigheid in de hoogste mate bezit. De grondvorm van het bijv. naamw. heet, in tegenoverstelling met den comperatief en den superlatief, *stellende trap* of *positief*.

Voorbeelden:

stellende trap: groot, zwaar, wijs, valsch.

vergrootende trap: grooter, zwaarder, wijzer, valscher.

overtreffende trap: grootst, zwaarst, wijst, valscht.

Soms wordt bij den comparatiefvorm een **d** ingelascht, bij den superlatiefvorm een **s** weggelaten.

Men kan de comparatief- en superlatiefvormen vervangen door den grondvorm respectievelijk met meer en meest (*omschrijvende vormen*) b.v. *ingewikkelder*, *meer ingewikkeld*; *vergevensgezindst*, *meest vergevensgezind*.

Waar twee eigenschappen derzelfde zelfstandigheid met elkander vergeleken worden, wordt *de omschrijving* tegenwoordig *altijd aangewend*: Deze veldheer is meer gelukkig, dan bekwaam.

Vroeger gebeurde dit niet altijd: *Ge weet, vader was eerlijker dan gelukkig* (Wolff en Deken). *Ik ben — ik ben veel be droefder, dan boos* (Beets).

Voorts omschrijft men de comparatief- en superlatiefvormen, waar de welluidendheid of duidelijkheid dit vereischt.

De superlatief kan verbogen en onverbogen voorkomen. In het eerste geval wordt hij gevolgd door een zelfst. naamw., of is dit er ten minste achter te denken; in het tweede geval heeft men gewoonlijk het resultaat eener vergelijking (van *dezelfde* eigenschap en bij *dezelfde* zelfstandigheid) in verschillende omstandigheden. De onverbogen vorm kan echter ook bij vergelijking van *dezelfde hoedanigheid* bij *verschillende zelfstandigheden* aangewend worden.

Onze tuin is de *mooiste*. Onze tuin is *het mooist*. Van alle tuinen is deze tuin *de mooiste* of *het mooist*. Onze tuin is 's zomers *het mooist* of *op zijn mooist*. Het landschap is van hier uit gezien *het indrukwekkendst*.

Somtijds komt de superlatiefvorm voor, zonder dat er van vergelijking sprake is; b.v. Dat zijn *beste* sigaren. Uw vertelling is *alleraardigst*. Hij is een *eerste* schavuit. Men bedoelt dan een zeer hoogen graad eener eigenschap uit te drukken. Zulke gevallen van overtreffenden trap zou men *absolute superlatieven* kunnen noemen.

§ 56. Eenige bijvoeg. naamw. en bijvoeg. telwoorden vormen hunne trappen van vergelijking onregelmatig. Zij zijn:

goed — *beter* — *best* (van een vroeger *bet*);

kwaad — *erger* — *ergst* (schoon ook *kwader*, *kwaadst* voorkomt);

veel — *meer* — *meest* (van *mee* = veel of groot);

weinig — *minder* — *minst* (van *min*, nog dikwijls gebruikt).

De vergrootende trap van *goedkoop*, is *goedkooper* (niet *beterkoop*), van *lief* (in sommige gevallen) *meer lief* (ter onderscheiding van *liever*, den vergrootenden trap van *gaarne*). Minder goed zijn dus de comparatiefvormen in de volgende citaten:

Nochtans mijnheer Duwart verzekerde den schilder, dat het geenszins met het inzicht was zijn schilderij te geringschatten

om ze *beterkoop* te bekomen, dat hij zijn critiek uitgedrukt had (Cyriel Buysse).

Bezat ik goud- en zilvermijnen,
Ik strooide aan uwen voet mijn schat;
Ofschoon ik u niet *liever* had,
Al droegt gij paarden en robijnen.

(Tollens.)

Achter een vergrootenden trap geeft men aan *dan* de voorkeur boven *als*: Hij is *grooter* dan zijn broeder. Evenzoo, wanneer *ander* (*anders*) voorafgaat: Ik heb *niets anders* dan koud vleesch. Ik wenschte een *ander boek* dan dit.

§ 57. Vele bijv. naamw. kunnen geen trappen van vergelijking aannemen, omdat de beteekenis het niet toelaat, zooals:

1. de uitsluitend predicatief en de uitsluitend attributief gebruikte.

2. de van eigennamen afgeleide bijvoegl. naamw.

3. de bnw. die een nauwkeurig bepaalde beteekenis hebben (*rond, vierkant, volmaakt*, enz.) en ook die, waarin een vergelijking opgesloten ligt (*sneeuwwit, kraaknet, ijzersterk, peperduur*, enz.).

4. de meeste deelwoorden: *slapende honden, een verlagen leger, een geschaafde plank*.

(Wanneer deelwoorden geheel het karakter van bnw. aangenomen hebben, zijn zij wel vatbaar voor trappen van vergelijking: *uitstekend, voorkomend, wellevend, ervaren, geslepen*, enz.).

Toch komen wel eens van bovengenoemde en soortgelijke bijv. nw. comparatief- en superlatiefvormen voor; natuurlijk is dan de beteekenis min of meer gewijzigd: Hieronymus is hier 't *volmaaktst* epitheton (De Genestet). Nog *blinder*, die met Juli kwam (Staring). Geen *ongeziener* naam (Huygens). Een *laatster* woord (Staring). Een *stroomender* plekje (Beets). Zijn *cenigst* wit (Staring). Zou men een Willem Leevend wel treffender en zich zelf *gelijkender* kunnen afbeelden (Wolff en Deken). Het *kraaknetste* dienstmeisje van het dorp (Snieders). *Goudener* dan goud (Bilderdijk).

§ 58. Onverbogen blijven (behalve de in § 53 vermelde): de stoffelijke bijvoegl. naamw. op *en* (ijzeren, wassen, houten):

DULSER, *Ned. Spraakkunst*.

de van plaatsnamen afgeleide op *er* (Amsterdammer, Berlijner); de comparatiefvormen van twee- of meerlettergrepige bnw. (verhevener, zuiverder, leniger);

(meestal ook) de als bnw. gebruikte deelwoorden op *en* (geslepen, gevonden, ingebonden).

Vele bnw., ook enkele comparatief- en superlatiefvormen, kunnen als zelfstandige naamwoorden gebruikt worden. Zij duiden dan of *personen* aan en zijn in dat geval *gemeenslachtig*, of ze geven *zaken* te kennen (als stofnamen) en zijn *onzijdig*. In het eerste geval worden zij zwak verbogen: een blinde, des geleerden, de stem des roependen in de woestijn; in het tweede geval hebben ze de sterke verbuiging: het nat, het goed(e), iets goeds, veel schoons, weinig nieuws.

Comparatief- en superlatiefvormen, als zelfstandige naamwoorden gebruikt, komen gewoonlijk in het meervoud voor: *minderen*, *meerderen*, *uwe beteren* (Beets), *de oudsten*, vele *eersten* zullen de *laatsten* zijn, de *jongeren* van Jezus.

Van het overigens weinig voorkomend gebruik van comparatief- en superlatiefvormen als zelfst. naamwoorden geven de drie volgende zinnen *voorbeelden*:

Des de Keizer hem vraagde, wie hem zoo stout hadde gemaakt? Een *mogender* dan gij zijt, Heere! (Coornhert.)

Wat ons de wijzen als waarheid verkonden,
Straks komt een *wijzer*, die 't wegedeneert. (De Genestet.)

Vrouw Emma met haar spruit verlate 't slot in vree,
En drage een korfvol van haar *kostbaarst* veilig mee. (Staring.)

OPMERKING. Men verwarre de als zelfst. naamw. gebruikte adjectieven niet met werkelijke bijv. nw., achter welke in de gedachte het zelfst. naamw. moet ingevuld worden, dat vroeger of later vermeld wordt:

Men heeft in ons land inrichtingen voor *doofstommen* en *spraakgebrekkigen*. De *doofstomme* leerlingen worden op andere wijze onderwezen dan de *spraakgebrekkige*. Er zijn *blanke* en *zwarte* menschen. Er zijn *blanken* en *zwarten*.

HET LIDWOORD.

§ 59. Het **bepaald** lidwoord (of lidwoord van bepaaldheid) drukt niet alleen uit, dat van een bepaalde (of voldoende be-

kende) zelfstandigheid sprake is, maar het wordt ook aangewend, wanneer men een geheele soort in een enkel voorwerp wil voorstellen: De ezel bakt. De burgemeester is het hoofd der gemeente.

In superlatiefvormen als: Hij was er het eerst. 's Avonds is deze kamer het gezelligst; is *het* geen lidwoord; in plaatsnamen als Den Haag, Den Briel, enz. is het lidwoord deel van den eigenaam.

Het al of niet gebruiken of herhalen van het lidwoord kan van invloed zijn op de beteekenis. Stofnamen krijgen het lidwoord, wanneer de stof als min of meer bepaald (begrensd) wordt voorgesteld: *Het bier* van deze brouwerij. Waar hebt gij *het geld* gelegd? Vaak is dus bij stofnamen deze aanwending willekeurig: (het) water is een kostelijke drank; (het) goud 'en (het) zilver verkrijgt men vooral uit Amerika.

In bevelen, vele spreekwoorden, tegenstellingen en alliteratiën, eigenaardige uitdrukkingen enz. wordt het lidwoord korthheids- en welluidendheidshalve weggelaten, b.v.: Met *man en muis*. Met *huid en haar*. In *nood en dood*. *Kind noch kraai*. enz.; voorts: *Honger is een scherp zwaard*. *Schijn bedriegt*; enz. en eindelijk: *in angst, naar land, op zee*; enz. Er zijn echter op dezen regel heel wat uitzonderingen.

Zoo zegt men wel: *Arbeid adelt*. *Deugd verheugt*. *Kennis is macht*. *Ledigheid is des duivels oorkussen*; maar ook: *De morgenstond heeft goud in den mond*; *De voorzichtigheid is de moeder der wijsheid*.

Evenzoo: *te land* maar daarentegen *ter zee*; *op zee* maar *op het land*; *op zolder* en *in den kelder* bergen; *op stoel staan* (van een geestelijke) en *op een (of den) stoel staan*; *op stroom* liggen en *met den stroom* meedrijven; *naar school* en *naar de kerk* gaan; iets *te berde* en iets *ter tafel* brengen; *op straat* maar *op den weg* staan; *van kant noch wal* weten en *van den wal in de sloot* geraken; *van hand tot hand* en *van de hand in den tand*, enz.

Vaak kan men naar verkiezing het lidwoord aanwenden of weglaten, zonder dat verschil in beteekenis ontstaat: In *den* naam des Vaders; in naam des Konings.

Daarentegen leveren somtijds uitdrukkingen *met* en *zonder* lidwoord een belangrijk verschil op:

<i>op hand</i> geven	en <i>op de hand</i> geven,
<i>aan tafel</i> zitten	en <i>aan de tafel</i> zitten,
<i>op prijs</i> stellen	en <i>op een prijs</i> ¹⁾ stellen;

Een man te zijn, zegt weinig; *man* te wezen, zegt meer;
De man te zijn: geen rang gaat boven dezen.

Ook eenige verwantschaps- en ambtsnamen kunnen zonder het lidwoord voorkomen, als: oom Jan, broeder Jonathan, professor De Vries, generaal Vetter; vader komt, buurvrouw is niet thuis.

De bewering, dat dit steeds kan geschieden bij die soortnamen, waarmede men iemand aanspreekt, gaat echter niet geheel op: baker, conducteur, koetsier, beschuldigde, milicien, bakker, slager, enz. worden eveneens als aanspraakvormen gebezigd, maar deze woorden krijgen, op andere wijze gebruikt, steeds het lidwoord.

§ 60. Men lette op het onderscheid tusschen:

Hij is schilder (= hij schildert).

Hij is een schilder (= hij behoort tot de categorie schilders).

Ik was getuige (= ik was tegenwoordig bij een feit).

Ik was een getuige (voor de rechtbank).

Voorzitter zijn eener vergadering (die functie vervullen).

De voorzitter zijn eener vergadering (dat ambt bekleeden).

Soortgelijk verschil vindt men ook in den volgenden zin:

Matthias was *de landvoogd*, maar Willem van Oranje werd meer als *landvoogd* beschouwd.

Ook is er natuurlijk verschil tusschen: *het derde en laatste vers* (het derde vers is tevens het laatste) en *het derde en het laatste vers* (men bedoelt twee verzen); *de oom en de voogd* en *de oom en voogd*, enz.

De verbogen vormen van het **onbepaald** lidwoord **een** verdwijnen hoe langer hoe meer uit de schrijftaal; in de spreektaal is dit lidwoord geheel toonloos en dus onverbuigbaar ge-

¹⁾ Verkeerd is dan ook: Men stelt ons hoofd *op prijs* als dat van moordenaars.

(Ledeganck.)

worden. Zonder bezwaar kan men in de schrijftaal de vormen *eenen* en *eene* steeds door *een* (velen schrijven ook 'n) vervangen. De 2e naamval wordt nagenoeg altijd omschreven (*van een*).

Beide lidwoorden zijn uit andere rededeelen ontstaan: het bepaald lidwoord uit het *aanwijzend* voornaamwoord (*die, dat*); het onbepaald lidwoord uit het telwoord *één*.

In het Middelnederlandsch komt het lidwoord nagenoeg niet voor:

Op 1 boem sat tere stont
1 roec, ende hadde in sinen mont
1 case. (Esopet).

Sy plucker wel alle *die* bloemekens,
Die bladerkens laet sy staen;
Dan elaghen *die* lieden en segghen:
Dat hebben conineskinderen ghedaen.

(Van twee conineskinderen).

OPMERKING. *Geen* vervangt het lidwoord + *niet* in: Hij is *geen* dichter. De vleermuis is *geen* vogel. In de meeste spraakkunsten heet het daarom ontkennend lidwoord. Deze term is onjuist. *Niet* behoort evenmin bij *een*, als het bij *over* of *aan* behoort in: *Hij loopt niet over het gras; hij trekt niet aan de schel*. In sommige spraakkunsten wordt *geen* zelfs ontkennend lidwoord genoemd, als het staat voor een meervoudig z.n.w. of een stofnaam: *zij zijn geen vrienden; dat is geen laken*. Bovenstaande zinnen vervorme men bij de ontleding op zoodanige wijze, dat de beteekenis duidelijker voor den dag komt: *Een dichter is hij niet. Een vogel is de vleermuis niet*. Het ontkenningwoord blijkt dan te behooren bij den ganschen zin of, zoo men wil, bij het gezegde *een dichter zijn, een vogel zijn*. Het is daarom aan te bevelen, *geen* in zulke zinnen liever onverbogen te laten.

HET VOORNAAMWOORD. HET PERSOONLIJKE VOORNAAMWOORD.

§ 61. De voornaamwoorden zijn *zelfstandig* of *bijvoeglijk*. Alleen de *persoonlijke* voornaamwoorden zijn uitsluitend zelfstandig. De *bezittelijke* worden meestal bijvoeglijk, de *betrekkelijke* gewoonlijk zelfstandig gebruikt. De overige zijn deels zelfstandig, deels bijvoeglijk.

De persoonlijke voornaamwoorden vervangen de zelfstandige naamwoorden en worden door den spreker aangewend 1. om

zichzelf (alleen of met anderen), 2. één of meer toegesprokenen, 3. één of meer personen of zaken buiten spreker en toegesprokene(n) aan te duiden.

In het eerste geval wordt **ik** gebruikt en ingeval de spreker anderen in gedachten met zich zelf vereenigt: **wij**. Men duidt dit geval aan met den naam *eersten persoon* enkelvoud en meervoud.

De *tweeden persoon* (een of meer toegesprokenen) wordt aangeduid door **gij, jij, je, ge** en **u** in het enkelvoud; **gij, ge, je, u, jelui** en **jullie** in het meervoud.

Bij de pers. voornaamwoorden van den *derden persoon* heeft men in het enkelvoud afzonderlijke vormen voor de drie geslachten, **hij, zij, het**; het meervoud heeft, althans in den 1^{en} naamval, voor de drie geslachten dezelfde vormen: **zij, ze**.

Daar de persoonlijke voornaamwoorden dezelfde functiën in den zin verrichten als de zelfst. naamw., kunnen ze in de verschillende naamvallen voorkomen en hebben een grooter vormenrijkdom dan de zelfst. naamwoorden zelf.

Verbuiging der persoonlijke voornaamwoorden:

1^e persoon enkelvoud.
(gemeenslachtig).

1. ik, 'k.
2. mijner, mijns, mijn.
3. mij, me.
4. mij, me.

1^e persoon meervoud.
(gemeenslachtig).

1. wij, we.
2. onzer, ons.
3. ons.
4. ons.

2^e persoon enkelvoud.
(gemeenslachtig).

1. gij, jij, ge, je, u.
2. uwer, uws, uw, jouw(s).
3. u, je, jou.
4. u, je, jou.

2^e persoon meervoud.
(gemeenslachtig).

1. gij, ge, je, jelui, jullie, u.
2. uwer, uws, uw.
3. u, je, jelui, jullie.
4. u, je, jelui, jullie.

3^e persoon enkelvoud.

mannelijk.

vrouwelijk.

onzijdig.

1. hij, (i).
2. zijner, zijns, zijn.
3. hem, 'm.
4. hem, 'm.

1. zij, ze.	1. het, 't.
2. harer, haars, haar.	2. zijns, zijner, zijn.
3. haar, ze, d'r, 'r.	3. het, 't.
4. haar, ze, d'r, 'r.	3. het, 't.

3^e persoon meervoud.

mannelijk.	vrouwelijk.	onzijdig.
1. zij, ze.	1. zij, ze.	1. zij, ze.
2. hunner, huns, hun.	2. harer, haars, haar.	2. hunner, huns.
3. hun, ze.	3. haar, ze, d'r, 'r.	3. hun, ze.
4. hen, ze.	4. haar, ze, d'r, 'r.	4. hen, ze.

OPMERKINGEN. Sommige vormen, inzonderheid van den 2en persoon, komen alleen in de schrijftaal, andere hoofdzakelijk in de spreektaal voor. U (van Uedele, Uwe edelheid) is de hoffelijke vorm (het Deutsche Sie). *Wij* staat soms voor *ik* (majesteitsmeervoud, pluralis majestatis): *Wij*, Wilhelmina, Koningin der Nederlanden. De toonlooze vormen, in de spreektaal algemeen in gebruik, worden ook in de schrijftaal meer en meer aangewend. De genitiefvormen, in hoe groote verscheidenheid ook voorhanden, bepalen zich hoofdzakelijk tot enkele uitdrukkingen (b.v. *Erbarm u onzer*. Hij is *mijns* niet waardig. *Uw*¹⁾ beider vriend. *Hun* aller leven). Alleen als verdeelingsgenitieven (b.v. eenigen hunner, een uwer) zijn ze van meer algemeen gebruik. Als genitiefvorm voor de drie geslachten meervoud heeft men nog *er* als in: Hoeveel appelen hebt gij? Ik heb *er* vier. Waren *er* (= daar) vele gasten. *Er* (= daar) waren *er* (genitiefvorm) ongeveer veertig.

Het wederkeerig voornaamwoord voor den 3^{en} persoon (in de 3 geslachten, enkel- en meervoud) is **zich**; het wederkeerig voornaamw. *elkander*. In het Middelnederlandsch (en ook nu nog wel in de spreektaal) gebruikte men voor zich: *hem* (of *haar*):

Dus synre vele te scherne²⁾ gedreven
Bi prise³⁾, die si hem horen gheven (Esopet).

Een wijs en voorzichtig man
Hem na veelderlei zeden schikken kan (Visscher).

De juffrouw zal haar nog doodbreien, bemerkte Mie.
(Bergman.)

1) Vroeger: *uwer* beider vriend. Vergelijk: Onzer beider liefde voor deze brave vrouw heeft ons nader aaneengehecht (Wolff en Deken).

Men schrijft ook wel: *U* beider vriend. Het Woordenboek beveelt dezen vorm aan. Bij Den Hertog en Terwey: *Uw* beider vriend.

2) Te scherne gedreven = gefopt.

3) Bi prise = door lof.

Soms nemen de pers. voornaamw. het woord *zelf* achter zich, dat onverbogen blijft of als een bijvoeglijk naamw. verbogen wordt (3^e en 4^e nv. Mann. enkelv. en 3^e nv. meervoud *zelven*; overigens *zelve*).

Het voornaamw. *du* (spreek uit: *duu*) voor den 2^{en} pers. enkelv. is verloren gegaan. De verbuiging was: *du*, *dijner*, *dij* (*di*), *dij* (*di*).

Voorbeelden: *Du* mochts boven allen voglen crone

Draghen, hadstu claren sanc (*Esopet*).

Goods goeden zijn gemeen;

Genoeg *dij*, Prins, aan 't kleen (*Spieghel*).

Thans gebruikt men in den 2^{en} pers. voor enkel- en meervoud nagenoeg dezelfde vormen; *jij* (*jou*) echter bijna altijd in 't enkelvoud, *je* ook zeer zelden in 't meervoud.

HET BEZITTELIJK VOORNAAMWOORD.

§ 62. De bezittelijke voornaamwoorden kunnen *zelfstandig* en *bijvoeglijk* voorkomen. Zij zijn alleen dan *zelfstandig*, wanneer zij *zelfstandige* naamwoorden vervangen en dus *zelf* personen of zaken aanduiden. b.v.: Ieder zorgt voor het *zijne* (zijn zaken, bezittingen). Ik ga met de *mijnen* (mijn huisgenooten) op reis. De *onzen* (onze landgenooten) bleven overwinnaars. Van Schafelaar en de *zijnen*. God verlaat de *Zijnen* niet. Het *mijn* en het *dijn*. Geheel de *Uwe* (aan het eind van een brief).

Het *zelfstandig* bezittelijk voornaamw. komt dus vaak in het meervoud voor en eindigt dan natuurlijk op *n*.

Is de *zelfstandigheid*, die door het bezittelijk voornaamw. bepaald wordt, vroeger genoemd, dan blijft het bezittelijk voornaamw. *bijvoeglijk*, al wordt het niet door een *zelfstandig* naamw. gevolgd. Uwe huisgenooten en *de mijne*. Hij gaf mij zijn hoed in plaats van *den mijnen*.

OPMERKING. In nagenoeg alle spraakkunsten rekent men laatstgenoemde gevallen tot het *zelfstandig* gebruik der bezitt. voornaamw. Den Hertog voegt er echter aan toe: „Zoolang deze vormen op te voren genoemde personen of

zaken betrekking hebben, worden zij nog niet als substantieven gevoeld." Het geval komt vrij wel overal met dat, hetwelk in de laatste opmerking van § 58 besproken is. Ook in het Duitsch maakt men dezelfde onderscheiding en schrijft men het bezitt. vnv. met een hoofdletter, wanneer het inderdaad een zelfst. nw. vervangt: Die Meinigen befinden sich wohl. Du hast das Deinige gethan. Das Mein und Dein.

Het bijvoeglijk bezittelijk voornaamwoord wordt verbogen als het bijvoeglijk naamwoord en wel **sterk** als het *niet* en **zwak** als het *wel* door het bepaald lidw. wordt voorafgegaan.

Verbuiging van het bezittelijk voornaamwoord (sterk).

Enkelvoud.

Mannelijk.	Vrouwelijk.	Onzijdig.
1. mijn vriend.	uw(e) tante.	zijn kind.
2. mijns vriends.	uwer tante.	zijns kinds.
3. mijn(en) vriend.	uw(e) (uwer) tante.	zijn kind (zijnen kinde).
4. mijn(en) vriend.	uw(e) tante.	zijn kind.

Meervoud der drie geslachten.

mijn(e) vrienden, tantes, kinderen.

mijner vrienden, tantes, kinderen.

mijn(en) vrienden, tantes, kinderen.

mijn(e) vrienden, tantes, kinderen.

Verbuiging van het bezittelijk voornaamwoord (zwak).

Mannelijk enkelvoud.

Vrouwelijk enkelvoud.

1. (uw vriend en) de mijne.	1. (mijne tante en) de uwe (jouwe).
2. (uws vriends en) des mijnen.	2. (mijner tante en) der uwe (jouwe).
3. (uwen vriend en) den mijnen.	3. (mijne tante en) de uwe (jouwe).
4. (uwen vriend en) den mijnen.	4. (mijne tante en) de uwe (jouwe).

Onzijdig enkelvoud.

Meervoud der drie geslachten.

1. (haar kind en) het zijne.	1. (hunne vrienden enz. en) de onze.
2. (haars kinds en) des zijnen.	2. (hunner vrienden enz. en) der onze.
3. (haar kind en) het zijne.	3. (hunnen vrienden enz. en) den onzen.
4. (haar kind en) het zijne.	4. (hunne vrienden enz. en) de onze.

OPMERKINGEN. De 3e naamv. vrouw. enkelv. op *er* en onzijdig enkelv. op *en* komen nog slechts in bepaalde uitdrukkingen voor: te uwer verjaring, te zijner eere, te mijnen gevalle, te hunnen voordeele, te mijnen huize, te(n) mijnent.

Ook de overige uitgangen *e* en *en* der sterke verbuiging worden gewoonlijk weggelaten.

Ter vermindering van onduidelijkheid wordt het bezitt. vnw. soms door het aanwijzend vervangen. Mijn broeder is met zijn vriend en *diens* neef op reis gegaan. Mijn zuster wandelt met haar vriendin en den broeder van deze (of: *en die's broer*).

HET AANWIJZEND VOORNAAMWOORD.

§ 63. De aanwijzende voornaamwoorden zijn *deze* (onz. enk. *dit*), *die* (onz. enk. *dat*) en *gene* (geen enkely. onzijdige vorm). Zij kunnen bijvoeglijk en zelfstandig voorkomen, b.v.:

bijvoeglijk: *Deze* jongen, *dat* kind, aan *genen* kant. *Deze* kinderen en *die*. Zijn boek en *dat* van mij.

zelfstandig: *Diens* werk deugt niet. *Dat* is goed. *Die* heeft het gedaan. Schrijver *dezes*. Bij *dezen* heb ik de eer, enz.

Vaak vervangt het zelfstandig aanwijzend voornaamwoord een persoonlijk of een bezittelijk vnw., b.v.:

Hij was toevallig bij zijn oom, toen *die* (of *deze*) het bericht vernam. De componist sprak met zijn vriend over de uitvoering van *diens* laatste werk.

Verbuiging van het aanwijzend voornaamwoord.

Enkelvoud.

Mannelijk.	Vrouw.	Onzijdig.
1. <i>deze</i> , die man.	<i>deze</i> , die vrouw.	<i>dit</i> , <i>dat</i> kind.
2. <i>dezes</i> , <i>diens</i> mans.	<i>dezer</i> , <i>dier</i> vrouw.	<i>dezes</i> , <i>diens</i> kinds.
3. <i>dezen</i> , <i>dien</i> man.	<i>deze</i> , die vrouw.	<i>dit</i> , <i>dat</i> kind.
4. <i>dezen</i> , <i>dien</i> man.	<i>deze</i> , die vrouw.	<i>dit</i> , <i>dat</i> kind.

Meervoud der 3 geslachten.

deze, die mannen, enz.

dezer, *dier* mannen, enz.

dezen, *dien* mannen, enz.

deze, die mannen, enz.

Wanneer het aanwijzend voornaamwoord zelfstandig gebruikt wordt (het wijst dan altijd personen aan) heeft het dezelfde verbuiging, behalve in het meervoud van *deze*, dat dan voor alle naamvallen *dezen* heeft, b.v.: Zij waren het niet met elkaar eens; *dezen* wilden zus, *genen* zoo.

OPMERKING. Oude genitiefvormen van aanwijzende voornaamw., zijn *dies*, *des*, *der*, o. a. nog voorkomende in: *deskundig*, *desbewust*, *desbevoegd*, *desgelijks*, *desniettemin*, *destijds* (2e naamv. van *die tijd*), en wat *dies* meer zij, *derwijze*, *dermate*, *derhalve* (om die reden). Vroegere datiefvormen merkt men nog op in: *te dezer ure*, in *dier voege*, uit *dien hoofde*, *indien*, na *dezen*, *dienaangaande*, *dientengevolge*, *dienovereenkomstig*.

HET BEPALINGAANDUIDEND VOORNAAMWOORD.

§ 64. Tot de bepalingaanduidende voornaamwoorden behoren: *degene*, *diegene*, *dezelfde*, *zulk*, *zoodanig*, *dusdanig*, *dergelijk*, *diergelijk*, *soortgelijk*.

De beide eerstgenoemde zijn altijd *zelfstandig*, het derde kan *zelfstandig* en *bijvoeglijk* voorkomen; de overige zijn gewoonlijk *bijvoeglijk*, maar enkele kunnen ook, doch slechts in het meervoud, *zelfstandig* gebruikt worden.

Ten opzichte van *degene* en *diegene* moet opgemerkt worden, dat zij steeds gevolgd worden door een bijzin en dus alleen in samengestelde zinnen voorkomen (zie dat hoofdstuk). Niettemin wordt ook van deze voornaamwoorden hier reeds de verbuiging aangegeven.

Diegene en *degene* worden verbogen als een zelfstandig naamw., voorafgegaan door een lidw. of aanw. voornaamw. Zoo is het ook met *dezelfde*, als het zelfstandig gebruikt wordt. Wanneer *dezelfde* bijvoeglijk gebruikt wordt, is de verbuiging gelijk aan die van het bijvoegl. naamwoord.

Persoonlijke en aanwijzende voornaamwoorden kunnen als bepalingaanduidende vnv. voorkomen.

Verbuiging der bepalingaanduidende voornaamwoorden.

Zelfstandig.

Enkelvoud.

Mann.	Vrouw.	Onzijdig.
1. <i>diegene</i> , <i>dezelfde</i> .	<i>diegene</i> , <i>dezelfde</i> .	<i>datgene</i> , <i>hetzelfde</i> .
2. <i>diensgenen</i> , <i>deszelfden</i> .	<i>diergene</i> , <i>derzelfde</i> .	(<i>niet in gebruik</i> .)
3. <i>diengene</i> , <i>denzelfde</i> .	<i>diegene</i> , <i>dezelfde</i> .	<i>datgene</i> , <i>hetzelfde</i> .
4. <i>diengene</i> , <i>denzelfde</i> .	<i>diegene</i> , <i>dezelfde</i> .	<i>datgene</i> , <i>hetzelfde</i> .

Meervoud.

diegenen, dezelfden.
 diergenen, derzelfden.
 diengenen, denzelfden.
 diegenen, dezelfden.

Bijvoeglijk.

Enkelvoud.

Mann.	Vrouw.	Onzijdig.
1. dezelfde man.	dezelfde vrouw.	hetzelfde kind.
2. deszelfden mans.	derzelfde vrouw.	(niet in gebruik).
3. denzelfden man.	dezelfde vrouw.	hetzelfde kind.
4. denzelfden man.	dezelfde vrouw.	hetzelfde kind.

Meervoud.

dezelfde mannen, enz.
 derzelfde mannen, enz.
 denzelfden mannen, enz.
 dezelfde mannen, enz.

OPMERKING. Alleen als zij *personen* aanduiden, kunnen *dezulken*, *de zoodanigen* enz. zelfstandig voorkomen; zij hebben dan in alle naamvallen een *n*.

HET VRAGEND VOORNAAMWOORD.

§ 65. De vragende voornaamwoorden, die naar namen vragen, zijn zelfstandig: *wie* en *wat*; die, welke naar bijzonderheden of kenmerken van zelfstandigheden vragen bijvoeglijk: *welke*, *hoedanige*, *welk een*, *wat voor*, *wat voor een*. De beide laatste ook scheidbaar en soms verkort tot *wat* (*Wat* geef je me nu *voor* kost? *Wat* is dat *voor een* man? *Wat* dorperheid is dit, onedele gemeente?). *Wat*, *wat een*, *wat voor*, *wat voor een* en *welk een* zijn onverbuigbaar. De verbuiging der overige is als volgt:

Verbuiging van *wie*.

Mann.	Vrouw.	Meervoud der beide geslachten.
Enkelvoud.		
1. wie.	wie.	wie.
2. wiens.	wier.	wier.
3. wien.	wie.	wien.
4. wien.	wie.	wie.

Verbuiging van *welke*.

Enkelvoud.

Mann.	Vrouw.	Onzijdig.
1. welke man.	welke vrouw.	welk kind.
2. (<i>ontbreekt</i>).	(<i>ontbreekt</i>).	(<i>ontbreekt</i>).
3. welken man.	welke vrouw.	welk kind.
4. welken man.	welke vrouw.	welk kind.

Meervoud der drie geslachten.

1. welke mannen, vrouwen, kinderen.
2. (*ontbreekt*).
3. welken mannen, vrouwen, kinderen.
4. welke mannen, vrouwen, kinderen.

OPMERKINGEN. Hoedanig(e) wordt geheel als welk(e) verbogen. 't Komt echter weinig meer voor. De genitief der bijvoeglijk gebruikte vragende voornaamwoorden wordt steeds omschreven.

De vragende voornaamw. kunnen ook aan het begin van een uitroep voorkomen. Dit is nagenoeg altijd het geval met *wat een* en *welk een*, b.v.:

Welk een man is hij! Wat een vreemde vraag doe je me nu!

HET ONBEPAALD VOORNAAMWOORD.

§ 66. De meeste onbepaalde voornaamwoorden zijn zelfstandig: *men*, *iemand*, *niemand*, *het* (als taalkundig onderw. of voorw.), *iets*, *wat* (= iets), *niets*. Ook *een* kan als onbepaald voornaamwoord voorkomen; het wordt dan door een verdeelings 2^{en} naamval gevolgd: Hij woont op *een* der Noordzee-eilanden. Zoo kan ook *geen* als onbepaald voornaamw. beschouwd worden in: Kan *geen* uwer zich herinneren, wat ik toen gezegd heb? Met eenigen nadruk uitgesproken, wordt *geen* echter een telwoord.

Zeker, *eenig* (in onbepaalde beteekenis gebruikt) zijn bijvoeglijke onbep. voornaamw.: Op *zekeren* avond. Heb je ook *eenig* bericht van hem?

Voorts zijn er nog eenige *uitdrukkingen*, die als onbepaalde

voornaamwoorden dienst kunnen doen: *deze of gene, deze(n) en gene(n)*, (de) *een of ander, wie ook, wat ook*. *Deze of gene, deze en gene* kunnen ook bijvoeglijk gebruikt worden: Je hebt dat zeker van *dezen of genen* goed ingelichten *vriend*? Soms worden persoonlijke v.n.w. als onbepaalde v.n.w. gebruikt: *Ze hebben daar ingebroken. Zoo je doet, zoo je ontmoet.*

OPMERKINGEN. Men kan alleen als onderwerp voorkomen. Het laat in den regel in het midden, of één of meer personen bedoeld worden. Wanneer een bezittelijk voornaamwoord met *men* in betrekking staat, gebruikt men óf dat van den 3en persoon enkelv., óf dat van den 1en persoon meerv., b.v.:

Men moet steeds voor de waarheid van *zijn* beweringen kunnen instaan.

Men zal zich voor zijn medemenschen uitsloven en wat blijkt dan later *ons* loon te zijn?

Men klopt, men roept, voor: *Er klopt, roept iemand*, of: *Er wordt geklopt, geroepen*, zijn gallicismen:

Men roept, men roept van d'overkant

Der burchtgracht, eedle vrouw! (Bilderdijk.)

HET BETREKKELIJK VOORNAAMWOORD.

§ 67. Het betrekkelijk voornaamwoord komt slechts in den samengestelden zin voor, daar het dient *om bijzinnen aan den hoofdzin te verbinden*. Over het gebruik van het betrekkelijk voornaamwoord wordt dus gehandeld bij den samengestelden zin. Alleen kan hier gemeld worden, dat het betrekkelijk v.n.w. terugslaat óf op den ganschen zin, óf op een in den hoofdzin aanwezig (of in te lasschen) zelfst. naamwoord of voornaamwoord (het antecedent). Hier volgen de verbuigingen ter vergelijking met die der aanwijzende en vragende voornaamwoorden.

Als betrekkelijke voornaamwoorden worden gebruikt de aanwijzende *die, dat*, en de vragende *wie, wat, welk, hoedanig*.

De verbuiging is als volgt:

	Mannelijk.		Enkelvoud.		
			Vrouwelijk.		Onzijdig.
1.	die, wie,	welke	die, wie,	welke	dat, wat, hetwelk
2.	wiens,	welks	wier,	welker	welks
2.	wien,	welken	wie,	welke	dat, wat, hetwelk
4.	dien, wien,	welken	die, wie,	welke	dat, wat, hetwelk.

Meervoud der 3 geslachten.

1. die, wie, welke
2. **wier** welker
3. **wien** welken
4. die, **wie**, welke.

OPMERKING. Dikwijls wordt een voornaamwoord met voorafgaand voorzetsel vervangen door een voornaamwoordelijk bijwoord. Dit geschiedt vooral, wanneer het voornaamwoord een *zaak* (geen persoon) aanduidt.

De voornaamwoordelijke bijwoorden zijn samenstellingen of verbindingen van *er*, *daar*, *hier* of *waar*, *ergens*, *nergens* en *overal* met de bijwoorden: *aan*, *achter*, *bij*, *binnen*, *boven*, *door*, *in*, *langs*, *mede*, *van*, *onder*, *op*, *enz.*, of de voorzetsels: *naar*, *tusschen*, *van*, *enz.*

Die met *er*, *ergens*, *nergens* en *overal* vormen geen, die met *daar*, *hier* of *waar* wel samenstellingen.

De voornaamwoordelijke bijwoorden met *er* vervangen in den regel *persoonlijke* voornaamwoorden: Ik vond het boek niet, ik heb *er* een uur *naar* gezocht (*naar het*).

die met *daar* en *hier*: *aanwijzende* voornaamwoorden: *Daarvan* wil ik meer hooren (*van dat*). *Hier* weet ik niets *van* (*van dit*).

die met *waar*: *vragende* voornaamwoorden: *Waar* kijken jullie *naar* (*naar wat*)? *Waarmee* heb je de deur geopend (*met wat*)?

(Men lette op het onderscheid tusschen: Weet gij, *voor wien* ik u aanzag? Weet gij, *waarvoor* ik u aanzag?)

die met *daar* en *waar*: *betrekkelijke* voornw. (Zie § 103.)

die met *ergens*, *nergens* en *overal*: *onbepaalde* voornaamwoorden en telwoorden: Ik ben *ergens mee* bezig (*met iets*). Hij geeft *nergens om* (*om niets*). Hij let *nergens op* (*op niets*¹). Die man is *overal van* op de hoogte (*van alles*).

Men zie voorts bij het *bijwoord*.

HET TELWOORD. VERDEELING.

§ 68. De telwoorden worden onderscheiden in hoofdtelwoorden, die de *hoeveelheid* en rangtelwoorden, die de *rangorde* der zelfstandigheden uitdrukken. Voorts bevatten beide soorten *bepaalde* en *onbepaalde* telwoorden, die voor het meerendeel zowel *zelfstandig* als *bijvoeglijk* kunnen gebruikt worden.

Men heeft alzoo:

bepaalde hoofdtelwoorden: één, vier, twintig, drie en

¹) Deze zin kan ook beteekenen: Hij is nergens oplettend.

veertig, honderd, driehonderd (*aanééngeschreven*), drie duizend (*los*), drie en veertig duizend, een half, anderhalf, derdhalf, een derde ($\frac{1}{3}$), drie vierde (te beschouwen als *één telwoord*), drie vierden (*twee telwoorden*), enz. benevens geen (= niet één), beide (= de twee);

onbepaalde hoofdtelwoorden: veel, weinig, eenig, wat, genoeg, ieder, enkel, geheel, heel, al, alle, gansch, sommige, ettelijke, enkele;

bepaalde rangtelwoorden: eerste, tweede, achtste, twintigste, andere (in de beteekenis van tweede), enz.;

onbepaalde rangtelwoorden: hoeveelste, middelste, laatste, zooveelste.

§ 62. Zelfstandig gebruikt komen voor:

a. *bepaalde hoofdtelwoorden* in: honderden (honderdtallen) menschen, een goede vijftig (vijftigtal) gulden, dat kost me een honderd (honderdtal) gulden, dit kost zooveel *de* of *het* honderd; de twaalven, de zeventigen, de goede lieden van achten (personen), in drieën (deelen) vouwen, snijden; drie vierden (vierde deelen); met ons tweeën, met u drieën, met hun tien; twee zessen (cijfers); drieën, vieren (in het kaart- of dominospel); vieren, zessen (kaarsen); van zessen klaar; het is bij vijven (vijf uur); de trein van achten; wij beiden, géén onzer.

b. *onbepaalde hoofdtelwoorden*:

elk, elkcen, iedereen, menigeen, sommigen, eenigen, velen, allen; ook (als men wil): weinig, veel enz., mits gevolgd door een verdeelings 2^{en} naamval: weinig zaaks, veel praats.

c. *bepaalde en onbepaalde rangtelwoorden*: Vele *eersten* zullen de *laatsten* zijn. We zullen het den *eerste*, den beste vragen. We hebben hier geen *derde(n)* bij noodig. *Anderen* kunnen dat ook wel. *Tienden* afkopen.

Van de verdubbel-tallen, soortgetallen en herhalingsgetallen vormen de telwoorden het voornaamste bestanddeel. De verdubbel-tallen zijn samenstellingen van een bepaald of onbepaald telwoord met *voud*: *drievoud*, *veelvoud*, *enkelvoud* (= *éénvoud*), *meervoud*. Van deze z.n.w. op *voud* vormt men bijv. naamw. op *voudig* (of *vuldig*): *drievoudig*, *meervoudig*, *veelvuldig*, *menigvuldig*. De soortgetallen zijn samenstellingen met *lei* en *hande* (= soort), b.v. *drieërlei*, *vierderhande*, *velerlei*, *allerhande*, enz. De soortgetallen zijn bijvoeglijke naamwoorden. De herhalingsgetallen zijn samen-

stellingen van een telwoord met het z.n.w. *maal* of andere z.n.w. van gelijke beteekenis, b.v. *éénmaal*, *viermaal*, *driewerf*, *menigmaal*, *reis* (= één reis). Met *eenmaal* komt overeen *eens*. De herhalingsgetallen zijn bijwoorden van tijd.

§ 70. Ten opzichte der verbuiging moet het volgende vermeld worden:

1. Het hoofdtelwoord *één* en de ontkenning *geen* kunnen als het lidwoord een verbogen worden; gewoonlijk laat men ze *onverbogen*.

2. De onbepaalde hoofdtelwoorden, als: *sommige*, *eenige*, *enkele*, *ettelijke*, *verscheidene*, enz., benevens het bepaalde hoofdtelwoord *beide* worden, bijvoeglijk gebruikt, verbogen als volgt:

- alle, vele, beide personen of zaken
- aller, veler, beider personen of zaken
- allen, velen, beiden personen of zaken
- alle, vele, beide personen of zaken.

Wanneer deze woorden zelfstandig gebruikt worden, duiden ze gewoonlijk personen aan en krijgen ze ook in den 1^{en} en 4^{en} naamval een *n*. Ze kunnen ook, zelfstandig gebruikt, op zaken terugwijzen en behouden dan bovenstaande verbuiging. b.v.: De boeken zijn *alle* nieuw en onopengesneden. Houdt ge meer van schaken dan van kaartspelen? Ik doe *beide* even gaarne.

In vele gevallen kan men het telwoord naar willekeur als zelfstandig of als bijvoeglijk beschouwen, b.v.; *De toeschouwers waren zeer ontevreden*; *eenige(n) begonnen te fluiten*, *andere(n) eischten hun geld terug*, *vele(n) verlieten lang vóór den afloop de zaal*.

Als bijstelling achter persoonsnamen of persoonlijke voornw. zijn allen en beiden steeds *zelfstandig*: Vader en moeder *beiden*. Wij *allen*.

OPMERKINGEN. Men lette op het onderscheid tusschen *drie vierde* en *drie vierden*; ik gaf *een vierde gulden* en ik gaf *een vierden gulden* uit; *honderd gulden* en *een honderd gulden*.

Menig wordt steeds in het enkelvoud gebruikt (vroeger ook in het meervoud: *menigerlei*). Tollens schrijft nog:

- Och, weduwen zitten soms dieper in nood,
- Dan *menige menschen* wel weten.

HET WERKWOORD. SOORTEN VAN WERKWOORDEN.

§ 70. Het werkwoord drukt niet altijd een handeling uit, maar vaak het begin of de voortdoring van een toestand uit.

Werkwoorden, die een handeling te kennen geven, zijn b.v.: *schrijven, loopen, zien, denken, beminnen, vernemen, regeeren, bevelen, zwemmen, regenen, weten*, enz.

Het begin van een (nieuwen) toestand wordt uitgedrukt door: *aankomen, vertrekken, inslapen, insluimeren, ontwakken, sterven, verhuizen, veranderen* (anders worden), *verzwakken, drogen* (het goed droogt), *smelten, groeien, worden, trouwen* (in het huwelijk treden), enz.

Het voortduren van een toestand door: *slapen, zitten, liggen, staan, leven, zijn, hangen, koken* (het water kookt), *verteren* (de manden verteren), *drijven* (kurk drijft), enz.

Vele werkwoorden hebben meer dan één beteekenis en kunnen dus zoowel een werking als het komen (of zijn) in een toestand uitdrukken, b.v.:

<i>smelten</i>	{ (vloeibaar maken). De loodgieter smelt lood; heeft lood gesmolten.
	{ (vloeibaar worden). Het lood smelt; het lood is gesmolten.
<i>scheuren</i>	{ (een scheur krijgen). Het goed scheurt; is gescheurd.
	{ (een scheur aanbrengen). Hij scheurt het papier; heeft het gescheurd.
<i>verhuizen</i>	{ (huisraad overbrengen). Deze kruiers verhuizen ons; hebben ons verhuisd.
	{ (van woning veranderen). Wij verhuizen morgen; we zijn verhuisd.
<i>verteren</i>	{ (uitgeven). Hij verteert veel geld; heeft veel geld verteerd.
	{ (vergaan). De manden verteren; ze zijn bijna geheel verteerd.
<i>koken</i>	{ (in kokenden toestand brengen). De meid kookt de aardappels; zij heeft ze gekookt.
	{ (in kokenden toestand zijn). De aardappels koken hard; hebben gekookt.

<i>bederven</i>	{	(slecht maken). De meid bederft het eten; heeft het bedorven.
		(slecht worden). Het eten bederft; is door de warmte bedorven.
<i>drijven</i>	{	(zich op een vloeistof bevinden). Kurk drijft op het water; heeft gedreven.
		(voorstuwen, opjagen). De herder drijft de kudde; heeft ze gedreven.
<i>veranderen</i>	{	(anders worden). De sterke werkwoorden veranderen van klinker; zijn veranderd.
		(anders maken). Hij verandert het woord; heeft het veranderd.

OPMERKING. Uit de voltooide tijden blijkt, dat deze werkwoorden met *hebben* vervoegd worden, wanneer zij een *handeling* of het *verkeeren in een toestand* uitdrukken; met *zijn*, wanneer ze 't *komen in een* (anderen) *toestand* te kennen geven. Zoo ook kunnen *loopen*, *reizen*, *beginnen*, *zweemen*, enz. met *hebben* en met *zijn* vervoegd worden, naar gelang men de *werking* zelf of de *verandering van toestand* (plaats) hoofdzakelijk wil uitdrukken.

Zijn behoorde dus de *voltooide tijden* ook met *hebben* te vormen (vergelijk Fransch en Engelsch). Vroeger was dit inderdaad het geval:

Zoo het den wil des Heeren

Op dien tijd *had* geweest (Wilhelmuslied).

Wel je *hebt* al je leven een goed slokker geweest (Warenar).

§ 71. In verband met hun beteekenis, functie en vervoeging worden de werkwoorden in onderscheidene soorten verdeeld, of liever onderscheidt men verschillende groepen van werkwoorden, die we hier achtereenvolgens zullen bespreken.

OPMERKING. Voor zoover deze groepen reeds bij de behandeling van den enkelvoudigen zin zijn vermeld, wordt daarnaar verwezen. Nu en dan zal aan het daar vermelde hier eenige uitbreiding worden gegeven.

Naar hunne beteekenis worden de werkwoorden in *subjectieve* (zie § 18) en *objectieve* (zie § 18) en volgens een andere onderscheiding in *intransitieve* of *onovergankelijke* (zie § 18) en *transitieve* of *overgankelijke* werkwoorden verdeeld. De laatstgenoemde kunnen in den bedrijvenden en in den lijdenden vorm voorkomen.

OPMERKINGEN. De overgankelijke werkwoorden drukken altijd *een handeling* uit. De werkwoorden, die geen handeling uitdrukken, zijn meereendeels *subjectief*, maar kunnen soms ook een *oorzakelijk* en in enkele gevallen een *meewerkend* (hier *belanghebbend*) voorwerp bij zich krijgen (b.v. trouwen *met iemand*, hangen *aan iets*; hij verandert *ons* te dikwijls van plan).

Ook intransitieve werkwoorden kunnen in den lijdenden vorm voorkomen: Er wordt veel gepraat, gewandeld, enz. Dit kan echter alleen bij werkwoorden, die een *handeling* uitdrukken; dus niet: er wordt geslapen, geleefd, vertrokken, gegroeid, enz.

§ 72. Sommige werkwoorden kunnen overgankelijk en onovergankelijk voorkomen (zie § 70). Behalve de daar voorkomende, vermelden we hier nog: schaken, aanbreken, kleuren, slaan, rooken, opsteken.

Ook worden onoverg. werkw. soms (doch ten onrechte) *overgankelijk* gebruikt:

En de indruk van uw majesteit
Doet u als machtig rijksvorst eeren,
Maar *wijkt* uw liefelijkheid. (Het meer Leman.)

En scheurt het Spaansche vaandel door,
En hijscht Oranje's vlag er voor,
En *waait* haar uit den trans. (Herman de Ruit.)

Eindelijk zijn eenige werkwoorden, die vroeger onovergankelijk waren, *overgankelijk geworden*, als: volgen, navolgen, naderen, ontmoeten, naloopen, toespreken, voorbijgaan (over het hoofd zien), enz.

Eenige overgankelijke werkwoorden kunnen *wederkeerend* voorkomen; ook niet-overgankelijke werkwoorden kunnen den vorm van wederkeerende hebben (*toevallig* en *noodwendig wederkeerende werkwoorden* [zie § 19]).

Echt *wederkeerende* werkwoorden zijn alleen de toevallige; de andere hebben er slechts den vorm van (zich schamen = *schaamte hebben*; zich vergissen = *in de war zijn*; zich verrekenen = *verkeerd rekenen*; zich overwerken = *te veel werken*). Er zijn echter ook werkwoorden, die *met* en *zonder* zich kunnen voorkomen, zonder nochtans tot de toevallig wederkeerende te behooren, namelijk die, wier beteekenis zich wijzigt, naarmate ze

met en zonder zich gebruikt worden. Men vergelijke: iemand *verbazen*, *beangstigen*, *verwijderen*, *ergeren*, *verblijden*, *vervelen*, *vermaken* met zich *verbazen*, *beangstigen*, *verwijderen*, *ergeren*, *verblijden*, *vervelen*, *vermaken*. De eerste drukken een werking uit met iemand als lijdend voorwerp; de tweede drukken met inbegrip van zich een toestand uit of een werking, die tot het onderwerp bepaald blijft: *verbaasd*, *angstig zijn*; *heengaan*; *ergernis*, *blijdschap*, *verveling*, *vermaak hebben*.

Bij enkele wederkerende werkw. kan men zonder veel wijziging in de teekenis het wederkeerend voornaamwoord weglaten; b.v.: Geen blaadje beweegt (zich). De aarde draait (zich) om de zon. Dat lost (zich) gemakkelijk op in water. De ijzel kleeft (zich) aan hun lompen. (Tollens).

Een deel der subjectieve werkwoorden zijn de *onpersoonlijke*; ze hebben het taalkundig onderwerp *het*.

Ook *persoonlijke* werkwoorden kunnen soms onpersoonlijk gebruikt worden (zie § 14).

§ 73. Naar de functie in den zin onderscheidt men:

a. *Koppelwerkwoorden*, d. z. werkwoorden, die niet alleen, maar met een naamwoord (of wat daarvoor in de plaats treedt) het gezegde vormen (zie § 10).

b. *Hulpwerkwoorden*, die eveneens een ondergeschikte rol in het gezegde vervullen, daar zij slechts dienen om de voorstelling van de werking of den toestand, door een werkwoord uitgedrukt, te wijzigen (zie § 75).

OPMERKING. Het zijn intusschen de koppel- en de hulpwerkwoorden, die het verband tusschen onderwerp en gezegde hoofdzakelijk tot stand brengen, m. a. w. bij welke de persoonsvorm van het gezegde is uitgedrukt.

Naar hunne vervoeging eindelijk zijn de werkwoorden te verdeelen in *sterke* en *zwakke*, waartusschen het voornaamste onderscheid is, dat de eerste hun voltooid (verleden) deelwoord door **en**, de tweede door **d** of **t** vormen (zie § 79).

Een klein gedeelte bij beide soorten wijkt in de vervoeging van de gewone manier af en vormt een afzonderlijke rubriek, de *onregelmatige* werkwoorden (zie § 82).

DE HULPWERKWOORDEN.

§ 74. Het werkwoord kan niet uitsluitend met eigen vormen de verschillende bijzonderheden van *wijze, tijd* en *het bedrijvend* of *lijdend zijn* uitdrukken. Het heeft behoefte aan de hulp van andere werkwoorden, die daarom hulpwerkwoorden heeten. Ze zijn van drieërlei aard.

1. Er zijn *drie hulpwerkwoorden*, die dienen om het voltooid zijn of het toekomstige van de werking (of den toestand) uit te drukken; zij heeten hulpwerkwoorden van den tijd en zijn: *hebben, zijn* en *zullen*.

De overgankelijke werkw. worden in den bedrijvenden vorm met *hebben*, in den lijdenden met *zijn* vervoegd.

De werkwoorden, die de voorduring van een toestand te kennen geven, worden met *zijn*, zij die het komen in een toestand uitdrukken met *hebben* vervoegd.

Voorts worden met *hebben* vervoegd de meeste werkwoorden, die een handeling te kennen geven.

Enkele overgankelijke werkw., die vroeger onovergankelijk waren, worden slechts in een bepaalde beteekenis met *hebben* vervoegd, namelijk: vergeten (als achterlaten), volgen, opvolgen en navolgen (in figuurlijken zin). (Zie voorts § 70, opmerking).

Zullen is oorspronkelijk *verplicht zijn* en verwant met *schuld*; hieruit heeft zich het begrip van *iets toekomstigs* ontwikkeld.

Eenige andere werkwoorden zijn in zoover als hulpwerkwoorden van tijd te beschouwen, dat zij met den daaropvolgenden infinitief in zeker opzicht een geheel uitmaken, en hoofdzakelijk een begin of voortduring van de door den infinitief genoemde werking beteekenen, b.v. Hij *komt* helpen. Ik *ga* wandelen. *Blijft* gij zitten?

Ook het werkwoord *doen* is nog in sommige gevallen als een hulpwerkw. van tijd te beschouwen, voor zoover het door zijn vorm den tijd aangeeft, waarin we ons de werking hebben voor te stellen, die aan het begin van den zin vermeld is. *Eten doet hij niet veel, deed hij eerst veel meer. Bedriegen zou je me vroeger nooit gedaan hebben.* Dat dit ook geschieden kan met werkwoorden, die het *komen* of *zijn in een toestand* uitdrukken, bewijst, dat de beteekenis van *doen* verzwakt is: *Slapen doe ik toch niet van nacht.* Zelfs bij naamwoordelijke gezegden kan dit hulpwerkwoord aangewend worden:

Verlegen worden doet ze niet gauw, waar men toch korter kan zeggen: *Verlegen wordt ze niet gauw*¹⁾.

Bij naamwoordelijke gezegden met *zijn* is deze vorm niet mogelijk.

§ 75. *Twee hulpwerkwoorden*, die dienen om uit te drukken, dat de werking ondergaan wordt, zijn hulpwerkwoorden van den lijdenden vorm, nam. *worden* en *zijn*; het eerste in onvoltooide, het tweede in voltooide tijden. *Hij wordt veroordeeld. Hij is veroordeeld.* De laatste vorm kan versterkt worden met het verl. deelw. van *worden* (= *geworden*). In den voltooiden vorm van den toekomenden tijd blijft *geworden* steeds achterwege.

Eenige hulpwerkwoorden dienen, voor zoover het werkwoord door eigen vorm daarin niet voorzien kan, om een werking als *mogelijk*, *waarschijnlijk*, *noodzakelijk* of *wenschelijk* voor te stellen. Zij heeten hulpwerkwoorden van wijze of modaliteit en zijn: *kunnen*, *zullen*, *moeten*, *mogen* en *laten*.

Deze werkwoorden omschrijven de *voorwaardelijke* of *gebiedende wijze* of vervangen een *bijwoord van modaliteit*, b.v.:

Hij *kan* wel dood zijn = Hij is *misschien* wel dood.

Dat *zal* verschrikkelijk zijn, om te zien = Dat is *stellig* verschrikkelijk om te zien.

Wij *moeten* elkander op die wijze misloopen = Wij loopen elkander op die wijze *ongetwijfeld* mis.

De hemel *mag* hem genadig zijn = De hemel *zij* hem genadig.

Laten wij er naar *streven*, steeds het goede te doen = *Streven* wij er steeds naar, steeds het goede te doen.

Waar de werkwoorden *kunnen*, *mogen*, *moeten*, *laten*, respectievelijk betekenen *in staat zijn*, *verlof hebben*, *verplicht zijn*, *toestaan*, zijn zij ook in zekeren zin als hulpwerkwoorden te beschouwen. Zij komen dan ook *zelden*

¹⁾ Een in het Middelnederlandsch vaak voorkomend gebruik van *doen* vinden we nog bij *Van Beers (De Bestedeling)*:

Uw heerschap denkt bij zichzelf: „Ik zie 't,

Wat beer is die pachter Van Hoof toch!”

En nochtans *ik en doe* [= *ik ben niet* (zoo)].

alleen, en dus *gewoonlijk* bij *andere* werkwoorden voor, welke laatste de hoofdzak van het gezegde vermelden, waaraan de toevoeging der hulpwerkwoorden eene bijzondere voorstelling geeft.

Zoo wordt in: Hij kan teekenen de werking *teekenen* als *mogelijk* voorgesteld ten opzichte van het onderwerp; in: Zij mogen opblijven het *opblijven* als iets dat *toegelaten*, dus *mogelijk gemaakt* is; in: Ik moet vertrekken het *vertrekken* als iets dat door de omstandigheden tot een *noodwendigheid* gemaakt is; in: Laat ons meegaan het *meegaan* van ons als iets *mogelijks*, dat door een beslissing *een werkelijkheid* wordt ¹⁾.

Waar deze werkwoorden alleen het gezegde uitmaken, is uit de beteekenis gemakkelijk vast te stellen, of ze als overgankelijk of onovergankelijk moeten beschouwd worden, bijv.:

Ik *kan* niet, zegt de trage; En daarom *kan* hij niet. (Van Droogenbroeck).
Zoo'n winteravond *mag* ik wel! (Heije).

Men zegt, dat 't Vlaamsch te niet zal gaan;
't En zal!

Dat Waalsch gezwets zal boven staan
't En zal!

Dat hopen, dat begeeren wij:

Dat zeggen en dat zweren wij:

Zoo lang als wij ons weren, wij:

't En zal, 't En zal,

't En zal.

(Guido Gezelle.)

Ook de werkwoorden *schijnen*, *lijken*, *blijken* en *heeten*, moeten, wanneer zij geen koppelwoorden zijn, als *hulpwerkwoorden van wijze* beschouwd worden: *Hij schijnt zijn winkel verkocht te hebben* = Het *schijnt*, of *het is waarschijnlijk*, dat hij zijn winkel verkocht heeft. *Het meisje lijkt vermoed te zijn* = Het meisje is *volgens den schijn* vermoed. *Uw vriend blijkt niet op de hoogte te zijn* = Uw vriend is *blijkbaar, stellig* niet op de hoogte. *De jicht heette*

¹⁾ In de Spraakkunst van Terwey worden bovengenoemde werkwoorden in de laatstgenoemde beteekenis *niet* als *modale* werkwoorden beschouwd. Evenmin in die van Kummer. De drie eerste worden bij Terwey *onovergankelijk*, bij Kummer *overgankelijk* genoemd. Bij Cosijn lezen we slechts: „Ook in deze beteekenissen kunnen die werkwoorden, zonder daarom modale werkwoorden te zijn, den volgenden infinitief niet missen.” Den Hertog beschouwt *ze steeds*, dus ook in het laatste geval, als hulpwerkwoorden, maar voegt er bij: „Het motief tot deze uitbreiding is dat de infinitieven in deze voorbeelden kwalijk als voorwerpen of bepalingen zijn op te vatten.”

geweken voor het zoete weder = De jicht was *zoogenaamd* (dus *niet in werkelijkheid*) *geweken voor het zoete weder*.

§ 76. In alle gevallen, waarin de hulpwerkwoorden hun diensten verrichten, ontstaan samengestelde vormen, waarin het hulpwerkwoord den persoonsvorm van het gezegde uitmaakt, terwijl het eigenlijk werkwoord daarin voorkomt in den vorm van den *infinitief* (onbepaalde wijs) of in dien van het *voltooid deelwoord*.

De infinitief wordt toegevoegd aan het hulpwerkwoord van tijd *zullen* en de *hulpwerkwoorden van modaliteit*; het voltooid of verleden deelwoord vormt met *zijn* of *hebben* de voltooiden tijden en met *zijn* of *worden* den lijdenden vorm.

De infinitief is tevens de vorm, waarin de werking of toestand als zelfstandigheid wordt voorgesteld. Hij kan dan ook nagenoeg alle functiën van het zelfstandig naamwoord verrichten (onderwerp, naamw. deel van het gezegde, lijdend en oorzakelijk voorwerp, bepaling). Hij behoudt echter zijn werkwoordelijk karakter in zooverre, dat hijzelf van voorwerpen en bijwoordelijke bepalingen kan vergezeld gaan: *Zoete broodjes bakken is mijn aard niet. Den mensch te kennen is des menschen wetenschap. Te haastig oordeelen getuigt van oppervlakkigheid. Het bevel om langzaam door te rijden werd nog eens herhaald.*

De deelwoorden (*onvoltooid* en *voltooid*) kunnen de werking of den toestand als een *hoedanigheid* of *eigenschap* eener zelfstandigheid uitdrukken en dus als bijvoeglijke naamwoorden optreden. Het *onvoltooid deelwoord* geeft dan een (op zekeren tijd nog) voortdurende werking; het *voltooid* een afgelopen werking te kennen.

Niet alle deelwoorden kunnen echter als bijvoeglijke naamwoorden voorkomen, b.v. niet: het voltooid deelwoord van tal van *onovergankelijke* werkwoorden, die een handeling uitdrukken: *gelopen, gezwommen, gekeken, gewandeld, gepraat, gespeeld, gevaren* en ook meerendeels niet: de voltooiden deelwoorden van werkwoorden, die het zijn in een toestand te kennen geven: *geslapen, gerust, gehangen, gesuft, gedroomd*; daarentegen wel: een fraai *gelegen* landgoed.

Sommige deelwoorden krijgen als bijvoeglijke naamw. een min of meer gewijzigde beteekenis: een *gezeten* burger, een *opgeschoten* jongen, de *beschreven* vaders, een *gekleede* partij, *gestudeerde* personen enz. Dit is vooral het geval bij tal van onvoltooide deelwoorden als: *uitstekende* personen, een *opliegend* karakter, *beeldende* kunsten, *brekende* waar, geen *stervende* ziel, *roerende* goederen, een *zittend* leven, een *vliegend* ontbijt, *gevapende* vrede, enz.

Het voltooid deelwoord wordt door een infinitief vervangen:

1. Wanneer het gevolgd wordt door een werkwoord, ten opzichte waarvan het dienst doet als hulpwerkwoord van tijd of van wijze, of wanneer het als zoodanig kan beschouwd worden:

Hij heeft dat *kunnen*, *mogen*, *willen*, *durven* doen. Hij is *gaan*, *komen* helpen.

2. Wanneer het gevolgd wordt door een werkwoord, dat als bepaling van gesteldheid dienst doet: Hebt gij hem *hooren* zingen? Hij heeft *liggen* slapen. Ik heb dat wel *zien* aankomen.

WIJZE, TIJD, PERSOON EN GETAL.

§ 77. Men onderscheidt bij het werkwoord vier wijzen, de zoogenaamde onbepaalde wijs (*infinitief*) buiten rekening gelaten.

In die wijzen wordt de werking of toestand, door het werkwoord uitgedrukt, voorgesteld:

1. als iets werkelijks, namelijk als *bestaande*, als *hebbende bestaan* of als *te zullen bestaan* (aantoonende wijze of indicatief); b.v.:

Hij *wandelt*, ik *sliep*, ge *hebt gelezen*, wij *waren aangekomen*, zij *zal u schrijven*, men *zal dit reeds gedaan hebben*, uw oom *zou den 12^{en} Mei bericht zenden*, hij *zou dus gisteren bericht gezonden hebben*.

De acht gevallen, hierboven aangegeven, vertegenwoordigen de acht tijden der aantoonende wijze; deze zijn namelijk:

de *onvoltooid tegenwoordige* tijd, de *onvoltooid verleden* tijd, de *voltooid tegenwoordige* tijd, de *voltooid verleden* tijd, de *toekomstige* tijd, de *voltooid toekomstige* tijd, de *verleden toekomstige* tijd en de *voltooid verleden toekomstige* tijd.

OPMERKINGEN. *De onv. tegenw. tijd* vervangt somtijds: 1. den toekomstenden tijd (*Het volgende jaar doe ik examen*), 2. den volt. tegenw. tijd of onvolt. verleden tijd (*Ik doe nog gauw een paar boodschappen, daarna haast ik mij naar het station, haal nog juist den trein en nu zie je me hier*).

De onvolt. verl. tijd wordt voornamelijk in het verhaal aangewend (*Wij vertrokken dien dag om negen uur uit Amsterdam en kwamen eerst laat te Mainz aan*).

De volt. tegenw. tijd wordt aangewend om een enkel feit te vermelden, dat op het tegenwoordige oogenblik is afgelopen. (*Wij hebben van morgen een linke wandeling gemaakt*). Ook vervangt hij dikwijls den volt. toekomstenden tijd (*Over een paar dagen heb ik het wel ontvangen*).

De volt. verl. tijd stelt een handeling als afgelopen voor op een oogenblik in het verleden (*Verleden week had ik het nieuws reeds gehoord*).

De volt. toekom. tijd stelt de handeling als voltooid voor op een toekomstig tijdstip: (*Den 1en Januari zal uw vader vijf en twintig jaren zijn betrekking vervuld hebben*).

De beide verleden toekomstende tijden stellen een handeling voltooid en onvoltooid voor op een tijdstip, dat toekomstig was ten opzichte van een (nu) verleden tijd: (*Hij schreef ons, dat hij van morgen zou komen. Hij zou voor het eten al aangekomen zijn*).

2. als een gebod, d.i. als iets, dat volgens den spreker *werkelijkheid moet worden* (gebiedende wijze of imperatief), b.v.:

Lees! Schoudert het geweer! Ga jij vooruit!

Vormen, die het werkwoord zelf niet kan uitdrukken, worden met het hulpwerkwoord der gebiedende wijze laten samengesteld:

Laten we nu gaan! Laat ik oppassen!

3. als iets mogelijks of als iets, dat gewenscht wordt, d.i. als iets, dat *werkelijkheid kan zijn* of *worden* (aanvoegende wijs of conjunctief).

De hulpwerkwoorden, die in de aanvoegende wijs dienst doen, zijn: *mogen, kunnen* en *laten*.

Hij *handele* naar eigen goedvinden! Niemand *zij* buitengesloten! Het *mag* of *kan* omstreeks vijf uur *geweest zijn*, toen enz.

*Laat ze pruilen, laat ze druilen,
Laat ze schuilen aan het strand. (Heije.)*

Zoo ik nog graan heb om te teren,
 Dan *mag* het wel in steen *verkeeren!* (Bogaers.)

OPMERKING. De aanvoegende wijs komt vooral voor in samengestelde zinnen, inzonderheid in bijzinnen, die of zelf iets *mogelijks*, *wenschelijks* of *onzekers* uitdrukken, of afhangen van hoofdzinnen, die een *twijfel*, *rees* of *wensch* bevatten.

Als *aanwijzing* van de aanvoegende wijs heeft men den uitgang *e*, die intusschen slechts bij een paar vormen aanwezig is (zie § 81).

4. als iets, dat met de werkelijkheid in strijd is of (in samengestelde zinnen) *voorgesteld wordt als afhankelijk van de vervulling eener voorwaarde* (voorwaardelijke wijze of conditionalis).

Voor deze wijze worden gebruikt vormen van de aantoonende en de aanvoegende wijze, b.v.:

Had(de) hij maar meer zijn best *gedaan!* Hij *zou* zoo iets *gedaan hebben?* *Mocht* hij nu gezond *blijven!* *Kwam* hij morgen maar!

De aanvoegende wijs bevat (hoofdzakelijk ook voor het uitdrukken der voorwaardelijke wijs) vier tijden: *onvoltooid tegenwoord. tijd*; *onvolt. verleden tijd*; *voltooid tegenw. tijd*; *voltooid verleden tijd*.

Men zie verder omtrent het gebruik van de aanvoegende en de voorwaardelijke wijs in *samengestelde zinnen* § 128.

PERSOON EN GETAL.

§ 78. Onder persoon en getal van het werkwoord verstaat men de vormen, die het werkwoord kan aannemen, om uit te drukken, of de *spreker*, de *toegesprokene* of een *ander* (buiten spreker en toegesprokene) het onderwerp van het gezegde is en tevens of dit onderwerp enkel- of meervoud is.

Het aantal werkwoordelijke vormen is ook voor het uitdrukken dezer onderscheidingen onvoldoende, waarom de werkwoordelijke vorm steeds moet vergezeld gaan, hetzij van een zelfstandig naamwoord, hetzij van een persoonlijk of ander voornaamwoord (uitgedrukt onderwerp). Alleen in enkele uitdrukkingen (buiten de gebiedende wijs, waar geen misvatting mogelijk is)

wordt ouder gewoonte het onderwerp weggelaten, b.v.: *Zegge f 10* (= *ik zeg f 10*). *Verblijve* hoogachtend (= *ik verblijf enz.*). *Transporteere f 315* (= *ik transporteer*). *Verzoeke* van rouwbeklag versoond te blijven (= *ik verzoek enz.*). (De uitgang van den 1^{en} persoon in den onvoltooid tegenw. tijd was vroeger *e*. (Zie lager.)

Bij de persoonsvormen van het werkwoord, en voorts bij den zwakken verleden-tijdsvorm (zie § 79), den infinitief en de deelwoorden houde men in het oog, dat een deel onveranderd blijft (de stam) en de veranderingen dus aangebracht worden door het andere deel (de uitgangen en voor zoover het voltooid deelwoord betreft het voorvoegsel *ge*).

OPMERKING. De uitgangen der persoonsvormen waren vroeger talrijker dan tegenwoordig. Men kan nu het verschil in persoonsvorm als vrij overbodig beschouwen, daar het onderwerp steeds vermeld wordt. (Vergelijk ook het Engelsch.) Voorbeelden van vroegere persoonsvormen (1en en 2en pers. enkelv.) geven onderstaande citaten:

Ghevraagt van den Keyser, wat hij daar met meynde, sprack de smit also: Ick hebbe jonghe kinderen, haar leene ick alle daghe twee penninghen tot haar voetsel, om mij dat te betalen tot mijn voetsel in mijn swacke ouderdom. Twee penninghen betale ik alle daghe mijn oude swacke ende winneloos vader. Twee penninghen behoeve ick alle daghe selve tot mijn nooddrift, enz.

(Coornhert, *Zedekunst*.)

Kerstenman! wats di ghesciet?

Slaeps tu? Hoe ne diens tu niet

Jhesum Christum, dinen Here?

In weelden zits tu hier versmoert.

(J. van Maerlant, *Van den Lande van Overzee*.)

STERKE EN ZWAKKE VERVOEGING.

§ 79. De werkwoorden worden naar hunne vervoeging verdeeld in sterke en zwakke. Deze onderscheiding geldt de vorming van het *voltooid deelwoord* en van den *onvoltooid verleden tijd*. De sterke werkwoorden hebben een voltooid deelwoord met den uitgang **en** en vormen hun onvolt. verleden tijd door **verandering** van den **stamklinker**; de zwakke vormen hun verleden tijd door **de** of **te** (de uitspraak beslist) achter

den stam te voegen, terwijl het verleden deelwoord, in overstemming daarmee, ook eindigt op **d** of **t**.

OPMERKING. Het aantal sterke werkwoorden is betrekkelijk niet groot en in elk geval niet voor vermeerdering vatbaar. Vele vroeger sterke werkwoorden zijn bovendien zwak geworden of vormen hun onvoltooid verleden tijd reeds op de wijze der zwakke werkwoorden (gemengde vervoeging). Voor zoover nieuwe werkwoorden ontstaan, worden ze steeds zwak vervoegd.

De sterke werkwoorden worden naar de verschillende gevallen van klinkerverwisseling bij de vorming van den onvolt. verleden tijd en het voltooid deelwoord in *klassen* verdeeld. Natuurlijk leert men de verleden-tijdsvorming slechts *door het gebruik* kennen en is de opsomming van alle werkw., die tot de verschillende klassen behooren, volkomen nutteloos. Alleen worden ten behoeve der later te behandelen woordvorming één of meer typen van elke klasse hieronder vermeld.

klasse:	onvolt. tegenw. tijd:	onvolt. verl. tijd:	onvolt. verl. tijd:	volt. deelw.:	klinkers in de vervoeg. voor-komende:
	enkelvoud:	meervoud:			
1	{ berg drink	borg dronk	borgen dronken	geborgen gedronken	è - ò - ò - ò ì - ò - ò - ò
2	{ breek scheer	brak schoor	braken schoren	gebroken geschoren	e - à - a - o e - o - o - o
3	{ eet bid	at bad	aten baden	gegeten gebeden	e - à - a - e i - à - a - e
4	prij	prees	prezen	geprezen	ij - ee - e - e
5	{ lieg bui	loog boog	logen bogen	gelogen gebogen	ie - o - o - o ui - o - o - o
6	{ graaf zwe	groef zwoer	groeven zwoeren	gegraven gezwoeren	a - oe - oe - a e - oe - oe - o
7	{ vang hef	ving hief	vingen hieven	gevangen geheven	à - ì - ì - à è - ie - ie - e
8	raad	ried	rieden	geraden	a - ie - ie - a
9-11	{ heet	hiet (nu heette)	hieten (heetten)	geheeten	ee - ie - ie - ee
	loop	liep	liepen	gelopen	oo - ie - ie - oo
	roep	riep	riepen	geroepen	oe - ie - ie - oe

§ 80. Op enkele bijzonderheden zij hier nog de aandacht gevestigd:

a. de werkwoorden *breien* (breide, gebreid), *benijden*, *erven*, *bezwijmen*, *kennen* (kende, gekend), *kunnen* (kon of konde, gekund), *leggen* (legde of lei, gelegd) zijn zwak.

OPMERKING. In 't dagelijksch spraakgebruik worden verseheidene dezer werkwoorden dikwijls sterk vervoegd. Ook dichters verkiezen ter wille van het rijm soms den sterken vorm:

De kousen, die ik Zondag droeg, die heb ik daar *gebreeën* (Beets). Voor 't klagen zelfs *bezweem* de kracht (Schimmel). En toen hij 't hoofd te ruste lag (De Bull). Het veinzend doodsspoek heeft hier 't masker *afgeleg* (Fokke Simonsz.). Zij zong het oude liedje, het eenigst, dat zij *kon* (Virg. Loveling). Dit is voor Jan, die dagelijks zijn les het beste *kan* (Staring). Gij ziet ze.... enz., die de Engel zelf *bened* (Schapman).

Terwijl daarentegen soms zwak vervoegd voorkomen: *gelden*, *scheren*, *glimmen*:

Reeds hadden zij verscheiden maal de fakkel van den nacht gedooft en weer *ontglimd* gezien (Bilderdijk). Wij dreigden, toen geen bede *geldde* (Tollens). Wie van die twee de varkens *scheerde* (Immerzeel).

b. de werkwoorden *belgen*, *helen*, *verhelen*, *klieven*, *derven*, *hijgen* (vroeger *sterk*) worden thans algemeen zwak vervoegd. Men onderscheide *klieven* en *klooven* (beide zwak) van *kluiven* (sterk); *rennen* (zwak) van het verouderde *rinnen* en *gerinnen* (volt. deelwoord *geronnen*); *rieken* (zwak) van *ruiken* (sterk), *zoogen* (zwak) van *zuigen* (sterk) enz.

OPMERKINGEN.

Bij Bogaers vinden we *geklooven* voor *gekloofd*:

En rotsen, uit den grond gescheurd,
Zij zien ze in 't barnen meegesleurd,
En, onder 't barnen *stukgeklooven*,
Versmelten als metaal in d'oven.

Bij ter Haar nog *geronnen* (van *rinnen*):

Pas scheen haar loopbaan *afgeronnen*,
Of ze is haar tweede reis in 't Oosten reeds begonnen.

Bij Tollens *gezogen* voor *gezoogd*:

„O Rechter,” zoo kreet zij, „mijn kind is mijn kind;
Ik heb het gebaar en *gezogen*.”

c. de werkwoorden: *bakken, bannen, braden, heeten, lachen*¹⁾, *laden, malen, scheiden, spannen, spouwen, vouwen, weven, wreken* en *zouten* hebben een zwakken onvolt. verleden tijd, maar nog een sterk voltooid deelwoord (gemengde vervoeging).

d. van een zeker aantal werkwoorden zijn in het verleden deelwoord, of in den onv. verleden tijd, of in beide zoowel een zwakke als een sterke vorm in gebruik. Daartoe behooren o.a. *waaien, vragen, jagen, kerven, bersten* (barsten), *stooten, raden, schuilen, delven*.

e. Enkele woorden zijn zwak of sterk, naar gelang hunner beteekenis.

	sterk zijn:	zwak zijn:
plegen	= <i>gewoon zijn</i> .	plegen = <i>doen</i> .
prijzen	= <i>goedkeuren, lofschenken</i> .	prijzen (<i>van een prijsaanwijzing voorzien</i>).
scheppen	= <i>voortbrengen</i> .	scheppen (<i>met een schep openemen, behagen scheppen enz.</i>)
heeten	= <i>naam geven of hebben</i> (zie onder c).	heeten (<i>heet maken</i>).
krijgen	= <i>ontvangen</i> .	krijgen (<i>krijgvoeren</i>).
stijven	(<i>linnen van stijf-sel voorzien</i>).	stijven (<i>in figuurlijken zin</i> 2).
verschrikken	(<i>als intransitief werkwoord</i>).	verschrikken (<i>als transitief w.w.</i>).
malen	= <i>fijnmaken</i> (zie onder c).	malen (<i>schilderen, ijlen, zeuren</i>).
wassen	= <i>groeien</i> .	wassen = <i>met was bestrijken</i> .
pluizen	= <i>uitrafelen, pluizen, uittrekken</i> .	pluizen = <i>pluizen afgeven</i> .

1) Van *lachen* wordt in Zuid-Nederland de sterke verleden tijd nog wel gebruikt:

Vurig bemin ik de plek, waar de zonne mij vriendelijk *toeloeg* (Sevens).

2) Minder juist dus: *Vergeefs door waan alleen gesteven*

Den kep gebeurd, van kracht beroofd.

(Tollens.)

OPMERKING. Het werkwoord *zweren* heeft *zwoor*, *gezworen* in den zin van: etter afscheiden; en *zwoer*, *gezworen* in de beteekenis van: een eed afleggen. *Tijgen* heeft *toog*, *getogen* in den zin van: trekken; en *teeg*, *getegen* in de beteekenis van aantijgen, beschuldigen. In eerstgenoemden zin luidde het eertijds *tiegen*¹⁾.

VERVOEGING.

§ 81. Hier volgen nu de vervoeging van een *sterk* en die van een *zwak* werkwoord, zoodanig gekozen, dat het eerste met het hulpwerkwoord *hebben*, het tweede met *zijn* zijn voltooiden tijden vormt.

Onbepaalde wijs of infinitief.

spreken. *groeien.*

Onvoltooid of tegenwoordig deelwoord.

sprekende. *groeiede.*

Voltooid of verleden deelwoord.

gesproken. *gegroeid.*

Aantoonende wijs of indicatief.

Onvoltooid tegenwoordige tijd.

ik <i>spreek.</i>	ik <i>groeï.</i>
gij (jij, je) <i>spreekt.</i>	gij (jij, je) <i>groeit.</i>
hij <i>spreekt.</i>	hij <i>groeit.</i>
wij <i>spreken.</i>	wij <i>groeien.</i>
gij (je, jullie) <i>spreekt (spreken).</i>	gij (je, jullie) <i>groeit (groeien).</i>
zij <i>spreken.</i>	zij <i>groeien.</i>

Onvoltooid verleden tijd.

ik <i>sprak.</i>	ik <i>groeide.</i>
gij (je) <i>spraakt (sprak).</i>	gij (je) <i>groeidet (groeide).</i>
hij <i>sprak.</i>	hij <i>groeide.</i>

1) Minder goed dus: De vreemdeling heeft zich neergezet,
Frans is aan 't werk *getegen*.

(Alberdingk Thijm).

wij <i>spraken</i> .	wij <i>groeiden</i> .
gij (je, jullie) <i>spraakt (sprak, spraken)</i> .	gij (je, jullie) <i>groeidet (groeide, groeiden)</i> .
zij <i>spraken</i> .	zij <i>groeiden</i> .

Voltooid tegenwoordige tijd.

ik <i>heb</i>	<i>gesproken.</i>	ik <i>ben</i>	<i>gegroeid.</i>
gij (je enz.) <i>hebt</i>	„	gij (je) <i>zijt (bent)</i>	„
hij <i>heeft</i>	„	hij <i>is</i>	„
wij <i>hebben</i>	„	wij <i>zijn</i>	„
gij (jullie enz.) <i>hebt (hebben)</i>	„	gij (je, jullie) <i>zijt (bent, zijn)</i>	„
zij <i>hebben</i>	„	zij <i>zijn</i>	„

Voltooid verleden tijd.

ik <i>had</i>	<i>gesproken.</i>	ik <i>was</i>	<i>gegroeid.</i>
gij (je) <i>hadt (had)</i>	„	gij (je) <i>waart (was)</i>	„
hij <i>had</i>	„	hij <i>was</i>	„
wij <i>hadden</i>	„	wij <i>waren</i>	„
gij (je, jullie) <i>hadt (had, hadden)</i>	„	gij (je, jullie) <i>waart (was, waren)</i>	„
zij <i>hadden</i>	„	zij <i>waren</i>	„

Toekomende tijd.

ik <i>zal</i>	<i>spreken.</i>	ik <i>zal</i>	<i>groeien.</i>
gij (je) <i>zult (zal)</i>	„	gij (je) <i>zult (zal)</i>	„
hij <i>zal</i>	„	hij <i>zal</i>	„
wij <i>zullen</i>	„	wij <i>zullen</i>	„
gij (je, jullie) <i>zult (zal, zullen)</i>	„	gij (je, jullie) <i>zult (zal, zullen)</i>	„
zij <i>zullen</i>	„	zij <i>zullen</i>	„

Voltooid toekomende tijd.

ik <i>zal</i>	<i>gesproken hebben.</i>	ik <i>zal</i>	<i>gegroeid zijn.</i>
gij (je) <i>zult (enz.)</i>	„	gij (je) <i>zult (enz.)</i>	„
hij <i>zal</i>	„	hij <i>zal</i>	„
wij <i>zullen</i>	„	wij <i>zullen</i>	„
gij (jullie) <i>zult (enz.)</i>	„	gij (jullie) <i>zult (enz.)</i>	„
zij <i>zullen</i>	„	zij <i>zullen</i>	„

Verleden toekomstige tijd.

ik zou	spreken.	ik zou	groeien.
gij (je) zoudt (zou)	„	gij (je) zoudt (zou)	„
hij zou	„	hij zou	„
wij zouden	„	wij zouden	„
gij (je, jullie) zoudt (zou, zouden)	„	gij (je, jullie) zoudt, (zou, zouden)	„
zij zouden	„	zij zouden	„

Voltooid verleden toekomstige tijd.

ik zou	gesproken hebben.	ik zou	gegroeid zijn.
gij (je) zoudt (enz.)	„	gij (je), zoudt (enz.)	„
hij zou	„	hij zou	„
wij zouden	„	wij zouden	„
gij (jullie) zoudt (enz.)	„	gij (jullie) zoudt (enz.)	„
zij zouden	„	zij zouden	„

Gebiedende wijs of imperatief.

spreek.	groeï.
spreekt.	groeit.

Aanvoegende wijs of conjunctief.

ik spreke.	ik groeie.
gij (je) spreket (spreekt).	gij (je) groeit.
hij spreke.	hij groeie.
wij spreken.	wij groeien.
gij (jullie) spreket (spreken).	gij (jullie) groeit (groeien).
zij spreken.	zij groeien.

Onvoltooid verleden tijd.

ik sprake.	ik groeide.
gij (je) spraakt (sprak).	gij (je) groeidet (groeidet).
hij sprake.	hij groeide.
wij spraken.	wij groeiden.
gij (jullie) spraakt (spraken).	gij (jullie) groeidet (groeiden).
zij spraken.	zij groeiden.

Voltooid tegenwoordige tijd.

ik hebbe	gesproken.	ik zij	gegroeid.
gij (je) hebt	„	gij (je) zijt (bent)	„
hij hebbe	„	hij zij	„

wij hebben	gesproken.	wij zijn	gegroeid.
gij (jullie) hebt (enz.)	„	gij (jullie) zijt (zijn)	„
zij hebben	„	zij zijn	„

Voltooid verleden tijd.

ik hadde	gesproken.	ik ware	gegroeid.
gij (je) hadt (had)	„	gij (je) waart (was)	„
hij hadde (had)	„	hij ware (was)	„
wij hadden	„	wij waren	„
gij (jullie) haddet (hadt hadden)	„	gij (jullie) waart (waren)	„
zij hadden	„	zij waren	„

OPMERKINGEN. Het werkwoord verliest in den onvolt. verleden tijd na *je* den persoonsuitgang, terwijl de klinker bij de sterke werkwoorden dan die is van den vorm voor den 1en en den 3en persoon enkelvoud: *je nam, je brak*, enz. Ook vervalt de *t* in den onvolt. tegenw. tijd, wanneer het werkwoord met *je* in den vragenden vorm voorkomt: *heb je, zie je, ben je?*

Na *jullie* gebruikt men zoowel den vorm op *en* als op *t*: *jullie blijft of jullie blijven hier*. In den vragenden vorm wordt gewoonlijk de vorm met *en* aangewend: *Blijven jullie hier? Gaan jullie mee? Schrijven jullie spoedig?*

Wanneer *U* het onderwerp van den zin is, plaatst men het werkwoord in den onvolt. tegenw. tijd in den 2en of den 3en persoon: *U hebt en u heeft, u kunt en u kan, wilt u en wil u, bent u en is u*, en dus ook: *u heeft zich of u hebt u vergist*. In den onvolt. verl. tijd wordt in den regel de vorm van den 3en pers. aangewend: *u ging; u verklaarde zelf; was u uit de stad?*

DE VERVOEGING DER SAMENGESTELDE WERKWOORDEN.

§ 82. Bij de samengestelde werkwoorden worden de leden der samenstelling soms wel, soms niet gescheiden (*scheidbare* en *onscheidbare* samenstelling).

Onscheidbaar samengesteld zijn o.a.: *spelemeien, waarschuwen, radbraken, beeldhouwen, doorreizen, misgunnen, onderkruipen, volharden*, enz.

Scheidbaar samengesteld zijn o.a.: *boekhouden, ademhalen, brandstichten, dóórloopen, omspitten, overslaan, uitgaan*, enz. (Zie verder daarover: vorming van werkwoorden §§ 137, 138).

Het voltooid deelwoord van *scheidbaar samengestelde* werkwoorden neemt het voorvoegsel *ge* tusschen de samenstellende deelen: *boekgehouden, ademgehaald, doorgelopen, omgespit*, enz.

Is de samenstelling *onscheidbaar* en is het eerste lid een der woorden: *door, mis, om, onder, over, voor* of *weer*, of is het werkwoord afgeleid door middel van een der voorvoegsels *be, ge, er, her, ont* en *ver*, dan blijft *ge* achterwege: *doorreis, mishandeld, omsingeld, ondervraagd, overwerkt, voorkomen, weerlegd, bewerkt, genezen, erkend, herinnerd, ontsnapt* en *vermist* (maar natuurlijk *gevernist*).

In de overige *onscheidbaar samengestelde* werkwoorden neemt het voorvoegsel *ge* zijn gewone plaats in: *gewaarschuwd, gebeeldhouwd, gedoodverfd, gedwarsdrijfd*, enz.

Bij werkwoorden, uit andere talen in het Nederlandsch overgenomen, staat *ge* ook steeds vooraan: *geïncasseerd, gedegradeerd, gegeneraliseerd*, enz.

OPMERKINGEN. Vele samengestelde werkwoorden worden niet vervoegd als het laatste lid der samenstelling. Zoo worden *bergen, hounen, drijven, komen, lachen, strijken, scheren* en *slaan (slagen)* sterk en daarentegen *herbergen, beeldhouwen, dwarsdrijven, verwelkomen, glimlachen, pluimstrijken* en *beraadslagen* zwak vervoegd, of hebben althans een zwak verl. deelwoord. Deze werkw. zijn dan ook eigenlijk geen samenstellingen met een laatste lid als werkwoord, maar òf afleidingen van samengestelden zww.: *herberg, beeldhouw(er), dwarsdrijv(er), welkom, glimlach, pluimstrijk(er)*, òf op geheel andere wijze gevormd (zie vorming van werkwoorden, samenstelling).

Soms wordt, vooral bij dichters, het scheidbaar of onscheidbaar samengesteld werkwoord tegen de samenstelling in vervoegd of het voltooid deelwoord in strijd met het taalgebruik en de beteekenis gevormd; b.v.:

Hij waakt zijn nachten *door*, doormijmert gansche dagen.
(Tollens.)

O, Farizeeuwsche grijns, met schijn geloof *vernist*.
(Vondel.)

Een aantal beren, van den honger opgestooten,
Belegert hen in 't huis en houdt hen *omgesloten*.
(Tollens.)

Maar vruchtloos *tandgeknerst*,

In 't prangende gedrang

Blijft de arm hem stijf aan 't lijf geperst.

(Bilderdijk.)

Hij daagt des vijands bussen uit
En kaatst hun vlammen *weer*.

(Tollens.)

En de hadji's . . . *overlieten* hun hand, *overlieten* hun tabbaardzoom aan den zweepkus van al, wie hen nakwam. (Couperus: *De stille Kracht*).

„Te veel goedheid!” zeide ik, terwijl mijne tanden tegen het glas kletterden: „in de daad! gij *komt* mijn verlangen *voor*; want ik schaam mij niet, te erkennen, dat mij dat geval van zoo even eenige ontsteltenis veroorzaakt heeft. (J. van Lennep.)

ONREGELMATIGE WERKWOORDEN.

§ 83. De werkwoorden, wier vervoeging afwijkt van de regelmatig zwakke of sterke vervoeging, heeten *onregelmatige* werkwoorden.

Hiertoe brengt men *niet* die werkwoorden, welke in enkele vormen een wijziging van klinker of medeklinker vertoonen, die met de vervoeging niets uitstaande heeft, als:

vriezen (vroor, gevroren), *verliezen* (verloor, verloren), *leggen* (*lei*, *leide* voor *legde*, *geleid* voor *gelegd*), *zeggen* (*zei*, *zeide*, *gezeid*), *houden* (*hield* van den vroegeren stam *hold* of *hald*), komen (*kwam* van het vroegere *kwemen*, *quemen*).

Gewoonlijk worden *ook niet* tot de onregelmatige gerekend: *gaan*, *slaan*, *staan*, *zien*, daar hunne onvoltooid verleden tijden: *ging*, *sloeg*, *stond* en *zag* regelmatig gevormd zijn uit den stam van een nevenvorm dezer werkwoorden *gang*, *slaag* (verg. Duitsch *schlagen*), *stand* (verg. Eng. *to stand*) en *zeeg* en de voltooide deelwoorden (behalve *geslagen*, dat onveranderd bleef) dus geluid hebben: *gegangen* (verg. Duitsch), *gestanden* (verg. Duitsch), *gezegen* (Duitsch: *gesehen*).

Men vergelijkte nog de volgende citaten:

Die Soudaen hadde een dochterkyn;

Sy was vroech *opghestanden*,

Al om te plucken bloemekens,

In hares vaders waranden. (Het Soudaens-dochterken).

O, alderliefste jonglinck schoon,
 Ik heb so groot verlanghen
 Na uwes Vaders Koninckrijk!
 Laet ons daer binnen *gangen*. (Het Soudaens-dochterken).
 Want medicus en brouwer *slagen*
 Den spijker vast niet op den kop. (F. de Cort.)

§ 84. Daarentegen zijn onregelmatig:

1. *kunnen, mogen, zullen, willen*, die den 3^{en}-persoons-uitgang in den onvoltooid tegenwoordigen tijd missen.

De oorzaak hiervan is, dat de vormen van den tegenwoordigen tijd der 3 eerste werkwoorden vroeger *verleden-tijdsvormen* waren, wat ook nog blijkt uit de klankverandering bij de meer-voudige vormen: kan — kunnen, mag — mogen, zal — zullen. Men noemt ze *werkwoorden met opgeschoven verleden tijd*. Daartoe behooren ook *moeten* en *weten*, bij welke dit echter niet meer merkbaar is (vergelijk echter de Duitsehe vormen: weisz, wissen; musz, müssen).

De tegenwoordige tijd van *weten* en *moeten* is dus in onze taal feitelijk *regelmatig*; *hunne* onregelmatigheid schuilt in *den verleden tijd*. Bij de overige werkwoorden dezer rubriek vormden zich, nadat de verschuiving had plaats gegrepen, op *regelmatige* wijze een zwakke verleden tijd, die echter soms nog wel eenige wijziging onderging.

Van het onregelmatige werkwoord *willen* is de tegenwoordige tijd der aantoonende de vroegere *tegenw. tijd der aanvoegende wijs*.

Vervoeging van den tegenwoordigen tijd van:

	<i>kunnen</i>	<i>zullen</i>	<i>mogen</i>	<i>willen</i>
ik	kan	zal	mag	wil
gij (je)	kunt (<i>kan</i>)	zult (<i>zal</i>)	moogt (<i>mag</i>)	wilt (<i>wil</i>)
hij	<i>kan</i>	<i>zal</i>	<i>mag</i>	<i>wil</i>
wij	kunnen	zullen	mogen	willen
gij (jullie)	kunt (kunnen)	zult (zullen)	moogt (mogen)	wilt (willen)
zij	kunnen	zullen	mogen	willen

Achter *je* kan men, naar verkiezing, de vormen *kunt, zult, moogt* en *wilt* of *kan, zal, mag* en *wil* gebruiken; maar in den vragenden vorm steeds de laatstgenoemde.

De onvoltooid verleden tijd dezer werkwoorden is:

van kunnen (waarnaast ook de vorm *konnen* gebruikt werd): ik *konde*, vaak verkort tot *kon*, maar in 't meervoud toch: wij *konden*. (De spreektaal laat ook in 't meervoud gewoonlijk de *d* weg: wij *konnen*).

van zullen (waarnaast *zollen*): ik *zoude* voor *zolde* (verg. goud en gold), welke vorm *zoude* gewoonlijk tot *zou* verkort wordt. Meervoud: we *zouden*; in de spreektaal ook: we *zouen*.

van mogen: *mocht* voor *mochte* en dit van *moogde*.

van willen (waarnaast ook *wollen* voorkwam): *wilde* en *wou* van *woude* en dit van *wolde*. Meervoud: we *wilden* of *wouden* (*wouen*).

van moeten: *moest* voor *moeste* en dit van *moette*.

van weten: *wist* voor *wiste* en dit van *witte*.

§ 85. Verder zijn onregelmatig:

2. *brengen, denken, dunken, koopen* en *zoeken*, die een *onregelmatig gevormden* onvoltooid verleden tijd hebben: *bracht, dacht, docht, kocht* en *zocht*, waarmede de vorming van het verleden deelwoord gelijken tred hield.

In de spreektaal wordt voor *bracht* soms *brocht* gehoord en worden de vormen *dacht* en *docht* door elkander gebruikt. Ook in de schrijftaal wordt het onderscheid tusschen *dacht* en *docht* niet altijd nauwkeurig in acht genomen:

Hem, Frieslands eedlen zoon,

Dacht nimmer een besluit ter eer der kerk zoo schoon.

(Telting.)

3. *zijn*, in welks vervoeging vier verschillende werkwoordelijke stammen voorkomen: zij (*zij, zijn, zijt, zijnde*), is (verg. Fr. *être, es, est, été*; Duitsch *ist*; Eng. *is*), be (*ben, bent*; verg. ook Eng. *be, being, been*; Duitsch *bin, bist*) en wees (*was, waart, ware, waren* en het volt. deelwoord *geweest, vroegen gewezen*).

4. *hebben* (waarnaast vroeger *haven*) met de onregelmatige vormen: *heeft* (voor *havet*), *had* (voor *hadde*, gevormd van

hafde), *gehad* (voor *gehaved*). (Men vergelijkte de Duitsche vormen: *haben*, *hatte*, *gehabt*; de Engelsche: *to have*, *had*).

5. *plegen*, welks regelmatigte onvolt. verl. tijd *plag* veranderde in *placht*.

6. *doen* (verg. Eng. *to do*), welks verleden tijd *deed* (uit *dede* of *dade*) en welks voltooid deelwoord *gedaan* luidt.

7. *durven* en *werken*, die naast hunnen regelmatig gevormden onvolt. verl. tijd nog een *onregelmatigen* hebben: *dorst* (van een vroeger *dorren* of *darren* = *durven*, Eng. *to dare*, *durst*) en *wrocht* (voor *worcht* van *worcken* = *werken*, Eng. *to work* en *wrought*).

Eenige der bovengenoemde onregelmatige werkwoorden missen één of meer vormen. Men noemt ze defectieve of gebrekkige werkwoorden. Zoo vullen *wezen* en *zijn* elkander zooveel mogelijk aan; van *plegen* en *zullen* bestaat geen voltooid deelwoord, van de laatste twee benevens van *kunnen*, *mogen* en *moeten* geen gebiedende wijs.

Hierbij sluiten zich aan enkele overgeblevene vormen van vroegere werkwoorden: *geboren* (van *beren* = *dragen*), *geronnen* (van *gerinnen* = *samen-vloeien*) en *geronnen* (van *rinnen* — *wegvloeien*), *beloken* (van *beluiken* = *sluiten*), *beschoren* (van *bescheren* = *toebedeelen*), *opgetogen* en *ingetogen* (van *optiegen* en *intiegen*; *tiegen* = *trekken*), *vervaard* (van *vervaren* = *bang worden*), *verbolgen* (van *verbelgen* = *toornig worden*).

Alleen in de onbepaalde wijs kunnen gebruikt worden: *buikspreken*, *vroeg-loopen*, *schoonschrijven*, *hardloopen*, *kerkgaan*, enz., welke infinitieven dus hoofdzakelijk als zelfst. naamw. voorkomen.

HET BIJWOORD. SOORTEN VAN BIJWOORDEN.

BIJWOORDELIJKE UITDRUKKINGEN.

§ 86. De bijwoorden zijn in verschillende soorten te verdeelen, die (meer dan dit bij andere rededeelen het geval is) *nogal belangrijk van elkander verschillen*. (Vergelijk de definitie op bl. 5.) Men onderscheidt in den regel de volgende soorten van bijwoorden (men vergelijkte § 30, vermeldende de soorten van bijwoordelijke bepalingen):

1. bijwoorden van hoedanigheid, die als bepaling van hoedanigheid of wijze dienst doen: zoo, dus, hoe, anders, flink, voorzichtiglijk, stilletjes, netjes, averechts, zigzagsgewijze, enz.

2. bijwoorden van hoeveelheid, graad en beperking, die als bepalingen van hoeveelheid of graad voorkomen: weinig, zeer, zoo, te (te groot), hoe (hoe groot), vreeselijk, nauwelijks, mijnentwege, inzooverre, driemaal, alleszins, enz.

3. bijwoorden van plaats, die een plaats of richting uitdrukken: overal, waar, daar, ergens, waarheen, herwaarts, huiswaarts, aan, af, eruit, daarboven, boven, binnen, heinde en ver, bergop, enz.

4. bijwoorden van tijd, die een tijdstip of tijdruimte uitdrukken: gisteren, ooit, weldra, eens, zelden, 's Maandags, 's nachts, altijd, telkens, soms, hierna, terwijl, intuschen, gestadig, menigmaal, jaar op jaar, dag in dag uit, enz.

5. bijwoorden van omstandigheid, die als bepalingen van omstandigheid optreden: vergeefs, zelfs, slechts, maar (= slechts), pas, bovendien, voetstoots, gezamenlijk, onverrichter zake, rechtstreeks, ook, enz.

6. causale bijwoorden, die een oorzaak, middel, doel, voorwaarde of toegeving aanduiden: hierdoor, derhalve, ambts halve, waarmede, te dien einde, zuinigheidshalve, desverkiezende, nochtans, desniettemin.

7. bijwoorden van modaliteit, die de verhouding tot de werkelijkheid uitdrukken (zie § 31). Zij zijn:

bevestigend: ja, zeker, stellig, gewis, ongetwijfeld, waarachtig, enz.

ontkennend: neen, niet, geenszins, onmogelijk.

vragend: och? ja? toch? wel?

vermoedend of een *mogelijkheid* (ook een *schijnbare werkelijkheid*) *aangevend*: wellicht, misschien, soms, denkelijk, mogelijk, waarschijnlijk, schijnbaar.

een *noodzakelijkheid uitdrukkend*: volstrekt, noodzakelijk, beslist, vast.

§ 87. Een zeker aantal bijwoorden, die in de plaats treden van een voornaamwoord (of een telwoord) + een voor-

zetsel, dragen den naam van voornaamwoordelijke bijwoorden: *waarop, daarom, hierom, er af, er mede, waartoe, nergens voor, overal bij, ergens aan, daardoor, waardoor, waaromtrent*, enz. Zij behooren naar hunne beteekenis tot verschillende der bovenstaande soorten. (Men zie ook § 67).

De voornaamwoordelijke bijwoorden komen in den enkelvoudigen zin voor als *bijwoordelijke bepalingen* (vooral van oorzaak, reden, middel, doel; ook van plaats, tijd, beperking, enz.), als *oorzakelijke voorwerpen* en soms ook als *bijvoeglijke bepalingen*.

In den samengestelden zin kunnen zij den dienst van het *voegwoord* of van het *betrekkelijk voornaamwoord* vervullen (§ 107).

Een andere groep bijwoorden, die het verband met een vroeger of later vermelden zin uitdrukken, maar hun bijwoordelijk karakter behouden en dan tevens als bepalingen (van reden, toegeving, enz.) dienst doen, noemt men *voegwoordelijke bijwoorden*. Ook deze behooren naar hunne beteekenis tot verschillende der in § 86 vermelde soorten. Als voegwoordelijke bijwoorden komen meestal voor de *causale bijwoorden*; maar ook bijwoorden van *plaats, tijd* en *omstandigheid* kunnen het zinsverband helpen vormen. (Men zie verder bij den samengestelden zin: § 93 enz.)

Eenige uitdrukkingen, die als bijwoorden voorkomen, heeten bijwoordelijke uitdrukkingen, als: *met voorbedachten rade, onverrichter zake, ouder gewoonte, heinde en ver, ten eerste, op eens, ten minste, te dien einde*, enz.

Aaneengeschreven worden echter vele vroegere uitdrukkingen, als: *inderdaad, alegader, hiervandaan* (= daarom), *uitermate, desondanks, fatsoenshalve, dientengevolge, goedsmoeds, uitentreuren, gewapenderhand*, enz. (Zie verder: vorming der bijwoorden).

De bijwoorden, ofschoon meerendeels als bepalingen van bijvoegl. naamw., werkwoorden en andere bijwoorden voorkomende, kunnen echter ook bij zelfst. naamw. geplaatst worden, als: de bureu *beneden*, de *telkens* terugkomenden, het *blindelings* gehoorzamen, of als naamwoordelijk deel van het gezegde voorkomen: de kachel is *uit*, de kiespijn is *over*, *zoo* is het, ik ben *er voor*.

§ 88. Ofschoon de bijwoorden onverbuigbaar zijn, kunnen eenige in zoover een vormverandering ondergaan, dat zij *trappen van vergelijking (hoedanigheid)* uitdrukken. Dit geschiedt op dezelfde wijze als bij de bijvoeglijke naamwoorden door middel der uitgangen (*djer* en *st* (*t*)).

De superlatief wordt door *het* voorafgegaan (adverbiale superlatief). Deze vorm komt echter ook bij de bijvoeglijke naamwoorden voor (zie § 56). Voorts heeft men de adverbiale superlatieven als: *op z'n mooist*, *op z'n best*, die eveneens bij de adjectieven kunnen voorkomen.

Enkele superlatiefvormen kunnen zonder vergelijking gebruikt worden (*absolute superlatieven*), o.a.: eerst, meest, laatst, best, uiterst. Ten opzichte der omschrijving van comparatief- en superlatiefvormen gelden de regels, bij de bijvoegl. naamwoorden vermeld (zie § 55).

Men lette voorts op de superlatiefvormen, voorkomende in de bijwoordelijke uitdrukkingen: ten lange leste, ten onderste boven, ten achterste voren, enz.

OPMERKINGEN. Bij het gebruik der volgende bijwoorden en bijwoordelijke uitdrukkingen zij men bedacht op het daarachter vermelde :

<i>op eens</i> (= plotseling, bijwoord van omstandigheid)	<i>in eens</i> ¹⁾ (= achtereenvolgens, bijw. van hoedanigheid).
<i>zelden</i> (bijwoord van tijd)	<i>zeldzaam</i> (bijv. nw. en bijw. van graad).
<i>zelf</i> (voornaamwoord)	<i>zelfs</i> (bijwoord van omstandigheid).
<i>daags</i> (= per dag, elken dag)	<i>'s daags</i> (= over dag).
<i>vandaag, morgen, gisteren</i> (gebruikt ten opzichte van het oogenblik, waarop men spreekt).	<i>dezen</i> (dien) <i>dag, den volgende(n) dag, den vorige(n) dag</i> (gebruikt in verband met een tijdstip uit het verleden ²⁾ of de toekomst).

HET VOORZETSEL.

§ 89. De voorzetsels zijn meerendeels bijwoorden (vooral van plaats) *op bijzondere wijze gebruikt*, (d. w. z. gevolgd door een zelfstandig naamwoord of voornaamwoord).

¹⁾ Vergelijk hiermede: *tout à coup* en *tout d'un coup*.

²⁾ Vergelijk: *aujourd'hui, demain, hier, après-demain* naast *ce jour-là, le lendemain, la veille, le surlendemain*.

Met, naar, te (tot) en van worden steeds als voorzetsels gebruikt, de corresponderende bijwoorden zijn: *mede, na, toe en af*.

Soms kunnen twee voorzetsels voor een zelfstand. naamwoord of voornaamwoord komen: hij klom *tot aan* den nok, reisde *tot over* de grenzen, kwam *van onder* de tafel te voorschijn.

„*Van uit* het raam” echter is af te keuren, omdat de beide voorzetsels hetzelfde beteekenen; „*van af* dit oogenblik” is bepaald foutief, daar *af* niet als voorzetsel kan gebruikt worden.

Van Lennep bespot de combinatie *van af* als volgt:

*Wiens naam van af het barre Noord
Tot toe het verste Zuideroord
Op alle tongen woonde.*

Ook Beets laat er zich ongunstig over uit:

*„Van af” is meer dan schennis van een wet,
Door taalgeleerden ingezet;
Moedwillige verkrachting mag het heeten
Van taalgevoel en taalgeweten.*

De woorden *af, mee en toe*, vervangen de daarbij behorende voorzetsels in de voornaamwoordelijke bijwoorden b.v.: *Van dat* weet ik niets = *daar* weet ik niets *af* (ook: *daar* weet ik niets *van*). *Tot alles* is hij in staat = hij is *overal toe* in staat. Hij wil *met niets* te maken hebben = hij wil *nergens mee* te maken hebben.

Sommige voorzetsels zijn uit zelfstand. naamw. of werkwoorden ontstaan: *betreffende, aangaande, nopens, ondanks, krachtens, trots*, enz. (zie daarvoor vorming der voorzetsels).

Minder vaak gebruikte zijn: *staande* de vergadering, *hangende* het proces, *ongeacht* zijn leeftijd, *belangende* die zaak, enz.

Voorts heeft men voorzetselbepalingen, die als voorzetsels dienen (*prepositionale uitdrukkingen*): *in weerwil van, uit kracht van, ten overstaan van, ten behoeve van, uit hoofde van, in spijt van, naar gelang van*, enz.

Men lette op het verschil tusschen bijwoord en voorzetsel, dat o. a. duidelijk uitkomt in zinnen als: Hij liep *het huis door* en *door het huis*; het water stroomde *den weg over* en *over den weg*; ik kwam *hem voor* en *voor hem*; enz.

De voorzetsels *aan, achter, bij, in, met, naar, om*,

onder, op, over, tegen, tot, uit, van, voor komen ook voor bij oorzakelijke voorwerpen.

Men lette nog op het verschil in beteekenis tusschen voorzetsels, die elkander vaak vervangen als: *jegens* en *tegen* (iemand), *uit* en *wegens* (gebrek aan tijd), *buiten* en *boven* (verwachting), *boven* en *over* (de honderd gulden).

Bij had vroeger ook de beteekenis van *door*: bij de gratie Gods.

De voorzetsels *sinds* en *sedert*, die het begin van een tijdruimte in het verleden aangeven, worden vaak minder juist gebruikt, b.v. *sedert* veertien dagen, *sinds* zijn verblijf hier. Men vervange ze liever door *gedurende, tijdens*.

HET VOEGWOORD.

§ 90. De voegwoorden behooren bijna uitsluitend in den samengestelden zin thuis, daar zij hoofdzakelijk dienen om zinnen met elkander te verbinden. Zij worden verdeeld in *nevenschikkende* en *onderschikkende* en behandeld bij de leer van den samengestelden zin (zie de §§ 92—125).

Eenige der eerste soort kunnen *gelijksoortige zinsdeelen* verbinden en komen dus ook in den enkelvoudigen zin voor. Zij zijn: *en, noch, of, maar, doch*. De beide eerste heeten *aaneenschakelende* voegwoorden; de drie laatste *tegenstellende*.

OPMERKING. Ten opzichte van den vorm van het werkwoord bij een veelvoudig onderwerp (twee of meer onderwerpen door een voegwoord verbonden) wordt verwezen naar § 15.

HET TUSSCHENWERPSEL.

§ 91. De tusschenwerpsels zijn klanken met een min of meer vage beteekenis. Zij zijn deels *gevoelsuitingen*, deels *klanknabootsingen*, terwijl er bovendien nog voorkomen, die dienen om te *roepen*, te *waarschuwen* of te *bevelen*, *op te hitsen*, enz.

De klanknabootsingen zijn vaak stammen van werkwoorden;

ook z.n.w. en geheele uitdrukkingen kunnen tot de waarde van tusschenwerpsels teruggebracht worden.

Uitingen van *smart*, *vreugde*, *verwondering*, *schrik*, *verlangen*, *afkeer*, *twijfel*, *teleurstelling* en *medelijden* zijn o. a.: ai! au! o! hoezee! hé! ei! ha! och! eilieve! foei! hm! helaas! wee! ocharm!

Als *klanknaboetsingen* kunnen beschouwd worden:

plomp! krak! tetteretet! miauw! waf! pats! bons! bom, bam.

Om te *roepen*, te *waarschuwen*, te *bevelen*, op te *hitsen* dienen:

pst! hé! hei! heidaar! holla! st! hu! hort! marsch! sa! toe!

Z.n.w. en uitdrukkingen, als *tusschenwerpsels* gebruikt, dienen gewoonlijk om een mededeeling kracht bij te zetten.

Wat drommel! Sapperloot! Om Godswil! Waarachtig! Goede hemel! Werda!

OPMERKING. Een paar tusschenwerpsels kunnen een zelfstandig naamw. of voornaamw. in een bepaalden naamval bij zich krijgen: *wel hem! ai mij! wee uwer!* Soms krijgen tusschenwerpsels inderdaad de beteekenis van bepalingen van wijze: Dat ging *holder-de-bolder* naar beneden. Hij kreeg *pats! pats!* zijn verdienden loon.

Van enkele tusschenwerpsels zijn andere woorden afgeleid; b.v.: *verfoeien* van *foei*; *miauwen* van *miauw*; *hemmen* van *hm!*; *sussen* van *sss!*

Goeverneur vormt er schertsenderwijze een heele reeks:

Hoe elk in dicht *virat*, *trionft*, *hoeraat*, *hoezeet*,

Iëot, *helaast*, *ocharmt*, *ojerumt* of *owect*.

DE SAMENGESTELDE ZIN.

NEVEN- EN ONDERSCHIKKING.

§ 92. Een samengestelde zin is de vereniging van twee of meer zinnen (die met elkaar in eenig verband staan) tot een geheel.

Zijn deze zinnen van gelijken rang, dan heet de verbinding nevenschikkend en de zinnen zijn dan nevensgeschikt; maakt daarentegen de ééne zin een deel uit van den anderen, dan bestaat er onderschikking. De eene zin heet dan hoofdzin; de andere, die de functie van onderwerp, naamwoordelijk deel van het gezegde, voorwerp, bijvoegl. bepaling of bijwoordelijke bepaling vervult, *bijzin* of *afhankelijke zin*.

Twee bijzinnen kunnen ten opzichte van elkander nevensgeschikt zijn; ook kan een bijzin een deel uitmaken van een anderen, die op zijn beurt weer bijzin is. Men spreekt in dat geval van bijzin van den 1^{en} en van den 2^{en} graad.

Voorbeelden van nevenschikkend zinsverband: *Hij ging op reis en zijn compagnon bleef thuis. Hij ging op reis, maar zijn compagnon bleef thuis. Hij ging alleen op reis, want zijn compagnon bleef in de stad.*

Voorbeeld van twee nevensgeschikte bijzinnen: Wij hebben gehoord, *dat hij op reis gaat, maar dat zijn compagnon in de stad blijft.*

Voorbeelden van onderschikkend zinsverband: Hij ging op reis, *toen zijn compagnon teruggekomen was.* Wij hebben gehoord, *dat hij op reis gaat, als zijn compagnon teruggekomen is.*

OPMERKINGEN. De volgende kenmerken kunnen dienen om het nevenschikkend van het onderschikkend zinsverband te onderscheiden: 1. in neven-

geschikte zinnen (geen nevenschikte bijzinnen) is de woordschikking zoodanig dat onderwerp en persoonsvorm *bij elkaar* staan; in ondergeschikte zinnen staan ze *zoo ver mogelijk van elkaar* af.

(N.B. Dit geldt echter niet van die zinnen, welke slechts logisch als afhankelijkke zinnen zijn te beschouwen en niet door een voegwoord met den hoofdzin verbonden zijn. Zie § 100.)

2. de ondergeschikte zin (de uitzondering met N.B. weer buiten rekening gelaten) kan niet op zich zelf staan, maar maakt blijkbaar een deel uit van den hoofdzin, waarbij hij behoort en die dus zonder dien bijzin in meerdere of mindere mate onvolledig is.

Sommige schrijvers, vooral de jongere, met hun streven naar artisticeit in de taal en hun zucht om af te wijken van het gewone, het banale, nemen het verschil in woordschikking bij hoofd- en bijzinnen niet altijd in acht. Zoo vindt men in „De stille Kracht” van Couperus, in een betrekkelijk klein gedeelte, de volgende afwijkingen van de woordschikking van den afhankelijkken zin:

Als de jonge nonnengezichtjes gluurden om het huisje, stampte de oude vrouw boos met de stof, enz.

En bewust van hun waarde stegen de hadji's uit, rijk geel en wit getulband het hoofd, waarin trotsch de oogen glansden, laatlunkend de lippen zich dichttrokken, in nieuwe glanzende jassen, goudgele en purperen samaren, die vielen aanzienlijk bijna neer tot de voeten.

Een onverschilligheid, die langzamerhand had doorziekt zijn levensmerg van eens zoo krachtigen en altijd arbeidjeugdigen man.

Niettegenstaande zij voelde om zich heen de afkeuring van Laboewangi, bleef zij doorgaan, enz.

De kabate, waarmede hij droeg de teleurstelling van zijn huiselijk leven.

§ 93. De zinnen, waaruit een samengestelde zin bestaat, worden met elkaar verbonden door:

1. *voegwoorden*, 2. *voegwoordelijke bijwoorden*, 3. *voornaamwoorden*, 4. *voornaamwoordelijke bijwoorden*.

Soms blijft het verbindingswoord achterwege; het verband der zinnen moet dan uit den inhoud opgemaakt worden.

De voegwoorden kunnen zoowel *nevenschikkend* als *onderschikkend* zijn; de voegwoordelijke bijwoorden kunnen *nagenoeg alleen in nevenschikte zinnen* of (bij onderschikkende verbinding) in *hoofdzinnen* voorkomen (zie § 110 enz.); de voornaamwoorden en voornaamwoordelijke bijwoorden, die voegwoordelijken dienst verrichten, dienen steeds *ter verbinding van een bijzin* aan den hoofdzin (zie § 101, enz.).

Het voegwoordelijk bijwoord (e. q. het voornaamwoordelijk bijwoord) onderscheidt zich door zijn *bijwoordelijk karakter* van het voegwoord; het is namelijk steeds bepaling in den zin, dien het aan een anderen verbindt. Dientengevolge is de plaats van een voegwoordelijk bijwoord niet noodwendig aan het *begin* van den zin (als van het voegwoord), terwijl, wanneer het vooraan staat, *inversie* het gevolg is, zooals bij elken zin, die met een bijwoordelijke bepaling begint (zie § 34).

Het duidelijkst blijkt het verschil tusschen nevenschikkende en onderschikkende verbinding door vergelijking dier beide gevallen met twee zinnen, die een causaal verband vormen:

Ik kan niet met u gaan, want ik krijg dezen middag bezoek.

Ik kan niet met u gaan, omdat ik dezen middag bezoek krijg.

De eerste samengestelde zin bestaat uit *twee nevenschikte zinnen*; de tweede uit *een hoofdzin* en *een bijzin*. In den eersten worden **twee mededeelingen** gedaan en wordt tegelijkertijd uitgedrukt, dat er tusschen deze mededeelingen *een verband van oorzaak en gevolg* bestaat. Wil men het voegwoord behouden, dan is geen andere wijze van redactie mogelijk; bij een andere volgorde der zinnen zal ook *een ander verbindingswoord* (*dus* of *derhalve*) noodig zijn. Ook kan men het voegwoord geheel weglaten, zonder dat dit aan de bestaanbaarheid der zinnen veel afdoet. De twee nevenschikte zinnen *staan* *alzo* *elk op zichzelf*.

In den tweeden samengestelden zin wordt feitelijk slechts *één mededeeling* gedaan. De zin met *omdat* is niets anders dan *een bepaling van oorzaak* van den eersten zin en *kan* (als alle bepalingen) *dan ook gemakkelijk verplaatst worden*: bijv. *Ik kan, omdat ik dezen middag bezoek krijg, niet met u gaan*; of wel: *omdat ik dezen middag bezoek krijg, kan ik niet met u gaan*.

Men lette voorts op de woordschikking achter *want* en *omdat* en tevens op de *inversie in den hoofdzin*, wanneer de bijzin (dus de bepaling) vooraan staat.

Het *onderschikkend* voegwoord behoort bij den *bijzin* en kan daarmee verplaatst worden; het *nevenschikkend* voegwoord behoort bij beide zinnen en handhaaft zijn plaats tusschen hen in.

DE NEVENSCHIKKENDE VERBINDING.

§ 94. De nevenschikkende verbinding is van drieërlei aard:

1. aanéenschakelend, 2. tegenstellend, 3. oorzakelijk (causaal).

De voegwoorden, die hierbij dienst doen, zijn respectievelijk:

1. *en noch*. 2. *maar, doch, of*. 3. *want*. Overigens heeft de verbinding plaats door middel van voegwoordelijke bijwoorden.

OPMERKING. In de volgende voorbeelden verbinden de aaneenschakelende en tegenstellende voegwoorden soms gelijksoortige zinsdeelen (§ 90) of ook soms zinnen met gemeenschappelijke bestanddeelen (*samengetrokken zinnen*; zie hierover nader § 97).

Het aaneenschakelend zinsverband is:

gewoon (of versterkend): *Mijn broeder is gisteren op reis gegaan en ik vertrek morgen. De lui omdartelen u daar niet met springende buigingen, noch bedwelmen u met hunne vleierijen, noch doen uw hoofd duizelen van 't geen wij gewoonlijk voor Franschen wind houden.* (S. Gorter.) *In 1747 werd het stadhouderschap erfelijk verklaard, niet alleen in de mannelijke, maar ook in de vrouwelijke linie. Ik houd niet van dergelijke bijeenkomsten, bovendien ben ik dan uit de stad. Hij was tevreden en ik ook. Overal vierde men opgewekt feest, zoowel in de koloniën als in het moederland. De uitkomst is volstrekt niet bevredigend, zelfs zou er een te-kort zijn.*

OPMERKINGEN. Als voegwoordelijke bijwoorden doen dienst: *ook, zelfs, bovendien, buitendien, ja, niet alleen-maar ook, zoowel-als, daarenboven*. Men merke op, dat bij de verbinding door *niet alleen-maar ook* de volgorde anders moet zijn dan bij de aanwending van *zoowel-als*¹⁾. De aaneenschakelende voegwoorden *en* en *noch* kunnen vóór elken zin of voor elk nevenschikt zinsdeel herhaald worden (zie § 96) of alleen vóór het laatste lid geplaatst worden.

¹⁾ In 1747 werd het stadhouderschap erfelijk verklaard, *niet alleen* in de mannelijke, *maar ook* in de vrouwelijke linie.

In 1747 werd het stadhouderschap erfelijk verklaard, *zoowel* in de vrouwelijke *als* in de mannelijke linie.

rangschikkend (of voortzettend): *Eerst werken, dan spelen. We willen eerst uw voorstel hooren, daarna zullen we beslissen. Op die vergadering moest eerst Keesje binnenkomen en vervolgens buiten staan; daarna moest ook de vader binnenkomen en vervolgens buitenstaan.*

OPMERKING. De verbinding geschiedt hier alleen door bijwoorden, die, buiten hun verbindend karakter, als *bijwoordelijke bepalingen van tijd* in hun zin voorkomen: *eerst, vervolgens, ten eerste, daarna, ten tweede, eindelijk, ten slotte*, enz.

verdeelend: *Eensdeels ben ik geneigd hem te steunen, anderdeels heb ik iets tegen zijn te ver gedreven zelfstandigheid. Nu eens knorde hij als een jichtige fagot, dan weder had hij al het rochelende van een vetten waldhoorn* (Beets).

OPMERKINGEN. De verbinding heeft plaats door de voegwoordelijke bijwoorden: *deels-deels; eensdeels-anderdeels; eenerzijds-anderzijds; nu eens-dan weder*, enz. De voorstelling bij deze verbinding verschilt van die met *zooeels* hierin, dat de beide begrippen of mededeelingen, die bij eenzelfde zaak vermeld worden, slechts voor een deel erkend worden.

§ 95. Het tegenstellend zinsverband is:

zuiver: *In de week kan je ons thuis vinden, maar 's Zondags zijn wij den geheelen dag uit. Spreken is zilver, zwijgen is goud. Je moet niet dadelijk den moed laten zakken, neen je moet tot het einde volhouden. Gij hebt geen wilde dieren voor u, het zijn er slechts de vervallen overblijfsels van* (Beets).

Hij scheen meegaand en buigzaam, hij bleek weldra zelfstandig en onverwrikbaar.

„Voort Reinout! voort; dat is geen strijd;
Dat 's u en mij ter dood gewijd.” (Hofdijk).

OPMERKINGEN. De inhoud der beide zinnen vormt bij deze verbinding een volledige tegenstelling, of wel de inhoud van den eersten wordt ontkend en door dien van den tweeden vervangen. Als voegwoord wordt alleen *maar* aangewend; als bijwoordelijke voegwoorden worden gebruikt: *integendeel, daarentegen, neen*. Soms ontbreekt het zinsverband.

beperkend: *Hij zou dit werk behoortlijk kunnen afmaken, maar hij wil niet. Hij gaf op haar bidden en smecken einde-*

lijk toe, doch met weerstrevig hart. De zee stond hol, toch lieten onze wakkere zeelieden zich daardoor niet afschrikken. Wij komen stellig, we blijven evenwel niet lang. Men wilde hem omringen en hulp toebrengen, dan mevrouw Hooft verhief zich met eene grootsche tegenwoordigheid van geest. (Mevr. Bosboom-Toussaint).

OPMERKINGEN. Behalve *maar* komen ook *doch* en somtijds *dan* (schoon nagenoeg verouderd) als voegwoorden voor. De voegwoordelijke bijwoorden bij deze verbinding zijn: *toch*, *nochtans*, *echter*, *evenwel*, *niettemin*, *intusschen*, enz. Bij de beperkt tegenstellende verbinding wordt de inhoud van den eersten zin gehandhaafd, maar door een toevoeging, niet in overeenstemming met hetgeen men verwacht, verzwakt.

uitsluitend: *Wij zullen u morgenavond verwachten of bijtijds tegenbericht zenden. Of hij begrijpt zijn eigen woorden niet, of hij wil u opzettelijk beleedigen. Of de getuigen van Plus zijn eerlijke lieden, hun is geloof verschuldigd en Plus is onnoozel — of het zijn valsche getuigen en mogen de wetten hen dan treffen* (Bergman).

Hetzij gij speelt voor stom of spreekt,
Let altijd in wat kleed gij steekt. (Vondel).

Vork en riet en schup en spade
Zetten zijne lusten pal;
't Zij de welgemeste stal,
't Zij de kruidben hem verzade. (Poot).

Je moet vlijtiger zijn, anders zal je niet door je examen komen. Palamedes of de Vermoorde Onnoozelheid. 1).

OPMERKINGEN. Bij deze verbinding heft de ééne mededeeling de andere op. Als voegwoorden worden gebruikt: *of*, *of-of*, *hetzj- of*, *hetzj- hetzj*. De beide laatste verbinden alleen zinsdeelen of nevengeschikte bijzinnen, *die gemeenschappelijk een toegeevenden of voorwaardelijken bijzin vormen*. Het voegwoordelijk bijwoord bij de uitsluitende verbinding is *anders*.

1) In dit geval wordt *of* ook wel verklarend voegwoord genoemd. Men kan echter dit geval evengoed tot de *uitsluitende* verbinding brengen, daar de vermelding *vóór* het voegwoord die *achter* het voegwoord (of omgekeerd) *overtollig* maakt of *uitsluit*.

§ 96. Zijn eenige zinnen aaneenschakelend verbonden zonder uitgedrukt zinsverband, dan heeft men een asyndeton, b.v.:

Hij (de haringkooper) is de uitgezeilde haringvloot met zijne gedachten gevolgd; hij heeft naar weer en wind uitgezien en alle kansen berekend; hij heeft het bericht van elke vangst in een memorieboekje aangeteekend; hij heeft zich de aankomst van den jager door een estafette laten berichten.

(Hasebroek.)

Wordt het voegwoord (*aaneenschakelend* of *tegenstellend*) daarentegen voor elk zin of elk lid van een veelvoudig onderwerp enz. herhaald, dan heeft men een polysyndeton, b.v.:

Uit een koperen vlotje liet zij den arme het schrale water reiken; een houten nap was goed genoeg voor de groene wei; maar het poffe bier eischte tinnen flappers; maar de heldere wijn moest schijnen in een doorluchtigen roemer; maar de gouden druif van den Rhijn fonkelde en tintelde in een lange en fijne fluit.

(Potgieter.)

En de wolk regende in groote druppelen op het aardrijk, en deed de rivieren zwellen, en de burgers voerden de kudden weg. En hij verwoestte door veel waters het veld. En hij viel neer op eene rots, die niet week. En hij klaterde in groote stroomen, maar de rots week niet.

(Douwes Dekker.)

....; maar noch de pendule, noch de guéridon, noch de inktkoker, noch zelfs het mansportret konden den heer Mr. Hendrik Johannes Bruis de deur openen. (Beets.)

Men vindt beide rhetorische figuren in:

En schaamte en spijt en woede en tocht

Verdeelen haar gevoel;

Zij gilt, zij schreit, zij roept, zij schreeuwt,

Maar zonder wit of doel.

(Bilderdijk.)

SAMENTREKKING.

§ 97. Wanneer twee of meer nevengeschikte zinnen één of meer deelen gemeen hebben, kunnen zij *samengetrokken*

worden; de gemeenschappelijke deelen worden dan slechts éénmaal genoemd. Zinnen met veelvoudige bestanddeelen (*niet nader bepaald*) worden gewoonlijk *niet* tot de samengetrokkene gerekend; zij bevatten immers slechts één mededeeling.

Zoo is: *Mijn broeder zond met Nieuwjaar aan zijn bloedverwanten en vrienden brieven en kaartjes* een enkelvoudige zin. Daarentegen heeft men samentrekking van twee zinnen in: *Mijn broeder zond met Nieuwjaar brieven aan zijn bloedverwanten en kaartjes aan zijn vrienden*.

De samentrekking kan alleen plaats hebben bij zinnen, die *aaneenschakelend* of *tegenstellend* verbonden zijn, onverschillig of het voegwoord *wel* of *niet* is uitgedrukt. Bij verbinding door een voegwoordelijk bijwoord is alleen samentrekking mogelijk, wanneer geen onregelmatigheid ten opzichte der *inversie* ontstaat.

Men noemt de samentrekking *ongeeoorloofd*, d. i. *hinderlijk voor het taalgevoel*:

1. Wanneer de gemeenschappelijke (d. i. samengetrokken) deelen niet dezelfde beteekenis hebben:

Hier zet men koffie en scheermessen aan.

De hopman (De Rijk), die goed Spaansch sprak, vatte zijn (Pacico's) meening en den ring aan. (P. C. Hooft.)

Uw oog (van Maurits), een wijl wellicht betrokken

Bij 't hachlijk aanzien van den dag, staat onverschrokken.

't Had eerlang alles en in alles stout voorzien. (Da Costa.)
(*Voorzien* beteekent hier eerst *prévoir*, daarna *pourvoir*.)

2. Wanneer de gemeenschappelijke deelen niet dezelfde functie verrichten:

Hij werd grof en beleedigend en daarom onmiddellijk tot wijgen gebracht (worden is in den eersten zin koppelwoord, in den tweeden hulpwerkwoord).

De gevangenen werden voor den rechter gebracht en door dezen verscheidene vragen voorgelegd. (De gevangenen is in den 1^{en} zin onderwerp, in den 2^{en} meewerkend voorwerp).

Fiere moed en ondernemingszucht schitterden uit zijn zwarte oogen en las men duidelijk in de trotsche houding enforsch gespierde gestalte. (Mevr. Bosboom—Toussant).

*Goddank, dat wij matrozen, Jan!
En zelden maar aan wal zijn.* (F. de Cort).

*Mijn kind wordt in mijn arm een lijk
En uit mijn huis begraven.* (B. ter Haar).

Bij verschil in *persoon* of in *getal* is in den regel samentrekking zeer goed bestaandbaar, b.v.:

Ik verlang naar huis, mijn paard naar stal. (Van Lennep.)

De wijn werd getapt en de hoenders gebrân. (Van Zeggelen.)

*Den anderen morgen werden hem zijn lompen uitgetrokken en hij in een
grof linnen kleed gestoken met een losse kap over het hoofd.* (Hasebroek.)

3. Wanneer verschil van modaliteitsbepaling door de samentrekking verloren gaat; b.v.:

*Geen vogel zingt nu blijde tonen,
Maar zwijgt eerbiedig stil.* (Bellamy).

*Of zou 't geen godsdienst zijn, rechtaardigheid te plegen,
Maar slinks en rechts te staan naar allerhande goed?*
(Vondel).

4. Wanneer de samentrekking in twee zinnen inversie veroorzaakt, terwijl die slechts in een dezer vereischt wordt, of wanneer door de samentrekking de inversie verloren gaat; b.v.:

*Omdat hij zeer vermoeid was, zetten wij ons op een bank
neder en vervolgens ons gesprek voort.*

*Zij vallen neder en met de armen om zijn voet geslingerd,
bidden aan.* (Bilderdijk).

Vaak wordt samentrekking opzettelijk vermeden, wanneer namelijk de herhaling der gelijkkluidende deelen van twee of meer zinnen een door den schrijver gewenscht effect teweegbrengt, b.v.:

Men hield haar stil, men hield haar klein;

Lang praten leek haar niet. (De Genestet.)

Voorzegd de donkre nacht, voorzegd het morgenlicht. (Da Costa.)

Daar hoort de ontroerde Blanka

Den gruwel en zijn straf;

Daar ziet de ontroerde Blanka

Op beide lijken af.

(Bilderdijk.)

HET OORZAKELIJK NEVENSCHIKKEND ZINSVERBAND.

§ 98. Bij het oorzakelijk nevenschikkend zinsverband onderscheidt men de volgende twee gevallen:

a. de tweede zin bevat de vermelding van oorzaak, reden of grond van het medegedeelde in den eersten zin: *Wij stelden onze reis uit, want het weer was te ongunstig. Ik zal u wel genoeg omtrent zijn verleden kunnen mededeelen, ik heb immers een geruimen tijd met hem samengewoond? Men heeft twee soorten van zinsverband, namelijk de nevenschikkende en de onderschikkende verbinding.*

OPMERKINGEN. Het eenige nevenschikkende oorzakelijke voegwoord is want, dat dienst doet onverschillig of een oorzaak, een reden of een grond in den tweeden zin wordt meegedeeld. Als voegwoordelijke bijwoorden kunnen hier aangewend worden: *namelijk*¹⁾, *immers* en *toch*. De beide laatste worden gebruikt, wanneer de tweede zin een grond aangeeft. Toch kan *tegensteld* en *causaal* voorkomen (zie § 95); men lette op het verschil, b.v.:

Hij moest onvervuld vertrekken, toch had hij bijtijds ons van zijn afwezigheid bericht kunnen zenden.

Zijn handelwijze is zeer af te keuren, hij had toch bijtijds ons van zijn afwezigheid bericht kunnen zenden.

b. de tweede zin bevat een gevolgtrekking of besluit of de vermelding van een gevolg: *Er waren te weinig leden aanwezig, daarom werd dit punt door den voorzitter aangehouden. Het had hard geregend, de wegen waren dientengevolge onbegaanbaar. Niemand had de vereischte meerderheid verkregen, dus moest er een herstemming plaats hebben. Het wettig bewijs zijner schuld kon niet geleverd worden, hij werd derhalve vrijgesproken.*

De verbinding geschiedt uitsluitend door voegwoordelijke bijwoorden: *daarom*, *hierom*, *daardoor*, *hierdoor*, *dientengevolge*, *mitsdien*, *dus*, *dan ook*, *diensvolgens*, *derhalve*, enz.

Heeft men drie zinnen, waarvan de laatste de gevolgtrekking bevat van hetgeen in de twee voorafgaande beweerd wordt, dan vormen deze een *sluitrede*. De beide eerste zinnen of oordeelen heeten in dat geval *premissen*, terwijl de laatste zin den naam draagt van *conclusie* of *besluit*.

1) In spraakkunsten, die een *verklarende* verbinding onderscheiden, wordt namelijk gewoonlijk als *verklarend* voegwoordelijk bijwoord vermeld.

Valsche sluitredenen heeten *sophismen*. Bijvoorbeeld:

Rijke menschen hebben vaak veel invloed;

Onze vriend is niet rijk;

Onze vriend heeft derhalve geen invloed.

Eenvoud is het kenmerk van het ware;

Zijne verklaring was zeer ingewikkeld;

Hij vertelde dus leugens.

Daar de verbindende kracht der voegwoordelijke bijwoorden veel geringer is dan die der voegwoorden, wordt, vooral in de spreektaal, bij de causale en de tegenstellende verbinding, behalve het voegwoordelijk bijwoord, soms nog *het aaneenschakelende* en aangewend, b.v.:

Hij heeft inderdaad groote gebreken en toch mag ik hem wel lijden. Ik wil uw vrienden liever niet ontmoeten en dus moet ge mij maar niet verwachten.

DE ONDERSCHIKKENDE VERBINDING. INDEELING DER
BIJZINNEN.

§ 99. De bijzinnen worden verdeeld naar hunne functie ten opzichte van den hoofdzin. Bij de behandeling van den enkelvoudigen zin hebben we de volgende bestanddeelen onderscheiden: *Onderwerp, gezegde, lijdend voorwerp, meewerkend voorwerp, oorzakelijk voorwerp, bijvoeglijke bepaling, bijwoordelijke bepaling, bepaling van gesteldheid*. In overeenstemming hiermede kunnen de bijzinnen ingedeeld worden in: *onderwerpszinnen, gezegdezinnen, lijdende, meewerkende en oorzakelijke voorwerpszinnen, bijvoeglijke bijzinnen en bijwoordelijke bijzinnen*.

OPMERKINGEN. *Bepalingen van gesteldheid*, tot bijzinnen vervormd, worden steeds bijwoordelijke bijzinnen. De *gezegdezinnen* vormen steeds het naamwoordelijk deel van het gezegde in den hoofdzin; werkwoordelijke gezegden kunnen niet in een bijzin omgezet worden.

Hier volgen voorbeelden ter vergelijking van de verschillende soorten van bijzinnen met de respectieve bestanddeelen van den enkelvoudigen zin, wier functie zij vervullen:

Enkelvoudige zinnen :

Zijn spoedig vertrek was een uitkomst voor ons.

(Het cursieve deel is *onderwerp*).

Samengestelde zinnen:

Dat hij zoo spoedig vertrok, was een uitkomst voor ons.

(Het cursieve deel is *onderwerpszin*).

- Hij is nog *dezelfde van vroeger*. Hij is nog, *wat hij vroeger was*.
 (Het cursieve deel is *naamwoordelijk deel van het gezegde*). (Het cursieve deel is *gezegdezin*.)
- Begrijpt ge *het door u gelezene*? Begrijpt ge, *wat ge gelezen hebt*?
 (Het cursieve deel is *lijdend voorwerp*). (Het cursieve deel is *lijdende voorwerpszin*).
- Wij zullen *den ijverigste hunner* een belooning toekennen. We zullen, *wie van hen zich het ijverigst betoond heeft*, een belooning toekennen.
 (Het cursieve is *meewerkend voorwerp*). (Het cursieve is *meewerkende voorwerpszin*).
- Ik reken *op uwe hulp*. Ik reken er op, *dat ge mij helpen zult*.
- Wees *uwer belofte* indachtig. Wees indachtig, *wat ge beloofd hebt*.
- (De cursieve deelen zijn *oorzakelijke voorwerpen*). (De cursieve deelen zijn *oorzakelijke voorwerpszinnen*).
- De *werkende* ploeg blinkt. De ploeg, *die werkt*, blinkt.
 (Het cursieve is *bijvoeglijke bepaling*). (Het cursieve is *bijvoeglijke bijzin*).
- Hij is *wegens diefstal* uit zijn betrekking ontslagen. Hij is uit zijn betrekking ontslagen, *doordat hij gestolen heeft*.
- (Het cursieve is *bijwoordelijke bepaling*). (Het cursieve is *bijwoordelijke bijzin*).

OPMERKINGEN. De bovenstaande zinnen zijn natuurlijk met zorg moeten gekozen worden. Het is duidelijk, dat in de meeste gevallen de bijzin zulk een omvang heeft of zoodanig gevormd is, dat hij niet door een bestanddeel van den enkelvoudigen zin vervangen kan worden. Immers, juist waar men niet in staat is, zijn gedachte in een enkelvoudigen zin uit te drukken, bedient men zich van bijzinnen. Er is echter nog een middel om het gebruik van bijzinnen te vermijden, een middel, waarvan door minder ontwikkelden gewoonlijk gebruik wordt gemaakt. Men vervormt dan den hoofdzin en den bijzin tot twee nevensgeschikte zinnen; b.v.:

Hoofdzin + bijzin:

Ik ben er zeker van, dat hij gelijk heeft.

Hij wilde met mij gaan, waarvoor ik echter beleefdelijk bedankte.

Wij zwegden daarover, toen vader thuis kwam.

Ofschoon hij zijn best doet, loopt hem toch alles tegen.

Niettegenstaande ik het hem verbood, klom hij over de schutting.

Hij ging op reis, nadat de drukke tijd voorbij was.

Wanneer ge de tram neemt, kunt ge in een half uur hier zijn.

Hoewel hij dit boek behoorlijk zou kunnen afmaken, wil hij niet.

Men herinnere zich, wat op bladz. 112, 113 over het verschil tusschen nevenschikking en onderschikking gezegd is en passe dit toe.

Nevengeschikte zinnen:

Hij heeft gelijk; daarvan ben ik zeker.

Hij wilde met mij gaan; ik bedankte daarvoor echter beleefdelijk.

Vader kwam thuis en toen zwegden wij daarover.

Hij moge zijn best doen, alles loopt hem toch tegen.

Ik verbood het hem, maar hij klom toch over de schutting.

De drukke tijd moest eerst voorbij zijn; daarna ging hij op reis.

Ge hebt de tram maar te nemen (of: Neem de tram), dan kunt ge in een half uur hier zijn.

Hij zou dit boek behoorlijk kunnen afmaken, maar hij wil niet.

§ 100. De bijzinnen kunnen ook beknopt en onvolledig voorkomen. De beknopte bijzinnen zijn eigenlijk geen zinnen, maar min of meer samengestelde zinsdeelen van den hoofdzin. Zij missen het hoofdkenmerk van den zin, *den persoonsvorm*, en in verband daarmede *een onderwerp*. Ze kunnen tot volledige bijzinnen vervormd worden, door den infinitief of het deelwoord, daarin voorkomende, in een persoonsvorm te veranderen en een *onderwerp* (aan den hoofdzin te ontleenen) benevens een *verbindingswoord* aan te brengen.

De grens tusschen *beknopte bijzinnen* en *zinsdeelen van den enkelvoudigen zin* is eigenlijk niet nauwkeurig aan te geven.

Hij verzekerde ons *te komen* (het cursieve is gewoon zinsdeel, lijdend voorwerp). Hij verzekerde ons, *zoo vroeg mogelijk te zullen komen* (het cursieve is beknopte lijdende voorwerpszin). Hij verzekerde ons, *dat hij zoo vroeg mogelijk zou komen* (het cursieve is volledige lijdende voorwerpszin).

De *onvolledige* bijzinnen kunnen niet als zinsdeelen van den hoofdzin beschouwd worden, *daar zij door een voegwoord van*

den hoofdzin gescheiden worden. Zij missen daarentegen, evenals de onvolledige enkelvoudige zinnen, één of meer bestanddeelen, die uit den hoofdzin aangevuld kunnen worden. Bijv.: Hij is ouder *dan ik* (oud ben). *Schoon oud en afgeleefd*, was zij toch niet lastig of knorrig (= *Schoon zij oud en afgeleefd was*, was zij enz.).

Men vergelijkte den beknopten en den onvolledigen bijzin met den samengetrokken nevenschikten zin.

De bijzinnen hebben meerendeels een bijzondere woordschikking (zie § 92). Soms echter heeft een bijzin de woordschikking van den hoofdzin; b.v.:

Neerland! *Was uw arm van staal*,

't Hart was mild en zacht en goedig (Heije.)

inplaats van: *Ofschoon uw arm van staal was*, was 't hart enz.

Zij kunnen, jammer is het, *één leven slechts verliezen* (Schimmel), in plaats van: Het is jammer, *dat zij slechts één leven kunnen verliezen*.

Hij zeide een dag of wat geleden: „*ik kom u morgen bezoeken*”, in plaats van: Hij zeide een dag of wat geleden, *dat hij ons den volgenden dag zou komen bezoeken*.

Bij de laatste twee zinnen geeft men aan de verschillende vormen van den bijzin de namen van directe en indirecte rede.

ONDERWERPS-, GEZEGDE- EN VOORWERPSZINNEN.

§ 101. De onderwerps-, gezegde- en voorwerpszinnen worden aan den hoofdzin verbonden door:

a. het voegwoord *dat*: *Dat uw broeder komt*, is zeker. *Dat wie niet werken wil, niet ete!* staat geschreven (De Genestet). Ik wist niet, *dat hij ziek was*. Ik ben zeker, *dat gij hem kent*, baas (Concience). Vernoegt u, *dat ge zijt een vrijgevochten beest* (Vondel, Roskam).

b. het voegwoord *of*: Er wordt niet gemeld, *of er menschen bij omgekomen zijn*. Wat kan het mij ook schelen, *of het al dan niet Nieuwjaarsmorgen is* (Busken Huet). Ik kan u niet zeggen, *of de trein op tijd zal aankomen*. *Of 't vers weer op het droge kwam*, wie heeft het ooit vernomen? (Van Zeggelen).

c. een vragend voornaamwoord of bijwoord (*wie, wat, welke, wanneer, waar, hoe, waarom* enz.): 't Is de vraag maar, *wie haar al, wie haar niet kan vinden* (De Genestet). Elk

weet, *waar 't Almensch kerkje staat.* (Staring). Zij herinnerde haar grootmoeder, *hoe onze kennismaking was aangekomen* (Busken Huet). Hij vermoedde nauwelijks, *wat koude, wat vuur, wat rook was* (Hasebroek). O zeg ons aardig beest, *wie of uw meester is geweest* (Heye).

d. een *betrekkelijk* voornaamwoord (wie, wat, die, het-geen): *Wat slecht uitgevallen was*, vond en troost en raad van pas (Brester). Dat dank ik, *die de wapenklok zoo juist en wel ter snede trok.* (Hofdijk). Hij is niet meer, *wat hij vroeger was.*

Wie recht kent, die mint recht (Ten Kate). Mij immers boven alles heugde, *wat ik van vader had gehoord* (Vrouw Bilderdijk).

Voorts kunnen deze bijzinnen met den vorm van den hoofdzin, maar dan zonder verbindend woord, voorkomen:

„*Wees u zelf!*” zei ik tot iemand (De Genestet).

„*Hij zal wachten!*” trilde het in haar binnenste (Schimmel).

Ik neem de spa ter hand, staat eindelijk bij hem vast (Staring).

Het was bladstil, getuigde de linde (Potgieter).

Ik geloof, *ik liep mijn kerker uit* (De Genestet).

Zij dacht, *het veulen volgde haar* (Tollens).

OPMERKING. Zeer af te keuren is het, bij de aanwending van de woord-schikking van den afhankelijken zin het voegwoord *dat* weg te laten, zooals b.v.:

Het was ons aangenaam, *zij ons wederom met een bestelling vercerden.*

Angstig duchtende misschien,

't Aapje ons uit de mouw zal zien.

(Brester.)

§ 102. De voegwoorden *dat* en *of* dragen in bovenstaande zinnen den naam van taalkundig verbindende voegwoorden.

Het *taalkundig verbindend* dat is oorspronkelijk niets anders dan het *aanwijzend voornaamwoord* dat. Zoo ontstond de zin: *Ik geloof, dat hij ziek is*, uit: *Ik geloof dat: hij is ziek* en de zin: *Dat hij komt, is zeker*, uit: *Dat* (namelijk) *hij komt, is zeker* of *Hij komt, dat is zeker*.

Niet oneigenaardig wordt het *taalk. verbindend voegwoord* dat door sommigen *zinslidwoord* geheeten. Het komt toch

niet alleen in afkomst met het lidwoord van bepaaldheid overeen, maar verricht ook in zeker opzicht denzelfden dienst.

Vergelijken we bijv.: *Ik wist niet, dat hij ziek was* met *Ik wist niet, of hij ziek was*.

In den eersten zin wordt van het „ziek zijn” gesproken als van een *bepaalde, bekende* zaak. Men zou den inhoud kunnen weergeven door: *Ik wist niets van de ziekte van hem*.

In den tweeden zin wordt het „ziek zijn” als iets *twijfelachtigs, onbekends* voorgesteld en de zin staat ongeveer gelijk met: *Ik weet niets van eenige ziekte van hem*.

OPMERKING. De zinnen: *Er wordt niet gemeld, dat er iemand bij omgekomen is* en *Er wordt niet gemeld, of er iemand bij omgekomen is*, hebben op het eerste gezicht dezelfde beteekenis. Toch komt het verschil uit, wanneer men b.v. de woorden *helaas* en *gelukkig* inlascht. We voelen dadelijk, dat een zin als: *Er wordt helaas niet gemeld, dat er iemand bij omgekomen is*, alleen uit den mond van een menschenhater kan voortkomen, terwijl de zin: *Er wordt gelukkig niet gemeld, of er iemand bij omgekomen is*, slechts geuit kan worden door iemand, die, om zijn gevoel te sparen, zich tevreden stelt met een onvolledig bericht. Daarentegen kan men zeer goed zeggen: *Er wordt helaas niet gemeld, of er iemand bij omgekomen is*, wat dan beteekent: We blijven in twijfel, of er iemand omgekomen is. Even begrijpelijk is de zin: *Er wordt gelukkig niet gemeld, dat er iemand bij omgekomen is*. Hij beteekent: Het omkomen van iemand wordt niet gemeld, is dus niet te vermelden, heeft dus niet plaats gehad.

Het taalkundig verbindende *of* is oorspronkelijk voorwaardelijk (verg. Eng. *if* = *indien*). De zin: *ik weet niet, of hij komt* en *Het is niet zeker, of hij thuis is* beteekenen dus oorspronkelijk: *Of (indien) hij komt, weet ik het niet* en *Of (= indien) hij thuis is, is dat (nog) onzeker*.

De bijzinnen met dat heeten *afhankelijke meedeelingen*, die met *of* en met een vragend voornaamwoord of bijwoord *afhankelijke vragen*.

§ 103. Men onderscheide de bijzinnen met de *vragende* voornaamwoorden *wie, wat, enz.*, van die, met de *betrekkelijke* voornaamwoorden *wie, wat enz.* aan den hoofdzin verbonden. Men vergelijke b.v. de zinnen:

a. Hij strafte gestreng, wie zich daaraan schuldig gemaakt hebben.

b. Ik zou gaarne weten, wie zich daaraan schuldig gemaakt hebben.

In den bijzin van zin a is wie een *betrekkelijk*, in dien van zin b een *vragend* voornaamwoord. Het vragend voornaamwoord heeft de volgende kenmerken:

1. het is gemakkelijk door een ander vragend voornaamwoord: wat voor, wat voor een, welke (gevolgd door een znw.) te vervangen;
2. het kan zonder bezwaar door het taalkundig verbindend of gevolgd worden;
3. de zin met het *vragende* wie of wat kan in een vraag omgezet worden, waarop de hoofdzin antwoord geeft.

De bijzinnen met de betrekkelijke voornaamwoorden wie, wat herkent men hieraan:

1. zij kunnen door een persoons- of zaaknaam vervangen worden;
2. zij treden als bijvoeglijke bepalingen van een in den hoofdzin aangebracht antecedent op;
3. de voornaamw. *wie, wat* kunnen door *die, dat, het-geen* vervangen worden;
4. het voornw. kan in den hoofdzin in den vorm van *die, dat* herhaald worden.

Voorbeelden van bijzinnen met een vragend voornaamwoord:

Ik zou gaarne weten, wie dat gezegd heeft = *Ik zou gaarne weten, wie of dat gezegd heeft*; of: *Ik zou gaarne weten, wat voor man (welke persoon) dat gezegd heeft*. Bij ontbinding van den zin krijgt men: *Wie heeft dat gezegd? Ik zou het gaarne weten.*

Wat wij nu te doen hebben, zal van de omstandigheden afhangen = *Wat of wij nu te doen hebben, enz. of: Welke zaken we nu te doen hebben, enz. of: Wat hebben wij nu te doen? Het zal van de omstandigheden afhangen.*

Voorbeelden van bijzinnen met een betrekkelijk voornaamwoord:

Hij strafte gestreng, wie zich daaraan schuldig gemaakt

hadden = *Hij strafte degenen, die zich daaraan schuldig gemaakt hadden*, of: *Hij strafte de schuldigen* of: *Hij strafte gestreng, die zich daaraan schuldig gemaakt hadden*, of: *Wie zich daaraan schuldig gemaakt hadden, die strafte hij gestreng*.

Wat goedkoop is, is niet altijd goed = *Hetgeen goedkoop is, is niet altijd goed*, of: *Het goedkoope is niet altijd goed*, of: *Datgene, wat goedkoop is, is niet altijd goed*, of: *Wat goedkoop is, dat is niet altijd goed*.

§ 104. Als *onderwerpszinnen* kunnen voorkomen: afhankelijke mededeelingen en afhankelijke vragen, benevens zinnen, door een betrekkelijk voornaamwoord aan den hoofdzin verbonden. Is de onderwerpszin een afhankelijke vraag, dan wordt de inhoud er van in den hoofdzin vaak samengevat in het voornaamw. dat: *Wie er komt, dat zal gauw genoeg bekend zijn. Hoevelen er gesneuveld zijn, dat wordt niet vermeld*.

Een onderwerpszin met betrekk. vnw. kan in den vorm die in den hoofdzin samengevat worden: *Wie waagt, die wint*.

Als de onderwerpszin op den hoofdzin volgt, wordt hij in den hoofdzin door het persoonlijk voornaamw. het vervangen: *Het is gelukkig, dat ge uw neef ontmoet hebt. Het is mijn broeder, die u gisteren aangesproken heeft*.

Onderwerpszinnen met den vorm van den hoofdzin zijn bijv.: *Zij kunnen, jammer is het, één leven slechts verliezen*. Het is een feit, *uw beschermeling is niet te vertrouwen. Eendracht maakt macht*, is een oud en bekend spreekwoord.

Beknopte onderwerpszinnen vinden we in de volgende samengestelde zinnen: *Het is ons aangenaam, u te zien. Het past u niet, laag op anderen neer te zien*. (Zie voor deze zinnen §§ 100 en 105).

De *gezegdezinnen* (§ 99) behooren steeds tot de in § 101 onder d genoemde bijzinnen. Zij volgen in den regel den hoofdzin: *Hij blijft steeds, die hij altijd geweest is. Die man is niet, wat hij schijnt*.

Somtijds gaat de gezegdezin vooraf: *Waarnaar hij altijd gestreefd had*, werd hij eindelijk.

Ook kan de gezegdezin door het voornaamwoord *het* in den hoofdzin vooraf aangekondigd worden: De voorzitter is *het, die de werkzaamheden regelt*. Zij zijn *het, die Wilhelmus blazen*.

Soms is het niet gemakkelijk, onderwerps- en gezegdezinnen van elkaar te onderscheiden.

In zinnen als: Het bleek, *dat hij gelijk had*. Het is, *of je geen tien kan tellen*, zijn de cursiefgedrukte zinnen *onderwerpszinnen*. Het toch is hier plaatsvervangend onderwerp, daar *blijken, zijn* enz. niet onpersoonlijk kunnen voorkomen. Ook in zinnen als: Zijne meening is, *dat wij eerst nog wat moeten wachten*; De vraag was thans, *hoe te handelen*; moeten de cursiefgedrukte bijzinnen als onderwerpszin ¹ beschouwd worden. Immers van „*hoe te handelen*” en van „*dat wij eerst enz.*” wordt medegeedeeld, dat ze „*een vraag*”, „*zijn meening*” zijn; niet omgekeerd. Men vergelijkte hiermee de enkelvoudige zinnen: *Professor is die geleerde. Voorzitter is de oudste in jaren*.

Eindelijk moeten ook in de volgende samengestelde zinnen: Het hoofdbebod van den christen is: *Hebt elkander lief!* Een der voorwaarden was, *dat de bezetting met volle krijgseer zou aftrekken*; de cursieve zinnen als onderwerpszinnen opgevat worden.

§ 105. De lijdende voorwerpszinnen kunnen in verschillende vormen voorkomen: Ik weet, *dat hij u niet lijden mag*. Gij moet, *die daar aankomt*, eens in het oog houden. Zeg ons, *wat gij daarvan denkt*. Schrijf ons, *waar en wanneer we je kunnen ontmoeten*. Ik vermoedde het wel, *dat die onderneming op niets zou uitloopen*. Solon verklaarde: *niemand kan gelukkig genoemd worden vóór zijn dood*.

De lijdende voorwerpszin kan in den hoofdzin door het voorloopig vervangen of, als hij vooraf gaat, in de woorden het en dat samengevat worden:

Wat gij niet wilt, dat u geschiedt,
Doe dat ook aan een ander niet.

Of 't vers weer op het droge kwam,
Wie heeft het ooit vernomen.

(Van Zeggelen.)

Beknopte lijdende voorwerpszinnen zijn bijv.: De kapitein beval, *alle zeilen bij te zetten*. Ik verzocht den bediende, *met hem mede te gaan*. Ik verzocht mijn vader, *met hem mede te mogen gaan*. De schare wist niet, *waar in dit oogenblik te vluchten*.

(Dergelijke beknopte zinnen kunnen tot volledige gemaakt worden op de in § 100 aangegeven wijze. Het onderwerp is òf *dat van den hoofdzin*, òf *het onbep. vnw.* men, òf wel, *het komt in den hoofdzin voor als meewerkend voorwerp*).

Niet alle lijdende voorwerpszinnen kunnen tot beknopte zinnen vervormd worden. Zoo is er verschil tussehen :

Hij vergat (= bedacht niet), dat hij tot zijn patroon sprak.

Hij vergat (= verzuimde) tot zijn patroon te spreken.

Hij ziet, dat hij met zijn winkel vooruitkomt.

Hij ziet (= beproeft) met zijn winkel vooruit te komen.

De deugniet wist, dat hij zijn makker in verdenking bracht.

De deugniet wist (= vond een middel) zijn makker in verdenking te brengen.

Ik dacht, dat ik hem een compliment maakte.

Ik dacht (= had het voornemen) hem een compliment te maken.

De arme man hoorde, dat hij vriendelijk toegesproken werd.

De arme hoorde (= behoorde) vriendelijk toegesproken te worden.

OPMERKING. In strijd met den Nederlandschen zinsbouw zijn zinnen als de volgende :

Een ieder denkt zijn nil een valk te zijn.

Maar als men hem vertoonde den gedoemde een Spanjaard te zijn, bewilligde hij in 't werk. (P. C. Hooft.)

De geheime zending aan de koningin kon niet worden toevertrouwd, dan aan iemand, die men wist haar aangenaam te zijn. (Mevr. Bosboom---Toussaint.)

En Eva vond niet in Batavia de ideale stad van Europeesch-Orientalische beschaving, die zij zich Batavia gedacht had in den Oosthoek. (Couperus.)

Over zinnen als: *Wie verwacht gij, dat benoemd zal worden?* zie § 110.

De meewerkende voorwerpszinnen kunnen slechts met een betrekkelijk voornaamw. aanvangen. Gaat de meewerkende

voorwerpszin vooraf, dan wordt gewoonlijk de inhoud er van in den hoofdzin nog eens in een voornaamwoord samengevat. Soms kan deze bijzin, evenals het meewerkende voorwerp in den enkelvoudigen zin, door *aan* of *voor* voorafgegaan worden. Voorbeelden: Schenk, *wie u* (of *die u*) *vleien*, uw vertrouwen niet. Hij zou *aan wie hem maar wist uit te hooren* al zijn geheimen meedeelen. *Wie het eerst den eindpaal bereikt heeft*, dien zullen we den prijs uitreiken. *Voor wie in hetzelfde geval verkeert*, kan dit voorbeeld tot waarschuwing strekken.

Droef zingen de golven een wiegelied
Voor wie in de baren het leven liet.

(Mevr. Lapidoth—Swarth).

De oorzakelijke voorwerpszinnen kunnen ook van verschillenden aard zijn en worden vaak in den hoofdzin vooraf aangekondigd, hetzij door *het*, hetzij door een *voornaamwoordelijk bijwoord* (men vergelijk § 23, b): Ik herinner *het* mij niet, *dat hij zoo iets gezegd heeft*. Trek *het* u maar niet aan, *dat hij zoo onbeleefd is*. Niemand bekommerde *er* zich om, *hoe het met de betaling zou gaan*. Ik ben *er* niet zeker van, of *gij hem kent*. De moeder verlangde *er* naar, *haar zoon te omhelzen*. Men lette op het verschil tusschen:

Ik verlang, dat hij zijn gegeven woord gestand zal doen.

Ik verlang er naar, dat hij zijn gegeven woord gestand zal doen. (Zie ook bladz. 28, regel 1 en 2).

Ook kan de oorzakelijke voorwerpszin door een voorzetsel met den hoofdzin verbonden worden, of den vorm van een hoofdzin aannemen, b.v.: Ik lach *om hetgeen je zegt*. Ik herinner u er nogmaals aan: „*Na vier uur kunt ge hier niet meer terecht*”.

Beknopte oorzak. voorwerpszinnen zijn: Ik denk er niet aan, *u last te veroorzaken*. Zijt ge er zeker van, *hem thuis te vinden?*

Wacht u bovenal zorgvuldig,
Ooit aan Neerlands roem te knagen.

(Van Lennep).

§ 106. Men lette op de volgende eigenaardige onderwerps- en oorzakelijke voorwerpszinnen, door of verbonden, maar de woordschikking van den hoofdzin hebbende:

Het duurde niet lang, *of er kwam oneenigheid* = Dat er geen oneenigheid kwam, duurde niet lang.

Het scheelde weinig, *of je had me laten vallen* = Dat je me had laten vallen, scheelde weinig.

't Leed luttel aan na 't landen van Jacob de Rijk tot Vlis-singen, *of Pedro Pacieco komt de haven in* (P. C. Hooft) = Dat Pedro Pacieco de haven in kwam, leed luttel aan (= ge-beurde spoedig).

Ik twijfel er niet aan, *of hij zal zijn fout zelf inzien* = Ik twijfel er niet aan, dat hij zijn fout zelf zal inzien.

Slechts een handbreed, God van zegen! *Of hij moordt het lieve wicht* (Bilderdijk) = Dat hij het lieve wicht niet ver-moorde, (scheelde) slechts een haarbreed.

Bij de bijvoeglijke en de bijwoordelijke bijzinnen (zie §§ 107, 125) zullen we nog andere bijzinnen leeren kennen, op dezelfde wijze door of met den hoofdzin verbonden. Men herkent gemakkelijk het karakter van den bijzin, wanneer men of door een ander voegwoord vervangt; de zin erlangt dan de woordschikking van den bijzin en blijkt vaak een ontkenning te bevatten.

DE BIJVOEGLIJKE BIJZIN.

§ 107. De bijvoeglijke bijzinnen doen den dienst van bij-voeglijke bepalingen van een in den hoofdzin voorkomend zelf-standig naamwoord of voornaamwoord (*antecedent*); somtijds is *de gansche hoofdzin* als antecedent te beschouwen.

De bijvoeglijke zin wordt aan den hoofdzin verbonden:

a. door een *betrekkelijk voornaamwoord*: De paarden, *die de haver verdienen*, krijgen ze vaak niet. De schrijver, *wiens werken ge zoo gaarne leest*, is Dickens. Niemand lette op hem, *wat hem eenigszins tot kalmte bracht*. Hoe heet de man, *van wien gij het een en ander wilt te weten komen*? We gebruiken koffie en brood, *welke artikelen de goedkeuring van mijn neef weydroegen*.

b. door een *voornaamwoordelijk bijwoord* (in de plaats komende van een betrekkelijk voornaamwoord + een voorzetsel):

Het huis, *waarin ik gewoond heb*, wordt afgebroken. Hij wilde mij tot zijn vertrouwde maken, *waarmede ik echter niet ingenomen was*.

c. door de *taalkundig verbindende voegwoorden* dat en of (het antecedent is dan een zelfstandig naamwoord, dat een werking uitdrukt of wel: de bijvoeglijke bijzin draagt het karakter van een bijstelling (zie §§ 26, c en 28):

De verklaring, *dat hij afwezig was*, werd niet geloofd. De voorwaarde, *dat de aanvraag schriftelijk moest geschieden*, vond algemeene bestrijding. De vraag, *of hij schuldig was*, werd door de jury toestemmer! beantwoord.

OPMERKING. Wanneer in dit geval het antecedent een onzijdig zelfstandig naamwoord is, zou men het daarop volgende *dat* licht voor een onzijdig betrekkelijk voornaamw. kunnen aanzien, b.v.: *Het bericht, dat de stoomboot vergaan was, werd gelukkig niet bevestigd*. Vervangt men het antecedent door een mannelijk of vrouwelijk zelfstandig naamwoord van gelijke beteekenis, dan blijkt duidelijk het voegwoordelijk karakter van *dat*, b.v.: *De tijding of mededeeling, dat de stoomboot vergaan was, werd niet bevestigd*.

d. door een *vragend voornaamwoord of bijwoord*:

De quaestie, *wie als de oorzaak moest beschouwd worden, hoe in den geldnood moest voorzien worden, waar men elkaar zou ontmoeten, in welke gevallen men tot die maatregelen zou overgaan*, werd niet opgelost.

e. door een *plaats- of tijdbepalend voegwoord*, b.v.: waar, waarheen, vanwaar, toen, wanneer. (In dit geval is het antecedent steeds een plaats- of tijdsaanduiding, terwijl het voegwoord zelf gemakkelijk door een betrekkelijk voornaamw. of voornaamwoordelijk bijwoord kan vervangen worden):

Wijs de plaats, *waar ik gezaaid heb*. Ik ken de streek niet, *waarheen hij vertrokken is*. Het was een aangenaam plekje, *vanwaar wij een fraai uitzicht hadden*. Op een oogenblik, *toen niemand op hem lette*, nam hij zijn kans waar. Kunt ge den dag bepalen, *wanneer ge weer komt?* De dagen, *vóórdat hij met de boot vertrok*, werden in vreugde doorgebracht.

Opmerking verdienen nog de bijvoeglijke bijzinnen, door of verbonden en de *woordschikking hebbende van den hoofdzin*:

Geen dag ging voorbij, *of we werden uitgevraagd* = Geen dag ging voorbij, *waarop we niet werden uitgevraagd*.

Er is geen huis, *of 't heeft zijn kruis* = Er is geen huis, *dat niet zijn kruis heeft*.

Men kon geen stad in ons land noemen, *of hij wist haar op de kaart te vinden* = Men kon enz., *die hij niet op de kaart wist te vinden*.

Geen dag, geen nacht gaat om,

Of voor haar oogen rijst zijn beeld (= waarop niet zijn beeld rees.)

(Marie Boddaert.)

§ 108. Bij een nauwkeurige beschouwing van de verschillende soorten van bijvoeglijke zinnen merkt men op, dat de onderscheidingen, bij de bijvoeglijke bepalingen in den enkelvoudigen zin vermeld, hier weder terug komen.

Sommige bijvoegl. zinnen komen in karakter overeen met congrueerende bijvoeglijke woorden, b.v.:

De paarden, *die de haver verdienen*, krijgen ze vaak niet = De *werkzaamste* paarden krijgen de haver vaak niet. Het huis, *waarin ik gewoond heb*, wordt afgebroken = *Mijn oude* huis wordt afgebroken.

Andere vervangen een zelfstand. naamw. in den 2^{en} naamval of met een voorzetsel, bijv.:

Wij bezochten de plaats, *waar de brand gewoed had* = Wij bezochten de plaats *des onheils*.

De verklaring, *dat hij afwezig was*, werd niet geloofd = De verklaring *zijner afwezigheid* (of *ten opzichte van zijne afwezigheid*) werd niet geloofd.

De vraag, *of hij medeplichtig was*, werd toestemmend beantwoord. De vraag *omtrent zijn medeplichtigheid* werd toestemmend beantwoord.

De dagen, *vóórdat hij met de boot vertrok*, werden in vreugde doorgebracht = De dagen *vóór zijn vertrek met de boot* werden in vreugde doorgebracht.

Sommige bijvoegl. bijzinnen komen overeen met voorwerps-2^e naamvallen of voorwerpszinnen. Een enkele maal is een bijvoegl. bijzin uit een oorzakelijken voorwerpszin ontstaan en

wordt hij dan ook door een voorzetsel voorafgegaan b.v.: Zijn vertrouwen *op wie hem bijstand beloofd hadden* werd niet beschaamd.

Bijvoeglijke bijzinnen, die den geheelen hoofdzin tot antecedent hebben, zijn eigenlijk bijvoegl. bepalingen van het zelfst. naamw., waarin de inhoud van dezen zin is samen te vatten, b.v.: Hij is de dader, *wat ik nader zal bewijzen* (= *een beschuldiging, die ik nader zal bewijzen*, of *welke beschuldiging ik nader zal bewijzen*). Niemand lette op hem, *hetgeen hem tot kalnte bracht* (= *een omstandigheid, die hem tot kalnte bracht*). Clovis ging tot het christendom over, *hetgeen* (of *welk voorbeeld*) *eerlang door alle Franken gevolgd werd*. Zij scheepten ons op de vloer mat af, *waarover wij alles behalve tevreden waren* (= *een behandeling, waarover wij alles behalve tevredend waren*).

Dergelijke zinnen kunnen dan ook den hoofdzin voorafgaan: Hij lichtte zijn masker op en, *wat niemand kon vermoeden*, bleek toen de afwezig gewaande persoon te zijn (= *een feit, dat niemand had kunnen vermoeden*).

Somtijds wordt dit in de gedachten in te vullen zelfstandig naamwoord werkelijk in den bijvoeglijken bijzin ingelascht, b.v.: Hij spreekt telkens voor zijn beurt, *welke gewoonte hij maar niet kan afleeren*. Het betrekkelijk vnw. wordt dan bijvoeglijk gebruikt. (Zie daarover nog § 109.)

§ 109. Het *betrekkelijk voornaamwoord* is uit het *aanwijzend voornaamwoord* ontstaan. Een zin als: „*Ik heb een bedelaar gezien, die blind was*” is dus gevormd uit: *Ik heb een bedelaar gezien*, (en) *die was blind*. Naast *die* wordt (in de schrijftaal meer dan in de spreektaal) *welke* gebruikt. Dit laatste voornaamwoord kan ook bijvoeglijk voorkomen, wanneer het antecedent duidelijkheidshalve in dezelfde of andere woorden nog eens herhaald of in een zelfstandig naamwoord samengevat wordt. (Men zie ook de hierboven vermelde gevallen.) Voorbeelden:

De heer Kegge meldde mij, dat zijne vrouw en dochter, *welke laatste* tusschen twee haakjes gezegd een mooie brunette was, van verlangen brandden om mij te zien. Wij gebruikten koffie en brood, *welke beide artikelen* de eer hadden de volkomen goedkeuring van mijn neef weg te dragen. (Beets).

De voornaamwoordelijke bijwoorden, die het betrekk. voornaamw. met voorzetsel vervangen, zijn gewoonlijk samenstel-

lingen met *waar*. Soms, vooral in de spreektaal, worden samenstellingen met *daar* aangewend, b.v.:

Waar ligt ergens het plaatsje, daar gij heen gaat?

Het huis, daar ik u over sprak, wordt verkocht.

Wanneer een persoonsnaam het antecedent is, geeft men aan het betrekkel. v.n.w. de voorkeur boven het voornaamwoord. bijwoord. Toch komt ook dan het voorw. bijw. wel voor: *Zij had vele aanbidders, waarmede zij naar 's lands wijs beurtelings kermis hield, zonder haar keuze te willen bepalen.* (Beets).

Het betrekkelijk voornaamwoord komt in getal, geslacht en (als het antecedent een pers. v.n.w. is, ook in) persoon met zijn antecedent overeen. Is de gansche hoofdzin het antecedent, dan wordt *wat* of *hetgeen* als betrekkelijk voornaamwoord aangewend. Soms is de bovenvermelde overeenstemming van antecedent en betrekk. voornaamw. niet aanwezig, b.v.:

Jupiter verwonderd, zoude geerne de oorzaak daaraf weten, liet hem vragen, waarom hij niet gekomen was in zoo goeden, grooten *gezelschap*, *die* van den oppersten God geroepen *waren*.
(Roemer Visscher.)

Onder het loffelijke, dat Bakhuizen van den Brink gedurende zijn gansche leven kenschetste, behoorde een groote piëteit jegens elk *degenen* van zijne leermeesters, *welke* zich meer aan zijn ontwikkeling *liet* gelegen liggen, dan de andere.
(Potgieter.)

Hetgeen, eigenlijk een bepaling aanduidend voornaamwoord, komt, als boven vermeld is, alleen dan als betrekk. v.n.w. voor, wanneer de geheele hoofdzin als antecedent optreedt; anders gebruikt men *dat* of *hetwelk*. In strijd hiermede vindt men bij Potgieter vaak *hetgeen* met een onzijdig z.n.w. als antecedent, b.v.:

Dat papier koopen en verkoopen ter beurze gaat niet zonder een vast en vlug hoofd, *hetgeen* ieder oogenblik waarheid van logen weet te schiften.

Het betrekkelijk v.n.w. of voornaamw. bijwoord staat aan het begin van den bijzin. In ouderwetschen stijl wordt het nog soms door een bepaling voorafgegaan, b.v.:

Achter het huis bevond zich een tuin, *in het midden van welken* een sierlijk bloembed was aangelegd.

Te 11 uur hedenmorgen hield voor het bordes van het stadshuis alhier een tweespannig rijtuig stil, *op den bok waarvan* een witgedaste bode van het departement van Justitie zat met het teeken voor die beambten op de borst. (Handelsblad 25 Jan. 1901.)

Deze constructies worden zelden meer aangewend.

§ 110. Ook de bijvoeglijke bijzinnen kunnen zonder verbinding en met de woordschikking van den hoofdzin voorkomen: De kreet: „*Leve de Koningin!*” werd vol geestdrift aangeheven: Hij maakte de opmerking: *de quaestie moet in deze bijeenkomst afgehandeld worden.* Het spreekwoord: *kleine oorzaken hebben groote gevolgen*, is niet volkomen waar.

Beknopte bijvoeglijke zinnen zijn eigenlijk bepalingen, bevattende deelwoorden of infinitieven, op hun beurt van bepalingen voorzien. In den beknopten bijvoegl. zin heeft men steeds een infinitief of deelwoord, terwijl het betrekk. v.n.w. wegvalt. Andere beknopte bijvoeg. bijzinnen komen overeen met de beknopte onderwerpszinnen. Ook zijn er enkele beknopte bijvoegl. bijzinnen met *om*. Voorbeelden:

Een dienstbode, *van goede getuigen voorzien*, kan onmiddellijk geplaatst worden. Tot het onderwijs kunnen ook externen toegelaten worden onder voorwaarden, *nader door het bestuur vast te stellen.* Een haveloos gekleed man, *zich met geweld een doortocht banend*, naderde den vorst. Hij schijnt mij een handig persoon toe, *alleszins geschikt voor die betrekking.* De quaestie, *hoe in deze omstandigheden te handelen*, kwam wederom ter sprake. Ik houd hem niet voor een persoon, *om zoo iets te kunnen doen.*

Opmerking verdienen nog samengestelde zinnen als de volgende:

De trein, *dien hij zeide, dat ik nemen moet*, houdt niet te W. op. De predikant, *die gij hoopt, dat beroepen zal worden*, komt helaas niet in aanmerking. De boeken, *waarvan zij beweerde, dat we gesproken hadden*, zijn mij geheel onbekend.

In deze zinnen behoort het *betrekk. v. nw.* of *voornaamwoord bijw.* eigenlijk in den volgenden voorwerpszin thuis.

De vorm dier woorden regelt zich dan ook naar de functie, die zij in den voorwerpszin hebben. Bij de ontleding scheidde men het cursieve gedeelte als *bijv. bijzin* van den hoofdzin af en *ontbinde daarna* dien samengestelden *bijv. zin* (na overbrenging van het voornaamw. of bijwoord naar den zin, waar het thuis behoort) in hoofdzin en voorwerpszin b.v.:

De predikant komt helaas niet in aanmerking. . . . hoofdzin.

Die gij hoopt, dat beroepen zal worden. . . . bijvoegl. bijzin, bestaande uit:

gij hoopt hoofdzin.

dat die beroepen zal worden lijdende voorwerpszin.

Hieruit blijkt, dat in 't volgend citaat wien moeilijk te verdedigen is:

De God, wien gij siddrend gelooft, dat bestaat. (Beets.)

Een soortgelijk geval doet zich ook voor in voorwerpszinnen als:

Wie verwacht gij, dat benoemd zal worden? Waar hoopt men, dat men elkaar zal ontmoeten? Wien beveelt gij, dat ik u zenden zal?

In deze zinnen is het vragende voornaamwoord krachtens zijn natuur vooraan geplaatst, schoon het in den bijzin thuis hoort.

De ontleding dezer zinnen is natuurlijk:

gij verwacht hoofdzin

dat wie benoemd zal worden lijdende voorwerpszin.

DE BIJWOORDELIJKE BIJZINNEN.

§ 111. De bijwoordelijke bijzinnen doen den dienst van een bijwoordelijke bepaling. Evenals de bijwoordelijke bepalingen van onderscheiden aard kunnen zijn, heeft men ook vele soorten van bijwoordelijke bijzinnen.

Men vergelijkte de volgende bijwoordelijke bepalingen en bijwoordelijke bijzinnen:

bepalingen van plaats:

bijzinnen van plaats
(plaatsbepalende bijzinnen):

Ik heb het boek *in mijn kast*
gelegd.

Ik heb het boek gelegd, *waar*
ge het niet kunt vinden.

Hij gaat naar *huis*.

Hij gaat, *waarheen hij wil*.

Voegwoorden: waar, waarheen, vanwaar, werwaarts.

bepalingen van tijd:

Willem komt *aanstonds*.

Ik behoeft u niets meer te zeggen *na zijn waarschuwing*.

Wij zullen daarover spreken *onder het eten*.

Zij blijft *veertien dagen* logeeren.

Sedert zijn vertrek, gaan we niet meer uit.

Voegwoorden: als, wanneer, toen, nadat, voordat, terwijl, sinds (dat), sedert, tot (dat), eer, zoodra, zoolang (als), zoo vaak (als) enz.

bepalingen van oorzaak, reden, grond en middel:

Het kind had *door zijn wildheid* zich bezeerd.

Dat zal zeker niet goedgekeurd worden *door een eerlijk man*.

De knecht is ontslagen *wegens diefstal*.

Met geld krijgt men veel van hem gedaan.

bijzinnen van tijd (*tijdbepalende* bijzinnen):

Willem komt, *zoodra hij zijn werk af heeft*.

Ik behoeft u niets meer te zeggen, *na hetgeen hij u op het hart gedrukt heeft*.

Wij zullen daarover spreken, *terwijl we aan het eten zijn*.

Zij blijft logeeren, *zoolang (als) zij kan*.

Sedert hij vertrokken is, gaan we niet meer uit.

bijzinnen van oorzaak, reden, grond en middel

(*redengevende* bijzinnen):

Het kind had zich bezeerd, *doordat het zoo wild was geweest*.

Dat zal zeker niet goedgekeurd worden *door wie op eerlijkheid prijs stelt*.

De knecht is ontslagen, *omdat (of daar) hij oneerlijk was*.

Met hem geld te beloven, kreeg men dit ten slotte van hem gedaan.

Doordat wij hem geld beloofden, kregen wij dit ten slotte van hem gedaan.

Een bepaling van middel kan ook uitgedrukt worden door een voorwaardelijken bijzin (zie lager).

Voegwoorden: doordat, doordien, omdat, dewijl, vermits, daar, naardien, nademaal, aangezien, nu.

bepalingen van doel:

Tot beter begrip der zaak
gaf ik eenige toelichtingen.

Het huis werd *voor afbraak*
verkocht.

Voegwoorden: opdat, ten einde, dat.

bepalingen van gevolg:

De zaak werd *tot zijn eigen*
beschaming nu geheel tot klaar-
heid gebracht.

Tot onze teleurstelling kon
van het reisje niets komen.

Een gevolgtrekking kan slechts door een zin worden uitgedrukt, hetzij door een nevenschikten met *dus*, *derhalve*, enz. of door een ondergeschikten met *zoodat*, *weshalve*. De ondergeschikte zin heet dan *besluitende* bijzin.

Voegwoorden: zoodat, waardoor, weshalve, dat, of.

bepalingen van voor-
waarde:

Op verzoek wordt de voor-
stelling herhaald.

Met de tram kunt gij er in
een half uur zijn.

De goederen worden *desver-*
langd op zicht gezonden.

Voegw.: als, indien, wanneer, ingeval, mits, tenzij, tenware, bijaldien, zoo, aangenomen dat, verondersteld dat, of.

bijzinnen van doel

(*doelaanwijzende* bijzinnen):

Ik gaf nog eenige toelichtin-
gen, *opdat men de zaak be-*
ter zou begrijpen.

Het huis werd verkocht *om*
afgebroken te worden. (Be-
knopte bijzin.)

bijzinnen van gevolg

(*gevolgaanduidende of beslui-*
tende bijzinnen):

De zaak werd nu geheel tot
klaarheid gebracht, *waardoor*
hij leelijk aan de kaak ge-
steld werd.

Van het reisje kon niets ko-
men, *zoodat we zeer teleur-*
gesteld waren.

bijzinnen van voorwaarde
(*voorwaardelijke* bijzinnen):

Als men het verzoekt, wordt
de voorstelling herhaald.

Wanneer ge de tram neemt,
kunt ge er in een half uur zijn.

De goederen worden, *zoo men*
dit verlangt, op zicht gezonden.

bepalingen van toe-
geving:

*Niettegenstaande mijne
waarschuwingen* begaf hij zich
op het ijs.

Ondanks het voorgevallene
bleven zij ons bezoeken.

Voegwoorden: ofschoon, schoon, alhoewel, hoewel, of,
hoezeer, niettegenstaande, al.

bepalingen van hoedanig-
heid en graad:

Hij gehoorzaamt hem *slaafs*.

Gij schrijft niet *op de ver-
langde manier*.

Die jongen is *zeer dom*.

Het regent *bar*.

Je broer heeft het *handig*
aangelegd.

bepalingen van beperking
en verhouding:

Voor mij behoeft men geen
rijtuig te laten komen.

Hij is ongelukkig *in het spel*.

De booswicht wordt gestraft
naar gelang van de misdaad.

Het dividend werd vastge-
steld *naar het aantal dienst-
jaren*.

bijzinnen van toegeving
(*toegevende* bijzinnen):

*Niettegenstaande ik hem
waarschuwde*, begaf hij zich
op het ijs.

*Hoewel dit voorgevallen
was*, bleven zij ons bezoeken.

bijzinnen van hoedanig-
heid en graad:

Hij gehoorzaamt hem,
alsof hij zijn slaaf is.

Gij schrijft niet, *zoals
het verlangd wordt*.

Die jongen is zoo dom
als een eend.

Het regent, *dat het
giet*.

Je broer heeft het zoo
aangelegd, *dat niemand
er iets van bemerkt
heeft*.

} *Vergelijkende bij-
zinnen.*

} *Gevolgduidende
bijzinnen.*

bijzinnen van beperking
en verhouding:

Wat mij betreft, be-
hoeft men geen rijtuig te
laten komen.

Hij is ongelukkig, *voor
zoo ver hij speelt*.

*Naarmate de misdaad
groter is*, wordt de boos-
wicht strenger gestraft.

*Hoe meer dienstjaren
men had*, des te grooter
was het dividend.

} *beperkende bij-
zinnen.*

} *verbindings-
zinnen.*

Voegwoorden: als, dan, gelijk, even . . . als, zoo . . . als, zooals, alsof, of, hoe . . . hoe, hoe . . . des te, naarmate, (al) naar (dat), naar gelang dat.

bepalingen van omstandigheid:

bijzinnen van omstandigheid:

Wij keerden *onder een stortregen* naar huis terug.

Zonder verlof was hij de deur uitgegaan.

Wij keerden naar huis terug, *terwijl het stortregende*,

Zonder dat hij verlof gekregen had, was hij de deur uitgegaan.

Voegwoorden: terwijl, zonder dat, in plaats dat.

OPMERKING. De bepalingen van modaliteit kunnen niet door bijzinnen vervangen worden. Als modaliteitsbepalingen kunnen dienst doen: vergelijkende en beperkende bijzinnen. Voorbeelden:

Bepalingen van modaliteit:

Dat is *beslist* niet waar:

Dat is niet waar, *gelijk algemeen verzekerd wordt* (vergelijkende bijzin).

Uw broeder is *vermoedelijk, denklijk* opgehouden.

Uw broeder is opgehouden, *voor zover ik kan nagaan* (beperk. bijzin).

Er zal *misschien, wellicht* nog wel iets voor ons overschieten.

Er zal, *naar men gist*, nog wel iets voor ons overschieten. (verg. bijzin.)

§ 112. De bijwoordelijke bijzinnen worden meerendeels door voegwoorden met den hoofdzin verbonden. Deze dragen dan denzelfden naam als de zinnen, die zij verbinden; bijv.: voegwoorden van plaats of plaatsbepalende voegwoorden (= voegwoorden, die dienen ter verbinding van een bijzin van plaats of plaatsbepalenden bijzin). Sommige bijwoordelijke bijzinnen vangen aan met een betrekkelijk voornaamw. en worden dan door een voorzetsel voorafgegaan: *Na hetgeen u reeds gezegd is*, verwondert mij uw vraag. Vervoeg u maar weer *bij wie u vroeger geholpen heeft*.

Het is duidelijk, dat het voorzetsel in bovenstaande gevallen bij den ganschen bijzin behoort en dus geen invloed heeft op den vorm van het voornw., dat er achter staat. De naamval van het voornaamwoord hangt natuurlijk slechts af van de functie, die het in den bijzin bekleedt.

De in § 111 aangegeven zinnen vermelden niet alle nuances, die bij de bijwoordelijke bijzinnen bestaan. Sommige bepalingen kunnen niet in den vorm van bijzinnen voorkomen, terwijl daarentegen tal van bijzinnen niet tot bepalingen zijn terug te brengen. Intusschen geeft bovenstaand lijstje een voldoende overzicht van de soorten van bijzinnen, terwijl eigenaardige gevallen hieronder vermeld worden.

Vele voegwoorden zijn gevormd uit de verbinding van een bijwoord met dat, b.v.: *zoodat, opdat, nadat, voordat, doordat, omdat, eerdat, totdat*, of van een bijwoord met *als*, b.v.: *evenals, zooals, zoolang als*. Soms kan van deze samenstellingen het laatste lid wegvallen, b.v.: Wij waren reeds op weg, *voor(dat)* de zon opging. Ik heb hem niet vertrouwd, *zoolang (als)* ik met hem samengewoond heb. Met de meeste, b.v. met *nadat, doordat, opdat, omdat* enz. is dat evenwel niet mogelijk. Is de bijzin echter beknopt, dan blijft het voegwoordelijk deel der samenstelling achterwege (zie § 126).

Uit het bovenstaande blijkt, dat de volgende verbinding afgekeurd moet worden:

*En na ze lijdzaam had gewacht
En uur aan uur reeds was verlocpen,
Sloot zij haar kluis weer 's avonds open.*
(Tollens.)

BIJZINNEN VAN PLAATS EN VAN TIJD.

§ 113. De bijzinnen van plaats verwarre men niet met *onderwerps-* of *voorwerpszinnen*, die door een vragend bijwoord (waar, waarheen, enz.), noch met *bijvoeglijke zinnen*, die (als de bijwoordelijke) door een plaatsbepalend voegwoord aan den hoofdzin verbonden worden.

Weet gij, <i>waar hij woont</i> (voorwerpszin).	= Weet gij <i>zijn woonplaats</i> .
Wijs mij het huis, <i>waar hij woont</i> (bijvoegl. bijzin).	= Wijs mij het <i>door hem bewoonde</i> huis.
Ik woon niet, <i>waar hij woont</i> (bijwoord. bijzin van plaats).	= Ik woon niet <i>in zijn huis, in zijn buurt</i> .
<i>Waar hij heen gaat</i> , is mij onbekend (onderwerpszin).	= <i>Het doel van zijn tocht</i> is mij onbekend.
<i>Waar hij heengaat</i> , kan niemand hem volgen. (bijwoord. bijzin van plaats.)	= <i>Naar het doel van zijn tocht</i> kan niemand hem volgen.

OPMERKING. Het is gemakkelijk in te zien, dat in „*Mijn vaderland is, waar de zon ontwaakt*”, de bijzin als onderwerpszin en als plaatsbepalende bijzin kan beschouwd worden, naarmate men den geheelen zin neemt als antwoord op de vraag: *Welk land is uw vaderland?* of *Waar is uw vaderland?*

In de volgende citaten kan men *waar* zoowel voor een *tijdbepalend* als een *plaatsbepalend* voegwoord houden:

*Wel zijt ge meer dan schoon, o dochter van het Zuilen,
Waar ge in uw ledikant, in 't leliewit gewaad,
Met bloemen op het dek de gure winterbuien
Door pas ontdooide ruit half dwepend gadeslaat.*

(P. Louwerse.)

*Waar het handelswinsten geldt,
Wordt zelfs een mensch niet veel geteld.*

(Bogaers.)

§ 114. Men make wel onderscheid tusschen *bijzinnen van tijd* en *bijvoeglijke bijzinnen*, die beide door een voegwoord (toen, voordat, nadat) aan den hoofdzin kunnen verbonden worden:

Wij waren reeds vrienden in den tijd, *toen wij nog schòol gingen.* = Wij waren reeds vrienden in den tijd *van ons schoolgaan.*

(bijvoeglijke bijzin.)

Wij waren reeds vrienden, *toen wij nog school gingen.* = Wij waren reeds vrienden in *onzen schooltijd, in onze jeugd.*

(bijzin van tijd).

Ook verwarre men niet met elkaar de bijzinnen, door *het vragend bijwoord* wanneer, en de bijzinnen, door *het voegwoord* wanneer met den hoofdzin verbonden. De eerste zijn *onderwerps-* of *voorwerpszinnen*, de laatste *tijdbepalende bijzinnen*: b.v.: *Wanneer het huwelijk plaats zal hebben*, is nog niet vastgesteld. (Het cursieve is onderwerpszin.) Ik kan u niet zeggen, *wanneer het boek zal verschijnen* (voorwerpszin). Het geeft altijd een heele drukte, *wanneer de oogst binnengehaald wordt* (bijzin van tijd).

OPMERKING. Het is duidelijk, dat een zin als: *Schrijf mij onmiddellijk, wanneer hij afgeriscd is*, wederom voor twee uitleggingen vatbaar is, daar
DULSER, *Ned. Spraakkunst.*

wanneer hier zoowel een vragend bijwoord als een tijdbepalend voegwoord kan zijn en de zin dus kan beteekenen: *Deel mij onmiddellijk mede, op welken tijd hij afgereisd is* en *Schrijf mij onmiddellijk, nadat hij afgereisd is*.

De voegwoorden *als* en *wanneer* kunnen gebruikt worden bij bijzinnen, die een verleden en bij die, welke een tegenwoordigen tijd bevatten; *toen* wijst altijd op het verleden.

Als wordt in zinnen met een verleden tijd gebruikt, indien van een *herhaling van handelingen of toestanden* sprake is; toen wijst op *een bepaald feit*; b.v.:

Toen ik vacantie kreeg, ging ik bij mijn oom logeeren (hier is van een enkel geval sprake). *Als* (of *wanneer*) *ik vacantie kreeg, ging ik bij mijn oom logeeren* (hier heeft men een gewoonte op het oog).

Vroeger werden (en ook nu nog worden in Vlaanderen) *als* en *wanneer* in den zin van *toen* gebruikt. Voorbeelden: *Als wij klein waren en samen bij den koster ter schole gingen, dan heeft hij nog een prijs van 't geschrift gehad* (Conscience).

*Eens was het anders hier ter stee,
Wanneer een voord den weg doorsnee* (Staring).

Het voegwoord *terwijl* geeft een gelijktijdigheid van handelingen of toestanden te kennen.

*Gij lacht wel met uw linkeroog,
Terwijl uw rechter schreit.* (Heije).

Het kan echter ook dienst doen, om een bijzin van omstandigheid aan den hoofdzin te verbinden (zie § 124). Soms wordt dit *terwijl* tot *wijl* verkort, bijv.:

*Wat fronst gij dus den wenkbrowwoog,
Wijl alles zingt en jubelt beneden en omhoog?*
(Van Beers).

Daar het redengevend *dewijl* eveneens tot *wijl* verkort kan worden, is dubbelzinnigheid niet altijd uitgesloten:

*Hij is geen waaghals; evenwel
Verloor hij in de effecten,
Wijl andren bij dat windrig spel
Zich met zijn fondsen dekten.*
(Weissman).

In de plaats van *terwijl* wordt ook wel (vooral door dichters) *daar* gebruikt:

*'t Ergloos knaapje lacht hem tegen,
Daar hij aanlegt met de schicht.* (Bilderdijk).

Hij had hem eens betrappt, daar hij in den avond bezig was, strikken voor hazen te zetten.

(Beets, Teun de Jager.)

Een enkele maal treft men een bijzin van tijd zonder verbindingswoord en met de woordschikking van den vragenden hoofdzin aan, b.v.:

*Kan men nog wenschen om Julizefieren,
Giet ons December die kracht in het bloed?* (= Wanneer ons enz.)

(Bogaers.)

Hoe 't schrander dier den baas aanschouwde

En vriendlijk knikte met den kop,

Ging 't deksel van de spijskist op. (= Als 't deksel enz.)

(Schimmel.)

REDENGEVENDE BIJZINNEN.

§ 115. De verschillende voegwoorden ter verbinding van redengevende zinnen, op bladz. 140 vermeld, worden niet scherp van elkander onderscheiden. Omdat verbindt gewoonlijk de vermelding eener reden, doordat en doordien de vermelding van een oorzaak, aangezien en daar die van een grond.

Voorbeelden: *Hij wilde ons niets melden, omdat hij ons niet vertrouwde. Het ijs werd volkomen betrouwbaar geacht, daar het verscheidene nachten achter elkaar sterk gevrozen had. Het huis verzakte, doordat niet diep genoeg geheid was. Uw voorgeslacht was kloek van zin; eer kwam het toe, wjl 't best zich kweet* (Bogaers). *Voor het overige moet ik hen wel dragelijk vinden, aangezien ik den meesten tijd de eer heb tot hunne klasse te behooren.* (Beets).

Vermits en overmits worden weinig meer aangewend: *Hij heeft geen grijs hoofd, vermits hij een bruine pruik draagt* (Beets). *Gij zult onderstuurman bij mij worden, overmits ik den mijnen in het laatste gevecht heb verloren.* (Van Lennep).

Mits (mitsdat), dat thans alleen als voorwaardelijk voegwoord voorkomt, had vroeger insgelijks redengevende kracht; bijvoor-

beeld: *Wijd uit der mate, mits onder andere stroomen ook de vermaarde Rijn hier zijn meeste water loost, gaapt deze opening* (Hooft).

. *Treslongs zegelring, wel bekend daar ter plaatse, mits dat zijn vader baljuw van Den Briel geweest was.* (Hooft).

Een redengevende bijzin kan ook door het voegwoord dat met den hoofdzin verbonden worden. De hoofdzin is dan een vraag of bevat een bijwoord (of hulpwerkwoord) van modaliteit; bijv.: *Hij heeft stellig niet veel goeds uitgevoerd, dat hij zoo schuw rondkijkt. Wat zou hij uitgevoerd hebben, dat hij zoo schuw rondkijkt?*

Andere eigenaardige redengevende zinnen zijn die, welke beginnen met een naamwoord, gevolgd door *als, die of daar*, bijv.:

Foei dat geeuwen, foei dat gapen,
Schaam je, *lui aard, daar ge zijt.*

(Ten Kate)

En mengt zich ook een traan met d'ingegoten wijn,
Dat doet hun harten goed, *rampzaalgen als ze zijn.*

(Tollens)

Men make wel onderscheid tusschen de zinnen:

- a. Ik ben bang, *dat hij komt* (oorzakelijke bijzin).
- b. Ik ben bang, *omdat hij komt* (redengevende bijzin).
- a. Je zult wel blij zijn, *dat je weer naar huis gaat* (oorzakelijke voorwerpszin).
- b. Je zult wel blij zijn, *omdat je weer naar huis gaat* (redengevende bijzin).

In de zinnen met a is van een *bang zijn* en *blij zijn* alleen ten opzichte van een bepaalde zaak („iemand's komst" en „het naar huis gaan") sprake, terwijl in de zinnen met b *een toestand van vrees* en *van blijdschap* vermeld wordt, veroorzaakt door hetgeen de bijzin aangeeft.

Ook onderscheide men het tijdbepalende nu van het redengevende nu:

Nu het te laat is, komt ge pas uw hulp aanbieden (de bijzin is *tijdbepalend*).

Nu ge cenmaal hier zijt, kunt ge wel een handje helpen (de bijzin is *redengevend*).

BIJZINNEN VAN DOEL EN GEVOLG.

§ 116. Ter verbinding van bijzinnen van doel worden *opdat* en *ten einde* gebruikt; bijv.:

De goede God heeft mij gepland,
Opdat ik hier mijn plicht zou doen (Heije).

Maar ook dat kan daarvoor dienst doen; b.v.:

Spreek wat harder, dat we je verstaan kunnen.

*En stuurt haar hand, die om zich tast,
Dat zij ze, eer haar de dood verrast,
Haar zegen doe erlangen.*

(Van Lennepe).

In den volgenden zin kan de bijzin als *doelaanwijzende bijzin* en als *oorzakelijke voorwerpszin* beschouwd worden:

Wat gaf ik niet, dat hij op dezen dag getuige ware van ons aller geluk. (Van Lennepe).

Men lette op het onderscheid tusschen doelaanwijzende bijzinnen en oorzakelijke voorwerpszinnen:

- a. Ik waarschuw je, *dat je zoo iets niet meer probeert* (oorzakelijke voorwerpszin).
- b. Ik waarschuw je, *opdat je zoo iets niet meer probeert* (doelaanwijzende bijzin).
- a. We zullen goed opletten, *dat we niet in den verkeerden trein gaan* (oorzakelijke voorwerpszin).
- b. We zullen goed opletten, *opdat we niet in den verkeerden trein gaan* (doelaanwijzende bijzin).

De bijzinnen met a. geven te kennen, ten opzichte waarvan gewaarschuwd of opgelet wordt; die met b. geven het doel aan der waarschuwing en der oplettheid.

In vroeger tijd werden *opdat* en *omdat* door elkander gebruikt. Nog ontmoet men wel eens *omdat* aan het begin van een doelaanwijzenden zin, b.v.:

Ik zal u ter kerke leiden en met u des Zondagsavonds in de Kroon een pint bier gaan drinken, omdat gij de vrienden zoudt hooren spreken. (Conscience).

§ 117. De bijzinnen, die den naam van gevolgaanduidende dragen, kunnen òf een gevolg òf een gevolgtrekking vermelden. De voegwoorden zoodat en weshalve zijn in beide gevallen bruikbaar; waardoor, waarom en vandaar dat alleen in het eerstgenoemde. Bijzinnen, die een gevolgtrekking bevatten, noemt men ook wel *besluitende*.

Voorbeelden: De trein was juist weg, *zoodat wij met een volgenden moesten vertrekken*. Ik zag hem niet meer, *zoodat*

hij met een vorigen trein moet vertrokken zijn. De zaak werd nu geheel tot klaarheid gebracht, *waardoor hij leelijk aan de kaak gesteld werd.*

Sommige gevolgaanduidende zinnen zijn *bepalingen van hoedanigheid of graad*, m. a. w. het gevolg wordt alleen vermeld, om de hoedanigheid of graad van het gezegde in den hoofdzin uit te drukken. Zij worden door *dat* (soms door *dan dat*) met den hoofdzin verbonden, waarin dan de bijzin dikwijls aangekondigd wordt door een voorloopige hoedanigheids- of graad-aanduiding: *zoo, zulk, zoodanig, zooveel, in die mate, genoeg*, enz. Dan dat wordt gebruikt, wanneer de hoofdzin het bijwoord van graad *te* bevat.

OPMERKING. Bevat de hoofdzin bij de voorloopige graad- of hoedanigheids-aanduiding een ontkenning, dan wordt de bijzin door *of* verbonden en heeft den vorm van een hoofdzin (zie § 125, 2).

Voorbeelden: *Hij was zoodanig in de war, dat hij niet meer wist, wat hij deed. Het was zoo warm, dat de muschen op het dak gaapten. Het vriest, dat het kraakt. Ik gaf hem een muilpeer, dat hij naar de tweede niet vroeg* (Van Lennep). *Zij zijn te onontwikkeld, dan dat ze hierin genoeg kunnen vinden.*

*Het water spat en klotst en bruist,
Dat hij haar nauwlijks hoort.*

(Bellamy.)

Wij zullen eens een hoefken smeden, dat 's keizers paarden er geen betere dragen (Conscience).

Maar het lieve kind bloosde zoo sterk, en was zoo angstig en verontschuldigde zich zoo smeekend, dat tante er medelijden mee kreeg. (Beets).

Men lette op het verschil in beteekenis tusschen:

Hij heeft hard gewerkt, zoodat hij nu wel wat rust mag hebben.

Hij heeft zoo hard gewerkt, dat hij nu wel wat rust mag hebben.

In het eerste geval verhouden de twee deelen van den samengestelden zin zich als oorzaak (reden) en gevolg; de beide zinnen kunnen tot nevensgeschikte vervormd en door *dus* verbonden worden; in het tweede geval dient de vermelding van het gevolg, om den graad van het „hard werken”, in den hoofdzin vermeld, te kennen te geven.

VOORWAARDELIJKE EN TOEGEVENDE BIJZINNEN.

§ 118. De voorwaardelijke bijzinnen bevatten een voorwaarde of een veronderstelling. Een voorwaarde treffen we aan in: *Als hij door zijn examen komt, zal hij spoedig genoeg een plaats krijgen.* Een veronderstelling bevat: *Als hij van daag achttien jaar wordt, dan is hij van 't jaar 1883.*

Als en wanneer kunnen zoowel *tijdbepalende* als *voorwaardelijke* voegwoorden zijn. Indien, bijaldien, zoo, mits, ingeval zijn steeds *voorwaardelijk*. Mits wordt gebruikt, wanneer de voorwaarde met nadruk gesteld wordt. Tenzij en ten ware dienen om een voorwaarde uit te sluiten; zij zijn te vervangen door indien niet of behalve indien: *Ik kom u van avond bezoeken, tenzij ge zelf uitgaat.*

*Op de maat,
Van dat de zon herrijst, vervolgt het dier tevrede,
Met onvertraagde vaart, met onverhaaste trede,
Gelijk de kloknaald tikt, zijn weg, tenzij zich 't lied
Versnelle, waar ook hij gevoelig 't oor aan biedt.*

(Da Costa).

*Raad eens even voor de aardigheid,
Tenware u 'tgeen zij zag, door andren was gezeid.*

(Staring).

OPMERKING. Tenzij en ten ware zijn ontstaan uit *het en zij en het en ware* (en = niet). De bijzin met *tenzij* bevat een mogelijkheid, die met *tenware* een onwaarschijnlijkheid. De oorspronkelijke vormen geven de volgende citaten:

Maar zoo luttel bedachtzaamheid vindt men in alles bij den gemeenen man, om zijn eigen nut te weten, 't en zij de overheid het bezorgt en hem te voren meet.

(Hooft.)

Zoo blijft deze lieden de rijkdom lange bij van geslachte tot geslachte, het en ware dat er altemet een gek onder henlieden geboren werd, die de hutspot liet aanbarnen en al de boter met al het meel op een avond verpannekoekte.

(Roemer Visscher.)

Nagenoeg verouderd is of (vergelijk Eng. *if*) als voorwaardelijk voegwoord. Het wordt alleen nog een enkele maal gebruikt in de bijzondere opvatting, die wij door „voor het geval dat” kunnen omschrijven. Bijvoorbeeld:

Ik neem wat brood mee op de jacht, of ik honger kreeg. (Bilderdijk). *Ik ben hare moeder, of je 't niet wist.* (Potgieter).

OPMERKING. In sommige afhankelijke zinnen, die een (gewoonlijk onvervulbaren) wensch uitdrukken en waarbij de hoofdzin vaak onuitgedrukt blijft, heeft of ook nog zijn beteekenis van *indien* behouden, bijv.:

Och, of wij wijzer waren! Och, of je onzen goeden dokter geloofdet.

(Potgieter.)

O dierbaar perk van drie tot zeven jaren,

Och, of ze zonder cinde waren. (W. van Haren.)

De in gedachten in te vullen hoofdzin is dan b.v.: *Hoe gelukkig zou dat zijn! Hoe zou ons dat verheugen!* enz.

Een zin, met de woordschikking van den vragenden hoofdzin, kan de kracht van een voorwaardelijken bijzin hebben; hij wordt dan niet door een voegwoord met den hoofdzin verbonden:

*Schijnt andren, wat u krom scheen, recht,
Noem niemand daadlijk dom of slecht.*

(Staring).

*En het zou ook wel gaan, waren de weekloonen maar
hooger, sleten de schoenen en kousen maar niet, bleef de
eethust maar achterwege en werd het maar geen winter.*

(Busken Huet).

§ 119. De toegevende zin verhoudt zich tot den hoofdzin, als bij de nevenschikkende verbinding een zin tot een anderen, waarmee hij beperkt tegenstellend verbonden is. Men vergelijkte b.v.: *Hij zou dit boek behoorlijk kunnen afmaken, doch hij wil niet*, met *Hoewel hij dit boek behoorlijk zou kunnen afmaken, wil hij niet*. Men ziet, dat bij beide zinnen het tweede gedeelte dient, om aan den eersten zin iets toe te voegen, niet in overeenstemming met hetgeen men zou verwachten, of, wat op hetzelfde neerkomt, dat in den eersten zin iets toegegeven wordt, dat met den inhoud van den 2^{en} min of meer in strijd is.

Van de in § 111 vermelde voegwoorden voor toegevende bijzinnen moeten nog enkele besproken worden. *Ofschoon* werd vroeger in twee woorden geschreven, die zelfs door andere

woorden gescheiden konden worden, bijv.: Ik vlie niet, *of* men *schoon* mijn kerker open doet. (Hooft). De oorspronkelijke beteekenis van *schoon* is *reeds* (= Duitsch: *schon*) en de samenstelling *ofschoon* staat dus gelijk met *of al*. De beide laatste woorden vormen geen samenstelling en komen nu in den toegeevenden zin nog voor, als vroeger de woorden *of schoon* (dus gescheiden), bijv.: *Of hij er al van gewaagde, dat de hoogste ongenade zijner Majesteit hem treffen zou, het baatte niets*. Toch ontmoet men ook *of al* (bij elkaar geplaatst) een enkele maal:

*Maar, of al de angst het hart beknelt,
Je dagen zijn omhoog geteld.* (Van Zeggelen.)

Of en *schoon* kunnen ook elk op zich zelf als voegwoord voorkomen:

*Schoon het haantje van vernuft,
Soms moet koning kraaien,
Moogt ge 't haantjen in de borst,
Nooit den nek omdraaien.* (De Genestet.).

*Of de golven dreigend koken,
De pinken zijn in zee gestoken.* (Tollens).

Al is oorspronkelijk een bijwoord van modaliteit (= *wel*) en wordt daarom gevolgd door de vragende woordschikking:

*Al ruischt de storm door 't woud; al schudt hij olm
[en eeder,
Al scheurt hij tely, en tak, en stam, en tronk vaneen,
Geen nood, 't verhelderd zwerk neemt eens zijn kalmte
[weder.* (Bilderdijk).

De voegwoorden *onaangezien* en *alschoon* komen minder vaak voor:

Als hij het gelaat zijner dochter aanziet, alschoon op dat gelaat de schaduwen des doods zijn neergedaald, gaat er een licht op in zijn gemoed. (A. Pierson).

Men had hem verzocht den titel van Prins van Oranje te willen voeren, waartoe hij, onaangezien zijn oudste broeder nog leefde, gerechtigd scheen. (S. Stijl.)

§ 120. Behalve door een *voegwoord* en door het bijwoord *al* kunnen de toegevende zinnen door een *vragend voornaamw.* of *bijwoord* verbonden worden (ze worden dan vaak gevolgd door *ook*):

De oogen bleven vrij van slaap, hoe ze ook staarden, wat ze ook zagen in d' ontsloten foliant. (Schimmel.)

Waar ik ook ga of sta, loopt me mijn schaduw na! (Mulder).

Eindelijk heeft men nog toegevende zinnen, die de woord-schikking van den hoofdzin hebben (zoowel die van den *mee-deelenden* en *gebiedenden* als van den *vragenden* zin), maar niet door eenig woord met den daarbij behoorenden hoofdzin verbonden worden; Voorbeelden:

Hij moge wat ruw uitvallen, hij heeft niettemin een goed hart.

*Doorzoekt vrij 's werelds heldenrij,
Gij vindt geen held zoo groot als hij.*

(Feith, *De Ruyter.*)

*Wordt Eikenschors bij 't pond gewogen,
Men weegt Kaneel bij 't lood.*

(Staring.)

De zinnen, die door *hetzij, hetzij . . . of, of . . . of* nevenschikkend met elkaar verbonden zijn, vormen samen ten opzichte van den hoofdzin, waarbij ze behooren, een toegegenden zin:

*Of zij op een kerkhof groeien,
Of zij in de gaarde staan,
Overal waar bloemen bloeien
Trekken zij de jonkheid aan.*

(Van der Star.)

OPMERKING. Men lette op het verschil in beteekenis tusschen *hoezeer* en *hoe zeer*. De zinnen, beginnende met *hoezeer* zijn toegevende, die met *hoe zeer* (= in hoe hooge mate) gewoonlijk onderwerps- of voorwerpszinnen. Bijv.:

Hoezeer men, van het begin van den strijd af, de uiterste krachten had ingespannen, men was ten slotte genoodzaakt zich over te geven.

Hoe zeer men, van het begin van den strijd af, de uiterste krachten had ingespannen, bleek eerst, toen men de versterking was binnengedrongen.

VERGELIJKENDE BIJZINNEN.

§ 121. De vergelijkende bijzinnen drukken door middel van een vergelijking, dus op min of meer vage wijze, uit: de graad of de wijze eener werking of wel de graad eener hoedanigheid. Drie gevallen doen zich hierbij voor; er is 1. gelijkheid, 2. ongelijkheid of 3. schijnbare gelijkheid. De voegwoorden zijn respectievelijk: 1. *als, zoo(als), gelijk (als), evenals, evenmin als*; 2. *dan* (bij sommige schrijvers *als*); 3. *alsof, als, of*. De vergelijkende bijzin is zeer dikwijls onvolledig en schijnt dan niets meer dan een bepaling.

Voorbeelden: *Mijn broeder is even groot, als ik. Zij spelen gelukkiger, dan wij. Uw kamerdienaar heet zeker Smith, gelijk de helft der Engelschen.* (Van Lennep.)

*Daar stond zij voor het venster in hemelsblauw gewaad,
Gelijk het korenbloempje in 't rijpend graanbed staat.*

(Bilderdijk.)

*Als David moeste vluchten voor Saul den tiran,
Zoo heb ik moeten zuchten met menig edelman.*

(Wilhelmuslied.)

*Zoo rustig het hier is rondom u heen, zoo onrustig is
men daar binnen.* (Hofdijk.)

*Uw starrenhemel, Hij trekt mijn oog,
Als 't woord des Heilgen, Mijn hart omhoog.*

(De Genestet.)

*„Ik ben beter geplaatst, dan ik verdiende”, antwoordde
Katharina Lescalje zedig.* (Mevrouw Bosboom-Toussaint.)

Daar klonk een geraas, zooals ik nog nooit had gehoord.

(G. Keller.)

*Evenals de Finnen hunne jas sieren met koperen plaatjes
en stukjes lint en hunne bonte muts met een kleurigen rand
tooien, zoo hebben zij ook in hun godsdienst iets noodig,
dat hunne fantasie beredigt.*

(Dezelfde.)

*Zie hij lacht, hij lonkt mij tegen;
't Is, als hoort hij, wat ik zing.*

(B. ter Haar.)

Zij neemt, op haar stoofje gezeten, de allerkleinste op haar schoot en speelt met haar, of zij zelve reeds volwassen is. (De Veer, Klein Vrouwetje.)

De volgende voorbeelden bevatten fouten tegen de verbinding:

Een paar kleinen, die toch ook de kermis moeten zien en geen kook zoo lekker vinden, dan die door hen zelve in de kookkraam is gekocht. (T. v. Duinen.)
(Dan moet wezen als.)

*De hoofdstad ziet hem nu vertrekken,
Met blijder hart, als toen hij kwam.*

(O. Z. v. Haren.)

(Bij ongelijkheid gebruike men liever dan.)

En zag haar in de oogen

Met eenen blik zoo vreemd, zoo hard, dat Begga ineenkromp,

Als of straalde die blik haar plotselings gif in het harte. (Van Beers.)

[De vragende woordschikking wordt alleen aangewend, ingeval een zin, die een schijnbare gelijkheid uitdrukt, met *als* (niet *alsof*) begint.]

Gelijk deze naam uit haren mond viel, verscheen Geraert Denys in de kamer. (Conscience.)

(Gelijkheid van tijd wordt door een *tijdbepalend* voegwoord uitgedrukt.)

Bijzondere vermelding verdienen de vergelijkende bijzinnen, die den grond van een bewering vermelden en door *gelijk*, *zooals*, *als* of *naar* verbonden worden:

Deze heeft, *gelijk Sientje het noemt*, het drietal van de straat opgeraapt (Busken Huet).

Hij heeft, *als ik reeds zeide*, pas acht en zestig jaar bereikt. (Beets.)

Er zouden, *naar het gerucht ging*, eenige belangrijke wetsvoorstellen in de troonrede aangekondigd worden.

„Wel dat viel mee”, *zooals de dronken bottelier zei, toen hij met de gangtrap in zee rolde.* (Van Lennep).

BIJZINNEN VAN BEPERKING, VERHOUDING EN OMSTANDIGHEID.

§ 122. De beperkende zinnen worden aan den hoofdzin verbonden door:

1. de voegwoorden: *voorzoover, inzooverre, voorzooveel.*

(Deze voegwoorden kunnen door *wat* vervangen worden in zinnen als: *Wat . . . betreft; wat . . . aangaat; wat . . . aanbelangt* en door *dat* in: *dat ik weet* en dergelijke).

2. de voegwoorden: *behalve dat, uitgenomen dat, uitgezonderd dat.*

Voorbeelden :

Voorzoover de menigte kerken de ingezetenen eener stad tot Heiligen maken kunnen, doet Keulen er een heel bod naar. (J. A. Alberdingk Thijm). *Wat mijzelf aanbelangt, ik was door dezen aangenamen omkeer zoo verrast, dat ik er stil van werd.* (Van Lennep). *In zooverre er nog iets aan te doen is, kunt ge op mijn hulp rekenen. Hier zweeg Scaevola, behalve dat hij betuigde de schrijver niet te zijn.* (Geel). *Zij wilde zeggen: Wat het reciteeren betreft, dat kon beter.* (Beets). *Voor zoover de trekschuit aanbelangt, heb ik mijn gevoelen reeds half verraden* (Beets). *Zij had zich voorgonnen vergoeding te schenken, voor zooveel dat in hare macht stond.* (Schimmel). *Hij is nooit lid van die vereeniging geweest, dat ik weet.*

OPMERKING. *In zoo verre* kan ook (als bijwoord) in den hoofdzin voorkomen; de beperkende bijzin begint dan met *dat*. Bijv.: *In zooverre liet we opstel te wenschen oer, dat het eenige grove taalfouten bevatte.* Natuurlijk kan in zulke zinnen het bijwoord *in zoo verre* door *hierin, daarin, in dit opzicht* vervangen worden.

§ 123. De verhoudingszinnen dienen om aan te geven, hoe de graad of de aanwezigheid eener werking of van een toestand in den hoofdzin zich wijzigt in overeenstemming met die van een andere werking of toestand, welke laatste dan in den bijzin vermeld wordt.

De voegwoorden zijn: *hoe . . . hoe; hoe . . . des te; naar gelang (dat); naarmate (dat); al naar (dat).*

Voorbeelden: *Hoe later op den dag, hoe schooner volk. Hoe ouder, hoe gekker.*

Gij, vrouwe! zult loon of straf ontvangen, naarmate gij waar of onwaar zult gesproken hebben. (v. Lennep.)

Nu eens gaf hij zich uit voor een reizend koopman, dan

weer vermomde hij zich als bedelaar, al naar de omstandigheden het vorderden. Naarmate het oogenblik van vertrek naderde, werden zij onrustiger.

§ 124. De bijzinnen van omstandigheid beginnen met *terwijl*, soms ook met *daar*, *terwijl* de afwezigheid van een verwachte omstandigheid wordt vermeld door zinnen, die met *zonder dat* of *in plaats dat* verbonden worden.

Waar bepaaldelijk de gelijktijdigheid van eenige feiten vermeld wordt, beschouwe men *terwijl* als tijdbepalend voegwoord. Het is dan te vervangen door: *in denzelfden tijd dat*.

Hij hoorde mij aan, *zonder dat een spier op zijn gelaat vertrok*. Willem III vormde zich een krachtig leger, *terwijl Johan de Witt slechts oog had gehad voor de verbetering onzer vloot*.

Zij zweeg een poos, en toen, *daar vast bij ieder woord Haar stemme beefde als van wie schuld heeft*, ging zij

[voort. (De Genestet.)

„Goeden mergen, heern!” zei Christoffel Hermans, *daar hij bezig was zijn groot paard voor de huifkar te zetten*.

(Beets.)

BIJWOORDELIJKE BIJZINNEN MET OF.

§ 125. Evenals onderwerps- en (oorzakelijke) voorwerpszinnen en bijvoeglijke bijzinnen kunnen ook verschillende soorten van bijwoordelijke zinnen (met de woordschikking van den hoofdzin) door of verbonden worden. Ook hier vervange men ter herkenning van den aard van den bijzin het voegwoord of op zoodanige wijze, als met de beteekenis van den zin bestaandbaar is. Het rangschikken van den zin in de bepaalde soort volgt dan van zelf.

Voorbeelden:

1. Nauwlijks was ik thuis, *of men overstelpte mij met vragen* = *Toen men mij overstelpte met vragen*, was ik nauwlijks thuis.

Pas is de hond vertrokken, *of ik verneem een zedig aankloppen* (Busken Huet) = De hond was pas vertrokken, *toen ik een zedig aankloppen vernam*.

(De zinnen met of zijn tijdbepalende bijzinnen; de hoofdzin bevat dan een der woorden of uitdrukkingen: *nauwelijks, pas, ternauwernood, op zijn best, niet zoodra.*)

2. Zoo dom was hij niet, *of hij begreep onze bedoeling* = Zoo dom was hij niet, *dat hij onze bedoeling niet begreep.*

Zoover ontvaardde 't nakroost niet, *of 't kent zijn ouders beeld* (Tollens) = Zoo ver ontvaardde 't nakroost niet, *dat het zijns ouders beeld niet kende.*

(De zinnen met of zijn bijzinnen van gevolg; de hoofdzin is ontkennend en bevat een der woorden of uitdrukkingen: *zoo, zooveel, zoover, in die mate, zoodanig, enz.*) Bij de oplossing van den zin met of, komt ook daarin een ontkenning voor den dag.

3. Wij gaan van avond naar den schouwburg, *of er moest iets in den weg komen* = Wij gaan van avond naar den schouwburg, *tenzij er iets in den weg kome.*

„Maar zeg, tante”, vroeg de Geldersche zoo naïef als zij kon, „mijnheer Witse heeft nu toch geen prijs gekregen, wel?” „Welneen, kind! aan de academie — wel foei; *of het zou een medaille moeten geweest zijn*” (Beets) = *tenware hij een medaille gekregen hadde.*

(De zinnen met of zijn bijzinnen van voorwaarde, bevatten steeds een vorm van het werkwoord *moeten* en kunnen bij omzetting slechts door *tenzij* of *tenware* verbonden worden.)

4. Hij gaat niet uit, *of hij neemt zijn stok mede* = Hij gaat niet uit, *zonder dat hij zijn stok medeneemt.*

En je kijkt niet om, *of hij is al weerom* (Van der Linde) = Je kijkt niet om (kunt niet omkijken), *zonder dat hij (al) weerom is.*

(De zinnen met of zijn bijzinnen van omstandigheid; de hoofdzin bevat altijd een ontkenning.)

5. Ik wist niet beter, *of hij had mijn brief al lang gelezen* = Ik wist niet beter, *dan dat hij mijn brief al lang gelezen had.*

Wij kunnen niet anders zeggen, *of we werden hartelijk ontvangen* = We kunnen niet anders zeggen, *dan dat we hartelijk ontvangen werden.*

(De zinnen met of zijn vergelijkende bijzinnen. De hoofdzin bevat een der uitdrukkingen: *niet anders* of *niet beter*.)

OPMERKING. Al de bijzinnen (zoowel deze, als de in §§ 105 en 107 vermelde) met of, die de woordschikking van den hoofdzin hebben, bevatten oorspronkelijk een ontkenning. Bijv.: Nochtans... en was er niemandt, of hij en maakte zwarigheid (Hooft). In 't Middelnederlandsch werd dit of niet aangewend en luidde b.v. de zin: „*Ik zag niemand, of hij was blijde*”, als volgt: *Ik ne sach niemen, hinc was blyde*. Toen later of gebruikt werd, verkreeg men: *Ik (en) zag niemand, of hij en was blijde*, m. a. w. *Ik zag niemand, indien hij niet blijde was*, d. i. *Indien iemand niet blijde was, dan zag ik hem niet*. De ontkenning *en* in de zinnen met of werd later niet meer gevoeld en dus weggelaten. Vervangt men echter of door een ander verbindingswoord, dan is de herstelling der ontkenning tot recht begrip van den zin in den regel noodig.

Daar alleen nevensgeschikte zinnen kunnen samengetrokken worden en deze zinnen met *of* inderdaad *ondersgeschikt* zijn, is samentrekking ongeoorloofd en veroorzaakt zij verwarring; bijv.:

Geen zee zag ooit uw vlag, *of heeft voor u gebeeft*. (Helmers), welke zin moet luiden:

Geen zee zag ooit uw vlag, *of ze heeft voor u gebeeft*.

Nauw ziet hij Valentijn nabij,

Of neemt een schrikbren sprong. (Bilderlijk) voor: *Of hij neemt enz.*

BEKNOPTTE BIJWOORDELIJKE ZINNEN.

§ 126. De meeste bijwoordelijke bijzinnen kunnen ook in *beknopte vorm* voorkomen. De beknopte bijwoordelijke bijzinnen bevatten een infinitief of een deelwoord. Soms bevat de beknopte zin slechts het naamwoordelijke deel van een gezegde; het koppelwoord (in den vorm van een deelwoord) is dan achterwege gebleven.

Wordt de volledige zin door *nadat*, *doordat*, *zonder dat*, *met dat*, enz. aan den hoofdzin verbonden, dan behoudt de beknopte zin het eerste lid dezer samenstellingen als *voorzetsel*.

Alvorens en ten einde kunnen als *voegwoord* en als *voorzetsel* dienst doen.

Over het algemeen levert het omzetten van een beknopten bijzin in een volledigen geen moeielijkheid op. De inhoud van den bijzin, in verband met dien van den hoofdzin, wijst voldoende aan, welk voegwoord, bij vervanging door een volledigen zin, aangebracht moet worden. Het in te lasschen onderwerp is dan in den regel hetzelfde als van den hoofdzin.

Is dit niet het geval, dan laat de constructie nog al eens te wenschen over (zie hieronder bij de opmerkingen).

Voorbeelden van beknopte bijwoordelijke zinnen:

1. Bijzinnen van tijd:

Na wat uitgerust te hebben, zetten wij onzen tocht voort. Alvorens te antwoorden, moet ge nadenken. Mijn eigen bal stevig houdende, bracht ik den zijnen naar onderen een goed eind voorbij den milieu (Beets).

OPMERKING. Minder regelmatig gevormd zijn: *Mijn kast opruimende, viel mij dit boekje in handen. Alvorens te antwoorden, is nadenken aan te bevelen.* En geheel afgekeurd moeten worden: *Er is een horloge verloren, gaande van den Dam door de Kalverstraat en Reguliersbreestraat naar het Rembrandtplein. Alvorens te vertrekken, werden met de huisgenooten alle zaken geregeld.*

2. Bijzinnen van oorzaak, reden, grond en middel:

Vroolijk en levenslustig, was zij bij iedereen gezien. Met hem geld te beloven, kregen we dit ten slotte van hem gedaan. Door zich steeds van zijn plichten te kwijten, verwierf hij zich de achting zijner superieuren.

*Ziek, had hij reeds zijn plan vergooid,
Nu kras weer, vond hij 't fraai als ooit.*

(Bogaers.)

OPMERKING. Ook bij deze beknopte zinnen komen soms minder bestaansbare voor:

*Met drogen hoest en jicht bezocht,
Verlaat mij kracht en ademtocht.* (Staring.)

Inzonderheid zijn in strijd met het taalgebruik die beknopte causale bijzinnen, welke een onderwerp bevatten:

Het huis ondershands verkocht zijnde, ging de publicke veiling niet door.
DUIJSER, *Ned. Spraakkunst.*

Niets meer aan de orde zijnde, sloot de voorzitter de vergadering. Niemand meer het woord vragende, werd tot stemming overgegaan. Maar dit geschiedende¹⁾, maakte hij zich sterk der zwaarigheid meester te worden (Hooft).

3. Bijzinnen van doel en gevolg (deze beginnen vaak met het voorzetsel om):

Hij doet het, om ons te plagen. Je bent te oud, om nog verdriet te hebben. De oudere Stastok was een man van de klok en stond diensvolgens om zes uur op, teneinde om halfacht aan het ontbijt te zijn. Hij is slim genoeg, om er de bedoeling van te begrijpen. De bloementiefhebber kreeg een kleur als een Cactus speciosa, om welke te verbergen hij in verwarring naar zijn zakdoek greep. (De beknopte doelaanwijzende bijzin vormt in het laatste voorbeeld met een anderen bijzin een samengestelden zin, door een betrekk. voor-naamw. met den hoofdzin verbonden.)

OPMERKINGEN. Ook onderwerps- en voorwerpszinnen (vooral oorzakelijke) hebben vaak een infinitief met om (te), schoon meer in de spreek- dan in de schrijftaal: Ik denk er niet aan, om hem in die zaak te betrekken. In beknopte onderwerpszinnen is de aanwending van om vaak hinderlijk: Om uw broeder van zijn plan terug te brengen, was lang geen gemakkelijke taak.

Sommige beknopte bijzinnen met om drukken niets anders dan een tegenstelling uit. Wij aanvaardden vol moed den tocht, om weldra in te zien, dat wij onze krachten overschat hadden. Men zij voorzichtig met dergelijke constructies, daar zij licht iets potsierlijks verkrijgen, b.v.: Hij had zijn gansche leven gezwogen en gesloofd, om ten slotte arm en verlaten te sterven.

4. Bijzinnen van voorwaarde en toegeving:

Bij u vergeleken, ben ik nog maar een leerling. Naar zijn voorkomen te oordeelen, zou ik zeggen, dat de vreemdeling nog zeer jong is. Oud en afgeleefd, was hij toch niet knorrig of lastig. Ichtyoloog of niet, u stuit dat dooreenhaspelen van zout- en zoetwatervis (Potgieter). Van meet af begonnen, zaten zij er nu warmpjes in (Potgieter).

¹⁾ Bepalingen met de voorzetsels: gedurende, hangende, staande en niet-tegenstaande zijn oorspronkelijk dergelijke constructies. Gedurende onze afwezigheid, verving hij onze plaats = Onze afwezigheid (ge)durende, verving enz. Niettegenstaande het gevaar, begaf hij zich op het ijs = Het gevaar (onderw.) niet tegen staande of niet tegenstand biedende, begaf hij enz.

5. Bijzinnen van omstandigheid:

Zonder een woord te spreken, verliet de jonge dame het vertrek. Inplaats van zuur te kijken, zijn wij allen weltevree (Immerzeel). Den blik onafgewend op mij gericht houdende, kwam de tijger over het dek schuivende naderbij (Brunings).

ONVOLLEDIGE BIJZINNEN.

§ 127. De onvolledige bijwoordelijke bijzin verschilt hierin van den beknopten, dat hij een verbindingswoord bevat en door eenvoudige aanvulling der weggelaten deelen volledig te maken is.

Als onvolledige bijwoordelijke bijzinnen kunnen voorkomen:

a. vergelijkende bijzinnen: Hij handelt, *als een dwaas*. Dit huis is grooter, *dan het mijne*. De kinderen hoorden iets *als het rinkinken van een keten*. De dagen des menschen zijn, *als het gras*. *Gelijk een bloem des velds*, alzoo bloeit hij.

Ook de volgende bijzinnen bevatten feitelijk een onvolledigheid:

Hier hebben we een zelfde geval *als waarover we laatst gesproken hebben* (= *als het geval was, waarover enz.*).

Kom liever op een stillen dag, *dan wanneer het zoo druk is* (= *dan dat ge komt, wanneer enz.*).

OPMERKING. Men make onderscheid tusschen onvolledige vergelijkende bijzinnen, die met *evenals* en die, welke met *als* (*even* staat in den hoofdzin) verbonden worden; bijv.:

Deze bediende is certijk, evenals zijn broeder.

Deze bediende is even certijk, als zijn broeder.

In den eersten zin wordt vermeld, dat twee personen hierin overeenkomen, dat ze eerlijk zijn; in den tweeden zin wordt meegedeeld, dat ze hierin overeenkomen, dat ze denzelfden graad van eerlijkheid bezitten.

b. toegevende zinnen: *Ofschoon door den slaap overmand*, wilde het kind nog opblijven. *Hoe ook gewaarschuwd*, hij zette zijn plan door. *Hoewel niet meer zoo vlug als voorheen*, kan hij op zijn schaatsen gauw een heel eind afleggen.

OPMERKING. Ook bij deze onvolledige bijzinnen is (zie ook blad. 161) de duidelijkheid soms aan de korthed opgeofferd en laat de constructie te wenschen over:

*Doch, hoe verguisd en uitgefloten,
Ik had hem graag aan 't hart gesloten.*
(Tollens.)

*Schoon een man van luttel praats,
Lokt zijn huis schier alle maats.*
(Potgieter.)

e. voorwaardelijke zinnen: *Mits tegen contant geld*, geef ik u dit voor den inkoopsprijs. *Indien ooit*, is het nu de rechte tijd. *Zoo noodig*, kunt ge van mij een aanbevelingsbrief meekrijgen. Hij neemt geen geneesmiddelen in, *tenzij in den vorm van pillen*. *Een oogenblik van zorgeloosheid*, dan gebeurt er een groot ongeluk.

d. bijzinnen van beperking: Allen waren uit, *behalve mijn broeder*. Wij hebben de heele familie gesproken, *behalve den jongsten zoon*. 's Avonds ben ik altijd vrij, *uitgezonderd 's Maandags*.

OPMERKING. Ook bij de beperkende zinnen komt het geval voor, dat de onvolledigheid gemakkelijk aan de waarneming ontsnapt, b.v.: Hij is dagelijks te spreken, *behalve als het marktday is* (= *behalve dat hij (niet) te spreken is, als enz.*). Ge kunt alle boeken ter lezing krijgen, *behalve die op de bovenste plank staan* (= *behalve dat ge die boeken (niet) ter lezing kunt krijgen, die enz.*).

e. verhoudingszinnen: *Hoe later op den dag, hoe schooner volk*. *Hoe ouder, hoe gekker*. *Hoe zwaarder de strijd, des te schooner de overwinning*.

OPMERKING. Zooals men ziet, is in de laatstgemelde voorbeelden ook de hoofdzin onvolledig. Dit gebeurt ook wel, waar de hoofdzin door andere bijzinnen vergezeld is, bijv.:

Eind goed, al goed. *Zoo gewonnen, zoo geronnen*. *Vroeg gestorven, vroeg bij God*.

Somtijds is alleen de hoofdzin onvolledig, de bijzin volledig, bijv.:

Geen kwaal, die de arme vorst niet had.

(Helvetius van den Bergh.)

Wee hem, die zich op zee bevindt en dobbert op den oeeaan.

(Van der Pot.)

Ook wordt de hoofdzin wel geheel weggelaten: *Als hem eens een ongeluk overkomen was!*

DE AANVOEGENDE EN DE VOORWAARDELIJKE WIJS
IN SAMENGESTELDE ZINNEN.

§ 128. De aanvoegende wijze komt zoowel in afhankelijke zinnen, als in enkelvoudige en in hoofdzinnen voor. Zij wordt gebruikt, wanneer het de bepaalde bedoeling van den spreker is, een handeling of toestand niet als een feit, of iets werkelijks, maar als iets mogelijks of wenschelijks te kennen te geven. Zij kan voorkomen in onderwerps- en voorwerpszinnen, minder vaak in bijvoeglijke zinnen, en het meest in bijwoordelijke bijzinnen, vooral in tijdbepalende met *eerdat*, *voordat*, *totdat*, in doelaanwijzende met *opdat*, in voorwaardelijke met *mits* en *tenzij*, in toegevende met *wie . . . ook*, *wat . . . ook*, enz.

Het is gemakkelijk na te gaan, waarom achter bovenstaande voegwoorden de aanvoegende wijs kan gebruikt worden. De zinnen, door deze voegwoorden verbonden, drukken steeds of iets toekomstigs uit, of iets, dat men wenscht of mogelijk acht. Daar ditzelfde echter reeds door het voegwoord of door den inhoud van den hoofdzin aangeduid wordt, is het gebruik der aanvoegende wijs in die bijzinnen niet zoo noodzakelijk, als in enkelvoudige zinnen of hoofdzinnen en wordt zij, vooral in de spreektaal, gewoonlijk door de aantoonende wijs vervangen. In enkelvoudige zinnen is dit niet mogelijk, zonder in de beteekenis van den zin een groote verandering aan te brengen. Ook in toegevende bijzinnen, die los vóór den hoofdzin staan, is de aanwending der aanvoegende wijs gewoonlijk noodzakelijk.

Voorbeelden der aanvoegende wijs in afhankelijke zinnen:

Ik hoop, dat hij daartoe bereid zij. Wij moeten gereed zijn, eer men ons overvalle. Ge zult moeten wachten, tot men er mij naar vrage. Spreek wat luider, opdat ik u verstaan moge. Mits er tegen niemand over gesproken worde, zal men een en ander meedeelen. Wie hij ook zij, vertrouw hem niet dadelijk. Uw vriend moge een eerlijk man zijn, ik vertrouw hem mijn geld niet toe.

OPMERKING. Foutief is natuurlijk het gebruik van de aanvoegende wijs bij de vermelding van een werkelijk feit:

Dit is ten minste zeker, dat het (Paradijs), na de uitdrijving onzer eerste voorouders, niet verwoest of vernietigd zij. (Van der Palm.)

Maar doodsgevaar bespookt het zout,
Geen een, hoe koen, die 't waag'.

(Bogaers.)

§ 129. De voorwaardelijke wijs, hetzij met vormen van de aanvoegende, hetzij met die van de aantoonende wijs, komt vooral voor in samengestelde zinnen, bestaande uit een hoofdzin en een voorwaardelijken of toegevendenden bijzin. Zij drukt hoofdzakelijk uit, wat *niet werkelijk is* of *geen werkelijkheid kan worden* en is te herkennen aan den verleden-tijdsvorm, zonder dat van een verleden feit sprake is. Zij komt, als reeds vermeld is, in de eerste plaats voor in voorwaardelijke en toegevendende zinnen en gewoonlijk ook in de hoofdzinnen, waarbij deze behooren, maar kan ook gebruikt worden in bijna alle andere bijwoordelijke bijzinnen en in onderwerps- en voorwerpszinnen.

Het best blijkt de beteekenis van de voorwaardelijke wijs, wanneer men zinnen, waarin die wijze voorkomt, vergelijkt met zoodanige, welke het gezegd in de aantoonende of de aanvoegende wijs hebben.

Voorbeelden:

Was het beter weer, ik zou met u gaan.	Indien het goed weer is, ga ik met u.
Mocht hij u niet gelooven, dan kunt ge hem dit toonen.	Gelooft hij u niet, dan kunt ge dit toonen.
Ik wenschte wel, dat je aan je werk bleef.	Ik wensch, dat je aan je werk blijft.
Al beloofde men mij gouden bergen, ik zou weigeren.	Al belooft men mij gouden bergen, ik weiger.
Hij ziet me aan, alsof hij er reeds alles van wist.	Hij ziet me aan, alsof hij er reeds alles van weet.
Gave God, dat hij beter werd.	Geve God, dat hij beter worde.
Wie hij ook zijn mocht, ik zou niet opendoen.	Wie hij ook zij, ik doe niet open.

Men onderscheide den *verleden-toekomenden tijd der aantoonende wijs* van de gelijkkluidende *voorwaardelijke wijs*:

Hij heeft dezen morgen getelegrafeerd, dat hij van avond met den laatsten trein zou aankomen.

Hadt gij dan liever, dat hij van avond met den laatsten trein zou aankomen?

DE ONTLEDING VAN DEN SAMENGESTELDEN ZIN.

§ 130. De zinnen kunnen in meerdere of mindere mate samengesteld zijn. Zoo kan een zin uit een zeker aantal nevengeschikte zinnen bestaan, die al of niet een of meer bijzinnen bij zich hebben, of wel uit één hoofdzin met een zeker aantal bijzinnen, die ten opzichte van elkaar nevengeschikt zijn, of ook onderling onderschikkend verbonden.

Een veelvoudig samengestelde zin heet periode; de deelen er van (dikwijls ook nog samengesteld) zinsneden. Men vangt een periode gewoonlijk met een nieuwen regel aan.

Hier volgen een paar perioden, die zeer samengesteld maar overigens goed gebouwd zijn:

(Het was een heele historie.) Vrouw Stuyck verhaalde ze mij — in haren oorsprong, dien ze meende te moeten toeschrijven aan eenen ingeboren of gezworen haat van Juffrouw Plus tegen haar, Vrouw Stuyck; — in hare ontwikkeling, welke tien jaren duurde, sedert zij in hetzelfde poortje woonden; — in hare ontkenning, welke in het woord „otter” was losgebarsten; waarop de vriendin op hare beurt de vertelling hernam van naaldeken tot draadje, zonder mij genade te doen van één woord, er als een bezwarende omstandigheid bijvoegend, dat Plus voor haar ook noch beleefdheid noch ontzag toonde, en dat zij wel honderd keeren tot zich zelve gezegd had: „zij zal wel eens in de kaars vliegen, die fiere Madame”; waarna de vrouw van hare kennis nog eens op hare manier alles herkauwde, hare tevredenheid uitdrukkende, dat Plus, dit kwaadsprekend wijf, eindelijk bij de tong gepakt was, maar tevens haar spijt betoonend, dat Vrouw Stuyck in den druk zou komen voor zulke deugniete.

(A. Bergmann, *Ernest Staas*.)

(Het was 1268.) De toenmalige Slotvoogd van Haerlem was, zonder mischien nog een woesteling te zijn, een edelman van den stempel der Borns, die niet kon gelooven, dat adel en dorperschap uit dezelfde klei gevormd zijn; die het niet meer dan natuurlijk vond, dat men een weggelooopen en weer opgevangen eigene met het oor aan den banpaal spijkerde, tot afschrikkend voorbeeld van elken laaggeborene, bij wien immer de vermetele zucht mocht ontwaken, om zich het uitsluitend voorrecht eens vrijen aan te matigen;

die, ware het ook in Kennemerland een gebruik geweest, het zich volstrekt niet tot ondaad zou gerekend hebben, om, wanneer hij op een vochtigen herfst-dag van de jacht keerde, zijne kille voeten te koesteren in de warme ingewanden van een dorper, dien men daartoe de buik opgereten had — het zekerste behoedmiddel tegen flerceijn; ja die het met den Franschen Menestreeel¹⁾ voor een onomstootelijke waarheid hield, dat de ziel des gestorvenen dorpers te laag voor den hemel, te onbeteekenend voor de hel was, en alzoo gedoemd om, erger nog dan de wandelende jood, wien de eeuwigheid ten minste rust belooft, rusteloos in eeuwigheid om te dolen.

(W. J. Hofdijk, *Legende der burehtrouwe van Haerlem.*)

Over het algemeen is het gebruik van sterk samengestelde zinnen vermoeiend voor den lezer of hoorder. Vooral is dit het geval, wanneer telkens een bijzin geplaatst wordt tusschen de deelen van den onmiddellijk voorafgaanden hoofdzin, zoodat ten slotte eenige restanten van zinnen achter elkaar voorkomen.

Dergelijke zinnen zijn de volgende:

't Geviel dat de wal en borstweeer der stad ter lengte van zes en twintig roeden tusschen de Koepoort en den toren van Bourgogne instortte, 'twelk, waar het een nacht of twee te voren gebeurd, als de beleggers, verkondschapt door zekere bagijne, dat er slapper wacht, dan zij bevonden, gehouden werd, poogden de veste te bekruipen, zij voor een wonderdaad t'hunner gunste zouden gerekend hebben.

(P. C. Hooft.)

Op raad van zijn geneesheer, die de fijne lucht, welke men op het kasteel Sonheuveel, hetwelk de barones betrok, inademde, voor haar gestel nadeelig schatte, had Reede besloten binnen Amsterdam een kleine woning te betrekken, die van ouds aan zijn geslacht behoorde.

(J. van Lennep.)

Afkeuring verdient ook de volgende periode, waarin de eerste van twee nevensgeschikte zinnen zoo herhaaldelijk afgebroken wordt, dat men naar de deelen er van moet zoeken:

Het kind is er, door welke oorzaak dan ook, *toegedreven*, om, ondanks het stellige verbod — helaas zeldzaam van de moeder — ondanks het verbod der buurvrouw, die niet uit werken gaat, en zich voor ettelijke centen verbonden heeft, een oogje te houden, *de steeg of het slop* — en welke stegen en welke sloppen bezit onze goede stad! — *te verlaten*, en een kijkje te nemen in de naburige straten.

1) Namelijk *Ruteboeuf*, een Fransch minstrel der 12e eeuw.

§ 131. Bij de ontleding van den samengestelden zin in zijne enkelvoudige zinnen ga men aldus te werk. Men ontbinde den samengestelden zin eerst in zijne hoofddeelen, b.v. in twee of meer nevensgeschikte zinnen, of in een hoofdzin (al of niet samengesteld) en één of meer bijzinnen (hetzij enkelvoudige, hetzij samengestelde), met vermelding van de functie, die zij ten opzichte van den hoofdzin vervullen. Daarna onderzoekte men, of de verkregen zinnen al dan niet samengesteld zijn. De samengetrokken, beknopte en onvolledige zinnen worden volledig gemaakt en het onuitgedrukt zinsverband tusschen haakjes aangeduid.

Voorbeelden:

1. *Als men 't eenvoudig liedje van mijne kindsheid zingt,
Dan denk ik aan de liefde, waarmede ik was omringd.*

(Virg. Loveling.)

Deze samengestelde zin bestaat uit een hoofdzin en een voorafgaanden tijdbepalenden (of voorwaardelijken) bijzin: *Als men... zingt*. De hoofdzin zelf is weer samengesteld en bestaat uit een hoofdzin: *Ik denk aan de liefde* en den bijvoeglijken bijzin: *waarmede . . . omringd*.

2. *Breng mij, zachte Eenvoudigheid,
Waar de stulp uw schreden beidt,
Die de wijnstok half omvangt,
Waar de bloeitak overhangt.*

Deze samengestelde zin bestaat uit: een hoofdzin (*1en regel*) en een plaatsbepalenden bijzin (*3 volgende regels*). De laatste zin bestaat wederom uit: een hoofdzin (*2en regel*) en twee nevensgeschikte bijvoeglijke bijzinnen (*3en en 4en regel*).

3. *Nog sprak hij, toen een groote hond, die met bloed en zweet bedekt was, driftig de zaal kwam binnensnellen en zonder den minsten eerbied voor 's Graven tegenwoordigheid te toonen, onder een vroolijk gekwispel en geflaf tegen Tetta opsprong.*

(Van Lennep.)

Deze samengestelde zin bestaat uit een hoofdzin: *Nog sprak hij* en een tijdbepalenden zin: *de rest*. Laatstgenoemde is een samengestelde zin, bestaande uit twee nevensgeschikte (aaneengeschakelde) en samengetrokken zinnen (gemeenschappelijk bestanddeel *een groote hond* als onderwerp). Elk der twee

nevengeschikte zinnen bestaat uit een hoofdzin en een bijzin, en wel zoo, dat de eerste een bijvoeglijken bijzin (*die bedekt was*) en de tweede een bijzin van omstandigheid in beknopten vorm (*zonder toonen*) bevat. De beknopte bijzin kan door den volgenden volledigen vervangen worden: *Zonder dat hij den minsten eerbied voor 's Graven tegenwoordigheid toonde.*

PUNCTUATIE.

§ 132. Men gebruikt verschillende teekens, ten einde:

¹⁰ de verschillende zinnen (volledige en onvolledige) van elkander te scheiden en hunne onderlinge verhouding te helpen aanduiden;

²⁰ den goeden leestoon te bevorderen.

Deze teekens, *lees-* of *zintekens* genaamd, zijn: de punt, de komma, de kommapunt, de dubbele punt, het vraagteken, het uitroepeteeken, het aandachtsteeken, het beletselteeken, de aanhalingsteekens, de haakjes.

OPMERKING. Het gebruik van sommige teekens hangt tot op zekere hoogte nauw samen met den stijl van den schrijver. Dientengevolge is het moeilijk, vaste, voor alle gevallen bruikbare voorschriften omtrent hun gebruik te geven. Alleen zijn enkele algemeene gevallen onder regels te brengen.

1. Men gebruikt de **punt** (.):

a. aan het einde van elken enkelvoudigen of samengestelden zin, behalve in de gevallen onder 5 en 6 genoemd.

b. achter opschriften, titels van boeken, enz.

B.v.: *De rededeelen. Het zelfstandig naamwoord.*

c. achter verkortingen.

B.v.: *z.n.w., enz., p.f., b.v.*

2. Men gebruikt de **komma** (,):

a. tusschen de leden van een veelvoudig onderwerp, gezegde, enz., behalve waar *en*, *of* of *noch* staat, b.v.: *Huisraad, boeken, sieraden, winkelvoorraad, alles was verzekerd.*

b. vóór en na een bijstelling, b.v.: *Amsterdam, de hoofdstad van Nederland, telt meer dan een half millioen inwoners.*

c. vóór en na den naam van den aangesproken persoon. (Zie echter ook onder 6), b.v.: *Willem, kies een andren stoel.*

d. tusschen twee nevengeschikte zinnen, al of niet door een voegwoord verbonden, behalve als zij door *en* (soms ook door *of*) verbonden worden, b.v.: *Wij gaan niet uit, want het regent. Straks regende het, nu is het droog.*

e. tusschen den hoofdzin en den bijzin, hetzij deze volledig of verkort is, b.v.: *Daar moeder ziek was, moest het kind thuis blijven. Na ons gegroet te hebben, vertrok hij.*

(Is de beknopte zin zeer klein, dan wordt de komma soms weggelaten, b.v.: *Den mensch te kennen is des menschen wetenschap.*)

OPMERKINGEN. Bijzinnen, beheerscht door een voorzetsel, worden gewoonlijk niet door een komma van den hoofdzin gescheiden.

Ik laat u dit schilderstuk voor hetgeen ge er voor geven wilt. Deze handelwijze zal afgekeurd worden door wie op eerlijkheid prijs stelt.

Sommige schrijvers plaatsen vóór bijvoeglijke bijzinnen slechts dan de komma, wanneer de bijzin niet als noodzakelijke bepaling dienst doet. Bijv.:

Ons land, dat ten noorden van België ligt, was van 1815 tot 1830 met dit rijk vereenigd.

Daarentegen (met weglating der komma): *Het land dat ten noorden van België ligt, heet Nederland.*

De aangeklaagden, wier schuld voldoende bewezen was, werden (allen) tot een jaar gevangenisstraf veroordeeld.

En daarentegen (met weglating der komma): *De aangeklaagden wier schuld voldoende bewezen was, werden tot een jaar gevangenisstraf veroordeeld.* (De overigen werden vrijgesproken.)

Deze onderscheiding is echter niet aan te bevelen.

3. Men gebruikt de **kommapunt (;)**:

a. tusschen twee nevengeschikte zinnen, wanneer deze van te grooten omvang zijn, om door een komma en te nauw verbonden, om door een punt gescheiden te worden, b.v.: *Maar zie rond. In uwe kamer, in uw salon, ligt een tapijt, of ten minste een karpel; er hangen familieportretten, spiegels; een pendule staat op de secretaire, een lamp, een kandelaar op tafel; er ligt muziek op de piano; de vensters zien uit op straat.*
(Nassau.)

b. tusschen twee nevenschikte bijzinnen van eenigen omvang, b.v.: *Bedrieg ik mij, als ik me voorstelde, dat oogenblikken van verteedering, van verheffing als deze behoefte konden zijn voor den jeugdigen vorst; dat zij hem sterkten voor de taak, die hem in dat uur beidde?*

(Potgieter.)

4. Men gebruikt de **dubbele punt (:)**:

a. vóór zinnen of zinsdeelen, die een verklaring of opheldering van het voorafgaande bevatten, b.v.: *Er zijn twee soorten van verbinding: nevenschikking en onderschikking.*

b. vóór aanhalingen, wanneer deze achter den hoofdzin staan: *Solon verklaarde: „Niemand is gelukkig te noemen vóór zijn dood.”*

5. Men gebruikt het **vraagteeken (?)**:

a. na een vragenden hoofdzin, b.v.: *Wie heeft dit gedaan?*

b. na een vragenden bijzin, mits deze de woordschikking heeft van den hoofdzin, b.v.: *Hij vraagt maar: „Hoe krijgen we dat ooit gedaan?”*

6. Men gebruikt het **uitroopteeken (!)**:

a. na wenschende en gebiedende zinnen, b.v.: *Ga heen! Leef gelukkig!*

b. achter tusschenwerpsels, b.v.: *Helaas! Hij kon niet meer.*

c. vaak ook na den naam van den aangesproken persoon, b.v. *Mijnheer! Ik wenschte u iets te vragen.*

7. Men gebruikt het **aandachtsteeken (—)**:

a. midden in den zin, om den hoorder opmerkzaam te maken op iets onverwachts, dat volgt, b.v.: *Die kousjes zoo witjes, zoo netjes, zoo fijn, ze zijn — voor twee bloote voeten.* (Beets.)

b. achter den zin, om een langere rust aan te duiden. „*Dat doeï 'k, dat doeï 'k!*” *schreeuwde Balders, „en duuzend gulden tegen één! — A'j 't wint, ziedaor 't perd en de sjés 'r bij.”*

(Cremer.)

8. Men gebruikt het **beletselteeken (. . . .)**:

wanneer een zin plotseling afgebroken wordt, b.v.: *Dan houd*

ik hem hier niet, maar gaat hij naar Hoorn of Leeuwarden en daar is 't Er klonk een schel uit het bureau van den directeur. (Schimmel.)

9. Men bezigt de **aanhalingsteekens** („” of „,,,””):

om aan te duiden, dat woorden of zinnen niet van den schrijver zelf afkomstig zijn, b.v.: „*Burgemeester Hooft houdt van waarheid op ieder stuk, mijnheer Valckenier!*” hernam *Hooft ernstig, „en schade voor Holland, zoo waarheid het schande kon doen!”* (Mevr. Bosboom-Toussaint.)

„,,*Groen! groen! geloof mij!*”” „’*k Zeg u blauw!*”
 „,,*Groen!*”” „*Blauw!*”” *Zoo gaat het snauw op snauw.*
 (Staring.)

10. Men bezigt de **haakjes** () of []):

om een ingelaschten, geheel op zich zelf staanden zin van de deelen des zins, waartusschen hij geplaatst is, af te scheiden. *Een lang bruin wambuis met één rij groote knopen op nonactiviteit (haken en oogen doen den dienst) hangt hem tot over de heupen.* (Hildebrand.)

In plaats van haakjes gebruikt men ook wel twee liggende streepjes, als onder 7.

OPMERKING. Het koppelteeken, samentrekkingsteeken, klemtoonteken, weglatingsteeken en deelteeken worden behandeld in het hoofdstuk Spelling.

WOORDVORMING.

AFLEIDING EN SAMENSTELLING.

§ 133. De woordvorming leert de wijze kennen, waarop van bestaande woorden *nieuwe woorden* gevormd worden. Deze vorming geschiedt hoofdzakelijk op drieërlei wijze:

- a. door afleiding;
- b. door samenstelling;
- c. door samenstelling vereenigd met afleiding (*samenstellende afleiding*).

Niet-afgeleide en niet-samengestelde woorden heeten *stamwoorden*, bijv.: *ik, wij, een, drie, dit, man, nu, mooi, aarde, vader*, enz.

Het woord, waarvan een ander afgeleid is, heet ten opzichte van dit laatste *grondwoord*, bijv.: *wijs* (grondwoord van wijsheid), *waar* (grondwoord van onwaar), *dood* (grondwoord van doodsch, doodelijk), *ambt* (grondwoord van ambtenaar en beambte), *mensch* (grondwoord van menschdom en menscheid), enz.

De afleiding heeft plaats door middel van aanhechting van voor- of achtervoegsels (= letters of vereenigingen van letters, die niet meer als bestaande woorden voorkomen), bijv.: *on, wan, aarts, ver, aar, aard, heid, dom*, enz.

OPMERKING. Men onderscheide *achtervoegsels* van *uitgangen*: de eerste vormen nieuwe woorden; de laatste diënen om verschillende betrekkingen van hetzelfde woord uit te drukken.

Er kan ook afleiding plaats vinden zonder voor- of achtervoegsels (*rechtstreeksche afleiding*), maar het is dan dikwijls vrij moeilijk uit te maken, welk woord als het afgeleide en welk als het grondwoord moet beschouwd worden. Waar te dien

opzichte twijfel bestaat, handelt men het voorzichtigst, door de twee woorden eenvoudig als verwant met elkaar aan te geven (zie § 134).

Samenstelling is de vereeniging van twee woorden tot één woord. Elke samenstelling bestaat dus uit niet meer dan twee deelen (leden der samenstelling), die echter op hun beurt weer samenstellingen kunnen zijn. Voorbeelden: doofstom, timmerman, timmermanswerkplaats, oude-boekenverkooper.

Het eerste lid der samenstelling is in den regel het *bepalende*, het tweede lid het *bepaalde* woord; dit laatste beslist omtrent de *woordsoort der samenstelling*. (Uitzonderingen zijn o. a.: handvol, weetniet, klimop, tekort, enz.)

De klemtoon valt, behoudens eenige uitzonderingen, natuurlijk op het *eerste* lid als bepalend deel.

OPMERKINGEN. Waar de beteekenis van de samenstelling of afleiding niet meer gevoeld wordt, verspringt soms de klemtoon, bijv.: *madelicje*, *hoogeschool*, *voorkleesch*, *heerenknecht*, *ordentelijk*, *stadhuis*, *onderkruiper*, enz. Men lette vooral ook op eigennamen: *Oudenbósch*, *Lekkerkérk*, *Enkhuizen*, en (o. a. in de volkstaal te Amsterdam:) *Heeregrácht*, *Nieuwmarkt*, *Rembrandtsplein*, enz.

Somtijds veroorzaakt de sterke klemtoon op een der deelen in de samenstelling een gansche onttoning (detonatie) van het andere, dat dan op een achtervoegsel begint te gelijken. Bijv.: *wingerd* (voor wijngaard), *boogerd* (voor boomgaard), *emmer* (voor éénbaar), *leidsel* (voor leidzeel), *juffer* (voor juffrouw), *treeft* (voor drievoet), *dorpel* (voor deurpaal), *welk* (voor wielijk), enz.

Ook komt het voor, dat een woord toonloos wordt en in de uitspraak bij een voorafgaand of volgend woord wordt aangetrokken (enclisis, proclisis). Bijv.: *'n olifant*, *'t kind*, *'s vaders*, *'k heb 't*, *tenzij* (het en zij), *terwijl* (te der wijl); en in 't Middelnederlandsch: *tere stont* (te eener stont), *synre* (zijn er), *uter* (uit der), *in doe* (ic en doe, ik doe niet), *ic saels mi wreken* (ik zal des mij wreken), enz.

Samenstellende afleiding heeft men, wannneer twee woorden, die met hun beiden geen samenstelling vormen, door middel van een achtervoegsel (of uitgang) tot een geheel worden vereenigd. Bijv.: spraakverwarring, kostwinning, kortademig, grootscheepsch, overwinteren, enz.

Natuurlijk gaat de taalwetenschap bij het onderzoek naar de afkomst der woorden (*etymologie*) veel verder, dan het constateeren, dat een woord noch afgeleid (met voor- of achtervoegsel), noch samengesteld is. Men is door verge-

lijkende taalstudie gekomen tot het vaststellen van oorspronkelijke woordwortels, de oervormen van een groot aantal woorden der verschillende leden der Indo-Europeesche taalfamilie. In hoeverre die wortels inderdaad bestaan hebben, is natuurlijk niet altijd uit te maken. Men kan slechts vernuftig gevonden hypothesen aannemen, die standhouden, tot nieuwe veronderstellingen ze omverwerpen en er voor in de plaats treden.

Als zoodanige wortels zijn o. a. aangenomen: *dhâ* (zetten, doen), *bandh* (binden), *ât* (ademen), *ad* (eten), *in* (gaan), *sthâ* (staan), enz.

VERWANTSCHAP VAN WERKWOORDEN MET ZELFSTANDIGE
NAAMWOORDEN EN BIJVOEGLIJKE NAAMWOORDEN.
RECHTSTREEKSCH E AFLEIDING.

§ 134. Naast een aantal sterke werkwoorden bestaan zelfstandige en bijvoeglijke naamwoorden, die blijkbaar met deze werkwoorden van gelijke afkomst zijn, zonder dat met zekerheid vastgesteld kan worden, welke vormen als de oorspronkelijkste moeten aangemerkt worden. Men neemt daarom aan, dat de werkwoorden en naamwoorden beide zijn ontstaan uit een gemeenschappelijken wortel, die nu eens in den vorm van het werkwoord, dan weder in het naamwoord min of meer zuiver is blijven voortbestaan, terwijl daarnaast vormen ontstonden met gewijzigden klinker.

Hier volgen eenige voorbeelden:

werk- woorden:	zelfstandige naamwoorden:	bijvoeglijke naamwoorden:
breken	breuk, brok	braak (liggen)
vlieten	vliet, vloot, vlot	vlot
helen	hal, hel, hol	hol
slinken		slank
spreken	sprook, spreuk, spraak	
malen	meel	mul
smelten	smout (van smalt, smolt)	
graven	graf, groef	
dijgen	deeg	dik

weven	web	
scheren	schaar, scheur	
blinken		blank
krimpen	kramp	
binden	band, bond	
(ver)liezen	(te)loor	loos
wijken		week
bergen	(her)berg	
belgen	(baas)balg	
zitten	(land)zaat	
nemen		(voor)naam
stelen	(dief)stal	
kwelen	kwaal	

Zwakke werkwoorden, die met z.n.w. of bijv. nw. verwant zijn, kunnen als afgeleid beschouwd worden, evenals een klein aantal sterke werkwoorden, die vroeger zwak waren, o.a.: *din- gen, fluiten, prijzen, kwijten, schenden, schenken, schrijven, wijzen, zenden*, enz. Is echter het z.n.w. de naam eener werking, dan is de verhouding als bij de sterke w.w.

§ 135. De van naamwoorden (enkele ook van bijwoorden) afgeleide werkwoorden heeten *denominatieven*. Soms gaat de afleiding met klankwijziging gepaard; soms ook komt een achtervoegsel *ig* of *eer* voor: *reinigen, waardeeren*. Natuurlijk kan de beteekenis der denominatieven steeds met behulp van het grondwoord omschreven worden.

Voorbeelden:

<i>dekken</i> = van een <i>dak</i> voor- zien.	<i>louteren</i> = <i>louter</i> (zuiver) maken.
<i>schillen</i> = van de <i>schil</i> beroo- ven of ontdoen.	<i>groenen</i> = <i>groen</i> worden.
<i>zagen</i> = werken met de <i>zaag</i> .	<i>krenken</i> = <i>krank</i> maken.
<i>vreezen</i> = <i>vrees</i> hebben.	<i>slechten</i> = <i>slecht</i> (effen) ma- ken.

<i>tuinieren</i> = <i>tuinier</i> zijn.	<i>heelen</i> = <i>heel</i> worden of maken.
<i>boekstaven</i> = in boekstaven opteekenen ¹⁾ .	<i>stremmen</i> = <i>stram</i> worden of maken.
<i>schenden</i> = te <i>schande</i> maken.	<i>grauwen</i> = een <i>grauwe</i> kleur krijgen.
<i>wieden</i> = van <i>wiede</i> ²⁾ zuiveren.	<i>sussen</i> = door <i>st</i> (<i>sus</i>) doen bedaren.
<i>judassen</i> = als (een) <i>Judas</i> handelen.	<i>naderen</i> = <i>nader</i> komen.
<i>bottelen</i> = in <i>bottels</i> (flesschen) aftappen.	<i>halveeren</i> = tot op de <i>helft</i> terugbrengen.
<i>voeteeren</i> = te <i>voet</i> afleggen.	<i>wettigen</i> = <i>wettig</i> maken.
<i>maskeren</i> = van een <i>masker</i> voorzien.	<i>bejegenen</i> = zich <i>jegens</i> iemand gedragen.
<i>zondigen</i> = <i>zonde</i> bedrijven.	<i>smalen</i> = <i>smal</i> ³⁾ maken, kleineeren.
<i>hekelen</i> = met den <i>hekel</i> zuiveren.	<i>jijen</i> en <i>jouwen</i> = met <i>jij</i> en <i>jouw</i> toespreken.
<i>tronen</i> = op den <i>troon</i> zitten.	<i>suffen</i> = <i>suf</i> zijn.
<i>zuchten</i> = een <i>zucht</i> slaken.	<i>mijnen</i> = <i>mijn</i> roepen (tot zijn eigendom maken).
<i>ezelen</i> = als een <i>ezel</i> werken.	<i>naderen</i> = <i>nader</i> komen.
<i>trompetten</i> = op een <i>trompet</i> blazen.	<i>lengen</i> = <i>lang(er)</i> worden.
<i>kruisigen</i> = aan het <i>kruis</i> nagelen.	<i>reinigen</i> = <i>rein</i> maken.
<i>waardeeren</i> = de <i>waarde</i> bepalen.	<i>uiten</i> = <i>uit</i> doen gaan.

OPMERKINGEN. Den uitgang *ceeren* hadden oorspronkelijk slechts werkwoorden uit 't Fransch (of Latijn) overgenomen: *amuscereen* (amuser), *vomiceeren* (vomir), *correspondereren* (corresandre), *promoveeren* (promouvoir), en tal van

1) Vergelijk Duitsch: Buchstabe = letter.

2) Vergelijk Engelsch: weed = onkruid.

3) Vergelijk Engelsch: small = klein.

werkwoorden in verband met de vooruitgaande wetenschap, als *telegrafeeren*, *hectografeeren*, *germaniseeren*, *electriseeren*, *biologeeren*, enz. Men wendde dien soms ook aan bij afleidingen van Nederlandsche grondwoorden, zooals behalve bovenstaande: *trotseeren*, *kleincereen*, *stoffceeren*, *hanteeren*, enz.

Het achtervoegsel *ig* kan soms naar verkiezing aangewend en weggelaten worden; bijv.: *einden* en *eindigen*, *verzaden* en *verzadigen*, *vereenen* en *vereenigen*, *verjeugden* (Bogaers) en *verjeugdigen* en ook *kruisen* en *kruisigen* (in den zin van aan 't kruishout slaan). In *heiligen*, *rechtvaardigen*, *verjeugdigen* enz. behoort *ig* tot het grondwoord.

Men lette op het verschil tusschen:

maskeren (= van een masker voorzien) en *maskeeren* (= aan het gezicht ont-
trekken).

negeren (= als een negerslaaf behan- en *negeeren* (= ontkennen; Lat. *negare*).
delen

kruisen (= een kruis maken en in alle en *kruisigen* (= aan het kruishout slaan¹).
andere beteekenissen)

zich generen (= zich onderhouden) en *zich geneeren* (zich schamen; Fransch
se *gêner*).

Het is duidelijk, dat dichters en schrijvers soms, ten einde hunne gedachten juist weer te geven, *denominatiereen* *scheppen* (neologismen), die echter maar zelden in algemeen gebruik komen. Voorbeelden:

Klaas *almanakt* voorwaar des werelds jongsten dag op nog eens tachtig jaar (Huygens). Rivers *siegenbeekt*, dat het een aard heeft (Potgieter). Jammer, dat-ie een beetje veel *klaart* en *rooje-jenevert* (Cremer). In Batavia *plantelerfde* hij. Een vloer, die *aardbeefde*. Pleinen, waaraan de villa's zich rijk *pilaarden*. De wolken *gordjynden* hare watervolle zeilen (Couperus). Mijn ster-
vensuur, toen 'k *bangde* en *handenwroong* (Hel. Swarth). 't *Avondt*. Aan den zoom van 't meer zit een bleeke jongling neer (Haverschmidt). Hij *leearde* en hij had *geloofd* (Hofdijk). Nu *zomert* het 's winters in huizen en kluisen (Ten Kate). Een gelig licht zonder zon *valschte* over het land (Fr. Netscher). Wen 't graanveld *geluwt*¹ in het dal (Bogaers). Wordt ge ook *geturkt* als ik? (Bogaers). Mijn hulk zou voortaan veilig drijven, tot ze eenmaal *havende* in het graf (Da Costa).

Hoe moeilijk het daarentegen is, nieuwe Nederlandsche woorden, die in een behoefte zouden voorzien, ingang te doen vinden, is herhaaldelijk gebleken. Na de uitvinding der „*vélocipèdes*”, trachtte men het vreemde woord buiten de grenzen te houden, door eerst „*wieler*”, „*wieleren*”, „*wielenaar*” en toen

¹) In Zuid-Nederland wordt *kruisigen* ook gebruikt in de beteekenis van *een kruis maken* (bij het gebed).

²) *Geluw*, vroegere vorm van *geel*. (Vergelijk Eng. *yellow*.)

dit mislukte, „rijwiel”, „wielrijden” enz. ingang te doen vinden. De laatstgenoemde woorden hebben, niet zonder moeite, het pleit gewonnen en worden vrij algemeen, inzonderheid in de schrijftaal, gebruikt. Maar een ander woord „fiets” (men weet niet, door wien het eerst gebruikt en vanwaar gekomen; waarschijnlijk een klanknabootsend woord) was in korten tijd en zonder eenig bezwaar met zijne afleidingen en samenstellingen *fietsen*, *fietsen*, *fietsen*, een *fietspet*, *fietsstochtje*, *wegfietsen*, *meefietsen*, enz. in ieders mond.

WERKWOORDEN VAN ANDERE WERKWOORDEN GEVORMD.

§ 136. De werkwoorden, die etymologisch met andere werkwoorden verwant zijn (hetzij rechtstreeks, hetzij met een naamwoord als tusschenvorm), kunnen tot drie groepen gebracht worden:

1. causatieven (of oorzakelijke werkwoorden), die het doen plaats hebben eener werking beteekenen, als *zetten* (= doen zitten) van *zitten*, *zoogen* (= doen zuigen) van *zuigen*, *leggen* (= doen liggen) van *liggen*. Minder gemakkelijk te herkennen zijn: *kwellen* (doen *kwelen* = pijn hebben), *leiden* (doen *lijden* = gaan), *klooven* (doen *klieven* = barsten), *neigen* (doen *nijgen* = buigen).

Ook kunnen *wekken* (doen waken), *zenden* (doen zinden = gaan), *vellen* (= doen vallen) tot de causatieven gerekend worden, ofschoon zij niet als de bovengenoemde causatieve werkwoorden van 't enkelvoud van den onvoltooid verleden tijd van 't grondwoord gevormd zijn (*leggen* van *lag*, *zetten* van *zat*, *leiden* van *leed*, enz.).

OPMERKINGEN. *Kwelen* = (*pijn hebben*, *kwijnen*) is verouderd (afgeleid is *kwaal*, § 134). In Zuid-Nederland bestaat het werkwoord en zijne afleidingen nog:

Ze *kweelt* wellicht, het arme kind. (Van Beers.)

Ge zijt nog jong, aan *kweling* onderhevig. (Van Beers.)

Lijden (= gaan) leeft nog voort in: *overlijden*, *verleden week*, een acte *verlijden* (passeeren), het *leed* niet lang, of enz. *Nijgen* is bijna geheel door het causatief *neigen* verdrongen; het komt nog slechts voor in den zin van *buigen* (*als groot*). *Klieven*, eerst onovergankelijk, is nu nagenoeg gelijk aan *klooven* (men gebruikt *klieven* bij 't splijten van een vloeistof, *klooven* van een vaste stof: De vogel *kliëft* de lucht. Hij *kliëft* den vloed, gelijk een visch zoo *vlg.* (Bogaers.) Hout *klooven*, diamant *klooven*).

2. intensieven, welke gewoonlijk de beteekenis van het oorspronkelijk werkwoord in zoover wijzigen, dat zij die als korter en krachtiger voorstellen, bijv.: *bukken* naast buigen, *druppen* naast druipen, *hikken* naast hijgen, *wikken* naast wegen, enz. Zij zijn gevormd door verscherping en in verband met de klankwijziging tevens door verdubbeling des slotmedeklinkers van den stam van het grondwoord.

OPMERKINGEN. *Wikken* komt alleen in figuurlijken zin voor: Na veel *wikken* en wegen. De mensch *wikt*, God beschikt. Vroeger was het nagenoeg gelijk aan *wegen*, bijv.: de *wikloonen*, de *wik-* of *waagmeester*.

3. frequentatieven (werkwoorden van herhaling), zoo genoemd, omdat vele er van een zekere herhaling der werking uitdrukken. Zij worden gevormd met behulp der achtervoegsels *er* en *el*. Intusschen zijn niet alle werkw. op *elen* of *eren* frequentatieven. Vele toch (b.v. *trommelen*, *beteren*, *ergeren*) zijn onmiddellijk als denominatieven te herkennen; andere zijn klanknabootsende werkwoorden (b.v. *rammelen*, *murmelen*, *kletteren*) of ook wel woorden van vreemde herkomst (b.v. *schacheren*). Als werkelijke frequentatieven kunnen o.a. beschouwd worden: *krabbelen* (van krabben), *hakkelen* (van hakken), *bedelen* (van bidden), *schuifelen* (van schuiven), *jakkeren* (van jagen), *klapperen* (van klappen), *bibberen* (van beven), *glibberen* (naast glippen), enz.

OPMERKINGEN. Bij sommige frequentatieven merkt men tevens een verscherping van den slotmedeklinker van den stam van 't grondwoord op, als bij de intensieve werkwoorden.

Dat ook bij de werkelijke frequentatieven klanknabootsende woorden voorkomen, blijkt bij werkwoorden als: *trappelen* en *trippelen*, *klapperen* en *klepperen*, *schetteren* en *schateren*, enz.

AFGELEIDE WERKWOORDEN DOOR MIDDEL VAN VOORVOEGSELS.

§ 137. Tot vorming van werkwoorden dienen de volgende voorvoegsels:

be (= *bij*) — **ge** (= *samen*) — **er** (= *uit*) — **her** (= *weder*, *opnieuw*) — **ont** (= *tegen*, *weg*) — **ver** (= *weg*, *voor*).

Van deze voorvoegsels heeft **her** zijn beteekenis het zuiverst bewaard, bijv.: *herkennen, herstemmen, heroveren, hernieuwen*.

De beteekenis van **ge** is alleen nog maar te herkennen in: *geronnen* van *gerinnen* (= samenvloeien) en eenigszins in *geleiden, gevallen, geraken*.

Sommige werkwoorden met **ge** komen alleen nog maar in bepaalde uitdrukkingen en in de onbepaalde wijs voor: *gezeggen, gebeteren, geworden*. *Gehengen* (eigenlijk doen hangen, doen bestaan, dulden) is nagenoeg en *geliggen* (samen aanliggen, vandaar gelag) geheel verouderd.

Er heeft een flauw spoor zijner beteekenis achtergelaten in: *erkennen, erbarmen, ervaren*.

De afkomst van *erbarmen* schuilt nog in 't duister, al is vermoedelijk *barm* afgeleid van het bijv. naamw. *arm* het grondwoord. Vroeger werd het anders gebruikt dan nu, nam. *niet wederkerend*:

Niets doet mij meer erbarmen (= niets erbarmt mij meer).

(Wilhelmuslied.)

Ten opzichte van **be**, **ont** en **ver** volgen hier eenige opmerkingen:

be = *bij* in: *beroepen, betrekken, behalen, bekomen*, enz. Verder dient het:

1. om intransitieve werkw. transitief te maken, b.v. *berijden, bepraten, beluisteren*;
2. om aan te duiden, dat de werking volledig plaats heeft, b.v. *bebouwen, beplanten, bewasschen*.
3. om aan te duiden, dat door de werking een bezit ontstaat, b.v. *bereiken, benaderen, besparen*.
4. om denominatieven te vormen, die een „voorzien van hetgeen het grondwoord vermeldt”, uitdrukken, b.v. *begrenzen, bekladden, beproeven, bemoedigen, bevrijden*.

Omtrent enkele werkwoorden is eenige toelichting noodig: *benarren* (= *benauwen*) is afgeleid van *naar* in den vroegeren zin van *nauw, eng* (vergelijk Eng. *narrow*); *believen* is van *lief*, het werkw. beteekent: *lief zijn bij of aan iemand*. In *bestaan* heeft het voorvoegsel de kracht van *bij*, b.v.: *Hij bestaat mij in den bloede*. Ook in *bevalen* is de beteekenis van *bij* nog duidelijk merkbaar; men vergelijkte het z.n.w. *bijval*. In *begrijpen*, (een plaats) *beslaan, bedwingen, besterven* enz. heeft *be* de beteekenis onder 2. vermeld.

ont = *tegen* in: *ontmoeten*, *ontvangen*, *onthouden*.

De beteekenis van *weg* is min of meer duidelijk te zien in:

1. w.w., die de tegenstelling uitdrukken van hetgeen het grondwoord beteekent: *ontbinden*, *ontsluiten*, *ontladen*, *ontwijden*, *ontheiligen*.

2. w.w., die een berooving te kennen geven van hetgeen het grondwoord uitdrukt: *ontbolsteren*, *ontsluieren*, *ontmoedigen*, *onteigenen*, *ontzenuwen*, *ontbladeren*, *ontmantelen*.

3. w.w., die een verwijdering of scheiding uitdrukken: *ontvluchten*, *ontrooven*, *ontsnappen*, *ontduiken*, *ontnemen*, *ontloopen*, *ontrukken*, *ontboezemen*, *ontwoekeren*.

4. w.w., die het beginnen van een nieuwe werking of nieuwe toestand uitdrukken: *ontbranden*, *ontslapen*, *ontwaken*, *ontluiken*, *ontdooien*, *ontstaan*, *ontspruiten*.

OPMERKING. De werkw., onder 2 vermeld, heeten privatieve werkwoorden. Daartoe behooren nog: *ontcijferen* [= van het cijferschrift (ter vervanging van letters) ontdoen], *ontschutteren* (schutter afmaken), *ontlijven* (*lijf* = *leven*), *ontaarden* (zijn aard verliezen).

Er zijn ook privatieven zonder 't voorvoegsel ont (zie ook § 135), bijv.: *schillen* (van de schil ontdoen), *wieden*, *roomen*, *stoffen*, *schuinen*, *ragen*, enz. De werkwoorden onder 4. dragen den naam van *inchoatieve werkwoorden*.

ver = *weg* vormt werkwoorden, die beteekenen:

1. een vernietigen, bederven, onbruikbaar maken of worden of in slechter toestand brengen of komen van een *bijgedacht lijdend voorwerp* of van het *onderwerp*: *vermoorden*, *verdobbelen*, *verknoeien*, *verbranden*, *verpraten*, *verkwikken*, *vervloeken*, *verhongereren*, *verschuilen*.

2. een verdwijnen of doen verdwijnen van een plaats: *verdrijven*, *vervliegen*, *verhelen*.

3. een verkeerd handelen: *zich vertellen*, *verleiden*, *zich verslikken*, *zich verschrijven*.

ver = *voor* (in zijne verschillende beteekenissen van *niet achter*, *in de plaats van*, *ten behoeve van*) vormt werkwoorden, die uitdrukken:

1. een vervanging, verwisseling of herhaling: *verkleeden*, *vermaken*, *verbedden*, *verdoopen*, *verhuizen*, *vertalen*, *verpachten*.

2. een bedekken, afsluiten: *verzilveren*, *verzegelen*, *verbloemen*.

3. een werking ten behoeve van iemand: *verdedigen*, *verzorgen*, *vertegenwoordigen*.

4. een overgaan of gemaakt worden tot wat het grondwoord uitdrukt: *verkrumelen*, *verwateren*, *verkolen*.

5. het (doen) verkrijgen der eigenschap, door het grondwoord uitgedrukt: *versuffen*, *verkleinen*, *verwarmen*, *verijdelen*.

OPMERKINGEN. In enkele werkwoorden is de beteekenis van het voorvoegsel niet volkomen te preciezeren. In *verwonden*, *vermeenen*, *verkrijgen* heeft het versterkende kracht; in *verrassen*, *verkloeken*, *verwachten* komt bij de omschrijving het begrip *over* of *op* voor den dag. In *verstaan* (begrijpen) is de beteekenis van het voorvoegsel niet meer te herkennen.

De verschillende, meerendeels gemakkelijk te herkennen beteekenissen van *ver* zijn mede oorzaak, dat schrijvers met behulp van dit voorvoegsel nieuwe werkwoorden vormen. Enkele voorbeelden zijn:

Een gek, die al de boter met al het meel op één avond *verpannekoekte* (Roemer Visscher). Opdat zich niemand voortaan lichtelijk *veraasde* (Hooft). Gij hebt uw Hertogs woord; 'k *verbreukte* 't nooit tot goed noch kwaad (Beets). Na vele harde woorden *verkalnde* het tempeest (Conscience). Haar kind *verindische* al (Couperus). En in die bitterheid scheen het, dat zijn zenuwen zich ook *vernijdigen* (Couperus). Gij zult het leven niet door uw vond vernieuwen of *verlangeren* (Bilderdijk). Wij raden de lezing van dit boek af, daar 't het gehoor *vergroft*, de verbeelding *vervaagt* (Willem Kloos).

Soms wordt *ver* in de spreektaal verkeerd aangebracht, vooral bij woorden van vreemde afkomst, die Nederlandsche werkwoorden met *ver* vervangen, bijv.: *verassureeren* (gevormd onder den invloed van *verzekeren*), *veraccuseeren* (verontschuldigen), *verobligeeren* (verplichten), *vernegligeeren* (verwaarloozen).

SAMENGESTELDE WERKWOORDEN.

§ 138. Samengestelde werkwoorden zijn samenstellingen van een *werkwoord* (als laatste lid) met een *zelfstandig naamwoord*, *bijvoeglijk naamwoord*, *werkwoord* of *bijwoord* (als eerste lid). Bij de vervoeging van het werkwoord kunnen deze deelen soms *wel*, soms *niet* gescheiden worden (*scheidbare en onscheidbare samenstelling*).

Onscheidbaar samengestelde werkwoorden worden gevormd:

1. van twee werkwoorden: *spelevaren*, *spelemeien* (vergelijk: zich vermeien), *koekeloeren* (verg. Duitsch: gucken), *ruilebuiten* (buiten = ruilen) en de reduplicatievormen: *hossebossen* (hotsen, botsen), *flikflooiën*, *harrewarren*, *gigagen* (Vondel), *traptreden* en *gietstroomen* (Couperus), enz.;

2. van een werkwoord met een naamwoord: *zegevieren*, *radbraken*, *waarschuwen*, *brandschatten*, *gekscheren*¹⁾, *logenstraffen* (als logen of leugenaar straffen), *huisvesten*, *raadplegen*, *liefkoozen* (oorspronk. *lief praten*), *vrijwaren*, enz.

3. van een werkwoord met een bijwoord: *doorreizen*, *misgunnen*, *omkleeden*, *onderkruipen*, *overwinnen*, *voorkomen*, *weerspreken*, *volharden*, enz.

Scheidbaar samengestelde werkwoorden worden gevormd:

1. van een werkwoord met een naamwoord: *boekhouden*, *plaatsgrijpen*, *scheepgaan*, *ademhalen*, *brandstichten*, *schoolblijven*, *kwijtschelden*, *liefhebben*, *vrijspreken*, *grootbrengen*, enz.

2. van een werkwoord met een bijwoord: *doorloopen*, *misslaan*, *omspitten*, *onderduwen*, *overslaan*, *voorblijven*, *wef(d)erzien*, *uitgaan*, *samenkomen*, *wegloopen*, *toekijken*, *voorzeggen*.

(Men vergelijkte: *doorréizen* met *dóorreizen*, *ondergáan* met *óndergaan*, *overléggen* met *óverleggen*, *voorspéllen* met *vóorspellen*, *voldóen* met *vóldoen*, *omplánten* met *ómplan-ten*, *voorkómen* met *vóorkomen*, (zich) *overwérken* met *óverwerken*; enz.)

1) Ook *den gek scheren*. Volgens het Woordenboek der Nederlandsche taal is de uitdrukking ontstaan door de middeleeuwsche gewoonte, om gekken of onnoozelen het hoofdhaar minachtend af te snijden, terwijl onder den invloed van een ander werkwoord *scheren* (= *schertsen*) de oorspronkelijke betekenis der uitdrukking zich wijzigde.

Een voorbeeld van *scheren* in den zin van *schertsen* vindt men nog bij Van Lennep:

„Hoe! Meester Harmen!” bauwt het gansch gezin hem na;

„Dien zoekt gij? Is het ernst of *scheren*?”

OPMERKINGEN. Het al of niet scheidbare der samenstelling blijkt uit de vervoeging der werkwoorden. Samenstellingen, die geen vervoeging toelaten, b.v. *kerkgaan*, *koordansen*, *buikspreek*, *schoonschrijven*, *pluimstrijken*, kunnen dan ook eigenlijk niet tot de samengestelde werkwoorden gerekend worden. Zij treden alleen op als onderwerp, voorwerp of bepaling in een zin en zijn dus feitelijk zelfstandige naamwoorden. (Enkele kunnen ook in den toekomstenden tijd voorkomen.)

Vele andere schijnbaar samengestelde werkwoorden zijn gevormd van samengestelde zelfstandige of bijvoeglijke naamwoorden en dus denominatieven, b.v.: *brandmerken*, *herbergen*, *boekstaven*, *glimlachen*, *zegeprelen*, *rechtvaardigen*, *verwelkomen*, enz. (Zie § 82, Opmerking.)

De ontbinding der samenstelling in de vervoeging maakt het soms eenigszins moeielijk te bepalen, of men *al* dan *niet* met een samengesteld werkwoord te doen heeft. Zoo schrijft men: *handel drijven*, *vrede sluiten*, *bot vangen*, *acht slaan*, enz., en daarentegen *ademhalen*, *aderlaten*, *gadeslaan*, *blootleggen*, enz.

Het bezwaar is echter niet groot. Niemand toch zal het als een ernstige fout beschouwen, wanneer men uitdrukkingen, die nog niet als samenstellingen erkend worden, in den infinitiefvorm als samenstellingen (dus aanéén) schrijft. Natuurlijk zal men echter rekening moeten houden met het verschil in betekenis, dat bij al of niet aaneenschrijven kan ontstaan; b.v. bij: *hoogachten* en *hoog achten*, *vrijspreken* en *vrij spreken*, *loslaten* en *los laten*, *goedvinden* en *goed vinden*, *hardloopen* en *hard loopen*, *goeddoen* en *goed doen*, enz. Het tegenwoordig deelwoord van een werkwoordelijke uitdrukking kan een samenstelling zijn: *handeldrijvend*, *zorgdragend*, enz.

Als regel wordt aangegeven, dat men met *geen samenstelling* te doen heeft, wanneer het substantief een eigen bepaling bij zich kan krijgen, of het bijvoeglijk naamwoord in een verbogen vorm (comparatief of superlatief) kan gebracht worden. Bij de *toepassing* van den regel schuilt intusschen de moeielijkheid, vooral wat de proef door bijvoeging van *geen(e)* betreft, dat immers in de spreektaal nooit verbogen wordt en dus zoowel bij de gansche werkwoordelijke uitdrukking als bij het z.n.w. kan behooren.

Samenstelling door afleiding (*samenstellende afleiding*) heeft bij werkwoorden plaats:

a. door verbinding van een bijwoord met een zelfstandig of bijvoeglijk naamwoord, welke verbinding dan als de stam van een werkwoord beschouwd wordt en in de onbepaalde wijs *en* achter zich neemt, bijv. *afneuzen*, *overwinteren*, *ophemelen*, *ondermijnen*, *naoogen*, *opvroolijken*, *omboeren*, *overbruggen*, *inkwartieren*, *doorzielen* (Couperus), *opfontein* en *opdiamanten* (dezelfde).

b. door verbinding van een werkwoordelijken stam met een zelfstandig naamwoord, welke verbinding wederom als werkwoordelijke stam genomen wordt; bijv.: *stampvoeten* (= stampen met de voeten), *kwispelstaarten*, *druipstaarten*, *likkebaarden*, *kortwieken*, *klapwieken*, *plukharen*, *schuimbekken*, *knikkebollen*, *suizebollen*, *staroogen*, *knipoogen*, *trekkekbecken*, *trekbeenen*, *watertanden*, *klappertanden*, *knarsetanden*, *draaieerzen* (Roemer Visscher), *schokschouderen* (Zuid-Nederland), *blikoogen* (Staring).

AFLEIDING VAN ZELSTANDIGE NAAMWOORDEN DOOR ACHTERVOEGSELS.

§ 139. Tal van zelfstandige naamwoorden zijn door middel van achtervoegsels, waarvan de beteekenis nog zeer goed te herkennen is, van andere woorden gevormd.

De achtervoegsels die persoons- en enkele diernamen vormen, zijn:

1. **aar** (*naar*), **er**, **ier** (*nier*), **aard** (*erd*), **erik** en **ik** ter vorming van mannelijke zelfst. naamwoorden, bijv.: *vogelaar*, *kunstenaar*, *speler*, *doffer*, *tuinier*, *gierigaard*, *veinzaard*, *ghuiperd*, *stommerik*, *vuilik*, *Keulenaar*, *toovenaar* (voor tooveraar), *martelaar* (met passieve beteekenis), *sheper* (verg. Duitsch: Schäfer), *bottelier* (van bottelen), *valkenier*, *poelier* (van 't Fransch poule), *Arabier*, *woestijnier* (Da Costa), enz.

Natuurlijk zijn vele woorden, op bovenstaande achtervoegsels eindigende, daarom nog niet als afgeleide woorden te beschouwen. Van vele persoonsnamen op **er**, als: *vader*, *broeder*, *zwager* (ook vrouwelijke: *moeder*, *dochter*) kent men

de afkomst niet, of nagenoeg niet. Andere woorden op **rik**, bijv.: *Diederik*, *Frederik*, enz. beschouwt men als samenstellingen met *rik* (= machtig). Weer andere, als *baker* (voor bakermoeder), *kamnier* (voor kamenierster), zijn vervormingen, waardoor een vrouwelijk woord schijnbaar op een mannelijk achtervoegsel eindigt.

2. **ster, es, in** tot vorming van vrouwelijke zelfst. naamwoorden, bijv.:

speelster, herbergierster, bedelaarster (ook *bedelares*), *barones, zangeres, boerin, koningin, leeuwin, marketenster, molenaarster* (vroeger ook *molenarin*), *toovenaarster* of *toovenares* (bij Couperus *tooveres*).

3. **ing (ling)** tot vorming van gemeenslachtige persoons- en diernamen, bijv.:

dorpeling, leerling, tweeling, kweekeling, hokkeling. In Zuid-Nederland ook *ouderling* (bejaard persoon).

OPMERKINGEN. *Er* en *aar* zijn van gelijke afkomst (*n* is overgangslitter); *ier* (*nier*) is van vreemden oorsprong; *aard* en *erd* zijn uit een oud woord *hard* (= *sterk*) ontstaan. Behalve de bovengenoemde achtervoegsels voor vrouwelijke zelfstandige naamwoorden kan nog **egge** (ook in de vormen *ege* en *ei*) genoemd worden, dat weinig voorkomt (b.v.: *dievegge, klappei*). Voorts gebruikt men tot aanwijzing van het vrouwelijk geslacht bij gemeenslachtige woorden **e**: *erfgename, lotgenoot, dorpelinge*. **Sche** is eveneens een achtervoegsel tot aanwijzing van het vrouwelijk geslacht; het kwam vroeger voor in woorden als: *kasteleinsche, burgemeestersche, domineesche*, enz.; thans alleen nog in woorden als: eene *Rotterdamsche*, eene *Zeeuwsche*, eene *Leidsche*, enz. *And* (end) in *heiland, vijand, vriend* (oorspronkelijk in twee lettergrepen: *vri-end*), is geen achtervoegsel, maar de *uitgang* van het tegenw. deelwoord, welk woord dan als z.n.w. voorkwam; vergelijk: *een stervende*.

Tusschen de achtervoegsels *aar, er, ier* en hunne afleidingen, alsmede tusschen *ster, es, in* enz. is het verschil in beteekenis nagenoeg geheel verdwenen, wat ook uit het volgende kan blijken:

<i>barones</i> — Duitsch <i>Baronin</i> .	<i>leeuwin</i> — Eng. <i>lioness</i> .
<i>dievegge</i> — Duitsch <i>Diebin</i> .	<i>moordenaar</i> — Duitsch <i>Mörder</i> .
<i>gravin</i> — Fransch <i>comtesse</i> .	<i>weduenaar</i> — Eng. <i>widower</i> .
<i>naaister</i> — Duitsch <i>Näh(t)erin</i> — Eng. <i>seamstress</i> .	

Intusschen maakt men onderscheid tusschen:

ridder, ruiter (Duitsch: *Reiter*) en *rjder* (vrachtrijder, kunstrijder, enz.);

dienaar en *diender* (in Zuid-Nederland is dit laatste woord = *bediende*, bijv.: *metseldiender*);

gijzelaar (persoon als onderpand bij een vrede) en *gegijzelde* (gevangene wegens schulden).

zending en *gezant* ('t laatste woord = *gezondene*).

zangster (vrouw, die zingt) en *zangeres* (beroepsnaam).

De grondwoorden dezer afgeleide woorden zijn: *werkwoordelijke stammen*, *zelfstandige naamwoorden*, *bijvoeglijke naamw.* en een enkel maal ook *telwoorden* en *bijwoorden*.

Van *plaatsnamen* worden, behalve door eenige der bovengenoemde achtervoegsels ook persoonsnamen gevormd door andere van vreemden oorsprong, als: **aan**, **aat**, **ees**, **oot**, **ijn**, **iet**. De achtervoegsels **iaan**, **aan**, **iet**, **ist** achter een eigennaam (persoonsnaam) gevoegd, vormt woorden die een volgeling van den door het grondwoord aangewezen persoon te kennen geven.

Voorbeelden: *Peruaan*, *Aziaat*, *Chinees*, *Candioot*, *Algerijn*, *Abderiet*, *Kantiaan*, *Lutheraan*, *Arminiaan*, *Menno-niet*, *Calvinist*, *Gomarist*.

De uitgang *ist* komt echter ook in andere gevallen voor: *bloemist*, *violist*, *klokkenist*, *pennist* (Busken Huet), *urist* (Douwes Dekker), enz.

§ 140. Namen van voorwerpen en stoffen worden gevormd door de volgende achtervoegsels:

aar (*laar*), bijv.: *beeldenaar* (op munten), *boezelaar*, *beukelaar* (= schild), *hazelaar*, *perelaar* (Zuid-Nederland), enz.

er (*der*), bijv.: *gieter*, *ladder*, *steiger*, *boender*, *waai-er*, *klinker*, *teller*, *schoener*, *stoomer*, enz.

el (*eel*), bijv.: *truffel*, *hevel*, *vleugel*, *sleutel*, *truweel*, *tooneel*, *klepel*, *gordel*, *beitel*, *houweel*, enz.

sel, bijv.: *schepsel*, *schoeisel*, *voedsel*, *behangsel*, *raad-sel*, *stijfsel*, *baksel*, *verglassel*, *uitvaagsel*, enz.

OPMERKINGEN. Vele woorden op **er** en **el** zijn van vreemde afkomst, bijv.: *citer*, *eijfer*, *letter*, *kamer*, *bijbel*, *cirkel*, *fabel*, enz. Het achtervoegsel **eel** is van Franschen oorsprong en dus ook de uitgang van vele woorden, aan het Fransch ontleend: *kameel*, *kasteel*, *tafereel*, *juweel*, *rondeel*; **sel** dient zoowel om namen van voortbrengselen als die van werktuigen en middelen te vormen.

In *leidsel* is de laatste lettergreep het toonloos geworden *zeel* (= touw). *Les-senaar*, gevormd van *lezenaar*, wijzigde zijn beteekenis en verschilt nu met het laatstgenoemd woord; *laar* vormt uitsluitend boomnamen: *rozelaar*, *hazelaar*. In Zuid-Nederland komt het meer voor dan in het Noorden: *appelaar*, *mispelaar*, *kerselaar*.

Verkleinwoorden (*diminutieven*) worden gevormd door:

je (*tje*, *pje*), bijv.: *kindje*, *Jantje*, *stoeltje*, *bloempje*, *nieuwtje*, *zuurtje*, *bruintje*, *meisje*, *grootje*;

ke (*ske*) en **kijn**, bijv.: *moeke*, *manneke*, *jongske*, *gaaike*, *kindekijn*, *gaardekijn*;

el, bijv.: *droppel*, *mazel*, *bundel*, *bussel* (Zuid-Nederland), *pukkel*, *trommel*, *kruimel*, *greppel*, *stengel* (van drop, maas = vlek, bond, bos of bus, pok of puk, trom, kruim, greb of grebbe, stang);

lijn (*ijn*), bijv.: *vogelijn*, *maagdelijn*, *knapelijn*, *oogelijn*.

Er worden ook van bijvoeglijke naamwoorden verkleinwoorden gevormd met eigenaardige beteekenis, bijv.: *kleintje*, *grootje*, *oudje*, *liekje*, *nieuwtje*, *zuurtje*, *bittertje*, *bruintje*, *witje*, *rondje*, *grauwtje*, enz. Soms dient de verkleinvorm om geringschatting te kennen te geven: een (honden)*baantje*, een gemeen *koopje*, een bar *weertje*, een akelig *akevietje*, enz.

Ook kan hij iets liefs uitdrukken of schertsend aangewend worden: een aardig *kapitaaltje*, een best *leventje*, een knap *wijfje*, 't vriendelijk *maantje*; een *millioentje*, een *melkkoetje*, enz.

Van sommige diminutieven is de vorm zonder verkleiningsuitgang weinig of niet (althans in gelijke beteekenis) in gebruik: een *beetje* voorzichtigheid, een *aasje* kennis, een *sprankje* vernuft, een *amerijtje* geduld, Haagsche *hopjes*, *muisjes*, *pojjertjes*, *kadetjes*, *dubbeltjes*, (spoor)*kaartjes*, enz.

§ 141. Abstracte zelfst. naamw. worden gevormd door de achtervoegsels:

heid, **dom**, **te** (*e*), **ij** (*nij*, *erij*, *ernij*), **ing**, **nis**, **st**, **schap**, **t**, **age**.

Vele woorden, door deze achtervoegsels gevormd, kregen naast de abstracte ook een concrete beteekenis; bij sommige maakte de abstracte beteekenis geheel voor de concrete plaats.

Zoo zijn gevormd door:

heid: namen van hoedanigheden; verzamelnamen: *luiheid, vreesachtigheid, Christenheid, meerderheid.*

dom: namen van toestanden en hoedanigheden, verzamelnamen; zelfst. naamw., die een gebied beteekenen: *ouderdom, rijkdom, menschdom, bisdom.*

de of te (e): namen van hoedanigheden en toestanden; voorwerpsnamen: *lengte, ziekte, sterkte, groente.*

ij (erij, arij, ernij, nij), namen van werkingen; verzamelnamen; namen van plaatsen, waar een bedrijf wordt uitgeoefend; zaaknamen: *dwingelandij, bedriegerij, knoerij, schuiterij, bakkerij, schilderij.*

ing: namen van werkingen; verzamelnamen; namen van plaatsen, waar de werking geschiedt; zaaknamen: *verdeeling, vergadering, uitspanning, woning, zitting.*

nis: namen van werkingen en toestanden; zaaknamen: *begrafenis, duisternis, vonnis, gevangenissen.*

st: namen van werkingen; zelfst. naamw., die het voortbrengsel der handeling noemen: *komst, vangst, kunst, winst.*

schap: namen van toestanden, waardigheden; verzamelnamen; zelfst. naamw. die een gebied beteekenen: *vriendschap, koningschap, priesterschap, ridderschap, graafschap.*

t: namen van werkingen en van 't voortgebrachte: *dracht, jacht, schrift, gracht (voor graft).*

age: namen van werkingen; verzamelnamen; voorwerpsnamen: *slijtage, pakkage, stellage.*

OPMERKINGEN. Zooals uit bovenstaand lijstje blijkt, komen vele achtervoegsels in sommige hunner beteekenissen met elkander overeen, zoodat dan ook een of ander eigenaardig verschil, niet door de achtervoegsels teweeggebracht, maar door het gebruik bepaald is. Dit springt nog meer in 't oog, wanneer men ook de in verwante talen overeenkomstige achtervoegsels bij sommige z.n.w. met de onze vergelijkt.

Voorbeelden :	<i>Oudheid</i>	—	Duitsch	: <i>Altertum.</i>
	<i>Wijshheid</i>	—	Engelsch	: <i>Wisdom.</i>
	<i>Goedheid</i>	—	Duitsch	: <i>Güte.</i>
	<i>Ridderschap</i>	—	Engelsch	: <i>Knighthood.</i>

<i>Verhouding</i>	—	Duitsch	: <i>Verhältniss.</i>
<i>Grootte</i>	+	Engelsch	: <i>Greatness.</i>
<i>Gewoonte</i>	—	Duitsch	: <i>Gewohnheit.</i>
<i>Dronkenschap</i>	—	Duitsch	: <i>Trunkenheit.</i>
<i>Komst</i>	—	Engelsch	: <i>Coming.</i>

In de z.n.w. *maatschappij*, *heerschappij* en *voogdijschap* komen de achtervoegsels *schap* en *ij* beide voor.

Men maakt verschil tusschen: *menschdom* (verzamelnaam) en *menschheid* (abstract z.n.w. 1); *christendom* (abstract z.n.w.) en *christenheid* (verzamelnaam 2); *begrafenis* en *begraving* (b.v. van afgemaakt vee); *grootte* (in letterlijken zin) en *grootheid* (in figuurlijke beteekenis); *broodwinning* (werkingsnaam) en *overwinst* (concreet z.n.w.); *vrijheid* (in algemeenen zin) en *vrijdom* (voor bijzondere gevallen, b.v. van belasting); *last* (met het oog op de zwaarte) en *lading* (met het oog op de ingenomen ruimte); *aanbieding* (daad van aanbieden) en *aanbod* (het aangeboden), enz.

Zeer groot is het aantal zelfst. naamw. met bovenstaande achtervoegsels, die zoowel een concrete als een abstracte beteekenis hebben; bijv.: *vergadering* (naam eener werking en collectief 3); *gezelschap* (naam van een toestand en collectief 4); *priesterschap* (naam eener waardigheid en collectief 5); *rekening* (werkings- en voorwerpsnaam 6); *rijkdom* (naam van een toestand en van een verzameling); *bakkerij* (werkingsnaam en plaatsnaam 7); *zitting* (werkings- en voorwerpsnaam); *nabuurship* (naam van een toestand en van een verzameling 8); *wandeling* (werkings- en plaatsnaam 9), enz.

- 1) Eens als het *menschdom* zijn *menschheid* begrijpt,
Dan zal geen wetenschap moordstelsels leeren.

(Estella Hertzveld.)

- 2) Zink *Oosterchristenheid*, dien naam sinds lang onwaard,
Waar 't *christendom* voor leven een vorm werd, schijn — geen zijn.

(Da Costa.)

3) De notulen der vorige *vergadering*; de *vergadering* openen; de *vergadering* gaat niet door; de Nationale *Vergadering*; de *vergadering* nam dit voorstel aan. 4) Iemand *gezelschap* houden; *zanggezelschap*. 5) Tot het *priesterschap* gewijd en in de *priesterschap* opgenomen worden. 6) De *rekening* komt niet uit; zend mij de *rekening*. 7) Met de *bakkerij* is niet veel te verdienen; de knechten waren in de *bakkerij*. 8) De Witt was op de *nabuurship* van Frankrijk niet gesteld; de heele *nabuurship* vlagde ter eer van 't gouden paar. 9) Men heeft om Arnhem fraaie *wandelingen*; men kan om Arnhem fraaie *wandelingen* maken.

AFLEIDING VAN ZELFSTANDIGE NAAMWOORDEN DOOR
VOORVOEGSELS.

§ 142. De voorvoegsels, die men bij afgeleide zelfstandige naamwoorden aantreft, zijn:

af, ant, et, oor, aarts, on, wan en **ge**.

Daarvan komen de vier eerste slechts in enkele woorden voor, namelijk:

et = *weder, opnieuw* in: *etgroen* (tweede gras) en *etmaal* (eigenlijk: terugkeerende tijd, nu tijdperk van 24 uren).

ant = *tegen* (vergelijk *anti*) alleen in: *antwoord*.

af = *niet* (in andere beteekenis is *af* geen voorvoegsel) in: *afgod, afgrond, afgunst*.

oor = *uit* (komt overeen met *er* bij werkw.) in: *oorbaar* (het uit iets voorkomende, het nut), *oordeel* (het toebedeelde; het vonnis), *oorkonde* (het erkende bewijs, getuigenis), *oorlof* (verlof tot uitgaan?) *oorzaak* (waaruit een zaak voortkomt), *oorsprong* (het te voorschijn springen). De vorming van *oorlog* is nog niet voldoende verklaard kunnen worden.

aarts = *voornaamste, eerste* (vaak in ironischen zin): *aarts-hertog, aartsvader, aartsengel, aartsbisschop, aartskanse-lier, aartsleugenaar, aartsliefhebber*, enz.

on = *niet of slecht: ondank, ongelooft, onheil, ontrouw, onkunde, onrecht; onkosten, onweder, onkruid*, enz.

wan = *niet of slecht: wangunst, wanhoop, wanorde, wanbetaling; wanbestuur, wanklank, wanverhouding, wangedrag, wanpraestatie*, enz.

ge = *samen*. Dit voorvoegsel vormt:

1°. *van persoonsnamen*: woorden die bijeenbehoorende personen aanduiden, b.v.: *gespelen, gezusters, gelieven, gezellen* (enkele dezer woorden komen ook in het enkelvoud voor).

2°. *met te van zaaknamen*: collectieven, b.v.: *gesteente, gebergte, gevogelte, gebladerte, gesternte*.

3°. *van stammen van werkwoorden*: zelfst. n.w., die eene herhaling der werking, het voortbrengsel er van of het middel er voor aanduiden, b.v.: *getob, geloop, gefluit, gezeur; gemaal, geslacht, gebraad, gebak; gezicht, gehoor, geweer*.

OPMERKINGEN. Enkele z.n.w. met ge hebben meer dan één beteekenis: gemaal (*stoomgemaal en gemalen graan*); gehoor (*het hooren en de toehoorders*); gezicht (*vermogen om te zien en hetgeen gezien wordt*), enz.

SAMENGESTELDE ZELFSTANDIGE NAAMWOORDEN.

§ 143. Samengestelde zelfstandige naamwoorden (dat zijn: samenstellingen met een z.n.w. als laatste lid) kunnen tot eerste lid hebben:

a. een zelfstandig naamwoord, bijv.: *tuindeur, bordpapier, inktkoker; meesterknecht, burgemeester-strandvonder, lampegglas, heereboer, kerseboom; eendenei, hondenhok, bruidskrans, vrijheidslied, meisjesschool; slakkengang, woordenboek, brievenbesteller; raadsbesluit, scheepsbesluit, gravenkroon, Prinsenhage*, enz.

Gelijk men uit de voorbeelden opmerkt, heeft men hierbij de volgende gevallen:

19. het eerste lid der samenstelling wordt ongewijzigd voor het tweede geplaatst (*tuindeur, meesterknecht*);

20. een of meer tusschenletters (*e, en of s*) worden ingeschoven (*heereboer, eendenei, bruidskrans*);

30. het eerste lid staat in het meervoud (*woordenboek, brievenbesteller, meisjesschool*);

40. het eerste lid staat in den zwakken of in den sterken tweeden naamval (*scheepsbesluit, gravenkroon*).

De verhouding der beide deelen tot elkaar kan weergegeven worden:

a. door een tweeden naamval (*raadsbesluit* = besluit des raads, *bruidskrans* = krans der bruid);

b. met behulp van een voorzetsel (*lampegglas* = glas voor de lamp, *meisjesschool* = school voor meisjes);

c. door een vergelijking (*bordpapier* = papier gelijk een bord, *slakkengang* = gang als van een slak);

d. met behulp van het aaneenschakelend voegwoord *en* (*meesterknecht* = meester en knecht, *burgemeester-strandvonder* = burgemeester en strandvonder).

In sommige gevallen wordt een koppelteeken gebruikt. Samengestelde infinitieven, voor zoover ze niet vervoegd kunnen worden, moeten eveneens als samengestelde z.n.w. beschouwd worden.

b. een bijvoeglijk naamwoord of telwoord, bijv.: *laag-*

elakte, oudoom, grootvader, tweeklank, tienman, viervoud. Soms staat het bijvoegl. naamw. achteraan: *kindlief, proces-verbaal, rekening-courant*, enz.

c. een werkwoordelijken stam: bijv.: *drinkglas, schrijfpapier, springplank, zetbaas, drinkebroer, rookkamer, eetservies*, enz.

d. een bijwoord, bijv.: *onderwereld, medeklinker, uitweg, achterhuis, bijwoord, overjas, weerklank*, enz.

OPMERKINGEN. Van sommige samenstellingen is een der leden minder gemakkelijk te herkennen, hetzij dat het als zelfstandig woord verloren ging, hetzij dat het toonloos en dus aan een achtervoegsel gelijk werd; bijv.: *bruidgom* (gom = man; Lat. *homo*, Fr. *homme*); *weergeld* (weer = man, Lat. *vir*); *meineed* (mein = bedriegelijk); *madeliefje* (made = weide, Eng. *meadow*); *maarschalk* (maar = paard, verg. *merrie*); *boogerd* (voor boomgaard); *kwiksilver* (kwik = bewegelijk, Eng. *quick*); *kleinood* (ood = schat); *ooglid* (lid = deksel, Eng. *lid*); *dorpel* (= deurpaal); *amerij* (= *ave Maria*); *hellebaard* (baard = zwaard); *heimwee* (heim = huis, woonplaats); *emmer* (van eenbaar); *winkelhaak* (winkel = haak, Duitsch: *Winkel*); *schrijnwerker* (schrijn = kast, Duitsch *Schrein*, Eng. *shrine*).

Andere samenstellingen zijn pleonasmen (d. w. z. de beide deelen hebben dezelfde beteekenis), bijv.: *heirleger, graftombe* (tombe van *tombeau* = graf), *doghond* (Eng. *dog* = hond), *doelwit, bedevaartgang(er), brokstuk, draagbaar*, enz.

Weer andere zijn vervormingen van uitheemsche woorden en dus in het geheel geen Nederlandsche samenstellingen, al hebben ze er iets van, bijv.: *scheurbuik* (Fransch: *scorbut*); *hangmat* (van Portugeesche afkomst; *veelraat* (Noorsch: *fjalfress* = bergbeer); *snoeshaan* (Maleisch: *soesochoenan*); *kortegard* (Fr. *corps de garde* = hoofdwacht).

Enkele woorden als tweede lid van samengestelde z.n.w. voorkomende, krijgen langzamerhand het karakter van achtervoegsels, zooals: goed, tuig, gerei, werk, boel, enz. (Zij beteekenen: wat behoort bij of noodig is voor hetgeen het eerste lid uitdrukt.)

Voorbeelden: *theegoed, poetsgoed, waschgoed, schuurgoed, kleingood, verstelgoed, bestelgoed*;

rijtuig, voertuig, vischtuig, werktuig, zintuig, beestentuig;

naaigerei, schrijfgerei, waschgerei, scheergerei, teekengerei, rookgerei;

breiwerk, glaswerk, porseleinwerk, vaatwerk, houtwerk, bockwerk, timmerwerk, schrijfwerk, vertaalwerk;

warboel, janboel, verhuisboel, beestenboel, vatenboel, stofboel, smeerboel, saceuwboel, kwajongensboel, dronkemansboel, enz.

§ 144. Samenstellende afleiding van zelfstandige naamwoorden heeft plaats:

1. door middel van **er**: *broodbakker* [van brood en bak(ker)], *landverhuizer*, *graankeeper*, *klaplooper*, *betweter*, *Maandaghouder*, *gangmaker*;

(met vervanging van *er* door *ster*): *turftonster*, *bierdrinkerster*, *brandstichtster*, *boekhoudster*, enz.

Voorts nog: *vierenzestiger*, *twintigponder*, *driedekker*, enz.

2. door middel van **ing**: *spraakverwarring* [van spraak en verwar(ren)], *volksverhuizing*, *kostwinning*, *tentoonstelling*, *ademhaling*, *bloemlezing*.

3. zonder afleidingsmiddel door samenvoeging van een zelfst. of ander naamw. met een werkwoordelijken stam als laatste lid (men kan dan *er* of *ing* er vaak achter denken): *scharenstijp*, *beeldjeskoop*, *tijdverdrijf*, *albedil*, *noodhulp*, *halfwas*, *herzog* [van heer en tieg(en)].

4. door aanéénvoeging van twee zelfst. naamw. of van een bijvoeglijk naamwoord en een zelfst. naamw., ter aanduiding van personen (of dieren), die gekenmerkt worden door hetgeen de samenstelling uitdrukt: *roodhuid*, *blauwoog*, *kwikstaartje*, *roodborstje*, *pikbroek*, *neushoorn*, *wijsneus*, *melkmuil*, *langtong*, *wipneus*, *zwaarhoofd*, *dikbuik*, *schobbejak*, enz.

5. door aanéénvoeging van een werkwoord en een zelfst. naamw. of ander woord, of wel door aaneenkoppeling van eenige woorden, door een ganschen zin te omschrijven: *klimop*, *brekespel*, *bemoelial*, *dwingeland*, *schreeuwelelijk*, *ondersje*, *kijk-in-den-pot*, *spring-in-'t-veld*, *sta-in-den-weg*, *vergeet-mij-niet*, *kruidje-roer-mij-niet*, die *hoe-heet-ie-ook-weer*, een *loop-in-'t-lijntje* (Van Lennep).

AFLEIDING VAN BIJVOEGLIJKE NAAMWOORDEN DOOR
ACHTERVOEGSELS.

§ 145. Van de achtervoegsels, tot vorming van bijvoeglijke naamwoorden, hebben enkele geen herkenbare beteekenis meer, als: **el**, **er**, b.v. in: *schamel*, *wankel*, *bitter*, *wakker*, *zuiver*, enz.

Van de volgende is de beteekenis voldoende te omschrijven:

loos beteekent *zonder, beroofd van*, b.v.: *ouderloos, red-deloos, haveloos* (have = bezitting), *werkloos, werkeloos, roekeloos* (roeke = zorg); (loos komt van *verliezen*).

zaam beteekent (achter z.n.w. en bijv. nw.) *overeenkomende met, voorzien van*; (achter werkw.) *geneigd tot*; b.v.: *deugzaam, heilzaam, eerzaam, langzaam, gemeenzaam; werkzaam, buigzaam, voedzaam, groeizaam*; (zaam is verwant met *samen*).

baar beteekent (achter z.n.w. en bijv. nw.) *voortbrengende of hebbende*; (achter werkw.) *geschikt om de werking te ondergaan of te verrichten*, b.v.: *vruchtbaar, eijnsbaar, middelbaar; eetbaar, strafbaar, breekbaar, buigbaar, vloeibaar, gangbaar*; (baar komt van het werkw. *beren* = dragen, voortbrengen).

en (soms ook *sch*) *vormt stoffelijke bijvoegl. naamw.*, b.v.: *eiken, ijzeren, linnen* (van lijn, nog over in lijnwaad, lijnolie), *wassen, houten, duffelsch*; (en was vroeger *ijn*).

sch (*isch*) beteekent (achter eigennamen en soortnamen) *afkomstig van, behoorende bij, overeenkomende met*; (achter werkw.) *geneigd tot*; (achter bijw.) *dient het tot vorming van b.n.w. met gelijke beteekenis*, b.v.: *Maastrichtsch, Russisch, Joodsch, hoofsch, Maartsche* (buien), *Meische* (morgenstond), *zomersche* (dag), *steedsch, Zondagsch, slaafsch; speelsch, dagelijksch*.

ig beteekent (achter z.n.w.) *hebbende*; (achter z.n.w. en b. n.w.) *overeenkomende met*; (achter werkw.) *geneigd tot*; (achter bijw.) *dient het tot vorming van bijv. n.w., het begrip van 't grondwoord uitdrukkende: verstandig, ijverig, toornig, handig, kattig, waterig, goedig, begeerig, bevallig, overig, nietig*.

OPMERKING. Soms laat men het achtervoegsel *ig* in poëzie weg, b.v.:

't *Vochte* veld bedocht met groene grazen.

(Hooft.)

Met vragend, mijmrend *nicuwegier* oog.

(De Genestet).

Eenvoude kindren der natuur.

(Potgieter).

Onstuimer giert de wind.

(Bogaers.)

erig = *ig*, maar gewoonlijk met *ongunstige* beteekenis, b.v.: *winderig*, *kleverig*, *teuterig*, *leeuwerig* (Multatuli), *talenterig* (Dez.), enz. *Zangerig* heeft een gunstige beteekenis. (Bijv. naamw. met *erig* ontstonden in navolging van woorden, waarin *ig* achter grondwoorden op *er*, kwam, b.v.: *droomerig*, *schreeuwerig*, *sufferig*. De ongunstige beteekenis dezer woorden ging op het achtervoegsel over.)

lijk beteekent (achter z.n.w.) *gelijkende op*, *behoorende tot*; (achter b.n.w.) *geneigd tot wat het grondwoord uitdrukt*; (achter werkw.) *geschikt tot het verrichten of ondergaan der werking*; achter bijw. dient het tot vorming van b.n.w. met *het begrip*, *door het grondwoord uitgedrukt*, b.v.: *mannelijk*, *landelijk*, *ziekelijk*, *hinderlijk*, *verachtelijk*, *aannemelijk*, *achterlijk*; (lijk deels van *lijk* [= lichaam], deels van *lijk*, stam van [*geslijken*]).

achtig (*zonder klemtoon*) beteekent (achter z.n.w.) *eenigszins overeenkomende met*; (achter b.n.w.) *zweemende naar*; (achter werkw.) *geneigd tot*; (*met klemtoon*) evenals **haftig** (achter z.n.w. en w.w.) *hebbende*, b.v.: *steenachtig*, *waterachtig*, *grijsachtig*, *snoepachtig*, *reusachtig*, *woonachtig*, *krijgshaftig*; (*haftig*[*achtig*] ontstond uit *haven* [= hebben]).

Wel hebben de achtervoegsels tot vorming van bijvoegl. naamw. hunne beteekenis beter gehandhaafd dan die, welke abstracte zelfstandige naamw. vormen, maar ook hier is onderlinge vervanging van achtervoegsels ter vorming van bijvoeglijke naamwoorden met dezelfde beteekenis in de verschillende Germaansche talen merkbaar.

Voorbeelden: ernstig	—	Duitsch	: ernsthaft.
onmiddellijk	—	Duitsch	: unmittelbar.
wereldsch	—	Engelsch	: worldly.
kinderachtig	—	Duitsch	: kindisch.
jongensachtig	—	Engelsch	: boyish.

§ 146. Het verschil in beteekenis tusschen bijvoeglijke naamwoorden, die met verschillende achtervoegsels van *hetzelfde*

grondwoord zijn afgeleid, wordt behalve door *de beteekenis van het achtervoegsel*, door *het gebruik* bepaald.

Men vergelijkte b.v. met elkaar:

deugzaam (van personen) en *deugdelijk* (van zaken); *opmerkszaam* (in actieve) en *opmerkelijk* (in passieve beteekenis); *onverdraagzaam* (niet verdragende) en *onverdraaglijk* (niet te verdragen); *werkzaam* (geneigd tot werken) en *werkelijk* (bestaande); *buigbaar* (wat gebogen kan worden) en *buigzaam* (wat gemakkelijk buigt); *verkiezbaar* (wat verkozen kan worden) en *verkiezlijk* (wat *dient* verkozen te worden¹); *lijdbaar* (wat te lijden is) en *lijdzzaam* (zich niet verzettend tegen het lijden); *beweegbaar* (wat bewogen kan worden) en *beweeglijk* (zich veel bewegend); *kenbaar* (wat gekend kan worden) en *kennelijk* (gemakkelijk, spoedig te kennen); *kostbaar* (wat veel kost) en *kostelijk* (van hooge waarde, voortreffelijk); *openbaar* (zich open gedragend) en *openlijk* (niet verborgen); *vijandig* (vijandschap hebbend) en *vijandelijk* (tot den vijand behoorend); *zedig* (goede zeden hebbend, ingetogen) en *zedelijk* (overeenkomstig de goede zeden); *wettig* (overeenkomstig de wet) en *wettelijk* (tot de wet behoorend); *langdurig* (wat lang duurt) en *duurzaam* (wat lang zal duren); *ongeloovig* (niet geloovend) en *ongeloofelijk* (niet te gelooven); *eenzaam* (alleen in plaatselijken zin) en *eenig* (alleen in numerieken zin); *steedsch* (aan een stad eigen) en *stedelijk* (behoorend aan de stad); *meesterachtig* (wat in ongunstigen zin zweemt naar den meester) en *meesterlijk* (wat den meester kenmerkt); *kinderachtig* (wat in ongunstigen zin een kind eigen is) en *kinderlijk* (wat bij het kind behoort); *kerksch* (geneigd tot de kerk, veel ter kerk gaand) en *kerkelijk* (in betrekking staande tot de kerk); *hoofsch* (tot het hof behoorend) en *hoffelijk* (overeenkomende met het hof, beleefd, welgemanierd); *tijdig* (op den juiststen tijd) en *tijdelijk* (gedurende een bepaalden tijd); *dienstbaar* (diensten bewijzend) en *dienstig* (wat van dienst kan zijn).

1) Een uitgang maakt een groot verschil:

Wees zoo *verkiezbaar* als je wil,

Verkiezlijk zal je nimmer wezen.

(Beets.)

OPMERKINGEN. Ook de achtervoegsels tot vorming van bijvoeglijke naamwoorden hebben soms aanleiding gegeven tot vorming van neologismen.

Voorbeelden:

Hollandsche *leuwerigheid* en *talenterigheid* (Multatuli); een *eensklapsche* verandering (Beets); z'n *iederendaagsche* toer (Couperus); *onderwegsche* reizigers (De Veer); iets *olifantisch* (De Genestet); in het *Insulindisch* (S. Gorter); een *gelijkelyk* mengsel (Van Lennep); *hemelwaarde* wijngaardranken (Poot); een largo op z'n *Ezelsch* (Bilderdijk); een *ijsbre* schok (Bilderdijk); een *zeebariche* boezem (Potgieter); 't weer was intusschen wat *hantzamer* geworden (Vissering); hoe deftig, *ernstgelatig* (P. Rabus); en vernieuw ons *wintersch* hart (Poot); de koning werd *nurksch*; (de Genestet); de graaf van Eylar is over het geheel een tamelyk *bekonzaam* persoon (Van Lennep).

Kostelyk werd vroeger ook in den zin van *kostbaar* gebruikt: *kostelyk* mal, 't zijn *kostelyke* tijen (Vondel).

Lijdelijk komt vaak in de beteekenis van *lijdbaar* voor: de pijn is vandaag *lijdelijk*.

Soms zijn schrijvers in de keus van het afgeleid bijvoeglijk naamwoord minder gelukkig. Voorbeelden:

Haar gezicht was, wat men een *dagelyksch* gezicht noemt (Chr. Muller). Men zal gebruik maken van de gelegenheid om voor zulk een bijna *ongeloovig* kleine som in het bezit te komen van enz. (Werumeus Buning). Toen zij het achterhuis bereikt hadden, plaatste Graswinkel den lijder *zorgelyk* in een armstoel (Mevr. Bosboom—Toussaint). *Hartige* groeten bracht hij tevens van Siegbert aan den vader (Drost). Spijt dien *onaanzienbren* dos (Van Lennep). Toen men de *levendige* kerke van ongekorven hout betrad (Drost). De echtgenooten waren *wettelyk* van elkaar gescheiden (Van Lennep). Met *statelyken* tred (Bilderdijk).

§ 147. Bijvoeglijke naamwoorden van vreemde afkomst eindigen op *isch* (sch), *iek*, *eel*, *aal*, *eus*.

Voorbeelden: *ministerieel*, *traditioneel*, *notarieel*, *ceremonieel*; *apostolisch*, *fragmentarisch*, *syntactisch*, *theoretisch*, *stoïcijnsch*; *klassiek*, *karakteristiek*, *periodiek*, (ook *Rembrandtiek*); *nationaal*, *monumentaal*, *horizontaal*; *officieus*, *majestueus*, enz.

Men lette op het onderscheid, dat gemaakt wordt, tusschen:
organisch (een organisch gebrek, en *organick* (van wetten, uit de grondorganische scheikunde) wet voortvloeiende).

<i>romantisch</i> (tegenover historisch)	en <i>romanesk</i> (tegenover gewoon, alle-daagsch).
<i>officieel</i> (van ambtswege en in den vereischten vorm).	en <i>officius</i> (= officieel, maar niet in den vereischten vorm).
<i>klassiek</i> (tot de 1e klasse behoorend: klassieke schrijvers, klassieke muziek).	en <i>klassikaal</i> (tot een klasse behoorend: klassikaal onderwijs, klassikale loten).

Van geographische en historische eigennamen worden, inzonderheid door *sch*, bijv. naamw. gevormd, als: *Florentijnsch* van Florence, *Alexandrijnsch* van Alexandrië, *Algerijnsch* van Algerië, *Attisch* van Attica, *Napolitaansch* van Napels, *Moscovisch* van Moskou, *Artesisch* van Artois, *Draconisch* van Draco, *Luthersch* van Luther, *Mozaïsch* van Mozes, *Westfaalsch* van Westfalen, *Vlaamsch* van Vlaan(deren), *Zeeuwsch* van Zeeland, *Noorsch* van Noor(wegen), *Deensch* van Dene(marken), *Europeesch* van Europa.

Men maakt onderscheid tusschen *Indisch* (ten opzichte van Zuid-Oost Azië) en *Indiaansch* (ten opzichte der oorspr. bewoners van Amerika); *Romeinsch* (betreffende het rijk in de Oudheid) en *Romaansch* (ten opz. der gelatiniseerde volken); *Noorsch* (= Noorweegsch) en *Noordsch* (afgeleid van *het Noorden*); *Oostelijk* van het Oosten (windstreek) en *Oostersch* van het Oosten (Azië).

AFLEIDING VAN BIJVOEGLIJKE NAAMWOORDEN DOOR VOORVOEGSELS.

§ 148. *Voorvoegsels* tot vorming van bijvoeglijke naamwoorden zijn:

1. **aarts, on en wan** (zie § 94): *aartslui, onmogelijk, onvriendelijk, ontevreden, wanhuidend*, enz.

OPMERKINGEN. In *averechtsch* en *amechtig* is het eerste lid gelijk *niet*. In *onguur* zie men niet een verbinding van *on* met *guur*, maar met een oud woord *ghuur* = *lief, vriendelijk*. *Onguur* beteekent alzoo *weersinwekkend, afschuwelijk, huiveringwekkend* (verg. Duitsch: ungeheuer).

Van sommige bijvoeglijke naamwoorden met *on* komt het grondwoord niet meer voor, b.v.: *onnoozel, onstuimig, onbeschoft, ongerept*, enz.

Bijvoeglijke naamwoorden als: *onzinnig, onwillig, wanhopig, wangustig*, enz., zijn als afleidingen te beschouwen van de zelfstandige naamwoorden: *onzin, onwil, wanhoop, wangust*.

2. **ge** heeft *versterkende kracht* in: *geheel, geruim, gestreng, getrouw, gewis* (naast *heel, ruim, streng, trouw, wis*). In vele andere woorden is de beteekenis niet goed meer te herkennen, als: *gering, gemeen, gedwee, gezond*, enz.

Naar het voorbeeld van zwakke verleden deelwoorden zijn van zelfstandige naamwoorden door voorvoeging van **ge** en achtervoeging van **d** of **t** bijvoeglijke naamwoorden gevormd, die de beteekenis hebben: van *voorzien van hetgeen het grondwoord vermeldt*, b.v.: *gelaarsd, gerokt, geletterd, gerand*, enz.

Zijn deze bijvoeglijke naamwoorden afgeleid van grondwoorden, die door een bijvoegl. naamw. worden voorafgegaan, dan wordt dit bijvoeglijk naamw. vóór ge en be geplaatst: *zwartgerokt, breedgeschouderd, platboomd* (= *plattgebodemd*), enz.

3. **be** vormt op dezelfde wijze als *ge* bijvoegl. nw. van zelfstandige nw.: *bejaard, behaard, befaamd, bemiddeld, be lust, beklant*, enz.

OPMERKINGEN. Men lette op het verschil in beteekenis bij eenige b.n.w., door middel van verschillende achter- of voorvoegsels van hetzelfde grondwoord gevormd, b.v.:

<i>smaakloos</i> (zonder smaak)	<i>vansmakelijk</i> (slecht smakend)
<i>hopeloos</i> (zonder hoop)	<i>wanhopig</i> (wanhoop hebbend)
<i>rusteloos</i> (zonder eenige rust)	<i>onrustig</i> (niet geheel rustig)
<i>bewusteloos</i> (zonder bewustzijn)	<i>onbewust</i> (niet bewust van een be- [paalde zaak])
<i>zorgeloos</i> (zich niet om zorgen bekom- [merend].)	<i>onbezorgd</i> (geen zorgen hebbend).
<i>naamloos</i> (zonder naam)	<i>ongenocmd</i> (wiens naam niet ver- [meld is].)
<i>zielloos</i> (van de ziel beroofd)	<i>onbezield</i> (geen ziel bezittend).

Hier volgen nog eenige opmerkingen omtrent het gebruik van enkele door middel van voorvoegsels afgeleide bijvoeglijke naamwoorden:

(Wij) sluiten 't harte voor 't genot
Van 't geen uw weldaân nog vergunnen
O goed, o aartsweldadig God!

(Bildderlijk.)

(Bijvoeglijke naamwoorden met het voorvoegsel *aarts* hebben steeds een ongunstige beteekenis).

*Zijn naam, der zwakken troost en schuts,
(Was) door heldendaan berucht.*

(Bilderdijk.)

(*Berucht* verwant met roepen, komt uitsluitend met ongunstige beteekenis voor).

*Zie op goudbetinte wicken
Daalt de pasgeboren Mei.*

(Heije.)

*Daar golft als bloedgekleurde vaan
De vlam in hellen glans.*

(Van Lennep.)

Hij rook de geuren van 't zonneverwarme gras.

(Van Eeden.)

(Waar het grondwoord van een afgeleid bijv. nw. met *be* of *ge* door een z.nw. bepaald wordt, wordt dit *niet* verbonden; *goudbetint* en *bloemgekleurd* worden als germanismen afgekeurd. Men schrijve liever: *met goud betint, als (met) bloed gekleurd*).

Ik zag overal uit naar een *bekwane* schuilplaats tegen den regen.

(Van Lennep.)

Te *bekwamer* tijd kwam de familie aanzetten: Chrisje voorop, grootmoeder hijgend achteraan.

(*Bekwaam* heeft zijn beteekenis van *geschikt* (voor zaken) geheel verloren).

SAMENGESTELDE BLJVOEGLIJKE NAAMWOORDEN.

§ 149. *Samenstellingen*, met een *bijvoeglijk naamwoord* als *laatste lid*, kunnen tot eerste lid hebben:

a. een zelfstandig naamwoord of infinitief: *betreurenswaardig, kieskeurig, vergevingsgezind, lommerrijk, wraakgierig, Godgevallig, goudgeel, torenhoog, onheilspellend, maathoudend*, enz.

Van deze samenstellingen staat het eerste lid in den 2en nv. of wel, de verhouding der beide leden kan omschreven worden met behulp van een voorzetsel of door een vergelijking. Is het laatste lid *een tegenwoordig deelwoord*, dan noemt het eerste lid het *voorwerp* der handeling.

Vrij talrijk is het aantal samenstellingen, waarvan het eerste lid dient om den graad of een nuance van de eigenschap, door het tweede lid uitgedrukt, aan te duiden, als:

straatarm, hemelsblauw, kastanjebruin, kurkdroog, peperduur, haarfijn, goudgeel, broodmager, spiegeldad, grasgroen, ijzerhard, kristalhelder, hemelhoog, ijskoud, splinternieuw, brandhelder (brand = zwaard), eeuwenoud, schatrijk, vuurrood, beeldschoon, pijsnel, bladstil, eivol, wagenwijd, honigzoet, uitspan-schijf (Couperus).

Andere samenstellingen zijn slechts met behulp van een voorzetsel te omschrijven:

vuurvast (bestand tegen vuur), *pasklaar* (klaar om te passen), *kaarsmooi* (mooi bij kaarslicht), *bloedarm* (arm aan bloed), *zeeziek* (ziek van de zee), *menschenschuw* (schuw voor menschen), *arbeidjeugdijg* (nog jeugdijg genoeg voor den arbeid) (Couperus) enz.

b. een bijvoeglijk naamwoord: *doofstom, edelachtbaar, Fransch-Duitsche* (oorlog), enz.

c. een werkwoordelijken stam: *fonkelnieuw, speelziek*, enz.

d. een bijwoord: *doornat, overoud, welbekend, donkergroen, ingelukkig, bovennatuurlijk, opperbest, alomtegenwoordig, hooggeboren*.

Samenstellende afleiding van bijvoeglijke naamwoorden heeft men door middel van **ig** en **sch**:

stijfhoofdijg, edelaardijg, kortademijg, hardhandijg, volledijg, langdradijg, grootscheepsch, hedendaagsch, nieuwmodisch, inlandsch, kleinsteedsch.

OPMERKINGEN. Van enkele samenstellingen is een der leden minder gemakkelijk te herkennen. In hardvochtig is *vocht = gemoed*; in grootmoedig, edelmoedig, blijmoedig, lankmoedig, enz. is *moed = gemoed*; in baldadig, balsturijg is *bal = slecht*. Van *stokdoof, stekeblind, stikdonker* heeft het eerste lid de beteekenis van zeer. De onverbuigbare b.n.w. *twecërlei, drieërlei* zijn eigenlijg genitieven en beteekenen dus: *van twee soorten, van drie soorten*.

In sommige samengestelde bijvoeglijke naamwoorden is de beteekenis van een der leden zoo verzwakt, dat het bijna aan een achter- of voorvoegsel is gelijk geworden, bijvoorbeeld:

dood (dat gelijk geworden is aan *zeer*) in: *doodeenvoudijg, doodbedaard, doodkalm, doodmoe, doodeerlijg, doodgemakkelijg*.

ziek (= in hooge mate geneigd tot): *roofziek, koopziek, speelziek, twistziek, kwelziek, bemoeiziek*.

matig (= behoorende tot, overeenkomende met): *kroniekmatig*, *plichtmatig*, *stelselmatisch*, *doelmatisch*.

vaardig (= geschikt voor of het kenmerk dragende van): *dienstvaardig*¹⁾, *zeilvaardig*, *lichtvaardig*, *rechtvaardig*, *wilvaardig* (Staring).

gierig (in hooge mate geneigd tot, begeerig naar): *roofgierig*, *wraakgierig*, *leergierig*, *nieuwsgierig*, *weetgierig*.

VORMING VAN VOORNAAMWOORDEN EN TELWOORDEN.

§ 150. Bij de *voornaamwoorden* merken we de volgende *samenstellingen* op:

degene, diegene, dezelfde, iemand (*ie* = eenig, *man* = mensch), niemand, elkander (*elk den ander*), malkander (*manlijk* = ieder mensch), hoedanig (= *hoe gedaan*), zoodanig (= *zoo gedaan*), welk = *wielijk* (hoe van vorm), zulk = *zoolijk* (zoo van vorm), iets = *ie wicht* (eenige zaak).

Samengestelde telwoorden zijn:

elf = *een-lif*, twaalf = *twee-lif* (lif [*vermoedelijk*] van *blijven* = overhouden). Twintig, dertig enz. uit *twee*, *drie* enz. en *tig* (= tiental). Het eerste deel van honderd beteekent reeds *honderd* (erd zou dus *tal* beteekenen). Van duizend is de oorsprong niet met zekerheid aan te geven. Millioen is van Fransche afkomst en beteekent „*groot duizendtal*”. Weinig is verwant met *weenen*. Luttel beteekent *klein*. Van ettelijk heeft het eerste deel de beteekenis van *soms*. Geen is ontstaan uit *neg een* = *nech een* (niet een).

De persoonlijke en de aanwijzende voornaamwoorden benevens de telwoorden van één tot tien zijn stamwoorden. Zij zijn de voornaamste bewijzen voor de verwantschap der Indo-Europeesche talen.

1) Men make onderscheid tusschen *dienstvaardig* (= *gered* tot het bewijzen van diensten) en *dienstwillig* (= *bereid* tot het bewijzen van diensten). Het eerste woord behoort thuis in circulaire van leveranciers, ondergeschikten, enz.; het tweede is een beleefdheidsvorm, dien ieder in beschaafden briefstijl gebruikt.

VORMING VAN BIJWOORDEN.

§ 151. Eenige bijwoorden zijn stamwoorden: *nu, zoo, ja, bij, af, in, door, wel*, enz. Van andere is de afleiding moeilijk meer te herkennen: *hier, daar, heen, boven, beneden, ooit, weg, gaarne*, enz.

Een zeker aantal bijwoorden zijn uit andere rededeelen ontstaan, zoowel uit een *verbogen* als uit een *onverbogen vorm*;

b.v.: *deels, daags, 's morgens, trots, noode, trouwens, steeds* (van stad), *goed, fraai, vroeg, links, geheel, genoeg*, enz.

Als achtervoegsels ter vorming van bijwoorden kunnen vermeld worden:

lijk en lijks: *herhaaldelijk, voorzichtiglijk, wekelijks, jaartijks*, enz.

Niet zelden gebruikt men bijwoorden, door *lijk* van b.n.w. afgeleid, wederom als bijvoeg. naamw. Bijv. een *herhaaldelijk* geklop, een *teederlijk* afscheid, een *erijelijk* uitzicht, een *gelijkelijk* mengsel (Van Lennep). Dit gebruik is natuurlijk niet aan te bevelen.

ling en lings: *mondeling, plotseling, ruggelings, tappelings, rakelings, starlings* (= starend), *aarzelings* (achteruit), enz.

De bijwoorden op *ling* kunnen ook als bijv. nw. voorkomen: een *mondlinge boodschap*, een *plotseling* woord (Couperus), een *onderlinge* overeenkomst.

waart en waarts: (te) *loefwaart* (te loevert), (te) *mijwaart, huiswaarts, achterwaarts, zijwaarts, opwaarts, oostwaarts*, enz.

jes en kens: *netjes, liefjes, stilletjes, warmpjes, witjes, zachtkens*, enz.

gewijze: *ploegsgewijze, trapsgewijze, pondpondsgewijze, amphitheatersgewijze, steelsgewijze*, enz.

De bijw. op *gewijze* worden soms ook als bijv. nw. gebruikt: een *trapsgewijze* verkiezing, een *zigzagsgewijze* weg, een *pondpondsgewijze* uitkeering.

halve: *ambtshalve, fatsoenshalve, zijenthalve, veiligheidshalve, gemakshalve, plichtshalve*.

Ten opzichte van **er** en **en** kan opgemerkt worden, dat er oorspronkelijk een beweging *naar* een plaats, en *van* een plaats uitdrukt. Men lette b.v. op: *hier, herwaarts, derwaarts, werwaarts, heen, noordenwind*, enz.

§ 152. Vele bijwoorden zijn *samenstellingen*. Daaronder zijn er, waarvan het laatste lid geen bijwoord is. Het zijn alzoo samengestelde *zelfstandige naamwoorden, bijvoeglijke naamwoorden*, enz., die (vaak met aanhechting van *s*, *in navolging van vele andere, die de s als genitiefsuitgang hadden*) als bijwoorden gebruikt worden.

Hiertoe behooren: *blootshoofds, goedsmoeds, rechtstreeks, driemaal, eensklaps, doorgaans* (*d* is uitgevallen), *gelukkigerwijze, ouderwets, bijtijds, terstond, thans* (uit: te hand), *voorshands, althans* (al te hand, oorspronkelijk = *nu* ¹⁾), *insgelijks, binnenkort, inderdaad, binnenlands, bovendien, dooreen*, enz.

Opmerking verdienen: *niettemin* (= niet daardoor minder), *misschien* (uit: 't mag geschien), *achterbaks* (bak = rug), *langzamerhand* (hand = wijze), *dermate* (= in die mate), *dikwijls* (dik = vaak, wijl = tijd), *bijkans* (*t* is uitgevallen).

Voorts heeft men samengestelde bijwoorden of voegwoorden, bestaande uit een voornaamwoord als eerste lid en een voorzetsel als tweede lid of omgekeerd, b.v.:

desondanks, diensvolgens, indien, naardien, enz.

Naast deze samengestelde bijwoorden heeft men tal van bijwoordelijke uitdrukkingen, waarvan de deelen zich nog niet tot een samenstelling vereenigd hebben, als: *ouder gewoonte, met luider stem, in aller ijl, met voorbedachten rade, onverrichter zake, hoe zeer* (naast hoezeer), enz.

Als *niet samengesteld* worden beschouwd die uitdrukkingen, waarvan de deelen hunne afzonderlijke beteekenis en vorm volkomen behouden hebben en die, waarin een vrouwelijk z.n.w. voorkomt, dat in eigenlijken zin wordt gebruikt; voorts zulke

¹⁾ De Rijk vatte den ring aan, die door gaaf van zijn zone Simon de Rijk *althans* onder mij berust. (Hooft).

bijwoordelijke uitdrukkingen, die een samenstelling, uit dezelfde bestanddeelen ontstaan, naast zich hebben met andere beteekenis.

Van de samenstellingen, waarvan het laatste lid een bijwoord is, kan het eerste lid zijn:

een zelfstandig naamwoord: *trapop*, *trapaf*, *dagin*, *daguit*, enz.;

een bijwoord: *kortaf*, *kortom* (wel te onderscheiden van *in 't kort*¹⁾), *dichtbij*, *veraf*, *evenmin*, *voortaan*, *hierdoor*, *daarom*, enz.

een voorzetsel: *vanhier*, *intusschen*, *overmorgen*, *temet*, *opeens*, *bijna*, enz.

Minder gemakkelijk te herkennen samenstellingen zijn nog: *nochtans* (= nog dan), *immer* (= ooit meer), *wanneer* (= op welken tijd vroeger), *tevens* (= te even), *heden* van hiedage (= op dezen dag), *welcer* (= wijlen eer), *slechtteeg* (slecht = eenvoudig).

Men lette op het verschil, dat er bestaat, tusschen:

vanhier (daarom) en *van hier* (van deze plaats); *vandaar* (om die reden) en *van daar*; *vanwaar* (om welke reden) en *van waar* (van welke plaats); *hoezeer* (= hoeveel) en *hoe zeer* (in hoe hooge mate); *bovenop* (bijwoord) en *boven op* (bijw. + voorzetsel); *veeleer* (in meerdere mate) en *veel eer* (veel vroeger); *voorzeker* (= stellig) en *voor zeker* (= als zeker); *hoevelen* (vrag. telwoord) en *hoe velen* (bijw. + telw.).

Voorbeelden:

Stil! Stil! Ontrust haar niet. *Van hier*

Gij schel rumoer der wufte steden!

(Tollens.)

Noem een ander vrij den winter d' ijzren doodslaap der natuur,
Doodslaap is *veeleer* te noemen 't brandend keerkringsmiddaguur.

(Meyer.)

Ach, wist gij, spreek ik stille,

Hoe zeer gij wordt bemind,

Gij, kind, om moeders wille,

Gij, moeder, om uw kind!

(Frans de Cort.)

¹⁾ Wees in de keus tusschen beide zorgvuldig:

In 't kort is bescheiden, *kortom* ongeduldig.

(Beets).

Hoe velen is nog min geluk beschoren,
Die d'ijzeren armoe fel met scherpe tanden bijt.
(W. van Haren).

Het ging met haar al op en neer
En langzaam *achteruit*.
(De Genestet).

Van waar — o mijn vriend, verklaar mij dit raadsel! — van waar heeft een
mandenmakerszoon die stoutmoedige denkbeelden? O! het genie! het genie!...
(N. Beets.)

Zijt gij uw jeugd, uw schoonheid en uw eer
Gaan stellen in de hoede van den Heer?
Voorzeker, dat geen leed u dan zal naken!
(J. van Beers.)

VORMING VAN VOORZETSELS EN VOEGWOORDEN.

§ 153. Vele voorzetsels zijn oorspronkelijk bijwoorden; vier voorzetsels hebben een anderen vorm, dan het bijwoord, waarvan ze afkomstig zijn, namelijk: *van*, *met*, *naar*, *tot* (zie ook § 89).

Van is ontstaan uit *af-an*, *naar* is door middel van het achtervoegsel *er* afgeleid van *na*, *tot* is gevormd uit *to-te* (= toe + te).

Voorts zijn vele voorzetsels ontstaan uit zelfstandige en bijvoeglijke naamwoorden of werkwoordelijke vormen (vooral deelwoorden), dikwijls met achtergeplaatste *s*, bijv.:

krachtens, *luidens*, *namens*, *ondanks*, *omstreeks*, *spijt*, *trots*, *wegens*, *langs*, *tusschen* (van twee), *nopen(d)s*, *aangaande*, *staande*, *gedurende*, *volgen(d)s*, *behouden(d)s*, enz.

Ook de voegwoorden zijn meerendeels ontstaan uit woorden, tot andere rededeelen behorende.

Het voegwoord dat is oorspronkelijk het aanwijzend vornaamwoord *dat* (zie § 102). Met dit voegwoord *dat* als laatste lid komen verscheidene samengestelde voegwoorden voor: *eerd*at, *voordat*, *nadat*, *zoodat*, *opdat*, *vandaardat*, *omdat*, enz.

Of is als *nevenschikkend* en als *onderschikkend* voegwoord van verschillende afkomst. In het 1^e geval luidde het vroeger *ofte* (ochte); in het tweede geval heeft het oorspronkelijk voorwaardelijke kracht (zie § 102).

Voorbeelden van *ofte* (*ochte*) zijn:

Maar sukkel, dat is geen brief, zoo spreken alle menschen, of ze geleerd zijn *ofte* niet. (Conscience.)

Opdatti silver *ochte* loot
Den meestere samenscrape.
(Dautzenberg.)

Andere samengestelde voegwoorden zijn:

tenzij en *tenware* uit het en zij, het en ware (zie § 118).
weshalve van wes (2^e nv. van wat) en halve (= reden).
nademaal = na dien tijd (*maal* = *tijd* of *tijdstip* komt ook voor in: *voormaals*, *hiernamaals*, enz.).

dewijl = die tijd (het beteekent *in den tijd dat* en is oorspronkelijk tijdbepalend).

als is ontstaan uit *alse* en dit uit *alzo* (= *geheel*, *volkomen* zoo).

ingeval = in het geval dat (*geval* van *gevallen* = gebeuren. Verg. *Het geviel dat*, enz.).

wanneer van *wan* (vergel. Duitsch: *wenn*) en eer.

Ook Nederlandsche dichters gebruiken *wen*. Bijvoorbeeld:

Wen ge u in de veem der zanggodinnen vlijt.
(Hooft.)

Wen 't graanveld geluwt in het dal.
(Bogaers.)

mits van *mit*, verwant met *met* (het geeft dus een *samen-gaan* te kennen).

maar van *ne* ware (het beteekent: *het niet ware dat*).

behalve van *be* = *bij* en *halve* = *zijde* (het beteekent *met terzijdestelling van*).

ofschoon van *of* = *indien* en *schoon* = *al* (vergel. Duitsch: *schon*).

KLANKLEER EN SPELLING.

KLINKERS EN MEDEKLINKERS.

§ 154. De leer der spelling bevat de regels voor het juist schrijven der woorden, d. w. z. voor de *vrij algemeen gebruikelijke manier*, om de woorden af te beelden.

Deze algemeen aangenomen regels berusten: 1. op de (beschaafde) uitspraak, 2. op de afleiding der woorden, 3. op de gelijkvormigheid.

De leer der spelling sluit zich aan bij die der klinkers en medeklinkers (letters).

Onder letters verstaat men *letterteekens* en *letterklanken*. De letterteekens onzer taal (het Nederlandsche alfabet) zijn: **a, b, c, d, e, f, g, h, i, j, k, l, m, n, o, p, q, r, s, t, u, v, w, x, y** (ypsilon), **z**. (Men verwarre **y** niet met **ij**.)

Daarvan komen **c** (behalve in het samengestelde letterteeken **ch**), **q, x** en **y** alleen in vreemde woorden of familienamen voor.

De letterklanken worden verdeeld in *klinkers* en *medeklinkers*.

Alleen de eerste kunnen op zich zelf uitgesproken worden. De medeklinkers geven eigenaardige wijzigingen aan, veroorzaakt door de manier, waarop men het uitspreken van een klinker begint of eindigt. De klinkers zijn enkelvoudig of samengesteld. De samengestelde klinkers heeten tweeklanken.

De gezamenlijke spreekorganen zijn: het strottenhoofd, uit verschillende van kraakbeen gevormde deelen bestaande en de daaraan bevestigde stembanden, waartusschen een opening, de stemspleet; voorts de keel-, de mond- en de neusholte met het gehemelte (zacht en hard), de tong, de tanden en de lippen.

De klanken (klinkers) worden voortgebracht door het trillen der stembanden, waardoor de uitstroomende lucht in golvende of trillende beweging wordt gebracht; de wijzigingen in den klank worden teweeggebracht met behulp der overige spreekorganen.

De medeklinkers kunnen onderscheiden worden in klankhebbende en klanklooze medeklinkers, naarmate de stembanden al of niet tot hun ontstaan medewerken. Tot de eerste behooren: m, r, g; tot de laatste: p, k, t.

De enkelvoudige klinkers zijn:

a (aa), e (ee), i (ie) o (oo), u (uu), eu (= Hoogduitsch ö) en **(oe = Hoogduitsch u)**.

Men onderscheidt ze naar hunne uitspraak in:

1. *Onvolkomen*, namelijk zooals ze gehoord worden in: **dak, pet, dik, pot, vlug**.
2. *volkomen*, namelijk zooals zij klinken in: **zwaard, thee, bier, oom, huur, koe, leus**.
3. *toonlooze*, altijd op dezelfde wijze klinkende, hoe ook afgebeeld: **je, goede, kievit, Dokkum, eertlijk**.

De tweeklanken bestaan uit een onvolkomen of volkomen klinker, gevolgd door een **i** (uitspr. *ie*) of een **u** (uitspr. *oe*). Zij zijn: **ei, ij, aai, oei, ooi, ui, ou, au, eeu, ieu**.

De **ij** (oorspronkelijk de dubbele **i** en op vele plaatsen als **ie** uitgesproken) is in Holland gelijkkluidend met **ei**.

De medeklinkers worden (met uitzondering van de **h**, die voortgebracht wordt door een sterke uitstooting van den adem) verdeeld in:

lipletters: **b, p, v, f, w, m**.

tong(tand)letters: **d, t, s, z, l, n, r**.

keel(ghemelte)letters: **g, k, ch, j, ng (nk)**.

of in:

halfklinkers: **j, w**.

vloeiende medeklinkers: **l, m, n, r**.

vaste medeklinkers: **de overige**.

De vaste medeklinkers zijn scherp of zacht (**p, t, s, f, ch** en **k; b, d, z, v** en **g**). De **k** heeft geen zachten medeklinker tegenover zich.

Elke klinker of tweeklank vormt met de daarbij behorende medeklinkers een lettergreep. Een lettergreep heet open, als ze op een klinker, gesloten, als ze op een medeklinker eindigt. De klinker van een open lettergreep is *nooit* onvolkomen, behalve wanneer de volgende lettergreep met *ch* begint: *kachel*, *tichel*.

VOCAAL(KLINKER)WISSELING.

§ 155. De klinkers en tweeklanken worden niet door alle Nederlanders op dezelfde wijze uitgesproken. Zoo hoort men voor **a** soms *oa* of *ae*; voor **e** (ee) vaak: *ei* of *ai*; voor **o**: *au*; voor **ij**: *ie*, *è* of *à*; voor **ou**: *ò*, voor **ui**: *òì* enz. Deze afwijkingen kenmerken in den regel de platte spreektaal (*het dialect*).

Sommige woorden hebben echter een tweeden vorm met gelijke beteekenis, maar anderen klinker naast zich, of zijn afleidingen van woorden met andere klinkers, of wel ze wijzigen den klinker bij de verbuiging.

Zoo heeft men naast *star* en *hart*: *ster* en *hert*; naast *kribbe* en *hitte*: *krebbe* en *hette*; naast *drappel*, *drok* en *worm*: *druppel*, *druk* en *wurm*; naast *dier* en (*bestieren*): *duur* en *besturen*; naast *peluw*, *krepel*, *logen*, *klein*, *gruwen*: *peuluw*, *kreupel*, *leugen*, *kleen*, *grouwen*; naast *bloem*: *blom*; naast *snuit*, *kuiken*, *lieden*, *legde*: *snoet*, *kieken*, *lui*, *leide*; naast *gouden*, *kouw*: *gulden*, *kooi*.

Somtijds werd de vocaalwisseling door een wijziging in de beteekenis gevolgd: *rieken*, *ruiken*; *duitsch*, *dietsch*; *rechter*, *richter*; *maagd*, *meid*.

Het onderscheid tusschen *rieken* en *ruiken* is oorspronkelijk willekeurig. Men zegt: 't *riekt* hier lekker en 't *ruikt* hier lekker; *wetrickend* naast *ruiker*. In Zuid-Nederland gebruikt men *rieken*, waar wij *ruiken* aanwenden¹⁾. *Richter* wordt alleen in bijbeltaal gebruikt. Dat ook het verschil tusschen *maagd* en *meid* eerst later ontstaan is, blijkt uit: *dienstmaagd* en *dienstmeid*. (Vergelijk ook Duitsch *Magd* en Eng. *maid*).

¹⁾ En als Tante, den Reus nabootsend, met holle stem riep: „'k Riek menschenvleesch,” verstierf mij 't bloed in de aderen. (A. Bergman.)

Op de verandering der klinkers bij verbuiging of afleiding, berusten voor een groot deel de regels der vocaalspelling.

Voor zoover men in het Nederlandsch niet voldoende naar oudere vormen kan teruggaan, leveren de overeenkomstige woorden van verwante talen (Duitsch en Engelsch) vaak voldoende kenmerken op. Voor woorden, aan het Latijn ontleend, geeft de Fransche vorm dikwijls de noodige aanwijzing.

De **oe**, de **eu** en de **tweeklanken** (behalve *ei*, *ij*, *au* en *ou*) komen slechts in één vorm voor.

De **a** en de **u** worden in een open lettergreep *nooit verdubbeld*.

De regels voor de vocaalspelling bepalen zich dus tot de **e**, **o** en **i** en de bovenvermelde tweeklanken **ei** en **ij**, **au** en **ou**.

Elk spellingstelsel is in meerdere of mindere mate willekeurig. Van een nauwkeurig weergeven der klanken en klankwijzigingen kan met het beperkt aantal teekens geen sprake zijn; een kleine proeve van fonetische spelling is voldoende om aan te toonen, niet alleen hoe moeielijk het is, alle nuances der spraak juist af te beelden, maar ook hoe afbeeldingen van denzelfden klank bij verschillende personen uiteenloopen.

De spelling, die in de volgende bladzijde wordt behandeld, is de regeling van de taalgeleerden De Vries en Te Winkel en sedert 1865 vrij algemeen in gebruik. Sedert eenigen tijd worden echter pogingen aangewend om een ander (eenvoudiger — maar willekeuriger) systeem ingang te doen vinden (*Vereeniging tot vereenvoudiging van onze schrijftaal*).

De voornaamste wijzigingen, die men in het bestaande spellingstelsel wenschte aangebracht te zien, zullen bij de verschillende hoofdstukken vermeld worden.

SPELLING DER KLINKERS.

§ 156. In hoofdzaak moet het juist schrijven, vooral der woorden met *e* (*ee*), *o* (*oo*) en met *ei* of *ij* berusten op herinnering en oefening. Intusschen kunnen enkele regels het geheugen te hulp komen. Voor de *e* (*ee*) en *o* (*oo*) loopen die regels ten deele parallel.

De *e* is *zacht volkomen* (d. w. z. wordt met het enkele teeken geschreven):

De *o* is *zacht volkomen* (d. w. z. wordt met het enkele teeken geschreven):

1. In alle vormen van sterke werkwoorden (behalve *heeten*), b.v.:

lezen, gebleven, hij geve, wij reden.

2. in woorden, waarin de e met de **eu** afwisselt: b.v.:

lenen, peluw, stenen.

3. in woorden, waarin de e met de **onvolkomen e** afwisselt, b.v.:

hevel (heffen), *bezie* (bes), *gele* (Duitsch: gelb), *wegen* (van weg), *deken* (dekken), *even* (effen), *mede* (met), *klepel* (kleppen), *ketel* (Duitsch: Kessel).

4. in woorden, waarin de e afwisselt met **i** of **a** (uitgezonderd: *heete* naast hitte), b.v.:

schepen (schip), *deze* (dit), *gene* (ginds), *leven* (Eng. live), *zenuw* (Eng. sinew), *wezel* (D. Wiesel), *steden*, *streven* (stribelen), *menig* (D. manch), *beken* (D. Bach).

5. in woorden aan het Fransch ontleend en in die taal **e** of **i** hebbende (uitgezonderd *thee*), b.v.:

neger (nègre), *leveren* (livrer), *poëzie*, *ledekant* (lit de camp), *cedel* (cédule), *profeten* (prophète).

1. in alle vormen van sterke werkwoorden (behalve *loopen* en *stooten*), b.v.:

zij bogen, gestolen, vernomen.

2. in woorden, waarin de o met de **eu** afwisselt, b.v.:

logen, sporen, molen, goten.

3. in woorden, waarin de o met de **onvolkomen o** afwisselt (uitgez.: *koop* naast

kocht, *zoogen* naast *zog*, *loover* naast *lof*, *doove* naast *dof*, *looze* naast *los*), b.v.:

sloten, grove, beloven, hopen (Duitsch *hoffen*), *broze, koken* (naast *kok*).

4. in woorden, waarin de o afwisselt met **u**, b.v.:

klove (Duitsch: Kluft), *koper* (Duitsch: Kupfer), *kogel* (D. Kugel), *over* (D. über), *molen* (D. Mühle), *boter* (D. Butter), *noten* (D. Nüsse).

5. in woorden, aan het Fransch ontleend, en in die taal *niet* met *au* geschreven, b.v.:

abrikozen, krotten (carotte), *tronie* (trogne), *kronen, ivoeren* (ivoire), *komfoor* (chauffoir), *komijn* (eumin).

De e is *scherp volkomen* (wordt met het dubbele teeken geschreven):

1. in open éénlettergrepige woorden of voormalige éénlettergrepige woorden (uitgez. he!) b.v.:

ree, vee, zee, deemoed.

2. in samengetrokken lettergrepen, b.v.:

huurceelen, leege, onweeren, eega.

3. in de achtervoegels: **eelen, eezen, eesche en eeren**, b.v.:

juweelen, Chineezen, Siameesche, waardeeren, enz.

OPMERKING. In deren, scheren, verteren, ontberen behoort er *tot den stam*.

4. in woorden, waarin de ee afwisselt met **ei, ai** of **ei** in 't Duitsch of **oa** in 't Engelsch (uitgez. *heid: heden*), b.v.:

breede (verbreiden), *scheede* (Scheide), *heesche* (heiser), *breede* (broad), *deelen* (Teile), *reede* (road), *zeepen* (soap).

De o is *scherp volkomen* (wordt met het dubbele teeken geschreven):

1. in open éénlettergrepige woorden, alsook vroegere éénlettergrepige woorden (uitgez. ho!) b.v.:

zoo, stroo, Venloo, Westergoo.

2. in samengetrokken lettergrepen, b.v.:

eierdooren, oolijk, enz.

3. in het achtervoegsel **looze** en het bijna als achtervoegsel gebruikte **genooten**, b.v.:

ouderloozen, echtgenooten, reisgenoot, enz.

OPMERKING. In *Hugenoten* heeft men natuurlijk *niet* het Nederlandsch woord *genoot*.

4. in woorden, waarin de oo afwisselt met **au** of **äu** (**eu**) in 't Duitsch of met **ea** in 't Engelsch, b.v.:

gelooven (glauben), *doove* (taub), *roovers* (Räuber), *tooveren* (zaubern), *grootte* (great), *schooven* (sheaf).

5. in woorden van Fransche afkomst en in die taal met **au** geschreven:

poover (pauvre), *pooze* (pause), *Mooren* (Maures).

§ 157. Er zijn een zeker aantal gelijkkluidende woorden (*homoniemen*), die alleen in de spelling der klinkers (*e* of *ee*, *o* of *oo*) verschillen. Zij zijn:

beren (verseurende dieren, schulden)	— beeren (varkens en waterkeerringen).
delen (planken, dorschvloeren)	— deelen (gedeelten).
rede (verstand, redevoering)	— reede (ligplaats voor schepen).
veren (overzetplaatsen)	— veeren (vederen).
stenen (= steunen)	— steenen (mv. van steen).
slepen (onovergnk. werkw.)	— sleeppen (overgankel. werkw.).
helen (verbergen)	— heelen (heel maken).
lenen (= leunen)	— leenen (inleengeven of krijgen).
degen (wapen)	— deegen (mv. van deeg).
verweren (verdedigen)	— verweeren (door het weer bederven).
weken (mv. van week)	— weeken (week maken).
vegen (werkwoord)	— veege (bijv. naamwoord).
wezen (voor <i>zijn</i> , wat bestaat)	— weezen (ouderloozen).
sloven (sukkels en werkw.)	— slooven (voorschooten).
sloten (mv. van slot)	— slooten (meerv. van sloot).
schoten (mv. van schot)	— schooten (meerv. van schoot).
tronen (meerv. van troon en als werkw.: op den troon zitten).	— troonen (lokken).
poten (werkwoord)	— pooten (lichaamsdeelen).
logen (= leugen)	— loogen (met loog behandelen).
hozen (= kousen)	— hoozen (natuurverschijnselen en uitscheppen).
kolen (brandstof)	— koolen (groenten).
tonen (van de muziek)	— toonon (doen zien en als z.n.w. teenen).
kloven (meerv. van kloof)	— klooven (werkwoord).
hopen (hoop houden)	— hoopen (meerv. v. hoop = stapel, en opstapelen).
kozen (van kiezen)	— koozon (praten; ook in liefkoozen).
roven (mv. van roof = bedekking van een wonde)	— rooven (stelen).

Voorts lette men op de spelling van :

zweepen, **deken** (in alle beteekenissen), **meren** (in alle beteekenissen), **temen**, **teenen** (in alle beteekenissen), **leperd**, **scheeve**, **leemen**, **geeren**; **koren** (in alle beteekenissen), **scholen** (in alle beteekenissen), **schromen**, **drogen**, **hoonen**, **honig**, **kleinooden**, **rooken**, **smoken**, **koonen** en **doozen**.

De *Vereeniging tot vereenvoudiging van onze schrijftaal* wil e en o op 't eind van een lettergreep niet verdubbelen, dus: lopen, leren, grote, Chinezen, geloven, waarden. Daardoor vervalt dus het verschil in schrijfwijze tusschen *wken* en *weken*, *kolen* en *koolen*, enz., en ook tusschen *kantelen* en *kanteelen*, *negeren* en *negeeren*.

Alleen wordt de ee gehandhaafd op 't eind van een woord en dus ook in eenlettergrepige woorden op ee, als ook in de daaruit ontstane afleidingen en samenstellingen: domienee, vee, zeeman, tweeling, enz.

§ 158. Men schrijft **ie**:

a. wanneer deze klank aan het eind van een woord voorkomt, behalve in de *maandnamen*.

b. in het meervoud der woorden op **ie**, mits de lettergreep met **ie** *den klemtoon* heeft: b.v. : *symphonieën*, *categorieën*; maar *evangeliën*, *traliën*.

c. in de uitgangen: **ief**, **iek**, **iem** en **iet**, zoolang zij *den klemtoon* hebben: b.v. *fabriecken*, *fabrikant*; *Jezuïeten*, *Jezuïtisme*; *cursieve*, *cursiveeren*.

(De uitgang **isch** heeft altijd **i**).

Vele woorden, aan vreemde talen ontleend, behouden *i*, ook al valt op dezen klank de klemtoon:

artikel, *familie*, *subsidie*, *piramide*, *marine*, *liter*, *titel*, enz.

Men lette voorts op **gëniën** (meervoud van *genius*) en **geniéën** (meervoud van *genie*), **critisch** (oordeelvellend) en **kritiek** (hachelijk).

De *Vereeniging tot vereenvoudiging van onze schrijftaal* beeldt de *ie*-klank steeds met *ie* af, behalve in vreemde woorden, voor zoover die met hun eigen spelling worden overgenomen; dus:

Januarie, tralieën, fabrikant, biezonder, Jezuïtisme, Russies (Russisch), komiese (comische), enz.

De **ij** komt voor:

a. in de achtervoegsels **ij**, **erij**, **ernij**, **enij**: *abdij*, *bakkerij*, *razernij*, *koomenij*.

Sommige woorden van *Fransche* afkomst eindigen op **ei** (zie onder *d.*, 13 regels lager).

b. in alle *sterke* w.w., waarin deze klank gehoord wordt, (behalve: *scheiden*) b.v.: *drijven*, *stijgen*, enz.

c. in woorden, waarnaast vormen met **ie** voorkomen: b.v.: *grijnen* (grienen), *ontrijven* (ontrieven).

d. in woorden, welke in 't *Fransch* of *Engelsch* **i** (**y**) hebben b.v.: *stijl* (style), *wijd* (wide), enz.

De **ei** komt voor:

a. in woorden, waarin deze klank met **ee** afwisselt: b.v. *uitbreiden* (breed), *kleine* (kleene).

b. in woorden, waarin deze klank met **ag** en **eg** afwisselt of daaruit ontstaan is, b.v. *heining* (haag), *zeide* (zegde).

c. in de achtervoegsels **heid** en **teit** b.v.: *grootheid*, *majesteit*, enz.

d. in woorden aan het *Fransch* ontleend, welke in die taal **ai**, **ei**, **oi**, **eau**, **é** of **ée** hebben (uitgez.: *abdij*, *dozijn*, *krijt*.), b.v.: *schalmei* (chalumeau), *prei* (poireau), *cichorei* (cichorée) enz.

Homoniemen met **y** en **ei** zijn:

bij (insect en bijwoord)	— bei (= bes)
wijden (heiligen, beschikbaar stellen.)	weiden (hoeden, mv. van weide)
berijden (rijden op)	— bereiden (gereedmaken)
lijden (ondergaan)	— leiden (doen gaan)
lij (zijde van een schip)	— lei (delfstof)
vermijden (ontwijken)	— vermei (d)en (vermaken)
fijt (zweer)	— feit (gebeurtenis)
vlijen (passen, voegen, neerleggen)	vleien (= zich aangenaam maken)
ijken (van maten en gewichten)	— eiken (mv. van eik)
pijl (flits)	— peil (maat)

nijgen (groeten)	— neigen (naar beneden gaan)
mijt (insect, stapel, munt)	— meid (vrouwelijk persoon)
rij (reeks)	— rei (koor)
karwij (soort v. zaad, Fr. <i>carvi</i>)	— karwei (werk, Fr. <i>corvée</i>)
stijl (zelfst. naamw.)	— steil (bijvoegl. naamw.)
vijl (werktuig)	— veil (te koop, beschikbaar)
rijzen (omhooggaan)	— reizen (een reis maken)
zijl (sluis)	— zeil (op vloeren en schepen).

Men lette voorts nog op de spelling van uitweiden, weidsch, twijfelen, weifelen, bijten, beitel, feilen (in alle beteek.).

De *Vereeniging tot vereenvoudiging van onze schrijftaal* wil de *y* in het toonlooze achtervoegsel *lijk*, *lijks* vervangen door *i*, dus *dagelijks*, *hachelike*, *zorgelike*, *waarlik*, enz., evenals zij *dreumes*, *lobbescn* wil geschreven hebben: *dreumisen*, *lobbisen*.

Het verschil in schrijfwijze met *ij* en *ei* wordt door haar gehandhaafd.

Omtrent de spelling met **ou** of **au** zijn geen regels te geven. Alleen kan vermeld worden, dat *ou* vaak nit *ol* is ontstaan en verwante vormen op *al*, *ol*, *ul*, dus kenteekenen zijn van den *ouklank*: *goud*, *hout*, *smout* (smolt van smelten), *kabouters* (kobolden), *outer* (naast altaar), *spouwen* (Duitsch spalten), *woud* (naast walddhoorn), *veelvoudig* (veelvuldig), *zout* (doorzulten), *houden* (gehalte).

Daarentegen: *heraut* (Duitsch: Herald).

Men onderscheidt:

gauw (bijv. nw. en bijwoord)	— gouw (streek, graafschap)
dauwen (natuurverschijnsel)	— douwen (= duwen)
rauw (ongekookt)	— rouw (droefheid)
schouw (vaartuigje)	— schauw (schaduw).

SPELLING DER MEDEKLINKERS.

§ 159. De medeklinkers, die bij de spelling eenige moeilijkheid kunnen opleveren, zijn de groepen: **t, d, th; f, v, ph; g, ch; s, sch, z, c** (voor e of i); **k, c; n, s** (als verbindingsletters).

Het voornaamste omtrent de spelling der medeklinkers kan samengevat worden in de volgende *algemeene regels*:

a. men bezigt als beginletters steeds die medeklinkers, welke in de uitspraak gehoord worden, behalve in:

veertig, vijftig, zestig, zeventig, te zamen.

Voorts beginnen twee woorden in 't Nederlandsch met *th*: *thans* (althans) en *thuis*. Overigens komt de *th* slechts in woorden van vreemde afkomst voor: *thee*, *theater*, *theoloog*, enz.

b. men bezigt als sluitletters der onverbuigbare woorden eveneens de medeklinkers, die in de uitspraak gehoord worden, en dus nimmer een zachten medeklinker, uitgezonderd: *nog* (= encore). Men schrijft evenwel *nochtans*.

c. de sluitletters der verbuigbare woorden zijn gelijk aan die, welke in de verbogen vormen gehoord worden (regel der gelijkvormigheid).

v en **z** worden als sluitletters steeds door **f** en **s** vervangen.

d. de medeklinker, als enkelvoudige tusschenletter voorkomende, wordt verdubbeld, wanneer hij onmiddellijk door een onvolkomen klinker wordt voorafgegaan.

ch wordt nooit verdubbeld, van **sch** alleen de **s**.

Achter een toonloozen klinker wordt de tusschenletter niet verdubbeld, behalve in den uitgang **is**, dus: monniken, kievit, Dokkumer, maar vonnissen, secretarissen.

Men lette echter op vormen als: middellijk, adellijk, Haarlemmer, wederrechtelijk, evennachtslijn, gewelddadig, enz.

De leden der samenstellingen behouden hun eigen spelling, tenzij de uitspraak zich daartegen verzet; b.v.: *koninkrijk*, *lankmoedig*, enz.

§ 160. Vóór de **s** wordt alleen dan een **d** geschreven, wanneer de afleiding of de eisch der gelijkvormigheid dit vordert.

Vóór het achtervoegsel *nis* wordt de **d** tot **t** verscherpt.

Men schrijft dus: beeltenis, verbintenis, ritmeester, metgezel, litteken, wetsteen, betweter, maar: ziekenfonds, reisgids, sinds, lidmaat, wedstrijd, bedstroo, enz.

Voorts lette men op: gezindte (maar gebinte), althans (maar nochtans), vereelt naast verèeld (veredeld), toekruid en onkruid

(maar buskruit en rattenkruit), opbod (maar botvieren), hart-roerend (maar hardvochtig), schoenpoetser (maar Asschepoester).

OPMERKING. De *Vereeniging tot vereenvoudiging van onze schrijftaal* wil de h uit thans, althans en thee doen vervallen. Ook acht zij de t in *Kerst-mis*, *Kerstfeest* enz. en in *bestje* overtollig, daar deze letter niet meer uitgesproken wordt.

De **g** kan slechts voor de **t** stand houden in de regelmatige vormen der werkwoorden, wier stam op **g** eindigt en waarin de **t** dus persoonsuitgang is en in de zelfstandige naamwoorden door het achtervoegsel **te** gevormd van woorden op **g**.

Dus: hij ligt, egt, vlagt, maar: hij dacht, placht; voorts: droogte, lengte, hoogte.

Voor het achtervoegsel **lijk** wordt de **g** in de uitspraak wel verscherpt, maar in de spelling niet door **ch** vervangen, dus: *ontzaglijk*, *genoegelijk*.

ng wordt vervangen door **nk**, waar de uitspraak dit vereischt: koninklijk (naast koningschap), lankmoedig (naast langdurig), sprinkhaan (naast springhaas).

Men lette voorts op: drinkgelag en hoongelach, logen en loochenen, slachtijd en slagstanden, rochelen en aftroggelen, wiggelen en wichelen.

De **ph**, voorkomende in woorden van vreemde herkomst, kan men zonder bezwaar in vele gevallen door **f** vervangen en dit geschiedt algemeen in den uitgang aaf (*biograaf*, *telegraaf*, *paragraaf*) en in de woorden *telegrafeeren*, *telegrafist*, *telegrafisch*. (Zie § 162).

De **c**, voorkomende in woorden van vreemde afkomst, wordt soms door **k** vervangen: *vokaal*, *advokaat*.

Dit geschiedt inzonderheid, als het woord geheel een Nederlandsch karakter krijgt (*krant*, *klerk*, enz.) of als naast den oorspronkelijken vorm met **c** een nieuwe met **k** ontstaan is met gewijzigde beteekenis, b.v.: *doctor* (academ. graad) en *dokter* (arts), *locaal* (plaatselijk) en *lokaal* (gebouw, kamer), *critiek* (beoordeeling) en *kritiek* (hachelijk), *commies* (ambtenaar) en

kommies (beambte bij de belastingen), *classikaal* (van classis, kerkelijk gebied) en *klassikaal* (van klasse), *practijk* (tegenover theorie) en *praktijk* (ambtsbezigheden). (Zie ook § 162).

§ 161. **Sch** wordt in 't midden en aan 't eind van een woord als **s** uitgesproken. Welke woorden **s** of **sch** hebben, kan men voor een groot deel slechts door het gebruik leeren.

Bij de zelfst. naamwoorden en werkwoorden met **sch** kan de vergelijking met het Duitsch van dienst zijn, b.v.: *bruisen* (Duitsch: brausen), *dorschen* (Duitsch: dreschen), *lesschen* (Duitsch: löschen).

Men lette echter op *bres* (Duitsch: Bresche), *hijschen* (Duitsch: hissen) en *verrassen* (Duitsch: überraschen).

Ook onthoude men: *torsen*, *uitdossen*, *pressen* en *weg-drossen*.

Vele woorden worden als bijv. naamwoorden met **sch**, als bijwoorden met **s** geschreven: *dagelijks*, *dagelijksch*; *ras*, *rasch*. De woorden *bits*, *spits*, *wars*, *dwers*, *kras*, *wis*, *paars*, *flets*, *ros* en *los* eindigen steeds op **s**; *boersch*, *hondsch*, *stuursch*, *valsch*, *steedsch*, *hoofsch* en nog eenige andere altijd op **sch**.

Vermelding verdienen nog:

Overma**assche**, vergla**assel**, boss**schage**, **schepter**, sausen, kieskeurig, ansjovis, poëtisch, IJ**sel**, Rijsel, wies**en**, vlee**zen** en ontvlee**sd**, sa**men** en te za**men**, glans**en** (z.n.w.) en glanz**en** (werkw.).

Homoniemen met **s** en **sch** zijn:

kind s heid (jeugd)	—	kind sch heid (het kindsch zijn)
wass en (groeien en met was bestrijken)	—	wass chen (schoonmaken)
mars s (draagkorfen sloopsterm)	—	mars sch (militaire tocht, maat)
trots s (zelfst. nw. en voorzetsel)	—	trots sch (bijv. nw. en bijw.)
as s (spil, aardas)	—	as ch (overblijfsel van verbrande voorwerpen)
beurs s (tasch, verzamelplaats van kooplieden, enz.)	—	beurs sch (pappig, aangestoken)

bos (bundel)	— bosch (woud)
Rus (bewoner van Rusland)	— rusch (biesplant)
lis (strik, snoer)	— lisch (plantnaam)
tas (stapel, hoop, Fr. <i>tas</i>)	— tasch (zak, buidel)
mos (plant)	— mosch (vogel)
diets (iemand iets diets maken)	— Dietsch (Nederlandsch, ver- dietschen = uit het Latijn in 't Ned. overbrengen).

OPMERKING. De *Vereeniging tot vereenvoudiging van onze schrijftaal* wil alleen de spelling met **sch**, wanneer deze verbinding in de spreektaal gehoord wordt. Zij schrijft dus: *vis, mens, vals, wassen* (in alle beteekenissen), *hollandse, russies*, en verwerpt dus ook het verschil in schrijfwijze: *Neerlands en Neerlandsch, dagelijksch en dagelijks, logisch en logies, gans en gansch*, enz.

SPELLING DER VREEMDE WOORDEN.

§ 162. Van de woorden, aan vreemde talen ontleend, zijn zeer vele zoo geheel Nederlandsch geworden, dat ze volkomen met echt Nederlandsche woorden kunnen gelijk gesteld worden: *tafel, lamp, brief, muur, lantaarn, kamer, venster, bijbel, spade, fontein*, enz. Deze woorden volgen de Nederlandsche spelregels.

Andere (voor het meerendeel volslagen overtollig) behouden zoo zeer hun vreemd karakter, dat men ze ook liefst hun oorspronkelijke schrijfwijze laat behouden: *patient, eau de Cologne, compagnon, portefeuille, quarantaine*.

De derde groep vormen die woorden van vreemde afkomst, welke in mindere of meerdere mate tot Nederlandsche woorden vervormd zijn. Deze heeten bastaardwoorden en omtrent de spelling er van heerscht nog al verscheidenheid.

Zoo schrijft men *advocaat* maar ook *advokaat, quaestie* en *kwestie, quadraat* en *kwadraat, consequent* en *konsekwent, qualiteit* en *kwaliteit, phosphorus* en *fosforus, telephoon* en *telefoon, museum* en *muzeum, praeparaat* en *preparaat, bil-lard* en *biljart, parapluie* en *paraplu, tram* en *trem, kell-ner* en *kelner*; enz. Tot op zekere hoogte is het vrij onver-

schillig, of men den oorspronkelijken dan wel den eenigszins gewijzigden vorm dezer woorden wil aanwenden. Zij, die deze woorden gebruiken, zijn in den regel voldoende met vreemde talen bekend, om zonder bezwaar de oorspronkelijke spelling te gebruiken, die in den regel het woord gemakkelijker doet herkennen, dan de min of meer verhollandschte.

De *Vereeniging tot vereenvoudiging van onze schrijftaal* vervangt de *ph* door *f*, waartegen al zeer weinig bezwaar kan bestaan. Overigens laat ook zij de spelling der bastaardwoorden aan het oordeel en den smaak der schrijvers over. Vele voorstanders der vereenvoudiging geven aan deze woorden zooveel mogelijk een Nederlandschen vorm, wat hen niet zelden bijna onherkenbaar maakt, bijv.: *mieliesijn*, *swarce*, *kado*, *paasjent*, *porteriye*, *pladuzjocr*, *kasjenee*, *autoeka*, *sjampanje*, *randedoc*, *remontuar*, enz.

Geheel anders is het natuurlijk, wanneer vreemde woorden in de spreektaal een Hollandschen vorm verkrijgen, die dan in de schrijftaal zonder bezwaar kan worden weergegeven. Daartoe behooren bijv.: *hangmat*, *biefstuk*, *komfoor*, *kwast* (Eng. quash), *kattebelletje* (carta bella), *akevietje* (aqua vita), *kamperfoelie* (caprifolium), *koperrood* (Fr. couperose), *zenuwbladen* (senebladen, D. Senne).

VERBINDINGSLETTERS.

§ 163. Tusschen de leden van een samenstelling worden soms letters ingelascht, die men gewoonlijk verbindingsletters noemt.

Deze verbindingsletters zijn: **n**, **s**, **e**.

De verbindings-n is:

- 1) welluidendheidsletter,
- 2) teeken van den tweeden naamval bij de z. n.w.
- 3) teeken van meervoud bij de z. n.w.

OPMERKING. Het is duidelijk, dat in de laatste twee gevallen de **n** geen ingelaschte letter is; we spreken echter gemakshalve in alle gevallen toch van een verbindings-n.

Men schrijft met verbindings-n:

a. samenstellingen, waarvan het eerste lid op een toonlooze **e** eindigt en het tweede lid met een **klinker** of een **h** begint, b.v.: **duivenei**, **hondenhok**, **slakkenhuis**.

Uitgezonderd zijn: de samenstellingen, waarvan het eerste lid òf het bijwoord *mede* is, òf een z. nw., dat in het geheel geen meervoud, of althans geen meervoud op **n** heeft, b.v. *modeartikel*, *vredehandel*, enz.

b. samenstellingen, waarvan het eerste lid een zwakke mannelijke tweede-naamvalsform is, b.v. 's-Hertogenbosch, Mijns-Heerenland, 's-Heerenberg, Prinsenhage.

c. die, waarvan het eerste lid noodwendig aan een meervoud doet denken, b.v.: woordenlijst, dierentuin, brievenbus, boekenhanger, beestenspel, pennendoos.

d. die, waarvan het eerste lid een persoonsnaam met meervoud op **en** is (geen eigenaam), b.v. meidenpraatjes, dieventaal, boerenzoon, matrozenpak, soldatenstand, slavenarbeid.

e. die, waarvan het eerste lid een diernaam is, wanneer namelijk de samenstelling overdrachtelijk gebruikt wordt om lichaamsdeelen of handelingen van menschen aan te duiden: b.v.: hazenlip, kippenborst, slakkengang, kattenkwaad, apenkuur, paardenvoet.

f. samengestelde plantnamen en stofnamen, waarvan het eerste lid een diernaam is, mits het door de samenstelling aangeduide werkelijk met die diersoort in de eene of andere betrekking staat, b.v. geitenblad, muizentarwe, insectenpoeder, eendenkooi, paddenstoel.

De samenstellingen, onder d, e en f genoemd, hebben het eerste lid in het meervoud, omdat dit woord niet op een enkel persoon of dier, maar op de geheele soort slaat.

Men schrijft het eerste lid eener samenstelling dus zonder n:

1. wanneer het 't begrip van meervoud niet noodwendig met zich brengt, b.v. kurketrekker, kersepit, pijpdekop, speldekop. (Uitzondering maken de woorden onder a genoemd.)

2. wanneer het een diernaam is en de samenstelling niet gebracht kan worden tot de rubrieken onder e en f bedoeld, b.v. hanepoot, paardekop, slangekop, kattestaart.

3. wanneer het laatste lid der samenstelling één der woorden: boom, struik, stam, tak, bloesem, enz. is, b.v. pereboom, rozestruik, eikeblad, wilgetak, lindebloesem

§ 164. De verbindings-**s** levert alleen dan eenige moeilijkheid op, wanneer het tweede lid eener samenstelling met *s* of *z* begint. Men raadplege in dit geval andere samenstellingen met hetzelfde eerste lid en richte zich daarnaar.

Zoo schrijft men: stations**sch**ef, bruid**ss**uiker, oorlog**ss**chip in analogie met stations**g**ebouw, -plein, -klok; bruid**sk**rans, -tooi, -dagen; oorlog**s**bericht, -verklaring, -held. Daarentegen schrijft men kanonschot, landstad, dagschool in analogie met kanon**v**uur, -vleesch, -gebulder; landhuis, -man, -weg; dagloon, -blad, -werk.

Men lette op de woorden: geens**z**ins, alles**z**ins, eenig**sz**ins, veels**z**ins en voorts op het verschil tussehen: landman en landsman, stadhuis en stad**sh**uis, enz.

Omtrent de inlassching der **e** geeft de uitspraak voldoende zekerheid. Zij is willekeurig in bijvoegelijk, heugelijk, liefelijk enz. naast bijvoeglijk, heuglijk, lieflijk, enz.

Men onderscheide intussehen:

<i>naamloos</i> (anoniem)	en <i>nameloos</i> (onuitsprekelijk)
<i>zinloos</i> (zonder zin)	en <i>zinneloos</i> (waaninnig)
<i>werkloos</i> (zonder werk)	en <i>werkeloos</i> (niet werkzaam)
<i>smaakloos</i> (in eigenlijken)	en <i>smakeloos</i> (in figuurl. zin).

OPMERKING. In het ontwerp der vereenvoudigde spelling worden de overgangletters alleen dan geschreven, als zij in de uitspraak gehoord worden; dus: hondehok, boerezoon, slakkegang, Prinsenhage, heldendaad, bruidsuikers, bruidskrans, oorlogschip, oorlogsvloot.

BLJVOEGING EN WEGLATING, VERSPRINGING EN GELIJKMAKING VAN LETTERS. CONSONANTWISSELING.

§ 165. Door het bijvoegen of weglaten van klinkers en medeklinkers *vooraan*, *in 't midden* of *achteraan* hebben tal van woorden in den loop der tijden eenige wijziging in den vorm ondergaan (vervoeging en verbuiging buiten rekening gelaten).

Men noemt deze willekeurige veranderingen grammatische

figuren. Voor zoover de inlassching van verbingsletters betreft, is daarvan in § 162 een en ander vermeld. Waar naast het nieuwe gevormde woord het oude (soms met andere beteekenis) bleef bestaan, werd de grammatische figuur woordvormingsmiddel.

Hier volgen eenige voorbeelden:

voorvoeging (*prothesis*): *slinker* en *slinksch* van *linker* en *linksch*, *lommer* van het Fransch *l'ombre*, *smoel* naast *muil*.

weglating vooraan (*aphaeresis*): *nijver* van *in ijver*, *naarstig* van *in-ernst-ig* (neernstig, neerstig), *weg* uit *eweg*¹⁾ *geen* van *negeen* uit *nech een* (= niet een), *van* uit *afuan*, *tenzij* van *het en zij* en in 't 's van *het en des*.

inlassching (*epenthesis*): behalve het reeds vermelde bij de verbindingsletters, o. a. in: *bevrijden*, *wijden*, *daalder* (Thaler, dollar), *diender*, *kelder* (Keller) en *zolder*, waar **d** ingelascht werd, en in *mijnenthalve*, *ordentelijk*, *stroop* (Fr. sirope), waar **t** ingelascht werd; voorts in *plaveien* en *pleisteren* naast Fransch *paver* en *paistre*.

weglating in 't midden (*syncope*): *koomenij* van *koopmannij*, *boogaard* van *boomgaard*, *kermis* van *kerkernis*, *bijkans* van *bijkants*; *bang* van *be-ang*, *binnen*, *buiten* enz., van *be-innen*, *be-uiten*, enz.; *leiband*, *rijtuig* van *leidband*, *rijdtuig*, *graag* van *gradig* (gretig), *blok* van *belok* (van beluiken), *thans* van *thands* (te-hand-s), *bruiloft* van *bruidloft*, *willens* en *wetens* van *willends* en *wetends*, *weer* van *weder*, *belaan* van *beladen*, *krant* van *courant*, *kraal* van *koraal*, enz.

achteraanvoeging (*paragoge*): *iemand* van *ie* (= eenig) *man*, *te mijnent* van *te mijnen* (huize), *jakhals* (Fr. chacal), *fazant* van *fazan* (Fr. faisan), *rijst* van *rijs*, *schoen* en *teen* van *shoe* en *tee* (Duitsch: *Schuh*, *Zehe*; Eng. *shoe*, *toe*), *borst* (= knaap) van *bors*, *burcht* van *burg*, *placht* van *play*.

weglating achteraan (*apocope*): *bom* van *bombe*, *naar* (vroeger *naruw*, Eng. *narrow*), *kaal* (vroeger *kaluw*, Eng.

1) Want ook ik zal treuren en sterven, als Wardjen *eweg* moet.

callow¹⁾, *vaal* (vroeger valuw, Eng. fallow²⁾, *geel* (vroeger geluw, Eng. yellow³⁾ Duitsch gelb), *vergif* van *vergift*, en van *ende* (Duitsch und, Eng. and), *zei*, *lei* van *zeide*, *leide*, en verder de e van den 1^{en} persoon. enkelv. van den onv. teg. tijd *zeg(ge)*, *loop(e)* en van vele vrouweijike woorden: *bed(de)*, *krib(be)*, *eer(e)*, enz.

Men lette op de verwante vormen:

lesschen en *blusschen* (voor blesschen); beide in 't Duitsch: löschen.

dolen en *dwalen* (doolhof, dwaaltuin).

barnen en *branden* (Duitsch: brennen, Eng.: to burn).

gretig en *graag* (Middelnederl.: gradig, Zuidnederl.: greet).

ambacht en *ambt* (het 2e woord is eerst later uit het 1e ontstaan).

drossaard en *drost* (oorspronk. drossate, D. Truchsess). De oorspronkelijke beteekenis staat niet vast.

§ 166. Klankverspringing (metathesis) heeft soms plaats bij de letter r en een enkele maal bij de l. Dit taalverschijnsel kan vooral opgemerkt worden bij vergelijking van Nederlandsche woorden met Deutsche en Engelsche.

Men vergelijkke: *gort* en *grut*, *barnen* en *barnsteen* met *branden* (D. brennen), *dertien* en *drie*, *vriezen* en *vorst* (E. frost), *pers* en *pressen*, *dorschen* en Duitsch *dreschen*, *kikvorsch* en Duitsch *Frosch*, *godsvrucht* en Duitsch *Gottesfurcht*, *borduren* en Fr. *broder*, *klovenier* en *kolvenier*, *naald* en Duitsch *Nadel*, Eng. *needle*; *wrocht* van *werken*.

Gelijkmaking van medeklinkers (*assimilatie*) kan zijn *volledig* of *gedeeltelijk*. In het laatste geval wordt een van

1) Want de andere, die was in 't hartje van zijn jaren,
Wiens neus, wiens wang en kin nog even *kaluw* waren.

(Bredero.)

2) Vergelijk nog den eigennaam *de Veluwe*.

3) En schaduwen met grauw gemengd, met groen en *geluw*,
Omringen eene vrouw, die bidt bij 's kindjes peluw.

(Dautzenberg.)

twee achtereenvolgende medeklinkers zoodanig vervangen, dat twee medeklinkers van dezelfde categorie bij elkander komen.

Voorbeelden van *gedeeltelijke* assimilatie zijn: *lombard*, *gember*, *aambeeld* en *aamborstig* voor *longbard*, *gengber*, *aanbeeld* en *angborstig* (m en b zijn lipletters); *wandaad* en *Vlaanderen* voor *wamdaad* (wam = snoed) en *Vlaamderen* (verg. Vlaming, Vlaamsch; Fr. Flamand) (n en d zijn tongletters).

Voorbeelden van *volledige* assimilatie zijn: *korrel* voor *kornel* (koorn), *niettemin* voor *niet de* (= daarom) *min*, *balling* voor *banling*, *pollepel* voor *potlepel*, *littecken* voor *liktecken* (lik = vleesch, verg. *likdoorn*), *lichaam* van *lic-haam* (= vleeschhulsel), *Sassenheim* voor *Saksenheim*, *leelijk* van *leedlijk*, *os* (Duitsch Ochs, Eng. ox), *vos* (Duitsch Fuchs, Eng. fox), *wassen* (verg. Duitsch wachsen), *wissel* (verg. Duitsch Wechsel), *lommer* (van l'ombre), *vennoot* van *veemnoot*.

Van eenige woorden is de wijziging van den vorm in den loop der tijden onder den invloed van assimilatie opmerkingswaardig. Zoo ontstond uit: *'t mag geschieden* achtereenvolgens: *mag(gc)schien*, *magschien*, *masschien*, *misschien*; uit: *eenbaar* (één-drager): *eenber*, *enber*, *ember*, *emmer*.

Voorts wisselen ook medeklinkers soms met elkaar af. Zoo heeft men *Scheveningen* naast *Schevelingen*, *verkoren* naast *verkozen*, *webbe* naast *weven*, *genever* naast *jenever*, *bodem* naast Duitsch *Boden*, *matras* naast Fransch *matelas*, *zacht* naast Engelsch *soft*, *tulband* naast Duitsch *Turban*, *tent* naast Duitsch *Zelt*, *pruim* naast Fransch *prune* en Engelsch *plum*.

Een enkele maal ontstonden door die verwisseling ten slotte twee woorden met verschillende beteekenis:

glimlach en *grimlach*, *jong(e)heer* en *jonkheer*, enz.

HET VERDEELEN IN LETTERGREPEN.

§ 167. De verdeling in lettergrepen berust op de *uitspraak* en de *vorming* der woorden.

Bij samengestelde woorden breekt men zoo af, dat de samenstellende deelen ongeschonden blijven :

koren-aar, al-evel, elk-ander, elk-een, honig-raat, kort-af, al-om, kort-om, land-aard, wingerd-rank, le-pro-zen-huis; aard-as, kwab-aal, stations-chef.

Bij afgeleide en verbogen woorden wordt het *voorvoegsel* eveneens in zijn geheel afgescheiden en het *achtervoegsel* en de *uitgang*, wanneer deze met een medeklinker beginnen:

ont-ijlen, on-tijdig, ont-aarden, her-inneren, lui-ste, kie-sche, boon-tje, mal-ste, malsch-te, slee-tje, paard-je, paar-tje, enz.

Men schrijft echter: *naas-te, slaat-je, papaat-je, enz.* en in overeenstemming met de afleiding: *buurt-je* en *buur-tje, reet-je* en *ree-tje, vaart-je* en *vaar-tje* enz.

Bij de overige afgeleide woorden en in 't algemeen bij twee- en meerlettergrepige woorden gaat de *enkelvoudige tusschenletter*, overeenkomstig de uitspraak, naar de volgende lettergreep over:

lee-raar, mole-naar, too-neel, a-larm, li-chaam, wa-sem, ka-baal, jui-chen, paro-chiaal, koo-me-nij; enz.

De achtervoegsels *aard* en *achtig* nemen de voorafgaande tusschenletter bij het afbreken niet over: *rood-achtig, grijs-aard, gierig-aard, enz.* (Uitgezonderd: *vein-zaard, grijn-zaard.*)

Komen twee of meer medeklinkers als tusschenletters voor, dan late men de uitspraak beslissen :

herf-stig, ern-stig, bos-schage, herber-gier, rus-tig, meester, luis-ter, kas-trol (braadpan). Voorts breekt men in strijd met de uitspraak af: *konin-gin, lan-ger, enz.*

Bij woorden van vreemde afkomst raadplege men de oorspronkelijke vorming:

arti-sjokken, an-sjovis, micro-scoop, auto-ctoon, telephoon, compa-gnie, buck-skin, Alex-ander, ex-amen, inco-gnito, enz.

HET GEBRUIK DER HOOFDLETTERS.

§ 168. Men schrijft met een hoofdletter:

a. 't eerste woord van elken volzin, elken versregel en doorgaans iedere aanhaling.

OPMERKING. Sommige dichters beginnen de versregels alleen dan met een hoofdletter, wanneer dit om andere redenen noodig is.

Voorbeelden:

Zijn keme! — 't Levend schip, dat door de zandzeebaren
zijn koers houdt, rijk bevracht met keur van Oosterwaren.
't Woestijnpaard, dat in 't zaäl, hem door natuur gewrocht,
zijn ruiter rustig voert door d'eindeloozen tocht.

(I. da Costa, *Hagar.*)

Kent gij het sprookje van den leekbroeder,
den hakkelaar, die schrijven kon noch lezen
en van wiens vroomheid ons een heel oud boek
in simpele woorden 't schoone exempel meldt?

(Pol de Mont, *Sprookje.*)

Laat ik nu denken, hoe dat alles was;
gaat toch niet voorbij, mijn gedachten, zoo ras,
en schoone blanke stem, blijf in 't zwart duister staan,
wil toch niet zoo ijlings van mij weggaan.

(Herman Gorter, *Verzen.*)

b. de eigennamen, waaronder ook de namen van maanden en dagen en de soort- en begripsnamen, als eigennamen gebruikt.

(Bestaat een eigennaam uit twee of meer deelen, dan krijgt elk deel een hoofdletter, ook de voorzetsels en lidwoorden: de beide laatste woorden echter slechts, als zij niet door een ander woord, tot den eigennaam behoorende, worden voorafgegaan, b.v. *De Ruyter, Michiel Adriaansz. de Ruyter, Pieter Adriaansz. van der Werff*).

e. de z. n.w. en b. n.w., als toenames achter eigennamen gevoegd, b.v. *Willem met den Izeren Arm, Lodewijk de Veertiende, Karel de Grootte, Willem de Veroveraar*.

d. de b. n.w. van elgennamen afgeleid, b.v. *Nederlandsch, Javaansch, Haarlemsch, Pyreneesch, Platonisch, Rembrandtiek*.

e. in de namen en aanduidingen van het Opperwezen, als ook in de corresponderende voornaamwoorden, b.v. *De Voorzienigheid*. De *Heer* kent de *Zijnen*.

f. de hoofdwoorden in titels en opschriften, als ook de verkortingen daarvan, b.v. *Weledele Heer*, *Het Nieuws van den Dag*, *R. I. P.*, *L. S.*, *N.B.*, enz.

g. elk woord, dat de schrijver in 't bijzonder wil doen uitkomen, bijv.:

U roep ik geenszins aan, *Verbeelding!*

Gij strenge *Waarheid*, gij alleen spoort me aan tot zingen.
(Helmers).

HET GEBRUIK VAN HET KOPPEL-, HET SAMENTREKKINGS-,
HET KLEMTTOON- EN HET DEELTEEKEN.

§ 169. Men bedient zich van het koppelteeken (-):

a. in samenstellingen uit twee bijeenbehorende geographische b.n.w. bestaande, b.v.: *Indo-Europeesch*, *Oostenrijksch-Hongaarsch*, de *Fransch-Bataafsche* krijgsmacht.

b. in samenstellingen, uit een geographischen eigennaam en een voorafgaand b.n.w. of bijwoord bestaande. (De hiervan gevormde b.n.w. worden gewoonlijk aaneengeschreven.), b.v.: *Noord-Holland*, *Klein-Azië*, *Achter-Indië*, *Opper-Guinea*; maar *Noordhollandsch*, *Kleinaziatisch*, *Middeneuropeesch*, *Zuidamerikaansch*.

c. in samenstellingen, waarvan het laatste lid de naam van een product, het eerste een geographisch z.n.w. of onverbogen b.n.w. is, b.v.: *Manilla-sigaren*, *Java-koffie*, *Engelsch-zout*, *Aleppo-inkt*, *Genua-olie*, *Pruisisch-zuur*.

d. in samengestelde titels: *koningin-regentes*, *burgemeester-strandvonder*, *adjutant-onderofficier*, *luitenant-generaal*, *kapitein-kwartiermeester*.

e. ter verbinding van het eerste lid eener samenstelling met een voorafgaand bepalend woord, wanneer dit alleen op het eerste lid betrekking heeft,

b.v.: *dolle-hondsbeet*, *ijzeren-spoorwegmaatschappij*, *Mijns-*

Heerenland, St.-Elizabethsvloed, Czaar-Peterhuisje, ouwe-mannetjesgedichtjes, bolvormige-driehoeksmeting, wilde-die-rengalerij, enz.

f. in z.n.w. en b.n.w., ontstaan door de samen koppeling van de deelen eener uitdrukking of van een zin,

b.v.: die *hoe-heet-ie-ook-weer*, een *kijk-in-den-pot*, een *sta-in-den-weg*, een *hoe-is-het-mogelijk* gezicht.

iets *de-naarstigheid-die-kinderdeugdachtigs* (De Genestet).

§ 470. Men gebruikt het samentrekkingssteeken (^): wanneer twee lettergrepen worden samengetrokken, waarbij dit gewoonlijk niet gebeurt:

veréeld, vliën (vlieden), *geboôn* (geboden), *gelaân* (geladen), *platboômd*, in 't *zaâl* (zadel), *schaûw* (schaduw).

Het klemtoonteeken (') of (°) wordt aangewend, waar men ter voorkoming van verkeerde uitspraak een geaccentueerd woord of woorddeel meent te moeten aanwijzen:

catálogus, hexámeter, tragédie, petróleum, Augíasstal, Thalía, dáhlia, Palémbang, Sumátra, enz.

Men gebruikt het deelteeken (..):

waar het bégín van een nieuwe lettergreep *moet* aangeduid worden:

zoölogie, aloë, coöperatie, Kanaän.

UITGAVEN VAN J. B. WOLTERS TE GRONINGEN.

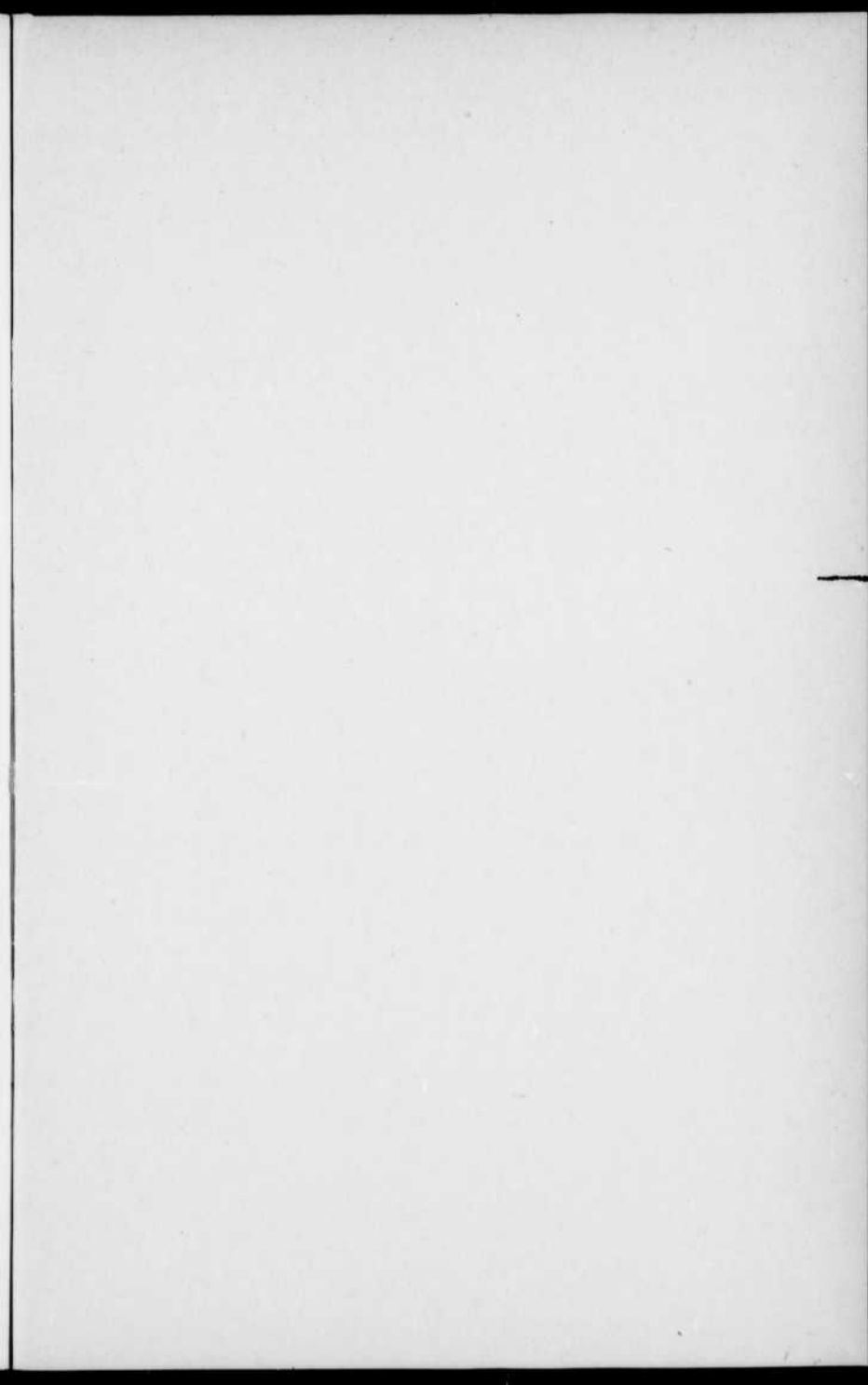
- J. L. PH. DULJSER, Beknopt leerboek der Algemeene Geschiedenis, I: Oude geschiedenis en middeleeuwen *3de druk f* 0,90
- J. L. PH. DULJSER, Beknopt leerboek der Algemeene Geschiedenis, II: Nieuwe en nieuwste geschiedenis. . . *3de druk* - 0,90
- J. L. PH. DULJSER, Beknopt leerboek der Vaderlandsche Geschiedenis I. *3de druk* - 0,90
- J. L. PH. DULJSER, Beknopt leerboek der Vaderlandsche Geschiedenis II *2de druk* - 0,90
- J. L. PH. DULJSER, Overzicht der Algemeene Geschiedenis - 0,90
- J. L. PH. DULJSER, Overz. van de Gesch. des Vaderlands - 0,90
- J. L. PH. DULJSER, De voornaamste vorstenhuizen van Europa. Genealogische tabellen en aanteekeningen - 1,00
- J. L. PH. DULJSER, Nederlandsche taal oefeningen. *3de druk* - 0,35
- J. L. PH. DULJSER, Stijloefeningen voor inrichtingen van voortgezet lager en middelbaar onderwijs, I. . . *5de druk* - 0,50
- J. L. PH. DULJSER, Stijloefeningen voor inrichtingen van voortgezet lager en middelbaar onderwijs, II . . *3de druk* - 0,75
- J. L. PH. DULJSER, Honderd gemengde Stijloefeningen voor lagere en middelbare scholen *2de druk* - 0,40
- J. L. PH. DULJSER, Theoretisch-practische handleiding tot de kennis van de Nederlandsche taal, I *6de druk* - 0,50
- J. L. PH. DULJSER, Theoretisch-practische handleiding tot de kennis van de Nederlandsche taal, II. . . . *5de druk* - 0,50
- J. L. PH. DULJSER, Theoretisch-practische handleiding tot de kennis van de Nederlandsche taal, III *4de druk* - 0,50

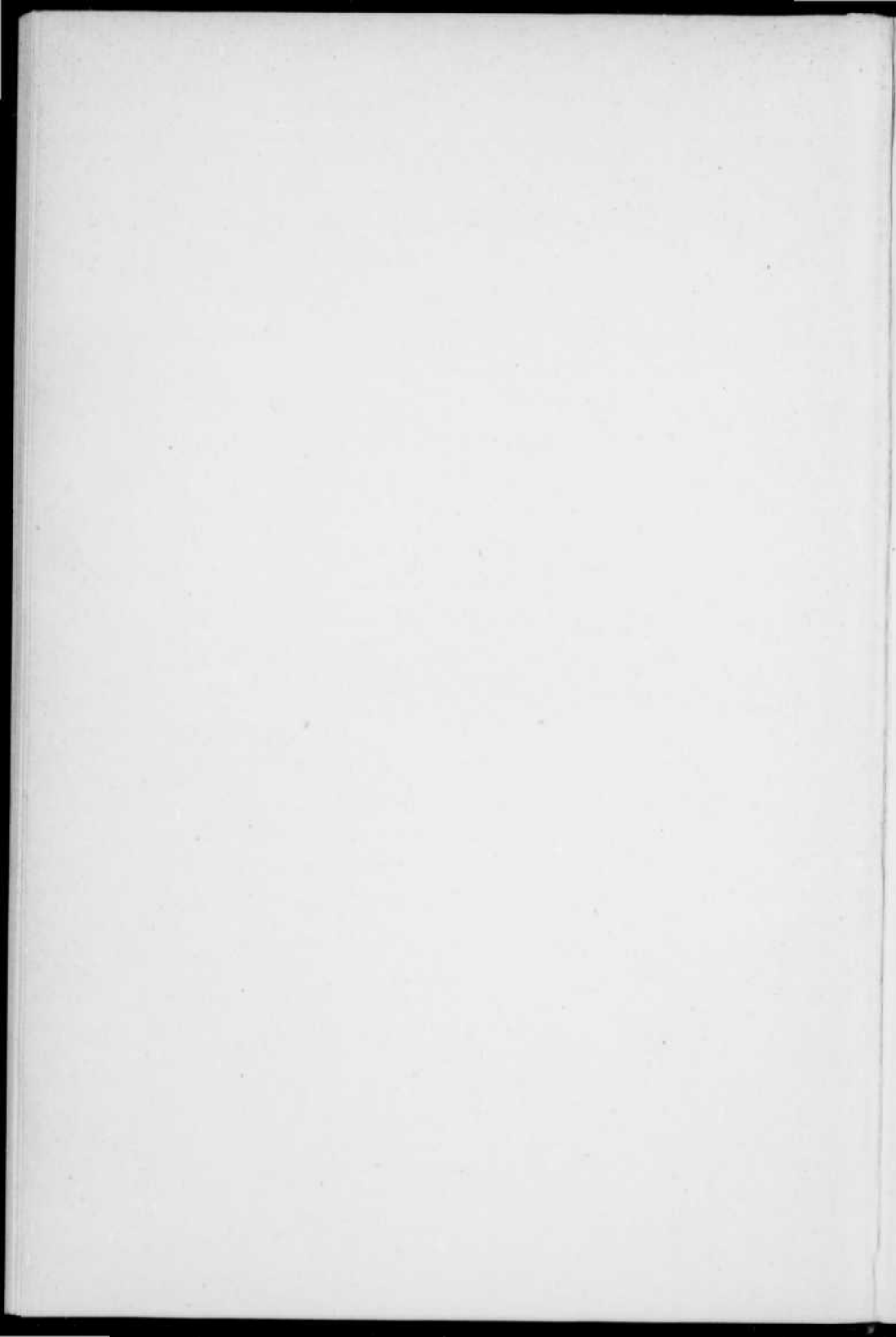
UITGAVEN VAN J. B. WOLTERS TE GRONINGEN.

- J. L. PH. DULJER, Overzicht van de Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde, . . . 4de druk, ingen. f 1,50, geb. f 1,90
- J. L. PH. DULJER, Beknopt Overzicht van de Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde, in rood linnen - 1,00
- J. L. PH. DULJER, Practisch Taalboek 2de druk - 0,60
- J. L. PH. DULJER, Grammatica-cursus, in rood linnen. 2de druk - 1,00
- J. L. PH. DULJER, Oefeningen, behoorende bij den grammatica-cursus 2de druk - 0,60
- J. L. PH. DULJER, Nederlandsche Spraakkunst, gebonden . - 1,50
- J. L. PH. DULJER en G. A. C. VAN GOOR, Taale cursus voor de lagere school, I - 0,20
- J. L. PH. DULJER en G. A. C. VAN GOOR, Letterkundig leesboek I, Bloemlezing uit de werken van de voorn. schrijvers der 17e en 18e eeuw . . . 3de druk, ingen. f 1,25, geb. - 1,50
- J. L. PH. DULJER en G. A. C. VAN GOOR, Letterkundig leesboek II, Bloemlezing uit de werken van de voorn. schrijvers der 19e eeuw 3de druk, ingen. f 1,25, geb. - 1,50
- J. L. PH. DULJER en H. W. GROENEVELD, Nederlandsche Lectuur, Proza en Poëzie, I. 3de druk - 0,60
- J. L. PH. DULJER en H. W. GROENEVELD, Nederlandsche Lectuur, Proza en Poëzie, II 2de druk - 0,75
- J. L. PH. DULJER en L. DE VRIES, De studie van het Nederl. Vragen en aant. over Taal, Stijl en Letterkunde . . . - 1,50

113 157

5

~~21414.~~